

**De prostitutie bij de volken der oudheid : sociaal-hygienische studie / van
Edm. Dupouy.**

Contributors

Dupouy, Edmond, 1838-

Publication/Creation

Amsterdam : Van Klaveren, [1889?]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/g87w884e>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

M

14268

C. XVI. n.
19

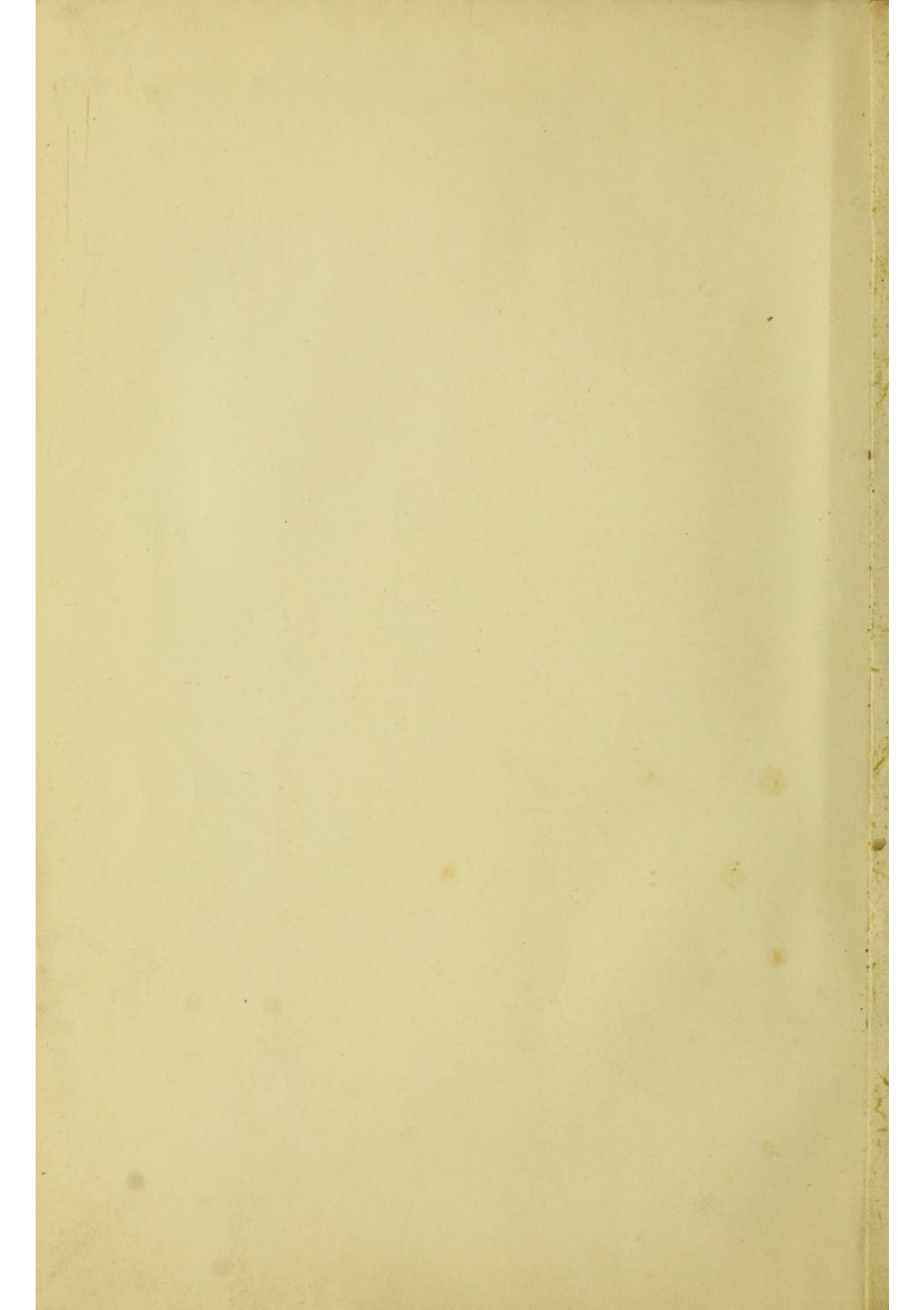

22102206509

Digitized by the Internet Archive
in 2015

<https://archive.org/details/b2178274x>

Bij A. VAN KLAVEREN, te Amsterdam, is verkrijgbaar de vierde druk van:

CLARISS E

OF HET LEVEN EENER

BLANKE SLAVIN

IN DE NEGENTIENDE EEUW,

door **LORD MONROE.**

— MET OFFICIEELE BIJLAGEN. —

Royal 8° — 216 bladz. druks — Prijs *f* 1.90.

Het werk, waarvan wij hierboven den titel afschrijven en dat, dank zij de welwillende toestemming van den auteur, nu ook hier te lande in den handel gebracht mag worden, heeft in sommige kringen niet weinig sensatie veroorzaakt.

Hoewel het Publiek slechts als 't ware noode er mede in kennis werd gesteld (*de eerste uitgave was voor slechts enkele Regeeringspersonen en belangstellenden verkrijgbaar*), was de verschijning er van voor verschillende belanghebbenden, als daar zijn **bordeelhouders, handelaars in meisjes, geheime agenten** en het legio hunner handlangers, wier vuil en laag bedrijf in dit boek openlijk wordt aan de kaak gesteld, gelijk aan een donderslag bij helderen hemel.

En niet ten onrechte!

Hunne schandelijke praktijken — niet alleen oogluikend toegelaten, maar zelfs gewettigd, zoo niet begunstigd — door Overheidspersonen, wier eerste plicht het ware onschuldigen en zwakken te beschermen, voor te lichten, en zoo noodig, te redden, worden hier met onverbiddelijke gestrengheid onthuld, wereldkundig gemaakt en gebrandmerkt.

Zoo werd er ook de aandacht der **Hooge Regeering** op gevestigd.

Dat de in dit werk onthulde schandelijkheden, die er met onervaren, meest altijd minderjarige meisjes, plaats vinden, ten Hemel schreien, wordt bevestigd door de woorden van den **Minister van Justitie, BARON DU TOUR VAN BELLINCHAVE.**

Immers, in eene zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, bracht Z. E. de eerste uitgave van dit boek ter sprake en noemde het toen „een werk dat door geheel Europa een kreet van verontwaardiging heeft doen opgaan.”*)

Van zekere zijde heeft men den schrijver verweten, dat hij jacht maakte op schandalen.

Niets is echter minder verdiend en minder waar, hetgeen trouwens reeds duidelijk blijkt uit het feit dat Mevrouw Jos. E. Butler, de welbekende en edele beschermster van gevallen meisjes, volgaarne de opdracht van dit werk aanvaardde.

Des schrijvers doel was tweeledig, eerstens: de aandacht der verschillende Regeeringen te vestigen op misdaden, die, in de

*) Het Algemeen Handelsblad noemde het een *wereldberoemd werk*.

laatste jaren vooral, straffeloos bedreven konden worden, en tweedens: jeugdige en onervaren meisjes of vrouwen te waarschuwen voor de helsche list en lagen van **handelaars in Blanke Slavinnen**.

Het eerste doel werd reeds voor een gedeelte bereikt; immers de Nederlandsche Staatscourant van 19 December bevatte het volgende bericht:

„Op 18 dezer is door Zr. Ms. Gezant te Brussel met den Minister van Buitenlandsche zaken van Z. M. den Koning der Belgen eene verklaring ondertee-kend, betreffende maatregelen tegen den handel in jeugdige vrouwen en meisjes.”

Moge ook het tweede doel bereikt worden!

Mogen **ouders, voogden en opvoeders** dit boek met aandacht lezen, ten einde, door kennis van zaken beter gewapend, hunne kinderen of pupillen des te beter te kunnen beschermen, tegen lieden, die uit vuig winstbejag niets anders beoogen, dan het *lichaamlijk en zedelijk verderf* van de slachtoffers, die hun in handen mochten vallen.

Hoe dikwijls leest men niet in verschillende dagbladen enkele advertentiën, waarbij onder de gunstigste voorwaarden **jonge meisjes van knap uiterlijk** eene gemakkelijke en aangename betrekking wordt aangeboden (liefst buitenslands), als gouvernante, dame van gezelschap of iets dergelijks, en hoe dikwijls is het niet na een nauwkeurig onderzoek gebleken, dat zulke aanbiedingen door of namens zeer verdachte personen waren ingezonden!!

Dikwijls had de persoon, die zulk een onderzoek instelde, gegevens genoeg, om openlijk te kunnen waarschuwen, zij het dan ook onder bedekte termen of verzwijging van namen.

Maar doordien men angstvallig nauwkeurig moest zijn, kwam zoodanige waarschuwing altijd veel later — dikwijls te laat — en wie kan becijferen hoeveel slachtoffers er dan reeds gemaakt, verhandeld en opgezonden waren, om na enkele dagen in een bordeel en van daar uit enkele jaren later in het Gasthuis aan te landen — het Gasthuis, waarin het in het bordeel gevoerde leven veelal zulk een ontzettend einde vindt.

Welnu, het is de treffende geschiedenis van zulk een slachtoffer, welke hier geheel naar waarheid en gestaafd door officieele bijlagen, verhaald wordt.

Dit boek waarschuwt vooruit.

Die het eenmaal gelezen heeft, heeft veel geleerd en vergeet dat nimmer.

Feiten, niets dan feiten worden vermeld en zoo onverbiddelijk onthuld, dat sommige Ambtenaren van Politie, meer speciaal belast met het toezicht op de bordeelen en de inschrijving van publieke vrouwen, al een zeer treurig figuur maken *) — dat zelfs een Burgemeester eener groote en welbekende stad openlijk, met name signaleerd wordt als eigenaar van een.... publiek huis!

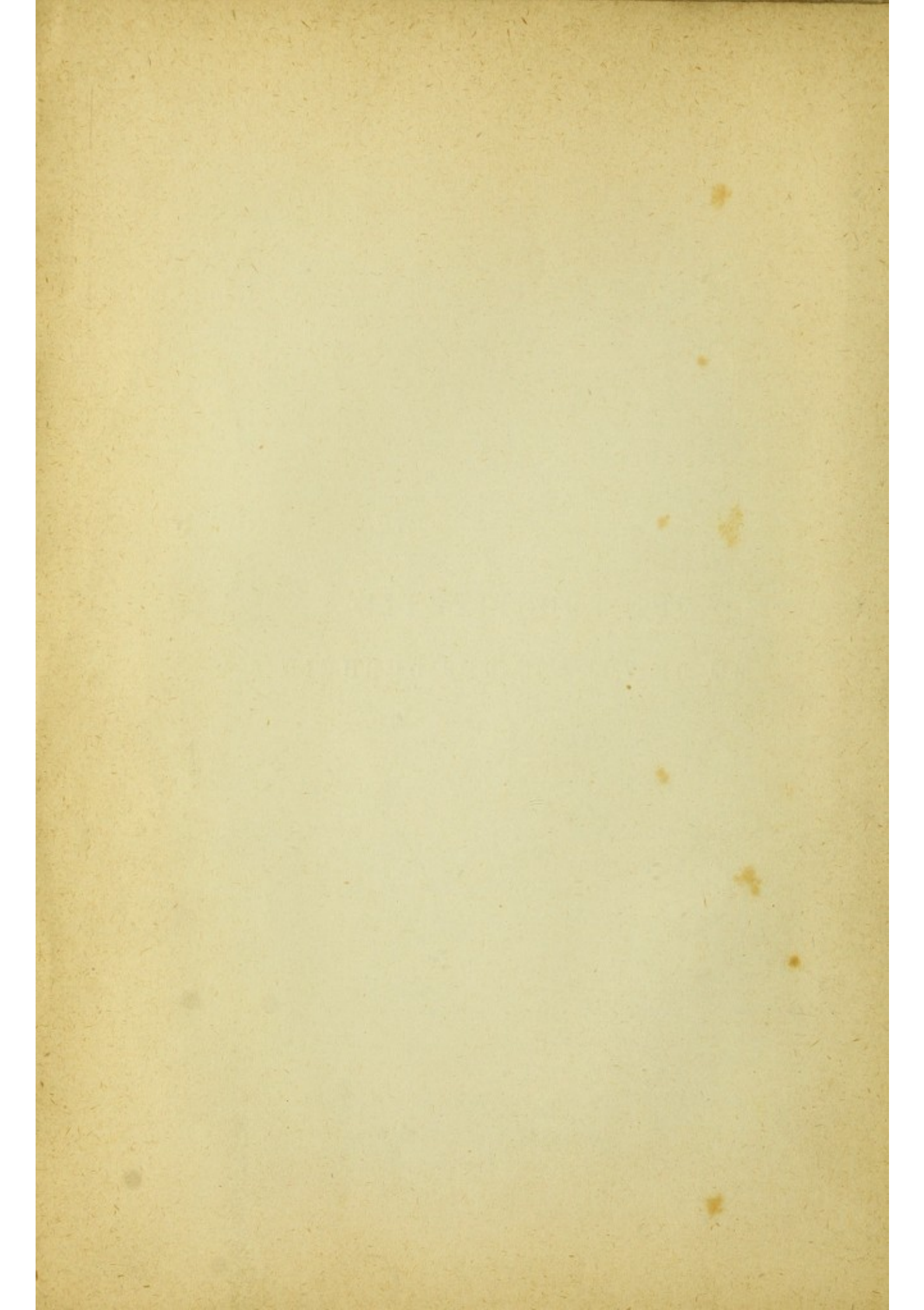
Men leze en oordeele!!!

*) Deze Ambtenaren mochten wel eens een voorbeeld nemen aan den Heer Van Schermbeek, Hoofddcommissaris van Politie te 's-Hage, die — warm bestrijder der prostitutie als hij is — zich o. a. zeer verdienstelijk heeft gemaakt door eene onpartijdige en strenge toepassing der verordeningen op de openbare zeden.

18 G

14467

DE PROSTITUTIE
BIJ DE VOLKEN DER OUDHEID.

18467

DE PROSTITUTIE

BIJ DE VOLKEN DER OUDHEID.

SOCIAAL-HYGIËNISCHE STUDIE

VAN

DR. EDM. DUPOUY.

Met Afbeeldingen.

„Slechts de verdorvenheid voelt zich beledigd
door de tafereelen der verdorvenheid.”

SENECA.

„De wijsbegeerte bemoeit zich met en spreekt
vrij over alle zaken om er de oorzaak van te
vinden, ze te beoordeelen en te verbeteren.”

CHARRON.

VIERDE DRUK.

AMSTERDAM,
A. VAN KLAVEREN.

5906

WELLCOME INSTITUTE LIBRARY	
Coll.	weIMOmec
Call	M
No.	14268

INHOUDSOPGAVE.

Inleiding. — De verschillende vormen der prostitutie in de oudheid. De prostitutie der gastvrijheid, de gewijde en de wettige prostitutie. Verleiding der volken door de priesters der heidensche godsdiensten Blz. 15

De Prostitutie in Indië. — De eeredienst van Lingam. De legende van Vischnoe en Chiven. Het manuscript van Sangarasiar. De syphilis in China en Japan 2500 jaren voor de Chr. jaartelling. De Indische zeden. De Bayaderen, de Natcheas, de Vestiaris, de Cancenis. Ontuchtig leven der priesters en der danseressen. De Gourous en de echtgenooten der goden Blz. 20

De Prostitutie in Klein-Azië. — De eerediensten van Phallus, Baäl-Péor, Moloch, Atis en Adonis. De mysteriën der gewijde prostitutie. De verwijfden, de Kedeschim en de Kedeschott. Prostitutie beider kunne ten voordeele van de altaren. Venerische ziekten. De gebruiken der pederastie bij de Pheniciërs, Syriërs en Lydiërs. De ontmanning. De ontucht der vrouwen. Het *Nosos thaileia*, het *Morbus pheniceus*. De mannelijke prostitutie in Azië Blz. 33

De Aziatische Venussen, Mylitta, Mithra, Salambo, Astarte, Derceto, Alitta, Assera, Cabar, Delephat, Anaïtis. De Mihr en de Ized. De prostitutie der dochters van Babylon met vreemdelingen. De priesters van Mylitta. Huwlijksplechtigheden. Losbandige zeden der Babyloniërs. De priesteressen der liefde in Armenië. De nachtelijke feesten der goede godin in Phenicië. De feesten van Adonis. De lydische danseressen. Blz. 38

De Prostitutie in Egypte. — De eeredienst van Priapus, Isis en Osiris. De stier Apis. De processieën van Priapus op de lentefeesten. Priapische amuletten. De vurige hartstochten der Egyptische vrouwen. De mysteriën van Isis. Ontuchtige feesten van Bubastis. Prostitutie der dochters van de koningen van Egypte. Wat de Pyramiden kostten. Beroemde courtisanen van Egypte. Rhodopis, Archidis, Cleopatra. De Almeeën. Haar wulpsche dansen op de feestmalen. Salome op het feest van Herodes-Antipas. Blz. 46

De Prostitutie bij de Hebreëuwen. — Overspel der Patriarchen. Verdorvenheid der zeden in Egypte en Arabië. Hygiënische voorschriften van Mozes.

Ontaarding van het joodsche geslacht door de ontucht. Besmettelijke witte vloed der vrouwen. De vloeiing bij de mannen. De prijs van den hond. Prostitutie en venerische ziekten. Bevelschriften van Mozes. Uitroeiing der Moabieten. De besnijdenis. Prostitutie der joodsche meisjes. Salomo en zijn bijwijven, priesteressen van Astarte. Blz. 55

De godsdienstige Prostitutie in Griekenland. — De hemelsche Venus en de menschelijke Venus. Aziatische afkomst van de Grieksche Venus. De eeredienst van Venus in de zeehavens. Beroemde tempels. De Kapel van Aphrodite te Epidaurus. De verschillende Venussen. Venus-Pandemos. De standbeelden van de godin. De gewapende Venus. Venus Callipyge. De hierodulen van den tempel van Corinthe. De Neurospasia. De eeredienst van Phallos in Griekenland. De gewijde prostitutie en haar onzedelijke gevolgen Blz. 64

De wettige Prostitutie; de Dicterions. — De gewoonte der tegennatuurlijke liefde der Grieken. Solon stelt de wettige prostitutie in. De Dicterions. Nut dezer instelling uit het oogpunt der zeden. De dichter Philemon aan Solon. Inwendige inrichting der Dicterions. Prijs der vrouwen. De Dicterions, toevluchtsoorden. Toezicht over de vrouwen met het oog op de hygiëne. Meening van Demosthenes. Losbandige zeden der Spartanen. Het overspel tot het voortbrengen van schoone kinderen. De landen, waar het nog bestaat. Blz. 70

Wetten op de Prostitutie te Athene. — De Areopagus. De vrouwenwereld. Onbepaalde vrijheid van den gehuwden man. De kuisheid bij de matronen vereischt. Streng wet op het overspel der vrouw. Stelregel van Plato. Burgerlijke dood der lichtekooien. Streng reglementen haar betreffende. Wet tegen de koppelaars der pederastie. Pleidooi van Demosthenes tegen Neera. Verplichte kleeding der lichtekooien. Het blanketten. Koppelarij. De samenspraken van Lucianus. De vroedvrouwen. Socrates en Theëtetes. Het boek van Elephantis over de vruchtafdrijvingen en de blanketsels. De courtisanen van Corinthe. Programma van het onderling onderwijs op de school der prostitutie. De straffen op het overspel volgens het wetboek van Draco Blz. 75

De vrije Prostitutie, de Courtisanen. — De dictériaden. Politie-reglementen, die op haar toegepast werden. De prostituées in de tuinen van het Ceramicon. Haar kleeding. De rendez-vous-huizen. De wolven. Zwervende hetairen. Haar bijnamen. De Auletriden. De muziekspeelsters en de danseressen. Haar opgang in

de Atheensche wereld. De minnarijen van die vrouwen. De beroemdsten. Parthenis en haar proces. Pyrallis, de vogel. Phormesium. Lamia, de minnares van Demetrius-Poliorcetus. Redenen van haar invloed op dien vorst. Lamia in het Parthenon. Het gebruik, dat zij van de oorlogsschatting maakte Blz. 86

De Hetairen. — Haar goede opvoeding en haar talenten. Invloed, dien zij op de politiek, de letterkunde en de schoone kunsten te Athene hadden. Weelde en rijkdom dier groote courtisanen. Aspasia, haar leven en haar betrekking tot Pericles, Alcibiades, Phidias en Socrates. Haar vereeniging met Pericles en de oorlogen, die zij met de volken van Griekenland verwekte. Phrynia. Haar betrekkingen met Apelles en Praxiteles. Haar plastisch succes bij de mysteriën van Eleusis en op de feesten van Neptunus en Venus. Phrynea voor de Areopagus. Rede van Hyperides ter harer gunste. Laïs. Haar betrekking tot den schilder Apelles. De luim van Demosthenes. Deugd van Xenocrates. Vers van Voltaire aan Phrynea. Blz. 94

Groote mannen en Hetairen. — Haar minnarijen met de dichters, wijsgeeren, generaals en vorsten. Herpyles en Aristoteles. Lagischas en Isocrates. Leontinum, Epicuras en Theophrastus. Thaïs. Alexander en Ptolemeus. De goede Bacchis en Hyperides. Theodotes en Alcibiades. Glycere en Menander. Agathoclea en Ptolemeus-Philopator. Archeanassus en Plato. Aristogones en Demetrius van Phalere. Bedion en Antagoras, de verzen van Simonides. Cleonice en Pausanias. Mania en Demetrius. Milto, de oostersche Aspasia en haar liefde voor Cyrus. Leaena en Harmodius. Haar moed. Nicarete, de wiskunstenares, en Stilpon. Theoris en Sophocles. Theodote en haar verliefde grillen voor Socrates. Gnathene en de dichter Dyphile. Pytho-nice, haar koninklijke weelde. De minnaressen van Themistocles . 102

De tegennatuurlijke liefde in Griekenland. — Ondeugden der Grieken. Toespraak van Eschinus tot den pederast Timarchus. Wetgeving tegen de prostitutie der mannen. Arstophanes tegen Socrates. De winkels der scheerders en parfumeurs en de badhuizen: plaatsen voor manlijke ontucht. De pederasten van de Pnix en van de Acropolis. de schandjongen van Sophocles. De pedophylie van Socrates voor jongens en voor Alcibiades. Gesprek van Aspasia met Socrates over dit onderwerp. Samenspraak over minnarijen door Lucianus. Charicles en Callicratides. Paralel tusschen de vrouw en den huwbaren jongeling uit het oogpunt der esthetiek. Grieksche zeden. Brief van Dion Chrysostomus over de uitgebreidheid der pederastie en de verzwakkende ziekten, die zij veroorzaakt. Haar gelijksoortigheid met tertiaire gevallen van de syphilis. Diagnostiek van den pederast; teekenen waaraan men dezen herkent. Symptomatologie van den pederast door den

wijsgeer Philon. Andere soorten van ontucht. De Fellators. Verwijt van Lucianus aan Timarchus Blz. 107

Tribaderie en Saphisme. — Opvoeding der matronen en der courtisanen. Wederkeerige liefde der vrouwen. Een nachtelijke zwelgpartij van tribaden. De callipygische feesten. De brieven van Alciphron. Erotomanie en Nymphomanië. Haar verschil. Meening van Esquirol en van Lorry. Geschiedenis van Sapho van Mitylene. Haar redevoeringen voor haar leerlingen over de lesbische liefde. De gedichten van Sapho. Meening van Plutarchus. De ode aan de beminde. Vertaling van Delille. Liefde van Sapho voor Phaon; haar tragische dood. De hymne aan Venus, vertaling door P. de Sivry. Veroordeeling der tegennatuurlijke liefde. Het gesprek der courtisanen van Lucianus. De *Sekten in veiling door Lucianus*. Verkoop der wijsgeerige levens van Diogenes, Aristippes, Socrates en anderen. Blz. 122

De gewijde Prostitutie in Italië. — Godsdienstige prostitutie bij de Etruriërs. De eeredienst van Priapus. De tempel van Venus-Erycine op Sicilië. Koppelarij door de priesters. Mutunus en Mutuna. Eerbewijzen door vrouwen en meisjes aan Priapus. De beelden van den God. Genezing der venerische ziekten. De Priapeeën, *voti solutio*. De eeredienst van Venus te Rome en haar tempel. De *ex-voto*. De Venus-avondfeesten. Blz. 134

De feesten der kerkelijke Prostitutie te Rome. — Kuischheid der Romeinen in de eerste eeuwen der Republiek. De Lupercaliën. De Floraliën. Gestrengheid der zeden van Cato. De Isiachen, Bacchanaliën en Dionisiachen. Ontuchtigheden dezer feesten en plechtigheden. Processie der courtisanen en losbollen. Wulpsche drinkgelagen. De schouwburgen en de spelen in het cirkus. De openbare prostitutie der gebarenspeelers. Inwijding tot de mysteriën van Bacchus. Verhaal van Titus Livius. Nachtelijke ongeregelde heden. De eeredienst van de goede godin. De Liberaliën. Blz. 142

De wettige Prostitutie in Italië. — De lupanars. De verschillende soorten van lichtekooien. De *Amica* en de gewone prostitué's. De plaatsen van heimelijke prostitutie. De belasting der prostitutie, *meretricium*. De inschrijving op de registers der edilen, *licentia stupri*. De danseressen en fluitspeelsters. Weelde der groote courtisanen. Beschrijving der lupanars, hotels en kroegen. Het personeel der huizen van ontucht. De publieke vrouwen in het gevolg der legers. De prostitutie op den openbaren weg door de wolvinnen en zwervenden. Maagden aan de prostitutie geleverd; feesten in de lupanars. Prijs van de maagdelijkheid. De prijs in de publieke huizen. Blz. 150

De Bondgenooten van de Prostitutie. — De *medicæ*,

de *sagæ*, de *obstetrice*. De bevallingen en vruchtafdrijvingen. De koppelarij der vroedvrouwen. Verdwijning van niet-erkende kinderen. Het *virus lunare*. De onderschuiving van kinderen. De kindermoorden. De koppelaarster Achantis. De liefde-verwekkende en de liefde-verdrijvende drankjes. Behandeling van het onvermogen. De wet tegen de vruchtafdrijving. De wet tegen het overspel. Oorzaken der talrijke vruchtafdrijvingen der Romeinsche vrouwen. De schoonheidsmiddelen en de reukwerken. De barbiers: koppelaars der manlijke prostitutie. De verfijningen der wellust. De aandoeningen der geslachtsorganen.

. Blz. 157

Wetten en reglementen op de Prostitutie te Rome.

— Het wetboek voor het huwelijk door Romulus. De plechtige huwelijksvoltrekking der Patriciërs. Het huwelijk door verjaring en de onechtelijke samenwoning, oorzaken van het zedenbederf. De wetten op de prostitutie volgens het Romeinsche recht. De prostitutie als eerloos beschouwd. De burgerlijke dood voor de lichtekooien en koppelaars. De vrouwen der Aristocratie vragen het *licentia Stupri*. Meening van Tacitus. De openbare baden, plaatsen van openbare prostitutie. De vermenging der seksen. Ongebondenheid der matronen. De edilen, opzichters der plaatsen van ontucht. De prostitutie in de cirkussen. De *vectigal*, belasting der leno's en der vrouwen. Kleeding der *meretrices* bij politieverordening voorgeschreven. De draagkoetsen der groote courtisanen Blz. 168

De mannelijke Prostitutie. Verdorvenheid der Cesars. — Het overspel van Cesar. Hij prostituteert zich aan den Koning van Bythinië. Beschuldiging door Cicero in den Senaat uitgesproken. Leven van Cesar door Suetonius. *Octavius*, zijn ontuchtige jeugd. De prijs zijner aanneming tot kind door Cesar. Hartstocht van Octavius voor maagden. Zijn onzedelijkheid en dwingelandij. Het feestmaal der twaalf gasten. Pamphlet tegen Octavius. *Tiberius*. De intendance der wellust. De ontuchtige mysteriën van Caprea. Zijn gewoonten van pederastie. De schandjongens, aan wie hij zijn zusters prostituteert. Zijn overspelige betrekkingen met hooge patricische vrouwen in tegenwoordigheid harer mannen. Minnarijen met jonge koetsiers. Het *Vectigal ex Capturis*. Zijn paleis in een speelhol en lupanar veranderd. *Claudius*. Zijn wulpsche uitspattingen. Prostitutie van Messalina. *Nero*, monster, geesel der menschheid. Zijn schandelijke omgang met de Romeinen. Hij trouwt in het openbaar zijn schandjongen *Sporus*. Hij verkracht een Vestaalsche maagd. Dolle uitvindingen van zijn erotische verbeelding. Hij laat zich door Doryphorus verkrachten. Zijn aanslagen op mannen en vrouwen. *Galba*. Zijn neiging tot Sodomie. Zijn onbeschaamd gedrag met zijn schandjongens. *Otto*. Hij

viert openlijk de mysteriën van Isis. *Vitellius*. Opgevoed te Caprea in het paleis van Tiberius, wiens gunsten hij koopt. Monsterachtige ontucht van dezen keizer. De gouden ring der ridders als belooning zijn schandjongens aangeboden. *Commodus*. Even ontuchtig en even schandalig als Nero. Zijn omgang met tooneelspelers en publieke vrouwen. Zijn nachten in de krotten en lupanars van Rome. Verandering van zijn paleis in een lupanar. Schoffeering van al de vrouwen zijner familie. Hij sterft aan een venerische ziekte. *Heliogabalus*. Verpersoonlijking der ondeugd en van den priapischen waanzin. Zijn liefde voor tooneelspelers. Hij prostituteert zich aan slaven en aan priesters van Cybele.

Invloed der verdorvenheid der vorsten op de zeden des volks. Gilles de Laval, Heer van Retz, Kamerheer en Maarschalk van Frankrijk verkracht *achthonderd* kleine jongens in zes jaren tijds! . Blz. 174

De wettige pederastie. — De Romeinsche wet dult de manlijke prostitutie der slaven en vrijgemaakten. De cellen der jonge mannen in de lupanars. De *Scantinia*-wet voor de kinderen der patriciërs. Huwelijkszang van Julia en Mallius. *Pueri meritorii*. De *pathici*, *ephebi*, *gemelli*. De *cinædi*. Ontmanning der kinderen voor de prostitutie bestemd. De jonge eunuken. Tafereelen van zeden en van de ontucht in het Satyricon. Petronius, *magister elegantiarum* van Nero. Het hekeldicht van den dichter Ausonius . . . Blz. 189

Zedenbederf der Romeinsche maatschappij. — De prijs der ontucht. De verwijfden. Zeden tijdens Rome's verval. De ongeregeldheden der politie. Avonturen van een soldaat van Theodosius. Vermeerdering der plaatsen van ontucht. Verkoop van slaven voor de prostitutie. Invloed der groote courtisanen op de gehuwde vrouwen. De prostitutie der matronen. De hansworsten, zwaardvechters en tooneelspelers. De Oostersche uitspattingen. Een jeugdige prostitué van 7 jaar. Tooneelen uit het huwelijksleven. Het feest van Trimalcion. De ondeugden van de Romeinsche maatschappij. De *co-messationes* Blz. 193

De venerische ziekten bij de Grieken en Romeinen. — Haar oorsprong in de tegennatuurlijke betrekkingen. Invloed van het klimaat op haar ontwikkeling. De aandoeningen der huid en der slijmvliezen. De *astra lues*, de *mentagra*. De druiper. Zijn beschrijving en behandeling volgens Galianus, Paulus van Egine, Actuarius, Areteis. Cælius Aurelianus. De etterachtige vloeijingen bij de vrouw. Meening van Galianus. De leer der oorzaken van de ontsteking-veroorzakende aandoeningen der geslachtsorganen.

De zakontsteking. Haar beschrijving volgens Galianus, Celsius, Areteus. Zij veroorzaakt onvruchtbaarheid bij den man. Zenuwpijnen van de teelballen door Hippocrates.

Zweren van de geslachtsorganen. Haar samenloop. De invreting. De spleten en bersten van de voorhuid. Verschillende soorten van zweren aan den eikel. De waarneming van Heron: chancres, secondaire en tertiaire gevallen, zijn dood. De *anthrakosis*. Besmettelijke *ulcus*, waarneming door Palladius. *Morbus indecens*, *lues venerea*. De *liesgezwellen*. Spoedige verettering der kwaadaardige liesgezwellen. Slechte invloed der klieren op de ziekten der geslachtsorganen. Huiduitslag der geslachtsorganen. De *phymoris*. Het *pruritus scroti*, *proriasis scroti*. Aetius, Hippocrates.

De vijfwratten. — Geliefkoosde plaatsen dezer uitwassen. Beschrijving, etiologie en behandeling door Grieksche en Latijnsche geneeskundigen. Verschillende vormen van de vijfwratten. Benamingen door Galianus, Celsius en Aetius gegeven.

Wordingsgeschiedenis der venerische ziekten. — Inleiding van het werk van Celsius over de aandoeningen der geslachtsorganen.

De melaatschheid en de olifantsziekte. — Plaatsen van oorsprong. Haar verschijning in Italië. Beschrijving door Celsius en Aretetus van Cappadocië. Meening van Archigenus. Uitlegging van Rosenbaum over de betrekking van de melaatschheid tot de venerische ziekten. De syphilis en de elephantiasis Blz. 202

Zinnebeeldige gedenkstukken der geschiedenis van de Prostitutie. — Archeologische bewijzen der godsdienstige prostitutie in Azië: medailles, gegraveerde steenen, kegels, cylinders, enz. van het Museum van het Louvre en van het Cabinet van Medailles en Oudheden der Nationale Bibliotheek te Parijs. Gegraveerde steenen van Boven-Azië en cylinders van Chaldea volgens Menant. Rapport van Lajard aan de Akademie der Opschriften, Beschrijving van den agaten kegel van het Cabinet Calvet. Zinnebeeldige bewijzen van den eeredienst van Mylitta, Anaitis en Baäl-Péor.

Beschrijving der Assyrische cylinders van het Cabinet der Bibliotheek door Chabouillet.

Vazen, bekers en gegraveerde steenen van de verzameling Durand. Hun beschrijving door de Witte. Bewijzen voor den eeredienst van de Aziatische Venussen in Griekenland. Het Assyrische bas-relief van Yazili-Kaïa, platte steenen der ruïnen van Babylon door Baron Roger. De oudheden van Cyprus. Beschrijving door J. Soury. De werken van Creuzer en Guignant over den eeredienst der natuur in haar voorttelingskracht. Zinnebeeldige kegels. Oude intaglio van Cyprus.

De Egyptische amuletten. Priapische schildering van den tempel van Karnac. De beeldhouwwerken op de grafsteenen. Halssnoeren

en cylinders der vrouwen. De gedenkstukken van het privaatleven der Egyptenaren in de zaal van Julius II. De blanketbenoodigdheden der vrouwen.

Zinnebeeldige gedenkstukken der prostitutie in Italië. De schilderstukken, bronzen en beelden van het Geheim Museum van Napels. De beschrijving door Famin. De opgravingen van Pompeï, ontuchtige schilderijen, erotische beelden in brons, marmer, aardewerk, enz. Marmeren bas-reliefs de feesten en ceremoniën der prostitutie voorstellende. Etrurische vazen van het Louvre. De ontuchtige amuletten. Beelden van Priapus. De gedenkstukken van den geheimen eeredienst der Romeinsche dames door d'Hancarville. Gegraveerde steenen, agaten, onyxen, witte agaten, kornalynen, sardonixen, ametisten uit den tijd van Augustus en Tiberius. Tafereelen van ontucht. Beschrijving der gegraveerde steenen en Cameeën van de archeologische cabinetten en vorstelijke verzamelingen van Rome en der groote steden van Italië.

. Blz. 221
Besluit.

DE PROSTITUTIE BIJ DE VOLKEN DER OUDHEID.

De geschiedenis van de prostitutie bij de volken der Oudheid raakt zooveel belangrijke vraagstukken, en hecht zich aan zooveel moeilijke raadsels vast, dat zij, om volledig geschreven te worden, de medewerking zou vereischen van uitstekende mannen in de archeologie, de letterkunde en wetenschappen, de wijsbegeerte en geneeskunde, zooals: de verschillende werken van Dulaure, A. Béraud, F. Creuzer, Famin, Sabatier, Rosenbaum, Rabutaux, Pierre Dufour, Parent-Duchatelet, enz., enz. het bewijzen. Maar het valt misschien in de macht van een electrisch wijsgeerig vernuft de verspreide studiën samen te vatten van die schrijvers, wier werken men heden slechts in de groote bibliotheken vindt.

Als men deze verschillende monographieën de een na de ander ontleedt, wordt men onwillekeurig ertoe gebracht, uit een nieuw en oorspronkelijk gezichtspunt de geschiedenis van 's menschen geest te beschrijven, in zijn vooruitgang door de oude godenleer en de Oostersche godsdiensten, en om tot een zeer nauwkeurig onderzoek over te gaan van de opvolgende beschavingen in haar betrekking tot de zeden, de wetgevingen en de gezondheidsleer der volken.

Zoo zullen wij in de prostitutie drie onderscheiden tijdvakken vinden: 1°. dat van de *prostitutie der gastvrijheid*,

d. i. van het om een min of meer vleiende reden afstaan van de slaafsche vrouw aan den gast, dien het toeval in de hut van den oermensch voert: dit is het steenen tijdperk der prostitutie; 2°. dat van de *gewijde prostitutie*, die uitgeoefend wordt onder den invloed der bijgeloovige denkbeelden en woeste hartstochten van de Oostersche volken: ten laatste de *wettige prostitutie*, die den tuchtelloozen handel van het menschelijk lichaam duldt en bekrachtigt in naam der physische en zedelijke gezondheidsleer.

Deze drie vormen der prostitutie zijn door alle schrijvers aangenomen geworden, die haar algemeene geschiedenis geschreven hebben. Wij hebben een zeer opmerkelijke beschrijving ervan gevonden in het werk van Rabutaux: „Overal,” schrijft hij, „zoover de geschiedenis ons laat doordringen, bij alle volken en in alle tijden zien wij als een min of meer algemeen feit, dat de vrouw de afschuwelijkste slavernij ondergaat en zich zonder keuze of neiging, aan de woeste driften overgeeft van hem, die haar begeert of uitlokt. Dikwerf verliest in dat noodlottig duister de edele en zachte gezellin van den man, zoodra alle zedelijk bewustzijn uitgedoofd is, het laatste spoor van haar waardigheid en rangschikt zij zich zelve — door een uiterste verlaging onverschillig geworden voor hem, die haar bezit — als een nietig iets onder de geschenken der gastvrijheid: de heilige betrekkingen, waaruit de vreugde en de banden van het huisgezin ontstaan, zijn bij deze gezonken volken van geen belang, van geen waarde.”

Andere malen vereenigt zich in het oude Oosten, bij voorbeeld, en van land tot land bij schier alle volken, die oude overleveringen eraan ontleend hadden, door een nog afschuwelijker koppeling het offer der schaamte van de vrouw met de dogma's van een monsterachtig naturalisme, dat alle hartstochten opwindt, door ze te vergoden; dat offer wordt een gewijd kerkgebruik van een zonderlingen en ontaarden eeredienst, en het aan eene ontuchtige priesterschaar betaalde salaris wordt als een offerande beschouwd aan hun goden.

Bij andere volken, eindelijk bij hen, die op de ladder de verhevenste plaats innemen, leveren nog de ellende en de ondeugd een geheele, tot de onderste lagen teruggestooten, geduld, maar met eerloosheid gebrandmerkte klasse van ongelukkige vrouwen, voor wie de uitspatting en de schande een beroep zijn geworden, over aan de grove opwellingen der zinnen en aan haar onbeschaamde lusten.

Indien men de documenten betreffende de zeden der eerste beschaafde volken uit een physiologisch oogpunt beschouwt, kan men in het algemeen bij alle *a priori* twee klassen van vrouwen onderscheiden: de eene door het huwelijk bestemd tot de voortteling der soort en nagenoeg levende onder het nakomen der natuurwetten; terwijl aan de andere als werkring aangewezen is, zich aan geslachtsverrichtingen van een andere soort over te geven, waarvan het doel onvruchtbaarheid voor haar is, en voor de mannen overprikkeling der voorttelings-zinnelijkheid met al de verfijningen van den wellust. Het is bij deze, dat men de eerste oorzaken moet zoeken der venerische ziekten en die afdwalingen der zedelijke eigenschappen, waarvan de physische formule nog gevonden moet worden. De geschiedenis van dit gedeelte der pathologie is dus nauw verbonden aan die der prostitutie: de wonde der Oostersche rassen en de noodlottige geesel van de toekomstige geslachten, die op ons voorbeeld waarschijnlijk de veiligheidsklep der menschelijke hartstochten ervan zullen maken en de zedeloze bewaarster van de openbare zedelijkheid.

Eenige geschiedschrijvers en wijsgeeren der oudheid hebben den godsdienstigen oorsprong der prostitutie verklaard door den angstvalligen geest der menschen. Zij toonen ze ons, den toorn der hemelsche machten trachtende te bevredigen, door haar de eerstelingen te offeren hunner oogsten, vruchten en kudden, totdat voor hun oogen mannen optreden, die zeggen dienaren der goden op de aarde te zijn. Als priesters eischen zij van hen voor hunne altaren offeranden en gaven. En, misbruik makende van hunne onwetende

lichtgeloovigheid, blazen zij hen in, dat de goddelijke goedertierenheid hun deelachtig kan worden door de gewijde prostitutie hunner dochters, wier maagdelijkheid het monopolie is, dat wettig toegestaan wordt aan de ingewijden en wachters der tempels. Van toen af vingen die geheimzinnige ceremoniën aan, waarin de prostitutie de rol van grondwettige leerstelling van den eeredienst gaat spelen, in tegenwoordigheid van wonderlijke afgodsbeelden, die uit hout of steen vervaardigd van het mannelijk organisme slechts het mannelijk voorttelingslid bezitten.

Op de gewijde prostitutie moest noodwendig de wettelijke prostitutie volgen, die als een bedrijf uitgeoefend wordt en wier eenige drijfveer geld is. Zij zette het werk der verdorvenheid, door de godsdienstige prostitutie begonnen, voort, maar met minder weerklank ten opzichte van de openbare gezondheid. Met haar ziet men wel mannen en vrouwen zich aan al de buitensporigheden der wellust overgeven; maar het menschelijk wezen is niet meer in het ziekelijk hypnotisme gedompeld der mysteriën van Isis en Belphégor, waarin men het zijn lichaam evenals een ledepop ziet overleveren aan alle tegennatuurlijke verrichtingen.

De eerediensten dezer goden hadden de Oostersche volkeren door-en-door ontzenuwd en hunne beschaving slechts stoffelijk doen ontwikkelen. Gelukkig kwam de Grieksche Venus een gunstige wijziging in die barbaarsche zeden aanbrengen. Hoewel zij nog de lichtekooi van den Pireüs en der eilanden van den Archipel vergoddelijkte, en de beschermster was der ontuchtige prostituées, vertoonde zij zich echter in de tempels en in de eerbare vrouwenzalen der huismoeders als de dichtelijke allegorie der liefde in haar vurigste streven naar het schoone. Met haar herneemt de menschelijke geest zijn vrijheid; zij staat aan het Grieksche genie toe die heilige fakkel te ontsteken, wier stralen de wereld zullen gaan verlichten, en haar het gevoel voor de kunsten, de fraaie letteren en de wetenschappen openbaren.

Onder de tallooze standbeelden, die men haar oprichtte, bewijzen die der *Venus Aphrodite*, der *Venus Genitrix*, der *Venus van Cnide*, der *Venus Victrix* (waarvan de *Venus van Milo* slechts een namaaksel is) en de standbeelden van Adonis en Cupido, der Muzen en der Gratiën, gezellen der godin, dat de eeredienst van Venus, in de verbeelding der Hellenen, slechts het gedicht was van dat gevoel, dat een der grootheden van onze natuur vormt; hetwelk de beitel van Phidias en van Praxitèle bestuurd en Homerus, en Pindar, en Corinnus en de groote Plato bezielde heeft.

Zooals men ziet, is de afstand groot tusschen de erotische verpersoonlijking der Oostersche goden en deze vergoding der vrouw, door de bekoorlijkheden van haren geest en de volmaakte schoonheid van haar lichaam, koninginne der wereld. De Venus-Urania is dus in werkelijkheid het uitgangspunt, vanwaar de menschelijke geest zijn vlucht neemt naar hooger sferen.

Haar eeredienst, door alle groote mannen der oudheid geëerd, door alle volkeren der bekende wereld erkend, zal weergevonden worden in de tempels van het oude Rome, en zal een der goede geniussen worden van de latijnsche beschaving. En zij zal het zijn, die in de schoone dagen der Renaissance onze dichters, onze schilders en onze beeldhouwers zal bezielen. Want ontsterfelijk is haar wezen en almachtig de gloed, dien de natuur op de harten der menschen doet uitoefenen! Maar, waarom heeft het noodlot gewild, dat naast het schoone het misvormde bestaat, naast de Venus-Urania Venus-Pandemos, naast de liefde de prostitutie?

Deze voorafgaande beschouwingen waren noodig, om deze geschiedkundige studie der zeden in de oudheid te doen begrijpen; wij moesten de lezers voorbereiden op de sombere tafereelen, die wij hun voor de oogen zullen voeren, tafereelen die voor de zedenleer zijn, wat de pathologische ontleedkunde voor de geneeskunde is.

DE PROSTITUTIE IN INDIE.

De eeredienst van Lingam.

De chronologische orde volgende moeten wij in Indië, waarvan het bestuur als maatschappij tot de hoogste oudheid opklimt, de eerste sporen van de gewijde prostitutie zoeken.

De Indische Lingam is dezelfde als de Grieksche Phallus en de Egyptische Priapus: het mannelijk lid werd door alle volken der Oudheid als het symbool van de algemeene bevruchting beschouwd. Zijn eeredienst is een der populaire fabels van Indië, die men als volgt vertaald heeft: Op den goudberg Kailasa, woont de god Siva. Daar is een terras, waarop zich een vierkante tafel bevindt door negen edelgesteenten versierd en in het midden de lotus, in haar schoot den driehoek dragende, den oorsprong en de bron van alle dingen. Uit dezen driehoek komt de Lingam voort, eeuwige god, die er zijn eeuwig verblijf van maakt.

„Op dezen berg,” zeggen Fr. Creuzer en D. Guignant ⁽¹⁾, „verscheen voor den eersten keer de oude Phallus van Siva, dien de god, volgens een andere overlevering in twaalf Lingams verdeelde schitterend van licht, en die de blikken der goden en der menschen op hen deden richten; vervolgens plaatste hij hen over in verschillende gedeelten van Indië

(1) Religions dans l'antiquité considérées dans leurs formes symboliques et mythologiques par Creuzer et Guignant, professeurs d'histoire à l'Ecole normale.

waar de goden en de genieën, voor de acht wereldstreken bestemd, hun vrome hulde bewezen; en nu nog worden zij er aangebeden."

"Daar werden ook," zeggen deze schrijvers, "ter eere van Siva de feesten van Phallus gevierd, waarop men dit heilige beeld plechtig droeg; daar bleken ook zijn aanbidders in de waarzinnige Bacchusfeesten, door een wild enthousiasme gedreven, zelf toe te geven aan de macht, die de natuur met een onweerstaanbaar geweld meesleept en haar versterkt met een verzengend vuur."

Alle Indische legenden hebben den Lingam voorgesteld als een der oudste Hindoe-goden. In de oogen van die instinctmatige godsdienstige volksstammen konden de teel-deelen slechts heilige deelen zijn, die hunne verbeelding onder de hooge bescherming eener godheid plaatste. Deze werd hun door hunne priesters werkelijk voorgesteld in den vorm van een mannelijk lid, dat zij onder den naam Lingam aanbaden. Deze door de Brahmanen begunstigde eeredienst voerde hen, volgens de overleveringen, tot alle buitensporigheden der zinnen, en bracht hun besmettelijke ziekten der geslachtsorganen.

Pierre Sonnerat geeft in *zijn belangwekkende reis in Indië* een andere legende over den eeredienst van Lingam betrekkelijk de venerische aandoeningen bij de aanbidders van Siva en Vischnoe. Ofschoon dit verhaal slechts de waarde van een fabelachtige geschiedenis heeft, verbergt het echter, onder den schijn van verdichtsel, een waarschijnlijk feit, dat overigens met andere geschiedkundige documenten van onbetwistbare echtheid overeenstemt. Sonnerat laat zich als volgt uit: „De boetelingen waren door hunne offeranden en gebeden tot een hoogen graad van macht geraakt; maar om die te behouden moesten hun harten en die hunner vrouwen altijd rein blijven. Doch Siva of Chiven had de schoonheid der laatsten hooren roemen en hij besloot haar te verleiden. De gedaante van een jongen bedelaar ⁽¹⁾

(1) De bedelaars of Fakirs loopen in Indië het land af bij duizenden,

van een volmaakte schoonheid aangenomen hebbende, noodigde hij Vischnoe uit, die van een mooi meisje aan te nemen, en naar de plaats van bijeenkomst der boetelingen te gaan, om hen verliefd te maken. Vischnoe ging erheen, en hen voorbijgaande, wierp zij hun zulke teedere lonkjes toe, dat zij allen verliefd op haar werden; zij lieten hun offeranden in den steek om deze jonge schoonheid te volgen. Hun hartstocht werd aldus steeds grooter, zoodat zij eindelijk zielloos neerstortten en hun kwijnende lichamen op was geleken, dat bij de nadering van vuur wegsmelt.

„Chiven ging van zijnen kant naar het verblijf der vrouwen, evenals de bedelaars in eene hand een flesch water houdende en als zij zingende. Zijn zang had zooveel bekoorlijks, dat al de vrouwen zich om hem vereenigden; en de gestalte van den zanger volbracht verder, wat zijn stem begonnen had. De verwarring was zoo groot, dat eenigen haar juweelen en kleederen verloren, zoodat zij hem volgden in Eva's costuum, zonder het zelf te bemerken.

„Het dorp doorloopen hebbende, verliet hij het; allen vergezelden hem naar een naburig bosch, waar hij van haar verkreeg, wat hij verlangde. Weldra merkten de boetelingen op, dat hun offeranden niet meer hun oude uitkomst hadden, en *dat hun macht niet meer dezelfde was*. Na eenige vrome overwegingen bleek het hun duidelijk, dat de schuld aan Chiven lag, die in de gedaante van een jongen man hun vrouwen verleid had, en dat zij zelf misleid waren geworden door Vischnoe, als jong meisje hervormd. Zij besloten Chiven als een offerande te dooden. Beschaamd, de eer verloren te hebben, zonder zich te kunnen wreken, namen zij tot de uiterste middelen hun toevlucht; zij vereenigden al hunne gebeden tegen Chiven. Dit offer was van de meest verschrikkelijken, en de god zelf kon geen weer-

bijna naakt en buitengewoon vuil. Hunne bezoeken geven, volgens Strabo, de vruchtbaarheid aan de vrouwen. Het volk beijvert zich hun alle mogelijke eer te bewijzen, en de mannen verlaten hun dorpen om den monniken vrij spel te laten. (Rosenbaum).

stand bieden. Het was als *een vuur, dat zich op de geslachtsdeelen van Chiven wierp, en die van zijn lichaam scheidde.*⁽¹⁾ Verbitterd tegen de boetelingen, besloot hij er zich van te bedienen, om de geheele wereld in brand te steken; reeds breidde het vuur zich meer uit, toen Vischnoe en Brahma belast met de bewaring der schepselen, op middelen dachten, om het te stuiten. Brahma nam den vorm van een voetstuk aan, en Vischnoe dien van de geslachtsdeelen van een vrouw, en zij ontvingen de organen van Chiven. De algemeene verbranding werd aldus gestuit. Chiven liet zich door hun gebeden zachter stemmen, en beloofde de wereld niet te zullen verbranden, als de menschen aan zijn deelen goddelijke eer bewezen."

Indien wij over deze mythe nadenken, zooals zij hier verhaald wordt, schrijft Rosenbaum, kunnen wij ons niet van de gedachte ontdoen, dat zij in jongere tijden te huis behoort; want deze fabel is geheel en al geëigend om de syphilis op eene wijze te constateeren, die niets te wenschen overlaat. Ook heeft Schaufus er den grondslag van zijn meening van gemaakt, als hij zegt, dat deze ziekte uit Indië in Europa gebracht is geworden. Van een andere zijde stemmen zekere bijzonderheden van deze geschiedenis zoozeer overeen met de oude geloofsleer der Indiërs, dan men moet toestaan, dat zij, bijaldien zij op een legende berust, samengesteld is geworden met gebruikmaking van de oude aanwijzingen.

Sedert heeft Dr. F. Klein ⁽²⁾ bewezen door de jaarboeken van Malabar, dat de syphilitische ziekte niet alleen vóór de ontdekking van Amerika bekend was in Oost-Indië, maar dat de geneesheeren Sangarasiar en Alessianambi, die voor omstreeks tien eeuwen leefden, en vele anderen reeds vóór hen van de syphilis spreken en van hare genezing door het kwik.

(1) Het is niet vermetel in deze fabel de legende der geschiedenis van de syphilis te zien.

(2) De morbi veneri curaticne in Judia orientali usitata, 1795.

Later nog heeft in 1863 P. Dabry, Fransch consul in China, een werk uitgegeven, getiteld: *La médecine chez les Chinois*, waarin men de beschrijving vindt van de syphilis naar handschriften, die van meer dan 2500 jaren vóór Christus dagteekenen.

Eindelijk heeft Dr. Scheube, van Leipzig een manuscript uitgegeven, (1) dat geheel onbekend in Europa kostbare inlichtingen bevat ten opzichte van de oudheid der syphilis in de oude wereld. Dit manuscript: *Dai-do-rui-shiu-ho, of verzameling van recepten naar klassen gerangschikt uit het tijdvak van Dai-do*, werd omstreeks het jaar 808 van onze tijdrekening geschreven.

In dit tijdperk besloot keizer Heizei Tenno, daar hij in zijn land meer en meer de Chineesche geneeskundige wetenschappen ingevoerd zag, al de voor Japan geschikte grondbeginselen der geneeskunde in een boek te verzamelen.

Hij belastte met dit werk zijn beide geneesheeren A-be Ma-nao en Idzu-mo Hiro-sada. Maar het handschrift raakte zoek, en werd eerst in 1827 in een tempel op een eiland der provincie Bungo teruggevonden. Dit manuscript, door Bude uitgegeven, en waarvan de lezing zeer moeilijk was, aangezien het in de oude Japansche taal geschreven is, was bijna geheel onbekend bij de geleerde wereld, toen een Japansch geneesheer. Dr. Kayama, leerling van Dr. Scheube, aan zijn ouden leermeester de vertaling der hoofdstukken zond, betrekking hebbende op de syphilis. Als uitlegging laat deze vertaling niets te wenschen over, want Dr. Kayama heeft zich voor de moeilijke passages van de medewerking van geleerde Japansche landgenooten verzekerd.

Hoofdstuk 94 luidt als volgt:

Kata-shine-kasa, d. i. *het doorbreken van een der liezen*. In de dwarsliggende plooï, tusschen de dij en den onderbuik gelegen, vertoonen zich ontsteking en opzetting vergezeld van hevige pijnen en koorts. Na eenige dagen ontstaat ettering: het gezwel breekt door, en er vloeit etter uit.

Mara-kasa-hyami, d. i. *aan uitslag gepaard gaande ziekte der roede*. In

(1) Archive für Path. de Virchow, mars 1883, p. 448.

den aanvang opzetting als een gerste-korrel groot, en pijnen Na enkele dagen verzwering en uitstorting van etter.

Fuse-kasa. De huid der roede, de plaats van den uitslag, bevat water; een verschijnsel, dat vooral in den zomer zich vertoont. De roede is gezwollen en veel dikker geworden. De opzwellling strekt zich over de geheele roede uit, en men kan den eikel niet zien. Uit de huid vloeit etter.

Shiri-mara-kasa, d. i. *tweede uitslag van de roede*. In den beginne vertoont zich die uitslag als bij *Mara-kasa-hyami*. Daarop volgen verzwering en pijnen. Na eenige dagen breidt zich de verzwering uit, en valt de eikel af. Vervolgens gaat de verzwering langzamerhand naar achteren voort, de roede valt geheel af, en de teelballen worden eveneens door de verzwering aangetast.

Kaskiri-kasa, d. i. *de vliegende uitslag* Het gif der roede of van een der liezen wordt heviger, en de uitslag overweldigend. Warmte en koude worden waargenomen, en de beenderen der handen en voeten worden pijnlijk. Na eenige maanden vertoont zich op den rug en op het aangezicht een kleine uitslag zonder pijn of jeuk. Er vloeit een geelachtig vocht uit. Na enkele maanden verkankert het gelaat, en verspreidt het een stinkende lucht. Er loopt etter uit.

Nu volgt Hoofdstuk 95:

Hone-no-hari-kasa, d. i. *uitslag en opzetting der beenderen*. Na de genezing van den uitslag der roede worden de gewrichten der ledematen pijnlijk, zoodat men ze noch uitstrekken, noch buigen kan. Over het algemeen heerscht er koorts bij. Dit wordt *Hone-no-hari-kasa* genoemd. Dan wordt het gif sterker, en komen verschillende onaangename verschijnselen erbij. De zieke heeft koorts, deze duurt den geheelen dag, en de eetlust houdt op. Er bestaat hardlijvigheid. De pis is rood en vloeit moeilijk.

Nondo-fuki-kasa, d. i. *uitslag van de keel*. Het overige van de gifstof van den uitslag der voorhuid bereikt de bovenste lichaamsdeelen en verwoest het gelaat en het hoofd. Jarenlang is geen genezing mogelijk. Wat van het gif overblijft verwoest het hoofd, de huid, het vleesch en de beenderen. Dan worden de ooren verwoest, of er ontstaat uitslag op den neus of blindheid. Of ook zwellen handen en voeten op, of zijn gedurende vele jaren pijnlijk. Dan gaan de zieken tot verrotting over. Het gif verwoest het geheele lichaam, de teelballen worden door puisten overdekt, zwellen op en verkankeren, en er vallen verscheiden gaten in. Vervolgens gaat de geheele opperhuid van het lichaam te niet.

Mimi-no-hi-kasa, d. i. *uitslag der ooren*. Het overige van het gif bereikt de bovenste lichaamsdeelen; er bestaat oorsuizing en hardhoorigheid. Na enkele maanden ontstaan hevige pijnen en vloeit er een geelachtig vocht uit. De oorsuizingen houden op, maar de zieken zijn doof.

Er bestaat zeker, zegt Gille de Tourette, een groote ver-

warring in de verschijnselen, die aan de syphilis toegeschreven worden; maar het is niettemin gemakkelijk de primaire, secondaire en tertiaire gevallen der venerische ziekte te herkennen: verzwering der roede, verzwering van de keel, pijn in de beenderen, syphilitischen uitslag en beenvlies-gezwellen van de schedelhuid en van het gelaat.

Indien er twijfel overbleef ten opzichte van den aard der ziekte, zou het voldoende zijn, erbij te voegen, dat het woord *Kasa*, in oud Japansch zoowel als in de nieuwe taal, dient, om de besmettelijke aandoeningen aan te duiden, die na de geslachtsgemeenschap ontstaan, en die men thans in Japan zeer goed kent.

De eeredienst van Lingam en de gewijde prostitutie, welke het gevolg ervan was, strookten zoo met de Indische zeden, dat reizigers, die voor een kleine eeuw, zekere provincies van Oost-Indië doortrokken, den een zoowel als de andere even populair vonden als in het tijdperk der historische overlevering. De abt Mignot heeft in zijne tweede *Mémoire sur les anciens philosophes de l'Inde* gezegd: „Deze soort Lingam wordt heden nog in Indië gevonden, zooals men zien kan uit de afbeeldingen der afgoden van dat land, die aan den markies de Marigny gezonden zijn.” Men ziet nog in de pagoden bas-reliefs den Lingam voorstellende in meer of min groote afmetingen, en er bestaan eveneens schilderstukken en beeldhouwwerken van. In enkele pagoden stelt men op dezelfde wijze de vereeniging der twee geslachten onder den naam *Pulicior* voor. Die teekeningen vindt men bovendien nog terug op de amuletten, *Taly* genaamd, die, na gezegend te zijn door den Brahma, op den huwelijksdag door den man aan zijn bruid worden gegeven. Sonnerat verhaalt hierover een anecdote, die bewijst, wat de ijver voor het proseliet-maken waard is bij zulke onwetende stammen. Eenige zijn bekeerd geworden tot het Katholieke geloof, maar twee soorten zendelingen wedijverden met elkander bij hen: de Jezuïeten en de Capucijners. De laatsten klaagden hun mededingers te Rome aan, wegens hun ver-

draagzaamheid jegens de vrouwen, aan wie zij toestonden, amuletten te dragen met kleine Lingams bedrukt. De Jezuïeten verklaarden hun gedrag door de oude gebruiken van het land, en zij verkregen de goedkeuring van het Pauselijk hof; maar zij eischten evenwel van de Indische vrouwen aan hunne *taly* een kruisje toe te voegen!...

Andere verhalen toonen den eeredienst van Lingam zoo in Indië ingeworteld, dat men in de hotels en aan den openbaren weg overal den hindoe-god ontwaart, hetzij in zijn organisch menschelijke gedaante of in zijn allegorischen vorm: een voetstuk, dat een vaas draagt, waar een lange cylinder uitsteekt. Het voetstuk is Brahma; de vaas is Vischnoe, de vrouwelijke god; de cylinder is Chiven of de mannelijke god; dit is de Indische drieëenheid. Maar bij plechtige processsiën voegt men bij den gewonen Lingam de gedaante van een mensch. „En het godsdienstig denkbeeld is zoo overheerschend in den geest der Indiërs, dat zij het ontuchtige van hun handeling niet begrijpen.” Zoo ziet men in de pagode van Elephanta een bas-relief, die een groep voorstelt, welke zich aan het schandelijk bedrijf overgeeft, dat de latijnsche schrijvers door het woord *irrumatio* aanduiden; op de poorten der stad Suri-Patnam-Sita: de vrouw van Rama, de 7e vleeschwording van Vischnoe, omringd door zes Fakirs of boetelingen, geknield en de oogen naar haar opgeheven, terwijl elk een Lingam in de hand houdt; in de pagode Villenour: afzonderlijke Lingams van een buitengewone afmeting op al de muren afgebeeld. De Grandpré verhaalt in zijn *voyage dans l'Inde*, op zijn beurt, dat een officier der marine op de kust van Trovencour eenige mannen aan land zond, om inlichtingen in te winnen. De matrozen ontdekten in een nis een Lingam van gelijke grootte; zij maakten zich meester ervan, en bedienden zich op hun vaartuig ervan als een boom.

Over het godsdienstig karakter van Lingam in het hedendaagsch Indië heeft Dulaure gemeld, dat, volgens zekere navorschers, de priesters van Chiven dagelijks op het mid-

daguur den heiligen Lingam met guirlanden van bloemen en sandelhout versieren, en dat in Canara de priesters naakt rondloopen, terwijl zij schellen luiden, waardoor zij de vrouwen tot zich roepen, om hun geslachtsdeelen godvruchtig te kussen.

Wat de godsdienstige prostitutie aangaat, zijn de feiten, die haar bewijzen, door Duquesne gecontroleerd geworden. Hij heeft in een pagode, in de omstreken van Pondichéry, jonge bruiden gezien, die aan den god het offer hunner maagdelijkheid kwamen aanbieden. Men liet ze op een houten of ijzeren Lingam gaan zitten. Maar, voegt hij eraan toe, in vele pagoden „hebben meer behendige priesters aan dien god een zoo edele verrichting ontrukkt.”

In een andere pagode, die van Tréviscaré en aan Chiven gewijd, ziet men een kolossaal monument, de Indische drie-eenheid voorstellende. „In dit heiligdom, op den gewijden steen, zegt dezelfde schrijver, wijden de priesters van Chiven de jeugdige *Devedassi*, die wij onder den naam van *Bayaderen* of *Balaidera* kennen, in de geheimen der liefde in; en terwijl zij aan den eeredienst gewijd zijn, dienen zij tevens tot de genoegens van het publiek, evenals de lichtekooien en prostituées van Griekenland.”

Wij weten, dat die Indische meisjes balletten opvoeren; maar de akkoorden der stemmen en der instrumenten, de geur der oliën en der bloemen, misschien zelfs de verleiding der bekoorlijkheden, waarmede zij op de toeschouwers werken, alles vereenigt zich langzamerhand, om verwarring en dronkenschap in haar zinnen te verwekken. Evenals bij de aulétriden van Griekenland schijnt somtijds een zachte aandoening, een ongekend vuur haar te overmeesteren. Verwonderd, bewogen, trillende schijnen zij onder den indruk eener te machtige illusie te bezwijken. Zoo hebben zij door gebaren, door de meest sprekende houdingen van het lichaam, door onderdrukte en hevige zuchten en fonkelende blikken, soms een zacht smachtend verlangen uitdrukkende, eerst de verlegenheid der schaamte, daarna het

verlangen, de ongerustheid en de hoop, en eindelijk de bedreigingen en het ongeduld van den wellust weten weer te geven.

„De Bayaderen, Indische danseressen,” zegt Raynal (1), „leven in troepen vereenigd in de seminaria van den wellust. De best saamgestelde gezelschappen van deze soort zijn aan de rijke en druk bezochte pagoden gewijd. Hare bestemming is in de tempels te dansen en de genoegens der brahma's ter wille te zijn. Om aan de volkeren het schandaal van zoo'n buitensporig leven te verbloemen, zijn al die vrouwen gewijd aan den dienst der altaren. De bevolkingen schikken zich deste gewilliger aan dit soort van bijgeloof, omdat het binnen een enkele omheining de toemelooze lusten van een troep monniken opsluit, en zodoende haar vrouwen en dochters beschermt tegen verleiding.

„Het is waarschijnlijk, dat de ouders, door het gewijde karakter aan dit soort lichtekooien toegekend, zonder weerszin hun schoonste dochters, door deze roeping medegesleept; het vaderlijk huis zagen verlaten, om in dit seminarie binnen te treden, vanwaar de vrouwen, die boven de jaren waren, zonder schaamte in de maatschappij konden terugkeeren; want er bestaat geen misdaad, die door de tusschenkomst der goden niet geheiligd kan worden, geen deugd, die zij niet verachtelijk kan maken. Het begrip van een absoluut wezen is in de handen van priesters, die er misbruik van maken, de vernietiging van elke zedenleer.

„Er bleef den Brahmanen slechts een schrede over, om de instelling tot de laatste volkomenheid te voeren. Dit was den bevolkingen te overreden. dat het den goden aangenaam, dat het eervol en heilig zou zijn, bij voorkeur een Bayadere boven elke andere vrouw te huwen, en als een bijzondere gunst naar het overschot van hun uitspattingen te dingen.

„Er zijn minder uitgelezen troepen in de groote steden

(1) Raynal. *Histoire philosophique des Deux-Indes.*

voor het genot der rijken, en anderen voor hunne vrouwen. Maar men kan van welken godsdienst, van welke caste men ook zij, ze laten roepen. Er bestaan zelfs ambulante troepen door oude vrouwen aangevoerd, die, leerlingen van deze seminaria, op het eind derectrices worden. ⁽¹⁾

„Op de eentonige en snelle klanken der tam-tam raken de Bayaderen, verhit door de begeerte om te behagen en door de geuren, waarvan zij voorzien zijn, eindelijk geheel buiten zich zelven. Haar dansen zijn gebarensporten der liefde. De voorstelling, de teekening, de houdingen, de maten, de tonen en de gang in deze balletten, alles ademt hartstocht, en drukt den wellust en de woede ervan uit.

„Alles werkt mede aan het wonderdadig succes dezer wellustige vrouwen: de kunst en de rijkdom van haar tooi evengoed als de handigheid, die zij bezitten, om haar schoonheid te verhoogen. Haar lange zwarte haren over de schouders uitgespreid of in vlechten opgebonden, zijn beladen met diamanten en opgeluisterd met bloemen. Kostbare steenen versieren haar halssnoeren en armbanden.

„Niets evenaart bovendien haar oplettendheid, om haar boezem te verzorgen, als een der kostbaarste schatten harer schoonheid. Om dien te beletten dikker of misvormd te worden, sluiten zij dien in twee aan elkander gehechte bakjes van licht hout, die op den rug vastgebonden worden. De buitenzijde dezer doosjes is met bladgoud bekleed en bezaaid met briljanten; maar dit scherm, dat den boezem bedekt, verbergt er de trillingen, de zuchten en de zachte golvingen niet van; het ontnemt niets aan den wellust.

„Het meerendeel dezer danseressen gelooven den luister van haar kleur, den indruk van haar blikken te verhoogen, door om haar oogen een zwarten cirkel te trekken, dien zij met een naald met spiesglas-poeder gekleurd aanbrengen.”

In de kunst van te behagen bestaat het geheele leven, de geheele bezigheid, het geheele geluk der Bayaderen. Men weerstaat bezwaarlijk haar verleiding.

(1) Voorbeeld van den overgang der gewijde tot de wettelijke prostitutie.

Onafhankelijk van de *Devadassi*, in het bijzonder aan de gewijde prostitutie verbonden, bestaan er verscheidene andere klassen van *Bayaderen*: de *Natchés*, die dezelfde functiën uitoefenen, maar aan geen bepaalden tempel verbonden zijn; de *Vestiatris* en de *Cancenis*, die zich aan de genoegens der rijke particulieren van het Oosten opofferen. Zij worden uit de schoonste meisjes gekozen; haar tooi is rijk en schitterend; en niettegenstaande haar losbandig leven wordt haar staat toch niet als onteerend beschouwd. De priesters hebben aldus beslist.

In Mogol en Hindostan, waar de gewijde prostitutie nog in de macht der priesters is, maken deze een buitengewoon misbruik van hun gezag op hun ongelukkige ingewijden. Bernier vertelt in het verhaal van zijn reis door die landen, dat men in de pagode van Jagrenat de maagden brengt, opdat zij er het offer aan den god Lingam zelf opdragen, die voor die gelegenheid mensch wordt. Het jonge meisje wordt 's avonds in het heiligdom gebracht; men zegt haar, dat de god komen zal, om haar te huwen, dat zij naar hem luisteren moet en hem ondervragen moet over haar toekomst. Begunstigd door de duisternis van den nacht profiteert een priester van dit buitenkansje, en het misleide meisje gelooft gemeenschap met den god gehad te hebben. Zij verkondigt daarna als een goddelijke mededeeling, al waarbij de priesters belang hebben om den bevolkingen te doen weten, ten einde hun dwang op haar te kunnen blijven handhaven.

Van zijn kant deelt de abt Dubois in zijn werk, *Moeurs de l'Inde* mede, wat hij in 1825 op zijn reis door Indië gezien heeft: „De Lingam,” zegt hij, „die de vrome mannen en vrouwen aan hun haren of armen vasthechten of om den hals hangen, is eene kleine reliquie *veranda utriusque sexus in actu copulationis* voorstellende; bovendien teekent men zich twee witte lijnen op het voorhoofd, die aan het *masculi liquorum seminalem* herinneren, en een roode lijn, het *feminae fluxum menstruum* beduidende.

„De vereerders van Lingam zijn zeer talrijk in Malabar en Coromandel; zij maken minstens de helft der bevolking uit. Zij beschouwen den Lingam als alle menschen gelijk makende; en hunne priesters, Gourous genaamd, genieten groote voordeelen. Als een Gourou een bezoek brengt aan zijn distrikt, betwisten zijn aanhangers elkander de eer, hem tot gast te hebben.

Zoodra hij zijn keus gedaan heeft, verlaten alle mannen het huis; hij blijft er dag en nacht alleen met de vrouwen van zijn gastheeren, welke zich allen beijveren hem naar zijn luimen te dienen, zonder dat de mannen de minste jaloezie toonen.

„Men moet opmerken,” zegt verder de abt Dubois, „dat hij er voor gezorgd heeft, het huis uit te kiezen, waarin zich de jongste en schoonste vrouwen bevinden. Deze *Gourous* hebben bovendien bijzondere maitresses, echtgenooten der goden genaamd; eene klasse, die wel onderscheiden is van de Bayaderen, maar niet minder verdorven. Zij dragen op de dij het teeken van Lingam.”

Zoo was de gewijde prostitutie in Indië en het gebruik dat, sedert de meest verwijderde eeuwen, de priesters ervan wisten te maken in naam van de goddelijke aanschouwing der volken!

Wij zullen dezelfde priesters in andere landstreken terugvinden, de menschelijke schepsels weder in den helschen cirkel drijvende der zinnelijke gedrochtelijkheden, hen verstompande door hun leugenachtige fabelen, de mannen verliefderlijkende en de maagden onteerende, van prostitutie en corruptie levende, tempels stichtende voor hun losbandige afgoden, te hunner eere priesters spelende en in hun naam goud eischende voor hun praal, de noodige gehoorzaamheid aan hun trots en de vrouwen onmisbaar voor hun wulpschheid.

DE PROSTITUTIE IN KLEIN-AZIË.

§ 1. Eerediensten van Phallou, Baäl-Péor, Moloch, Atis en Adonis.

Onder de namen *Phallou*, *Baäl-Péor*, *Moloch*, *Atis* en *Adonis* zullen wij den eeredienst van Lingam met weinig onderscheid bij de Assyriërs, de Chaldeënen, de Canaänieten en de Pheniciërs terugvinden.

Phallou werd voornamelijk te Hiëropolis aan de boorden van den Eufraat vereerd. Daar stond een uitgestrekte tempel, van een ongehoorden rijkdom, voor welks portiek zich twee *Phallous* van 170 voet hoogte verhieven, met het opschrift, dat zij door een Assyrischen god ter eere van zijn schoonmoeder opgericht waren.

De tempel van *Baäl-Péor* of *Belphegor* was op den berg Péor gelegen; van wien hij zijn naam ontleende: bij de Chaldeërs beteekende Baäl heer.

Moloch was de mannelijke afgod van de Moabieten, de Syriërs, Lydiërs en Ammonieten. Zijn bronzen standbeeld stelde in kolossale afmetingen een man voor met een stierenkop; het hield de armen uitgestrekt om de offeranden van allerlei aard te ontvangen, die de ingewijden in de even reusachtige openingen neerlegden, die in zijn buik gemaakt waren. De slachtoffers, die dus Moloch aangeboden werden, waren gewoonlijk huisdieren, maar somtijds ook kinderen. Het voetstuk van het standbeeld rustte op een verbazend groot fornuis, dat men ontstak, om de slachtoffers bij een

barbaarsche door de priesters der godheid uitgevoerde muziek te verbranden.

Zoodra de plechtigheid begon, en het metaal van het standbeeld gloeiend werd, gingen de geloovigen er om heen dansen onder het uitstooten van wilde kreten, terwijl zij zich aanstelden als waanzinnigen. Daarna pleegden zij, op een gegeven oogenblik, de meest schaamteloze pederastie.

De mysteriën van den eeredienst van Baäl-Péor waren, op de slachtoffers na, geheel gelijk aan die van Moloch. De god was aan de Midianieten voorgesteld nu eens door een reusachtig mannelijk lid, dan weer door een tweeslachtig standbeeld. Zijn tempel werd voor alle losbandigheid van mannen en vrouwen gebruikt en ook voor de prostitutie der jeugdige meisjes, die den god haar maagdelijkheid moesten afstaan, zoodra zij huwbaar waren.

Volgens de beschouwingen van de archeologen en de toelichtingen van de Kerkvaders aangaande de mysteriën van Baäl, herkent Pierre Dufour als grondslag van zijn eeredienst de gewijde prostitutie. En betrekkelijk de acolieten van de priesters van den god, voegt hij er aan toe: „het waren schoone jongemannen zonder baard, die zich de huidharen uittrokken en het lichaam met welriekende oliën wreven, om er in het heiligdom een schandelijken ontuchtigen handel mede te drijven. De vulgata noemt hen verwijfden (*effeminati*); in het Hebreeuwsch noemde men ze *Kedeschim*, d. i. heiligen of gewijden. Hun gewone rol bestond in het min of meer werkdadig uitoefenen der schandelijke mysteriën: zij verkochten zich zelf aan de aanbidders van hun god, en legden op het altaar het salaris van hun prostitutie neer. Dit is evenwel nog niet alles, zij hadden honden op dezelfde schanddaden afgericht, en de onreine opbrengst, die zij uit den verkoop of verhuur dezer dieren trokken, voegden zij ook als *den prijs van den hond* bij de inkomsten van den tempel. Eindelijk vielen priesters en gewijden elkander met messen aan, en overdekten elkander met insnijdingen en weinige diepe wonden bij zekere plechtigheden, die 's nachts

in het diepst der heilige bosschen gevierd werden, terwijl de starren heur gelaat schenen te bedekken en zich uit schrik te verbergen; dan vielen zij verhit door de verdorvenheid en opgewekt door hun muziekinstrumenten door elkan- der in plassen bloeds."

"De verwijfden," zegt dezelfde schrijver, „vormden eene sekte, die hare kerkgebruiken en inwijdingen had, en waarvan de oorsprong klaarblijkelijk zich aan de rijke verscheidenheid vastknoopt van verschillende schandelijke ziekten, die het bloed der vrouwen vergiftigd hadden, en de gemeenschap met haar zeer gevaarlijk maakten: melaatschheid, bloed- vloeijing en allerlei andere soorten.

„Niettegenstaande dit voegde men aan de verwijfden, om de inkomsten van den eeredienst te vermeerderen, een ver- eeniging van vrouwen toe, die zich ten voordeele van het altaar prostitueerden. Deze vrouwen, *Kedeschott* genaamd, hielden onder kakelbonte tenten in den omtrek van den tempel van Baäl verblijf; zij maakten zich gereed tot de prostitutie door reukwerken te branden, liefdedranken te bereiden en op de muziek te spelen."

Na het tijdperk der gewijde prostitutie, vinden wij dezelfde vrouwen terug, zich aan de wettelijke prostitutie overge- vende, waarin zij sedert hare kindsheid geoefend waren.

De eeredienst van Baäl-Péor, Moloch, Astarte en andere gelijksoortige godheden, waarvan de naam alleen veranderde naar het land, bestond dus in de prostitutie der vrouwen en der mannen, en in het bedrijven van pederastie. Het was hetzelfde in Egypte in de mysteriën van Isis en Osiris; maar het moet gezegd worden, dat deze onreine ongebonden- heid der zinnen vooral de geliefkoosde ondeugd der Pheni- ciërs, Syriërs en Lydiërs was, die haar in alle landstreken, die zij bezochten, verspreidden. De apostel Paulus van deze volken sprekende, schreef: „hun lichaam was vol lusten, God liet hen over aan de ontucht, opdat hun lichamen ont- eerd zouden worden." Evenals de vrouwen tegennatuurlijke genoegens in de plaats stelden van het natuurlijk sexueel

genot, zoo begeerden de mannen, de samenleving met vrouwen opgevende, individuën van hun geslacht en deden zij met hen schandelijke dingen. De bijslaap volgens de wetten der natuur behoorde in Azië tot den eeredienst van Venus, maar de pederastie maakte er ook deel van uit.

Deze prostitutie van den man was de oorsprong van de ontmanning bij de Oosterlingen. Lucius zegt het zeer duidelijk in deze passage ⁽¹⁾: „Toen men nog onder de zeden van den ouden tijd leefde, ontzag men nog de deugd, de dochter der goden, men hield zich aan de wetten der natuur en zij, die op een betamelijken leeftijd huwden, brachten krachtige kinderen voort. Van lieverlede zocht men, van het verheven gebied der zedenleer in den afgrond der losbandigheid afdalende, de geslachtsgenietingen te voldoen langs schandelijke en dierlijke wijze. De verdorvenheid verspreidde zich overal, en men trad de wetten der natuur met voeten. Er werd een man gevonden, die het eerst zijn gelijke nam in plaats van een vrouw en op wien hij, hetzij door geweld of door list, zijn beestelijkheid beging; aldus paarden twee individuën van hetzelfde geslacht op dezelfde slaapstede, en hadden zij geen schaamte over hetgeen zij deden, of hetgeen met hen gedaan werd. Op een dorre rots zaaiende, zooals men zegt, oogstten zij veel schande en veel kwalen voor weinig genoeg. Eenigen gingen zoover in de laatste verstomping van dit verworpen leven, dat zij zich met het staal de deelen afnamen, die hun het karakter van een man gaven, en dachten het toppunt van hun wellustige schande bereikt te hebben, door zich van de teekenen der mannelijkheid te berooven. Maar, terwijl zij hun toestand als jonkman wilden verlengen, bleven zij niet lang man maar werden een type gelijkvormig aan een twijfelachtig geslacht, dat hen weldra het kenmerk van hun oorspronkelijke natuur deed verliezen; zij wisten zelf niet meer, tot welk geslacht zij behoorden. De kracht der jeugd

(1) Amores, Cap. 20—21.

putte hen des te sneller uit; en terwijl men ze nog onder de aankomende jongelingen rekende, waren zij reeds grijsaards; er bestond voor hen geen tusschen-leeftijd. Aldus leidde de wellust, het eene genoegen in het andere zoekende, en steeds drijvende naar hetgeen het schandelijkst en het meest verdorven was, tot een niet te erkennen ondeugd, zoodat hun geen enkele soort van genieting onbekend bleef."

Die losbandigheid der mannen en vrouwen, welke zich aan den eeredienst der Oostersche goden overgaven, heeft niet nagelaten bij hen een zeker getal aandoeningen der geslachtsorganen te veroorzaken, die moeilijk zijn te specificceeren, maar waarvan men noch het bestaan, noch den oorsprong kan betwisten. Herodotus spreekt ervan bij den inval der Scythen in Azië en hun verblijf in Syrië; zij keerden naar hun land terug met een door ziekte ontstaan gebrek, dat zij in hun betrekkingen met de Syriërs opgedaan hadden: een gebrek, dat de legende als een wraak van Mylitta beschouwde, van wie zij den tempel te Ascalon geplunderd hadden. Er wordt nog melding van gemaakt in een passage van den geschiedschrijver Eusebius Pamphilus, de beschrijving betreffende van den tempel van Venus op den berg Liban. „Daar bestond," zegt de schrijver, „een school van ontucht voor de losbollen, die er hun lichaam op alle wijzen onteerden; verwijfde mannen loochenden er hun natuurlijke waardigheid, en zij vereerden als godheid de ondeugd, waarmee zij aangedaan waren. Er hadden buitendien tusschen vrouwen onderling een wulpsche bijslaap en omhelzingen plaats, die niet geoorloofd zijn; er werden bovendien schandelijke en eerlooze daden gepleegd, als in een plaats, waar God noch gebod heerscht."

De schrijvers hebben ons de namen van enkele andere ziekten nagelaten, die den mond en de geslachtsdeelen aandeden: *morbus phenicus*, *scelerata lues*, enz., namen, die duidelijk een venerischen oorsprong, een besmettelijk karakter verraden, en die men beschouwen kan als de grondslagen van de Syphilis. Evenwel was de ziekte der Scythen, de

Nosos rhailcia, volgens zekere uitleggers en volgens Rosenbaum in het bijzonder, geen besmettelijke venerische ziekte, maar een verzwakking der manbaarheid door den hartstocht der passieve pederastie teweeggebracht.

Er kan dus geen twijfel bestaan over dezen toestand der prostitutie van den mensch in de oudheid: de afgod van den tempel van Amathonto was trouwens vertegenwoordigd door een standbeeld van een gebaarde vrouw, met de kentekenen van een man en in vrouwenkleeren; terwijl hij te Paphos ter eere van de godin van Cipris voorgesteld werd in den vorm van een eenvoudigen wit steenen kegel.

§ II. De Aziatische Venussen.

De Assyrische Venus droeg den naam van *Mylitta* of *Milidath*, dat, volgens Scaliger, *genitrix* beteekent, want er lag in haar het denkbeeld van een wezen, dat de oorsprong van alle anderen was. De Perzen noemden haar *Mitha* en de Arabieren *Alitta*, zooals Herodotus en Selden aanduiden. Volgens den abt de la Chau werd zij door de Chaldeërs onder den naam van *Delephat*, door de Babyloniërs onder dien van *Salambo*, door de Saracenen onder dien van *Cabar* aangebeden. In Syrië en in Phenicië noemde men haar *Astarte* of *Assera*; in Armenië, *Anaitis* of *Anais*. Te Askalon en te Joppe was zij *Derceto*. Deze werd in de gedaante van een vrouw voorgesteld, wier onderste lichaamshelft in een vischstaart eindigde.

In beginsel was Mithra of Militta niets anders dan de hemelsche Venus of de liefde als de oorsprong van de voorteling. In verscheiden Oostersche dialecten beteekent Mithra inderdaad licht en liefde. Volgens Herodotus namen de Perzen dezen eeredienst van de Indiërs over, en brachten zij dien weder bij de volken van Cilicië over.

De Hammer beschouwt Mithra als de genius van de zon, *Ized*. De naam van dezen genius, is *Mihra*; en dit woord beteekent in het Perzisch nog *Ized*, de zon en de liefde.

In Chaldea nam de eeredienst van Mylitta zijn oorsprong en vandaar verspreidde hij zich bij de naburige volken. Hij vestigde overal den godsdienstigen vorm der prostitutie en ontaardde weldra in schaamteloze losbandigheid, die in het openbaar plaats greep, midden in de tempels, voor de godin opgericht. Herodotus, de vader van de historische overlevering heeft ons omtrent de gebruiken ingewijd van den eeredienst van Mylitta, die kenteekenen, wat men onder den naam van gewijde prostitutie verstaat. Hij zegt:

„De dochters van Babylon zijn verplicht zich eens in haar leven voor geld aan een vreemden man over te geven in den tempel van Mylitta. Vrouwen van aanzien laten zich voor den tempel brengen in overdekte wagens, daar zij door den hoogmoed, dien haar rijkdommen haar inboezemen, een tegenzin hebben met de anderen verward te worden. Daar gaan zij zitten, terwijl zij een groot aantal bedienden achter zich hebben, die haar beschermen tegen de aanrakingen der priesters. Maar het meerendeel neemt in de omstreken van den tempel plaats met een bloemenkrans op het hoofd. Men ziet,” zegt de geschiedschrijver, „in alle richtingen lanen door gespannen koorden gescheiden; de vreemdelingen wandelen in die lanen en kiezen de vrouwen, die hen aanstaan. Als een vrouw in deze plaats gekomen is, kan zij niet heengaan voor eenig vreemdeling gemeenschap met haar gehad heeft buiten het heiligdom, en haar geld gegeven heeft met de woorden: Ik roep de godin Mylitta aan. Hoe gering de som ook zij, zal zij toch niet geweigerd worden, daar de wet dit verbiedt, want dit geld is nu heilig. Zij volgt dus den eerste, die haar geld toewerpt, en het is haar verboden iemand af te wijzen. Als zij zich dan gekweten heeft van hetgeen zij der godin schuldig was, gaat zij naar haar huis terug. Daarna kunnen noch beloften, noch giften, hoe groot ook, haar weder in de armen van een vreemdeling

voeren. Zij, die een elegante taille en schoonheid deelachtig zijn, verblijven gewoonlijk niet lang in den tempel, maar de leelijken blijven er deste langer, omdat zij niet aan de wet kunnen voldoen. Er zijn er zelfs, die daar drie of vier jaar blijven (1)."

De wijsgeeren en geschiedschrijvers hebben den oorsprong opgezocht van deze gewoonte om de maagdelijkheid der vrouwen aan den meest onzedelijken handel met vreemdelingen over te leveren, een gewoonte, die niet alleen bij de Babyloniërs bestond, maar ook bij alle volkeren van Klein-Azië, die den eeredienst van Mylitta kenden. Men heeft dezen vorm van gewijde prostitutie toegeschreven aan de geloofsleer, bij alle oude volken van Azië verbreid, dat de eerstelingen van alle dingen aan de godheid gewijd moeten worden en dat, bijgevolg, de maagdelijkheid der vrouwen de godin der liefde moest toekomen. Maar, bijaldien dit een godsdienstig werk was, waarom noodigde men dan bij deze plechtigheid vreemdelingen, die langs officieusen weg verwittigd werden, dat zij geld moesten geven aan de meisjes, die hun hare maagdelijkheid aanboden?

Men heeft ook, om de ontmaagding der Oostersche meisjes uit te leggen, het denkbeeld geopperd van de onreinheid van het bloed, dat na het verbreken van het maagdevlies vloeit. Maar dit is een verklaring, die nooit door een authentieke tekst bewezen is geworden. Indien volgens de godsdienstige leerstellingen het bloed van den eersten bijslaap werkelijk als onrein werd beschouwd, waarom belastten de priesters zich dan met het werk voor de personen van aanzien (2). Waren er overigens niet de Phallou en andere Priapen van hout, bestemd om het maagdelijk vlies te verbreken? Onze meening is, dat het voor alles een geldquaestie gold,

(1) Herodotus, Lib I § 199.

(2) Sonnerat vertelt in zijn *Voyage aux Indes orientales*, dat de koning van Calicut aan zijn hoofdpriester 500 kronen betaalt, om bij zijn vrouwen den Venusgordel te ontknoopen.

en dat de vreemde kooplieden, die in de havensteden woonden, deze maagdelijkheid ruim betaalden, die dus onder de voornaamste inkomsten van de tempels en van de arme huisgezinnen gerekend werd. Men vindt er het bewijs van in de huwelijksplechtigheden van zekere stammen: „Bij de Nasamons, een volksstam van Lydië,” verhaalt Herodotus, „staat de bruid den eersten nacht van haar huwelijk hare gunsten aan alle gasten toe, en ieder geeft haar iets cadeau, wat hij van huis meegebracht heeft (1). De handel der maagdelijkheid heeft sinds langen tijd aan meisjes een uitzet bezorgd, dien zij niet bezaten. De anderen der bevoorrechte klassen, hadden de hulpbron in den tempel der godin slavin-
vinnen te onderhouden, die, bekend onder den naam *hiérodoules permanentes*, zich belastten voor haar de schatting van de gewijde prostitutie aan te zuiveren.

Zoo verloor Venus haar karakter van godin der voortteling, om de beschermster te worden van ontuchtige liefde. De tempels en de bosschages hielden op de plaatsen te zijn, waar de twee seksen zich vereenigden met het doel der voortteling, en eindigden met plaatsen van losbandigheid te worden, de offeranden waren niets meer dan de schatting aan de prostitutie betaald; de tempels werden werkelijke publieke huizen, waarin de priesteressen van Mylitta of van Astarte de rol van officieele prostitué's vervulden onder de oogen der priesters en den dekmantel van den godsdienst.

Buitendien was de prostitutie der maagden slechts het voorspel van die der vrouwen, en zoo werd ook de tempel van Mylitta te Babylon te klein, om al de aanbidders van de godin te bevatten; maar er was om dezen tempel een uitgestrekte omwalling, die deel ervan uitmaakte en die tempeltjes, boschjes, vijvers en tuinen omvatte; dat was het veld der prostitutie, zegt Pierre Dufour. De vrouwen, die er zich aan overgaven, bevonden zich op een gewijd terrein, waar het oog van een vader of echtgenoot haar

(1) Herodotes, Lib. N Cap. 172.

niet kwam verontrusten. Herodotus en Strabo spreken niet van het aandeel, dat de priesters zich voorbehielden, in de offeranden der vrome aanbidders van Mylitta; maar de profeet Baruch toont hen ons als *lieden, die zich niets onthielden*.

De gewijde prostitutie bracht snel de ontaarding der zeden in Babylon. Deze uitgestrekte stad met millioenen inwoners werd aan de meest ongelooflijke uitspattingen overgeleverd. Quintus-Cursius heeft in zijn *Geschiedenis van Alexander den Grooten* het tafereel geschilderd der losbandigheid van de groote Assyrische stad: „Er was niemand meer verdorven dan dit volk,” zegt hij, „niemand meer geleerd in de kunst der vermaken en van den wellust. Vaders en moeders duldden, dat hunne dochters zich voor geld prostitueerden aan hunne gasten, en de mannen waren niet minder toegevend ten opzichte van hunne vrouwen. De Babyloniërs gaven zich vooral aan dronkenschap over en aan de ongeregeldheden, die daarvan het gevolg zijn. De vrouwen, die aan hun feestmalen deelnamen, ontdeden zich van haar bovenkleeding en vervolgens stuk voor stuk van het overige, langzamerhand de schaamte afschuddende, tot zij geheel naakt waren. En dit waren geen publieke vrouwen, die zich zoo vergaten; het waren de aanzienlijkste vrouwen zoowel als hare dochters.”

De eeredienst van Mylitta draalde niet, zich over geheel westelijk Azië uit te breiden, in alle landen het beginsel der gewijde prostitutie met zich voerende en het geheim der openbare losbandigheid, die de volken met geestdrift onder een verschillenden naam en met eenige wijzigingen naar hunne bijzondere gewoonten aannamen.

In Armenië, bij voorbeeld, had Anaïtis een tempel, waarvan de bijgebouwen bestemd waren voor de jonge meisjes van het land, die zich aan den eeredienst wijdden. De vreemdelingen werden in dit serail toegelaten, waar hun tegen eene vergoeding de gunsten der Armenische meisjes wachtende waren. Strabo voegt er aan toe, dat men zooveel mogelijk zorg droeg, den leeftijd, het voorkomen en den

maatschappelijken stand der minnenden passend bijeen te voegen, om aan Anaïtis te behagen. Als zij een zekeren tijd in den tempel doorgebracht hadden, gingen de ouders hun dochters terughalen en huwelijkten zij haar deste gemakkelijker uit, als zij meer geluk gehad hadden in haar werkring van priesteressen der liefde.

Wij weten, dat in Syrië en in Phenicië de godin den naam van Astarte of Assera droeg; evenzoo nam Phallou dien van Adonis, haar minnaar, aan, die het mannelijk element vertegenwoordigde, en van wien de eeredienst aan vrouwen werd voorbehouden, totdat Astarte in hare standbeelden de dubbele geslachts-kenteekenen van den man en de vrouw aangenomen had. Op de nachtelijke feesten van de *goede godin* nam de prostitutie een karakter van priapismus en van nymphomanie aan, die onmogelijk te beschrijven zijn. Mannen en vrouwen vermomden zich en gaven zich bij de akkoorden der muziek en der trommen aan alle wulpsche buitensporigheden over in tegenwoordigheid der priesters, die zelf de plechtigheden bestuurden.

Bij de rouwfeesten van Adonis waren alle vrouwen gehouden zich de haren te laten afsnijden, of zich een dag aan vreemdelingen over te geven ter eere van de godin en voor het beeld van den god, dat bij die gelegenheid omhangen was met een ontelbare menigte phalli van verschillende grootten. Zij gaven zich aan dien schandelijken handel over, zegt Lucius, zoo dikwijls men haar wilde betalen, en al het geld, dat deze openbare prostitutie opbracht, werd voor de offeranden gebruikt, die Anaïtis aangeboden werden.

Deze eeredienst, die de wulpsche genietingen vergoddelijkte, had zich geleidelijk over al de landstreken van de oude wereld verspreid; hij was door de Phenicische kooplieden, die handelsbetrekkingen hadden met de steden van het Oosten, medegebracht. Wij vinden hem terug in Pontus, te Zila, te Comones, te Sidon, te Askalon, in het gebied van Carthago en in het algemeen over al de bewoonde kustlanden der zee. Overal richtte men voor de Venus van het

land tempels op, voor welke men zorgde, ze op hoogten in het gezicht van de zee te plaatsen, om aan de zeevarenden het verblijf der godin aan te wijzen, waar hun jonge dochters wachtten, die haar voorbereidingstijd der liefde voor haar huwelijk hadden te vervullen en die een bruidsschat moesten verdienen, welke door weinig nauwgezette echtgenooten met graagte aangenomen werd.

Bij de Lydiërs kon men het eerst de prostitutie haar gewild karakter zien verliezen. De uitspattingen der meisjes en vrouwen hadden slechts het geld, dat zij er mede verdienden, tot doel. Macrobius en Athénéus hebben het verhaal der wellustige zeden van de Lydiërs geschreven, hetwelk door Pierre Dufour in de volgende bewoordingen weergegeven wordt: „Zij hadden in hunne legers een menigte danseressen en vrouwen, die muziek maakten, en bovendien wonderlijk bedreven waren in de kunst van den wellust. De muziek werd toen de prikkel tot losbandigheid, en er werd geen groote maaltijd gehouden, waarop dronkenschap en uitspattingen door de akkoorden der instrumenten, de ontuchtige zangen en de wulpsche dansen der lichtekooien niet uitgelokt werden. Dit schandelijk tooneel, dit voorspel van een breidelooze zwelgpartij, spaarden de oude Perzen zelfs niet aan de blikken hunner wettige vrouwen en dochters, die op het feest ongesluierd en met bloemen getooid plaats namen. Verhit door den wijn, opgewekt door de muziek en overspannen door de wellustige pantomime der tooneelkunstenaressen verloren deze maagden, deze huismoeders weldra alle ingetogenheid, en met den beker in de hand namen zij de schandelijkste uitdagingen aan, wisselden of lokten die uit in tegenwoordigheid van haar vaders, mannen, broeders en kinderen. Leeftijd, geslacht en stand werden onder den invloed van een algemeenen roes dooreengemengd; de zangen, kreten en dansen namen toe. Een afschuwelijke wanorde maakte zich dan van de feestzaal meester, die een schandelijke *dictérion* werd. Het banket en de wulpsche entre-actes duurden, totdat de dageraad het licht der toort-

sen deed verbleeken en dat de gasten halfnaakt door elkan-
der op hun zilveren en ivoeren bedkoetsen in slaap vielen."

Herodotus heeft vrij lang uitgeweid over de wettige pro-
stitutie der Lydiërs. Om de levenswijze hunner dochters te
schilderen, heeft hij zich van woorden bediend, die voor
geen dubbelzinnige uitlegging vatbaar zijn, en die Heine
vertaald heeft door: *Deze meisjes oefenen haar beroep hori-
zontaal liggend uit.* Abrabo heeft hetzelfde gezegd van de
Armenischen. En wat de Pheniciërs aangaat, heeft de H.
Augustinus, volgens Anthénagoros, gezegd: *Veneri etiam
Phoenices donum dabant de prostitutione filiarum, antequam,
jungerent eas viro.*

Zoo is de geschiedenis der prostitutie in Westelijk Azië
volgens de geschreven gedenkschriften. De getuigenissen der
schrijvers zullen in het hoofdstuk, dat voornamelijk aan de
werken der archeologen betreffende de prostitutie der Oud-
heid gewijd is, versterkt worden door die der zinnebeeldige
gedenkteeken.

DE PROSTITUTIE IN EGYPTE.

De eeredienst van Priapus, van Isis en van Osiris. (1)

De priesters van het oude Egypte leerden, dat Osiris, de Zon, in de lente, als zij het leven aan de natuur en de vruchtbaarheid aan de aarde en de dieren teruggeeft, in het sterrenbeeld van den Stier gaat. Osiris moest dus, in de te Memphis gesproken taal, als zinnebeeld dat van den Stier hebben; en Isis, de aarde, dat der Koe. Aan het woord *Apis* het voorvoegsel *pre* toevoegende, dat op een heilige zaak wijst, verkreeg men priapus, dat op de gewijde geslachtsdeelen van Osiris doelt. Deze verklaring wordt er door Du-laure van gegeven, en berust op een langdurigen wetenschappelijken arbeid, die te lang zou zijn, om medegedeeld te worden. Herodotus zegt overigens, „dat de Egyptenaren menschelijke gedaanten verzonnen hadden, aan welke zij geslachtsdeelen toevoegden, die zoo lang als het beeld waren en dat deze alle maat te buiten gaande priapus, die van een Stier was.”

De abt Mignot denkt volgens zijn navorschingen over de godsdienstige oudheden der Assyriërs en der Pheniciërs, dat de eeredienst van Priapus oorspronkelijk is uit Assyrië en Chaldea, waar hij bekend was onder den naam van Phallou.

(1) De Grieken hebben de Egyptische namen *Iseth* en *Osireth* in *Isis* en *Osiris* veranderd.

Uit dit land zou hij in Egypte gekomen zijn, waar hij tot de 4e eeuw van onze tijdrekening voortbestond.

Bij de feesten van Osiris droeg men een Priapus in processie door de velden, om een overvloedigen oogst te verkrijgen; de priesters deden hem bewegen door middel van een veer, die door een koord gespannen was. Deze plechtigheid werd in 1787 aan den Congo door de Grandpré weergevonden; Plutarchus had er in de volgende regels melding van gemaakt: „Men vierde de geboorte van den god Osiris op de lente-nachtevening. Men voerde zijn beeld rond, waarvan de phallus driemaal de lengte van het lichaam had; want deze god is het beginsel der voortteling, en elk beginsel vermenigvuldigt door zijn voortbrengende kracht al, wat van hem uitgaat.

De Egyptische vrouwen moesten zich ook, zegt Herodotus, voor den nieuwgekozenen stier Apis in het openbaar ontkleeden, want deze eer, die zij den vertegenwoordiger van den god bewezen, moest haar voor onvruchtbaarheid vrijwaren.

Met hetzelfde doel droegen zij ook, zooals Michel Montaigne zegt, amuletten, die den vorm van een priapus hadden: „*de Egyptische dames droegen er om den hals, voortreffelijk uit hout gesneden, groot en zwaar, een elk naar hare kracht; terwijl het beeld van haar god er een te aanschouwen gaf, die in grootte het overige van het lichaam overtrof.*”

Om deze zeden te begrijpen, moet men zich rekenschap geven, dat het eerste godsdienstige gevoel der menschen, toen zij zich uit den staat van wilden ophieven, de aanbidding was der geheimzinnige machten, die tot de voortplanting van de soort strekken. Zij aanbaden de zon; en door al de volken der oudheid werd de zon als het beginsel van het vuur beschouwd; het vuur als het beginsel van de voortplanting; en de geslachtsorganen als het zinnebeeld van de godheid, die de natuur bevrucht. Al deze denkbeelden vermengen zich en geven aan dezelfde eerediensten het ontstaan.

De godsdienstige prostitutie werd in Egypte door de Chal-

deeërs en door andere volken van Westelijk Azië ingevoerd (1). Het vurige gestel der Egyptische vrouwen leende er zich overigens evengoed toe als hare onverzadigbare inhaligheid, en hare verbreiding strekte zich deste gemakkelijker uit, daar zij in de priesters machtige en rechtstreeks belanghebbende bondgenooten vond. Deze vergoddelijkten dus de zon of Osiris, als den vertegenwoordiger van het manlijke geslacht en de aarde of Isis, als het beginsel der vrouwlijke natuur. Bij deze plechtigheden, zegt Pierre Dufour, droegen de priesteressen der godin de zinnebeeldige *wan*, die het graan en de zemelen ontvangt, maar die het eerste slechts behoudt en het tweede uitwerpt. De priesters van den god droegen het *Sint Antonie's kruis* of den sleutel, die de best geslotene sloten opent. Dat kruis of dien sleutel stelde het manlijk orgaan voor; de wan dat der vrouw. Men had nog het oog, met of zonder wenkbrauwen, dat in de attributen van Osiris naast den sleutel geplaatst werd, om de betrekking tusschen de beide seksen voor te stellen. Evenzoo droegen bij de feesten van Isis onmiddellijk achter de melkkoe, gewijde jonge meisje, *Cistophoren* genaamd, den bij de feesten van Ceres gebruikelijken korf, en bij haar stond een priesteres, die in haar schoot een gouden urn droeg, waarin de Phallus zich bevond, die volgens Apuleus het aanbiddelijk beeld van de verhevenste godheid was en het werktuig voor de meest geheime vermaken.

„De gewijde prostitutie moest bij een dergelijken eeredienst de grootste uitbreiding hebben; maar zij was zeker, ten minste in de eerste eeuwen, voor de priesters bewaard, die er een van de meest winstgevende inkomsten voor hunne altaren van maakten.

„Zij heerschte schaamteloos bij de inwijdingen, waartoe men zich voorbereiden moest door wasschingen, rust en

(1) De Egyptenaren zijn van Aziatischen oorsprong. Door hun kenmerkende eigenschappen evenals door hun taal waren zij verwant aan de blanke bevolking van West-Azië. *Maspero*.

vasten. De god en de godin hadden volmacht gegeven aan dienaren, die er geheel stoffelijk gebruik van maakten. Epiphanus zegt beslist, dat die geheime plechtigheden een toespeling waren op de zeden der menschen voor de vestiging der maatschappij. Het waren dus de gemengdheid der seksen en al de uitspattingen van de grofste losbandigheid."

De studie der geschreven en figuurlijke bewijsstukken der geschiedenis van de oudheid laat geen twijfel meer over aan de geloofwaardigheid van die buitensporige zeden.

Volgens Strabo werden de schoonste maagden den Egyptischen god aangeboden, aan wien zij zich door tusschenkomst van zijn priester moesten overgeven. Later huwde men haar uit. Maar hierbij bepaalden zich de voordeelen voor de priesters van Isis niet. Zij wijdden de nieuwelingen van beiderlei kunne in de geheimen der buitensporigste losbandigheid in bij plechtigheden, die om de tempels en in onderaardsche gewelven, die met het binnenste van den tempel gemeenschap hadden, plaats hadden. Herodotus zegt, dat alle jaren, gedurende de feesten van Isis, 700,000 pelgrims zich lieten inwijden te Bubastis. Deze gewijde prostitutie — men zou kunnen zeggen deze dwaasheid der gewijde wulpschheid — was de bron van aanzienlijke inkomsten voor de altaren de godin, inkomsten, die de priesters onder elkander verdeelden; die, met uitsluiting van anderen, van de godin de noodige macht ontleenden tot de inwijding in de mysteriën.

In evenredigheid van de ontaarding der Egyptische zeden, die het noodlottig gevolg was der godsdienstige gebruiken van den eeredienst van Orsis, werd de prostitutie in zoo'n mate alledaagsch, dat Ramses, om den dief te kennen, die hem een gedeelte van zijn schat gestolen had, zijn eigen dochter liet prostitueeren in een ontuchtig huis, dat door de ergste bandieten van zijn rijk bezocht werd, tegenover wie zij de rol van verspiedster speelde. Cheops, een andere Koning, offerde insgelijks zijn dochter op, om zich

de noodige fondsen te verschaffen voor de voltooiing van de groote piramide. Herodotus deelt het feit als volgt mede: „Door onberekenbare uitgaven voor een twintigjarigen arbeid uitgeput, werd Cheops derwijze eerloos, dat hij zijn dochter in een ontuchtig huis prijs gaf en haar beval, van haar minnaars al het mogelijke geld te trekken; ik weet niet, tot welk bedrag die sommen opliepen, de priesters hebben het mij niet gezegd. Niet alleen volgde zij de bevelen van haar vader op, maar zij zelf wilde ook een gedenkteeken achterlaten. Zij verzocht dus aan allen, die haar kwamen bezoeken, haar elk een steen te geven voor bouwwerken, die zij ondernemen wilde. Met deze steenen, zeiden mij de priesters, werd de pyramide gebouwd, die in het midden van de drie staat.”

De archeologen kunnen, als zij de steenen van het monument tellen, aangenomen dat deze pyramide eene hoogte van 147 meter heeft, zich rekenschap geven van het aantal vorstelijke gunstbewijzen, die de dochter van Cheops aan de onderdanen van haar koninklijken vader toestond.

De geschiedenis heeft ons de namen van vele beroemde lichtekooien van Egypte bewaard en voornamelijk die der stad Naucratis: laat ons *Rhodopis* aanhalen, die de pyramide van Mycerinus liet bouwen, Zij verwierf ter wille van hare schoonheid verbazende rijkdommen van haar talrijke minnaars, onder welke *Charaxus* van Mytilene, de broeder van de befaamde Sapho, genoemd moet worden; na haar was het *Archidice*, die haar gunsten op zoo'n hoogen prijs stelde, dat een fortuin noodig was, om ze te verwerven. In de aantekeningen van Larcher vindt men aangaande deze vrouw de volgende anecdote: Een jonge Egyptenaar, die slechts een middelmatig vermogen bezat en smoorlijk verliefd op haar was, stelde voor een enkelen nacht harer liefde, al wat hij bezat, te harer beschikking. Archidice weigerde zijn aanbod. Onze verliefde smeekte in zijn wanhoop Venus hem in den droom de gunsten toe te staan, die de schoone hem in de werkelijkheid weigerde. Zijn wenschen

werden vervuld, maar toen de inhalige lichtekooi de zaak vernomen had, daagde ze haar smachtenden minnaar voor de rechters, om betaling te eischen van den prijs van dezen wellustigen droom. De magistraten zonden hen terug, zonder het geschil te beslechten, terwijl zij aan de schoone Archidice wijselijk aanraadden, aan dezelfde godin te vragen, haar in den droom het geld te laten zien, dat zij van haar denkbeeldigen minnaar eischte.

De wettelijke prostitutie werd, zooals men ziet, ten allen tijde in Egypte geduld en met dezelfde verdraagzaamheid als de gewijde prostitutie behandeld. De Ptolomeÿssen gingen nog verder: zij begunstigten de beroemde lichtekooien derwijze, dat zij haar, zooals Ptolemeÿs Philadelphus deed, zekere ambten aan het hof gaven. Het is dus niet te verwonderen, dat deze Egyptische lichtekooien, met de bescherming der Koningen eenerzijds en met de baatzuchtige aanmoedigingen der priesters van den anderen kant, maar bovendien met haar onvergelykelijke talenten om de hartstochten op te wekken, de vermaardheid verkregen hebben, die haar door alle geschiedschrijvers toegeschreven is.

Zij hadden evenwel eenige Grieksche lichtekooien tot mededingsters, die groote geldelijke voordeelen verwierven bij de Egyptische Vorsten, zooals wij in het hoofdstuk, aan de lichtekooien van Athene en Corinthe gewijd, zullen zien. Overigens hadden de koninginnen en prinsessen van Thebe en Memphis geen afkeer van de prostitutie, en vonden zij het zelfs zeer natuurlijk, voordeel uit hunne bekoorlijkheden en koninklijke liefde te trekken. Zoo was koningin Cleopatra even beroemd door hare schoonheid als door hare misdaden. Cesar betaalde haar gunsten, door haar den troon van Egypte terug te geven, en Antonius verkreeg ze op zijn beurt, door haar eenige Romeinsche provinciën in het Oosten af te staan. Wat zou zij van Octavius geëischt hebben, indien de overwinnaar van Actium erin toegestemd had Cesar en Antonius op te volgen in de welwillendheid van de dochter der Lagiden? ... Maar zij was reeds negen

en dertig jaar oud en op dien leeftijd slaagt men zelden erin, een overwinnend generaal te verleiden. Zij had dit wel begrepen, toen zij haar borst aan den doodelijken beet van de hoornslang overliet.

Men weet, dat er in het Oosten en voornamelijk in Egypte een klasse van vrouwen bestond, die, evenals de Indische bayaderen, een corporatie van danseressen, zangeressen en toonkunstenaressen vormde. Dit waren de *Almeën*, van het Arabische *Almeh*, dat *geleerde* wil zeggen. Hare zangen waren bovenal wulpsch en ofschoon zij bij familie-plechtigheden toegelaten werden, behoorden zij niettemin tot de klasse der groote lichtekooien. Zij, die zich aan het volk vertoonden, werden *Gawasi* genoemd. Men kon de eene zoowel als de andere zonder schande huwen: de zedenleer verzette er zich niet tegen en de godsdienst evenmin.

Er werden trouwens geen feesten zonder haar gegeven, geen partijen, waarvan zij het sieraad niet uitmaakten (1). Savary voegt er bij:

„De lenigheid van haar lichaam is onbegrijpelijk. Men is verwonderd over de beweeglijkheid harer gelaatstrekken, aan welke zij naar willekeur de uitdrukking geven, die voor de rol past, welke zij spelen. Dikwijls wordt de onbetamelijkheid harer standen tot het uiterste gevoerd. De blikken, de gebaren, alles spreekt, maar op een zoo veelbeteekenende wijze, dat het niet mogelijk is, zich te vergissen.

„Bij den aanvang van den dans leggen zij, tegelijk met haar sluiers, de schaamte harer kunne af. Een lang dun zijden kleed reikt tot aan haar hielen; een rijke ceintuur omsluit haar zacht; de lange zwarte haren hangen gevlochten en welriekend over haar schouders; een als gaas doorschijnend hemd verbergt ternauwernood haar boezem. Naar gelang zij zich in beweging stellen, schijnen de vormen, de omtrekken van haar lichaam zich achtereenvolgens los te maken. De toon van de fluit, van de trom en der cimbaal

1) Savary, Voyage en Egypte.

regelt haar passen en verhaast of vertraagt de maat. Worden, voor deze soort scènes geschikt, wekken haar nog meer op; zij schijnen dronken: het zijn waanzinnige bacchanten. Op zoo'n oogenblik geven zij zich, alle ingetogenheid vergetende, geheel aan de wanorde harer zinnen over." De Hebreeuwen, voor wie door een lang verblijf in Egypte de gewoonten van dat land een tweede natuur waren geworden, hadden ook *Almeën*. Het schijnt dat zij te Jeruzalem evenals te Caïro les gaven aan de vrouwen. Markus heeft een geschiedenis bewaard, die bewijst welke macht de Oostersche dans over het hart der menschen uitoefende:

Herodes-Antipas vierde zijn geboortedag met een kwistig feestmaal, waarop hij de hoofden van het volk, de tribunen en de vorsten van Galilea verzameld had. Terwijl de gasten aan tafel zaten, kwam Salomé, de dochter van Herodias, binnen en danste voor hen volgens de wijze van het land. Het geheele gezelschap juichte de bevalligheid toe, die zij ten toon gespreid had. De koning zwoer in verrukking, dat hij haar geven zou, wat zij verlangde, al ware het de helft van zijn rijk. Door haar moeder opgestoot, vroeg de jonge Salomé het hoofd van Johannes den Dooper, en verkreeg het.

De *Almeën* wonen tegenwoordig nog de huwelijksfeesten bij; zij gaan, op instrumenten spelende, voor de bruid uit. Maar de voorname *Almeën* gaan slechts bij de vorsten en bij de rijken en laten haar uitvoeringen duur betalen. Een dichter heeft voor haar deze verzen geschreven, die slechts een vrije vertaling zijn van de Oostersche ode:

Kom dan, hemelsche Almee.

Mijn welbeminde Houri;

Kom bij 't vallen van den dag

Onder den ouden vijeboom.

De zoete geuren en de zang van den Moor,

Fathma! Fathma! doen mij van liefde droomen.

De *Almeën* werden voor de rol afgericht, die zij in de maatschappij te vervullen hadden. Men koos ze uit de schoonste

en edelste meisjes van het land. Salomé was de volle nicht van Herodes en toch noemde men haar slechts onder den naam van Salomé de danseres. Men gaf deze lichtekooien een volledig onderwijs: de toonkunst, de zang en de letterkunde vormden den grondslag van haar opvoeding. Zij improviseerden verzen, die slechts liefdezangen waren en niets dan den hartstocht en wellust der zinnen ademden, de eenige dingen wellicht, die men niet zeer noodig moest oordeelen, in het program harer studiën opgenomen te worden — om *geleerd* te worden in de kunst van Venus!

DE PROSTITUTIE BIJ DE HEBREEUWEN.

De eeredienst van Baäl.

Met reden zegt A. Béraud, dat de prostitutie tot den oorsprong van de wereld opklimt en dat zij zich met de gebruiken van de oudste godsdiensten ineenstrengelt.

Genesis toont ons Hagar, zich aan Abraham prostitueerende; de twee dochters van Lot aan haren vader, na hem dronken gemaakt te hebben; terwijl Lea en Rachel hare dienstmaagden aan Jakob prostitueeren; de bijzit van Jakob, Bela, zich aan zijn zoon Ruben; en Thamar zich aan haren schoonvader Judas prostitueert.

De Aartsvaders waren de eersten om het voorbeeld van losbandigheid en van wulpschheid aan hun kinderen te geven.

Maar, toen zij onder geleide van Mozes Egypte verlieten, waren de Hebreëuwen wel anders verdorven door den omgang, dien zij met de aanbidders van Isis en Osiris gehad hadden. Gedurende de veertig jaren, die zij in de woestijn doorbrachten, hadden zij betrekkingen met andere volken, die nog dieper gezonken waren dan de Egyptenaren, want allen waren in de eerediensten van Baäl en Mylitta, de Aziatische goden, ingewijd.

Mozes begreep toen, hoe moeilijk het zou zijn, de verdorvene neigingen van zijn volk te keeren. Hij spande al zijn krachten in, om in naam der dictatoriale en godsdienstige macht, die hij beweerde van Jehovah te ontleenen, hun neigingen tot losbandigheid, welke de eeredienst der afgo-

den hun aanbod, tegen te gaan. Op den berg Sinaï zeide hij hun: „Gij zult niet hoereeren, gij zult de vrouw van uw buurman niet verlangen.” In *Exodus* is hij weder verplicht hun te zeggen: „hij, die vleeschelijke gemeenschap zal gehad hebben met een lastdier, zal met den dood gestraft worden. Gij zult geen geslachtsgemeenschap hebben noch met een man, noch met een vrouw, want dat is een gruwel. Gij zult met geen dier inwonen noch u daaraan bezoedelen, de vrouw zal geen hoererij plegen met een dier, en zij zal zich met hetzelfde niet vereenigen, want dat is een wanbedrijf.”

Den noodlottigen invloed voorziende, dien de Canaänieten op de zeden zouden hebben, zeide hij in *Leviticus*, in naam van zijn God: „Gij zult de dwalingen van deze volkeren niet volgen, want zij hebben schanddaden gepleegd, die ik u verbied. Gij zult uwe dochter niet prostitueeren, opdat de aarde niet bezoedeld worde, noch vervuld van onreinheid.” En in *Deuteronomium*: „er zullen geen hoeren zijn onder de dochteren, noch boeleerders onder de zonen Israëls.”

Daarentegen stond Mozes de wettige prostitutie met vreemde vrouwen toe. Hij zelf gaf het voorbeeld door in onecht te leven met eene Ethiopische. Met zijn wijze voorschriften voor de Hebreeuwen had hij niet alleen ten doel, den godsdienst van Abraham te verdedigen, maar ook het Joodsche ras, dat reeds gedeeltelijk ontaard was, te beschermen tegen losbandigheid. Hij verbiedt zoowel uit een hygiënisch beginsel als volgens een wijsgeerig leerstelsel de samenleving van een man met zijn bloedverwante, moeder of schoonmoeder, zuster of schoonzuster, dochter, kleindochter of schoondochter, tante van moeders- of vaders zijde, volle nicht of halve nicht.

Dit is wel de veroordeeling van de vereeniging van bloedverwanten, die de volken ontaardt, welke er zich aan overgeven.

Het is ook in naam der gezondheidsleer, dat de wet van Mozes den bijslaap verbiedt met vrouwen in den tijd der

maandelijksche zuivering, om de ziekten, die na dergelijke vereenigingen de geslachtsorganen van den man aandoen. „Die Jodinnen,” zegt Pierre Dufour, „waren — hoe schoon zij ook waren met haar groote zwarte oogen, met haar wel lustigen mond met kersroode lippen en spierwitte tanden, met haar lenige en goed gevormde taille, met haar vasten en gevulden hals, met al de schatten van haar mollige vormen — indien men Mozes gelooven wil, met geheime ongemakken behept, die zekere archeologen der geneeskunde als de kenteekenen van de venerische ziekte hebben willen beschouwen.”

Men kan evenwel het venerische karakter van de *geheime ongemakken* der schoone Jodinnen niet betwisten, als men Hoofdstuk XV van *Leviticus* leest betreffende *de vloeïng, die bij den man plaats heeft: Vir qui partitur fluxum seminis immundus erit; et tunc indicabitur huic vitio subiacere, cum per singula momenta adhæserit carni ejus atque concreverit fædas humor.*

Dit zijn wel de kenteekenen van de blennoragie, en het was voor de mannen, *die vloeiden*, volgens de uitdrukking der orthodoxe vertalers van den Bijbel, dat Mozes zoo gestreng de wasschingen en de zuivering van alle door hen besmette kleederen bevolen had.

In weerwil van al deze door den wetgever genomen voorzorgen maakte de venerische ziekte dusdanige vorderingen onder de Joden gedurende hun langzame omzwervingen in de woestijn, dat Mozes gedwongen werd al degenen, die ermede besmet waren, uit het leger weg te jagen. (Numeri V.)

Met deze voorwaarden van vatbaarheid voor bijzondere aandoeningen der geslachtsorganen kwamen de Hebreeuwen in het beloofde land aan, dat door de aanbidders van Baäl-Péor, Moloch, Mylitta, Astarte en andere goden en godinnen der gewijde prostitutie bewoond was. Reeds hadden zij, toen zij door de landen trokken, die door de Moabieten, Ammonieten en Syriërs bewoond waren, min of meer de zeden,

de geloofsleer en de ondeugden van die verdorven volken overgenomen. Een laatste maal beproefde Mozes hen te beletten tot de afgoden der wulpschheid te gaan, waarvoor zij een aanzienlijke aantrekking gevoelden. Hij zeide hun : „Wie van de zonen Israëls van zijn zaad aan Moloch zal gegeven hebben, zal met den dood gestraft worden ; het volk zal hem steenigen. Gij zult in den tempel van den Heer het salaris van de prostitutie, noch den *prijs van den hond* offeren, welke ook de gelofte zij, die gij gedaan hebbet, omdat deze beide dingen een gruwel zijn voor den Heer, uw God.”

De bedreigingen van Mozes waren, niettegenstaande zijn verbod en de bestraffingen, tevergeefs.

De Hebreeuwen kenden den eeredienst van Baäl en de ongemakken, die er het noodlottig gevolg van waren. Zoo zullen wij, als wij het oude testament opslaan, een kostbaar bewijsstuk vinden voor de geschiedenis der prostitutie en van de syphilis in de oude tijden :

„Israël woonde te Sittim, waar hij zich weldraging overgeven aan de ontucht met de dochters van Moab.

„Zij noodigden het volk op de offerfeesten, hun goden aangeboden, en zij aten met haar en aanbaden dezelfde goden.

„En Israël kleeft Baäl-Péor aan : toen liet de toorn van Jehovah zich over hen gevoelen.

„En Jehovah zeide tot Mozes : Grijp al de hoofden des volks en hang ze, om mijn verbolgenheid te stillen, naar de zijde van de zon, opdat mijn toorn zich van Israël afwende.

„En Mozes sprak aldus tot de richteren Israëls : dat ieder diegenen zijner lieden doode, die aan Baäl-Péor verknocht zijn.

„En ziet een der zonen Israëls brengt een Midianitische voor zijne broeders, welke op het gezicht van Mozes en van de geheele vergadering begon te weenen.

„Waarop Pinchas, zoon van Eleazer, toen hij dit zag, opstond, een lans nam, de kamer binnenging, waarin de man en vrouw waren, en hen beiden doodde.

„Dus werd de plaag van de kinderen Israëls afgewend, na 23,000 menschen getroffen te hebben ⁽¹⁾.

„De man van Israël, die gedood was geworden, heette Simri, zoon van Salus, vorst uit een huis der Simeonieten; de naam der vrouw, die gedood was geworden, was Casbi, dochter van Sur, hoofd van een stam der Midianieten.

„En Jehovah zeide tot Mozes: Doe den Midianieten den oorlog aan en verdelg hen, want zij hebben er ulieden eene door list aangedaan en zij hebben u bedrogen door Baäl-Péor en door de dochter van een vorst van Midian, hun zuster, die gedood is geworden den dag, waarop Baäl-Péor de plaag veroorzaakte.

„En zij trokken tegen Midian op, zooals Jehovah Mozes bevolen had, en zij doodden al de mannen. De mannen Israëls namen de vrouwen der Midianieten en hunne troepen.

„En Mozes tegen de legerhoofden vertoornd, zeide hun: gij hebt al de vrouwen laten leven! Welnu! zij zijn het juist, die op den raad van Bileam ⁽²⁾ de oorzaak geweest zijn, dat de kinderen Israëls tegen Jehovah gezondigd hebben, door aan Péor te offeren, en dat de plaag hen getroffen heeft.

„En nu, doodt alle kinderen van het mannelijk geslacht en *alle vrouwen, die een man gekend hebben door den bijslaap*. Maar gij zult alle kinderen van het vrouwelijk geslacht laten leven, die de mannen aldus niet kennen.

„En gij zult gedurende zeven dagen buiten het kamp

(1) In zijn brief aan de Corinthiërs, Hoofdst. 10 vers 8, zegt Paulus: Laat ons geen hoererij plegen, gelijk eenigen van hen deden, en waarvoor 23,000 op een en denzelfden dag vielen.

(2) Bileam was een tovenaarsman aan den persoon van Balak, Koning der Moabieten, verbonden. Hij werd door zijn meester den Hebreëruwen tegemoet gezonden, die uit Egypte kwamen, en alle volken, die zij op hun weg ontmoetten, schatting opleidden. Bileam had de opdracht hen door zijn kunst te verdelgen; maar hij vergenoegde zich met hen tegemoet te gaan en hun de gastvrijheid bij de Moabitische vrouwen aan te bieden, wat hen ten verderve moest voeren.

slapen, gij allen die mannen gedood hebt en de dooden aangeraakt, en gij zult u den derden en den zevenden dag van de zonde zuiveren, gij en uw gevangenen. En gij zult al de kleederen zuiveren en al de lederen vaten, al wat van geitenhaar vervaardigd is en al de houten gereedschappen.

„Daarna sprak de priester Eleazar aldus tot de soldaten: dit is het bevel, dat Jehovah aan Mozes gegeven heeft. Het goud, het zilver, het koper, het ijzer, het tin en het lood, al wat het vuur doorstaat, moet door het vuur gaan; men zal met water reinigen, al wat het vuur niet weerstaat. En gij zult uwe kleederen den zevenden dag wasschen, en gij zult, gereinigd zijnde, in het leger kunnen wederkeeren.”

De genomene voorzorgen bleken waarschijnlijk onvoldoende te zijn, want in een anderen tekst van het Oude Testament is weder sprake van de ziekte van Péor:

„Was het niet genoeg, Péor aangebeden te hebben, dat de oorzaak is der plaag, die het volk van Jehovah getroffen heeft en waarvan wij nog niet gereinigd zijn.” (1)

De verbreiding der ziekte geschiedde voornamelijk door het Joodsche leger. Josephus, de geschiedschrijver en generaal, van de sekte der Phariseeën, zegt zeer juist (2): „de hoererij was toen door het geheele leger verspreid; er bleef toen zelfs om zoo te zeggen geen spoor van de oude zeden over. Het gevolg van de uitspattingen der Joden met de dochteren Moabs was een besmettelijke ziekte, die zich aan de bloedverwanten van den besmetten persoon mededeelde.”

Het is klaarblijkelijk, dat deze besmettelijke ziekte slechts een venerische kon zijn, daar zij, volgens de verordeningen van Mozes, uit de geslachtelijke gemeenschap der Israëlieten met de Moabitische vrouwen voortkwam, zoodat slechts

(1) Jozua. Hoofdst. 22 vers 17.

(2) Antiquités judaïques. Lib. IV. chap. 6.

de samenleving met maagdelijke meisjes aan de Joden geoorloofd werd. Nu moet de kwaal wel sterk gewoed hebben, om door den grooten wetgever van het Hebreeuwsche volk den moord van 23,000 krijgsgevangenen en het ter dood brengen van al de vrouwelijke gevangenen (er waren er 32,000), die gemeenschap met mannen gehad hadden, te doen bevelen. Alleen de maagden werden gespaard.

Na deze venerische epidemie, gedurende welke door het Joodsche volk de wetten der hygiëne verwaarloosd waren geworden, gelastte Jozua, toen hij in het land van Canaän aankwam, in naam van Jehovah de besnijdenis van alle kinderen Israëls, een bewerking, die in den aanvang op den berg Araloth door middel van steenen messen plaats had. Niettegenstaande dit verdween de ziekte van Péor, die kenbaar was aan onreine vloeiingen en zweren aan de geslachtsdeelen, nooit geheel bij het Joodsche volk. De ziekte werd, niettegenstaande de strengste verbodsbepalingen van den godsdienst, door de prostitutie der vrouwen onderhouden.

Zij gaven zich niet evenals de Moabitische vrouwen in de tempels over, noch prostitueerden zich als bij de andere volken van Azië, volgens den eeredienst van Mylitta; maar velen onder haar oefenden het beroep van publieke vrouw uit, zooals verscheidene passages uit het Oude Testament bewijzen. Volgens het *Boek der Koningen* ⁽¹⁾ stonden er in de nabijheid van den tempel te Jeruzalem hutten in den vorm van cellen met de beelden van Astarte, waarin de Joodsche meisjes zich ter eere der godin voor geld prostitueerden.

Zooals men ziet, is het Hebreeuwsche volk, evenals alle Oostersche volken, een der ijverigste verspreiders geweest van de syphilis en de prostitutie in de oudheid. Deze gevolgtrekking kan niet betwist worden, niettegenstaande de strijdige beweringen, die opgeworpen zijn, en de door den

(1) Boek der Koningen. II, Hoofdst. 17 vers 30.

Joodschen godsdienst gestelde voorschriften ten aanzien van de gezondheidsleer.

Talrijke documenten bewijzen inderdaad, dat de prostitutie bij de Joden een algeheele vrijheid genoot en niet als onteerend beschouwd werd. Jephta, die als opperbevelhebber aan het hoofd van hun legers stond, was de zoon van een lichtekooi en zonder zijn belangen te schaden, kon hij de maagdelijkheid van zijn dochter aan Baäl opofferen. Met reden dus hebben al de geschiedschrijvers bevestigd, dat de „geesel der prostitutie, evenals de melaatschheid, het Joodsche volk bleef aankleven,” niettegenstaande de gevaren, die zij voor de openbare gezondheid opleverde, zooals men het eenen keer te meer kan staven in een hoofdstuk van de *Spreuken van Salomon*, waar deze duizend-vrouwen-rijke vorst zegt: „Honing vloeit van de lippen eener lichtekooi, hare mond is zachter dan olie, maar zij laat sporen na, die bitterder zijn dan alsem en snijdender dan een tweesnedig zwaard...” Deze woorden kunnen wel als de bekentenis uitgelegd worden van een venerische ziekte, die de Joodsche monarch ten gevolge van een der talrijke erotische plechtigheden opliep, waaraan hij in de tempels van Astarte en Moloch deelnam. ⁽¹⁾

De geschiedkundige feiten zijn twouwens overvloedig, om den trap van schande te kennen, waartoe de prostitutie bij de Hebreeuwen afdaalde. „De profetieën van Ezechiël vertoon ons,” zegt Dufour, „slechts publieke slechte huizen, tenten voor de ontucht op alle wegen geplaatst en huizen

(1) Salomon aanbad Astarte, godin der Sydoniërs; Camos, god der Moabieten, en Moloch, god der Ammonieten; hij stichtte voor al die valsche goden tempels en beelden op den berg, die tegenover Jeruzalem gelegen was; hij brandde wierook voor hen en bracht hun onreine offeranden. Zijn vrouwen en bijwijven waren de priesteressen bij deze offeranden. In dat tijdperk had de prostitutie bij het Joodsche volk een wettig, erkend en beschermd bestaan. De heldinnen van het vermaarde oordeel van Salomon waren twee prostitué's (*meretrices*.) (Dufour.)

van schande en ontucht; men bespeurt slechts lichtekooien in zijde en met borduurwerken gekleed, schitterend van edelgesteenten, doortrokken van welriekende geuren, en men beschouwt slechts tooneelen van hoererij!"

Dit maakten de ondeugd, de afgodendienst en de prostitutie van de zonen van Abraham, Isaak en Jakob, niet-tegenstaande de wijze en strenge voorschriften van Mozes.

DE PROSTITUTIE IN GRIEKENLAND.

§ 1. De eeredienst van Venus en van Phallus.

De Grieken hebben, misschien meer dan alle andere volken, de werking der voortplanting vergood; zij hebben de bedwelmingen van de genietingen der liefde niet kunnen begrijpen dan onder de geheimzinnige bescherming van een goddelijk wezen, dat even volmaakt was door zijn lichamelijke schoonheid als door de bekoorlijkheden van zijn geest. Ook zag men ze naar alle zijden tempels voor Venus oprichten, wier eeredienst tevens — onder de verschillende namen, waaronder hun dichtelijke en wulpsche geest haar kende en vereerde — de verheerlijking der liefde door de scheppende volmaking der vrouw en het zinnebeeld der wulpsche begeerten is. Vandaar de twee Venussen van Xenophon, de hemelsche Venus-Urania, wier eeredienst kuisch is, en de menschelijke Venus, die onrein is.

De Hellenen deden hun Venus uit het schuim der zee geboren worden, hetgeen zeker, zooals Bouillet gezegd heeft, beteekent, dat haar eeredienst door vreemde zeevaarders in Griekenland gebracht werd. Al de Grieksche schrijvers, en Homerus in het bijzonder, schrijven den eeredienst van Venus inderdaad een Oosterschen oorsprong toe. Evenzoo stemmen Herodotus en Pausanius overeen door te erkennen, dat haar invoering in Griekenland den Pheniciërs en Cypriërs toekomt. En al de overleveringen bevestigen het

samenvallen van het heldentijdvak met de invoering der mysteriën van Astarte. Ook wordt Venus met recht voor de oudste der godinnen gehouden en hare eeredienst als voor dien van Jupiter gevestigd. Want in haar was het denkbeeld van het leven opgesloten, van een wezen, dat de oorsprong van alle anderen was.

De Grieksche overlevering verhaalt ons, dat het toeval aan Venus het eiland Cyprus, om er haar rijk te grondvesten, ten deel viel — wat de dichterlijke lezing is van het invoeren der gewijde prostitutie door Pheniciërs op de eilanden van de binnenzee. Aan dezen Oosterschen oorsprong moet men het stoffelijke karakter van den eeredienst van Venus in de zeehavens van Griekenland toeschrijven. Maar het Grieksche genie kon dezen groven eeredienst niet laten gelden, en het maakte een scherpe onderscheiding tusschen zijn Aphrodite-Urania, maagd en moeder der goden, en de kuische liefde leidende en de Pandemos der andere volken, aan wie men de havens en eilanden, vooral Cyprus met de gemeene godin der liefde overliet. De eeredienst van de Aziatische Venus volgde dus, op zijn tocht van het Oosten naar het Westen, de kusten der zee. Het is inderdaad voldoende, om zich een denkbeeld te vormen van den gang van zijn verbreiding, dat men de steden kent, waar tempels der godin bestonden, waarvan de beroemdste die van Paphos was, waarheen jaarlijks veel menschen gingen om het feest van Aphrodite bij te wonen; verder die van Samos, van het geld der lichtekooien gebouwd, en eindelijk die van Hermione, waarheen voornamelijk de jongedochters en de weduwen zich voor haar huwelijk begaven.

Strabo ⁽¹⁾ verhaalt, dat op het eiland Cos in den tempel van Esculaap een beeld van Venus-Anadyomine stond; en Pausanias ⁽²⁾ deelt mede, dat er te Epidaurus in een bosch, bij den tempel van denzelfden god, eene kapel was van

(1) Strabo, Lib. XIV, p. 657.

(2) Pausanias, Lib. 2, cap. 27.

Aphrodite. Deze aanwijzingen veroorloven, te veronderstellen, dat de geneesheeren van Cos eenige kennis bezaten der geslachtsaandoeningen. Bottinger ⁽¹⁾ vermeent, dat de oudste geneeskunde der Grieken uit de hospitalen en lazarets gekomen is, die de Pheniciërs op het eiland Cos, te EGINE aan de kust van den Peloponesus en vooral te Epidaurus opgericht hadden. Het is dus waarschijnlijk, dat deze inrichtingen in den beginne onder de bescherming van de erotische godheid geplaatst waren, totdat deze door Esculaap vervangen werd. Dit is de meening van Rosenbaum.

Kortom, Venus werd geheel Griekenland door aangebeden, maar het eerst te Paphos, op het eiland Cyprus en te Cythère, vanwaar de bijnamen Papheia, Cypris en Cytheria. Men noemde haar ook Anadyomene, uit-het-water-getogene, en Genetyllide, leidster der bevruchting. Men erkende in de Venus-Urania de godin der vruchtbare liefde en der wetenschappen en men stelde haar als dusdanig tegenover de *Venus-Pandemos*, dat is: populaire of publieke, die de verpersoonlijking was der prostitutie. De liefde was bij de Grieken evenwel niet geheel en al platonisch, zooals wij zien zullen.

De standbeelden van Venus waren menigvuldig; elke stad telde er dikwijls velen. Zij herinnerden soms door een bijnaam aan een harer bekoorlijkheden of aan eene eigenaardigheid van haren eeredienst. Zoo duidde men haar onder de volgende benamingen aan:

Venus Peribasia (van Argos), dat beteekent: de beenen wijd uiteengezet, verrichting om schrijlings te paard te zitten.

Venus Milania of de Zwarte, die de mysteriën van den nacht der liefde bestuurde.

Venus Mucheia, godin van de schuilhoeken, van de meest verborgen plaatsen van het huis.

De *Gewapende Venus* met den helm op het hoofd en de

(1) Bottinger, *Ideen zur Kunst-Mythologie*. Dresde, 1826.

werpspies in de hand herinnerde te Sparta, hoe de vrouwen van Lacedemonië haar stad tegen de Messeniërs verdedigden, terwijl haar mannen Messene belegerden. De vijanden hadden zich, de waakzaamheid der belegeraars misleidende, gedurende den nacht naar Sparta begeven, dat zij hoopten te overrompelen. Maar de vrouwen, van hun tocht verwtigt, wapenden zich en weerden den aanval af. Zij waren nog onder de wapenen, toen de Spartanen, hun stad ter hulp komende, haar nog tijdig herkenden; en de strijd, die nu geleverd werd, was slechts een worsteling uit liefde tusschen krijgshaftige mannen en vrouwen — een krachtige worsteling, die de oorsprong was van de *Gewapende Venus*.

Venus Callypige: die mooie billen heeft. Haar geschiedenis, die Villebreux volgens Athénéus vertelt, luidt als volgt: de tempel van *Venus Callypige* heeft zijn ontstaan aan een oordeel te danken, dat niet zooveel gerucht maakte als dat van Paris, want de partijen waren geen godinnen en de rechter had niet tusschen drie uitspraak te doen. Twee zusters twistten eens, terwijl zij zich in den omtrek van Syracuse baadden, om den prijs der schoonheid; een jonge man uit de stad, die daar langs ging, zag, zonder gezien te worden, de stukken van het proces, boog, als voor Venus zelf, een knie ter aarde en riep uit, dat de oudste den prijs gewonnen had. De beide twistenden vluchtten half naakt. De jonge man kwam te Syracuse terug en vertelde, nog bewogen door aandoening, wat hij gezien had. Zijn broeder verklaarde, door dit verhaal opgetogen, dat hij zich met de jongste zou vergenoegen. Kortom, zij brachten het kostbaarste, dat zij bezaten, bijeen, gingen naar den vader der twee zusters en vroegen hem hun schoonvader te willen worden. De jongste was uit verdriet en verontwaardiging, dat zij overwonnen was, ziek geworden; zij verzocht een herziening van de zaak, en de beide broeders verklaarden, als uit een mond, dat zij beiden recht hadden op de overwinning, al naar dat de scheidsrechter de een van de linker- en de andere van de rechterzijde beschouwde. De twee zusters

huwden dus de beide broeders en brachten naar Syracuse een roep van schoonheid mede, die steeds grooter werd. Men overlaadde haar met geschenken en zij verzamelden zooveel waarde, dat zij een tempel konden oprichten voor de godheid, die de oorzaak van hun geluk was geweest. Het standbeeld, dat men in den tempel bewonderde, gaf tegelijkertijd de verborgen bekoorlijkheden van elke zuster weder, en de vereeniging van deze twee modellen in een enkel beeld had het volmaakte type gevormd van Venus Callipyge, dat is : van de stoffelijke schoonheid van het lichaam der vrouw en van de volmaakte vormen uit het oogpunt van een beeldhouwer beschouwd.

De tempels van Venus waren dikwijls op kosten van lichtekooien opgericht, die zich tijdens de gewijde prostitutie als de wezenlijke priesteressen ervan beschouwden ; maar de voornaamste inkomsten der altaren behoorden den priesters, van wie zij slechts handlangsters waren. De tempel van Corinthe werd door een groot aantal prostitué's in orde gehouden, die onderhouden werden door de geloovigen en de aanbidders. Men noemde haar *hiérodoules* of *gewijden*, en zij hadden priesterlijke verrichtingen (openbare gebeden tot de godin, processies, enz.) te vervullen, dat zeker een onomstootbaar bewijs voor de gewijde prostitutie is. Aan den eeredienst van Venus verbonden zij dien van Adonis, dien de liefde van zijn beschermvrouw vergoddelijkt had. En die feesten werden, voor zij ineensmolten met die van Priapus, met de grootste praal gevierd ; zij trokken een aanzienlijk aantal vreemdelingen, die zij met een wonderlijke kunst plukten ter eere van Venus en ten voordeele van haar geestelijkheid.

De eeredienst van Venus was niet de eenige, dien Azië aan Griekenland schonk ; de dienst van den manlijken god had er zich voor het eerst gevestigd, toen de Pelasgen in het land vielen en hunne goden medebrachten. Deze vertegenwoordigden alle krachten der natuur. Een dezer goden was samengesteld uit een mannenkop op een kolom staande,

die met manlijke organen omringd was; men maakt Hermes ervan. Een andere werd de Grieksche Bacchus, die volgens Aristophanus, *de Atheners van een ernstige aandoening der heilige deelen genas*.

De Egyptische Priapus kwam insgelijks in Griekenland. Op zijn reis had hij de inwoners van Lampsaque, waar hij sedert aanbeden werd, van een zelfde ziekte genezen als die der Atheners. Volgens Herodotus en Lucianus hadden de vrouwen der steden en dorpen wassen beeldjes van hem, waarvan zij het monsterachtige lid naar welgevallen lieten bewegen, dat hij, volgens de mythologie, aan Juno, de godin van het kraambed, verschuldigd was.

De Grieksche Phallus stamde van den Assyrischen Phallus af, evenals de Priapus oorspronkelijk was uit Egypte. Evenals in die streken deden de zieken, waaraan de mannelijke en vrouwelijke organen in hun buitensporige verrichtingen lijdende zijn, de Grieken goede en kwade geniussen veronderstellen, die al hunne gewaarwordingen bestuurden. De denkbeelden van een bijzondere bescherming aan die bovennatuurlijke wezens toegeschreven door de priesters werden natuurlijk, evenals in Azië, het uitgangspunt van de gewijde prostitutie. Eerst was het de Phallus van het standbeeld of van den priester, die de meisjes ontmaagde als een offer, dat zij den mannelijken god verschuldigd waren; daarna bedacht men den handel met het lichaam der meisjes, ten voordeele van de altaren en somtijds half ten voordeele van haar famielje.

Talrijke legenden zijn verhaald geworden, om de invoering van den eeredienst van Phallus in Griekenland te verklaren. Maar zij zijn weinig belangrijk, daar zij zich slechts bepalen tot de pederastie door de priesters der eerste stammen onderwezen, die zich in het land kwamen vestigen.

Na ze in haar schaamteloze bijzonderheden verteld te hebben, voegt Dulaure deze juiste overweging er aan toe: „Door deze ontuchtige verhalen, die de onzedelijkheid der tijden verraden, waaraan zij ontleend zijn, vermaakten de

priesters het volk, en bedrogen zij het met de werkelijke aanleiding tot de invoering van den eeredienst van Phallus, alsof dergelijke logens den eeredienst meer voordeel aanbrachten dan de eenvoudige waarheid, wier kennis voor de enkele ingewijden der hoogste klassen bewaard was.”

Maar moest de gewijde prostitutie der mannen en vrouwen hun belangen niet komen dienen en hun priesterlijk nietsdoen verrijken? In Griekenland werd het dus hetzelfde als in Egypte, in Indië en in West-Azië: de geslachtsdeelen der vrouw werden een handelswaar, waar de wachters der tempels hun onzedelijke berekeningen op bouwden, en waaruit zij de inkomsten van hun altaren trokken. Dat zij, die de geschiedenis der godsdiensten schrijven zullen, dit niet vergeten.

§ II. De wettige prostitutie in Griekenland. De dictérions.

De gewijde prostitutie duurde slechts een zekeren tijd; haar ontuchtige plechtigheden en schaamteloze erotische mysteriën pasten niet voor het hartstochtelijk en kunstlievend karakter der Grieken. Doch hun verzaken aan den eeredienst der Aziatische Venus liet hen over aan overspel, veelwijverij en tegennatuurlijke ontucht.

Zoowel om de eer der vrouwen en de schaamte der Grieksche meisjes te beschermen, als om de pederastie voor de jonge mannen te voorkomen, stelde Solon dus de wettige prostitutie in onder toezicht van den staat. Hij kocht, voor rekening van de republiek, Aziatische slavinnen op en sloot ze, ten dienste van de openbare prostitutie, in inrichtingen op, die dictérions genaamd werden en te Athene, bij den tempel van Venus-Pandemos, in den omtrek der haven gelegen waren. Hij vertrouwde het bestuur aan mannen toe, die pornotropos genaamd en belast waren met de verant-

woordelijkheid van de inrichting tegenover de schatkist en met den prijs, die elk dezer meisjes van hare klanten kon eischen. Dit tarief, Mesthoma (loon) of Empolai (winst) genaamd, bedroeg nu eens 8 chalkai (8 centen) dan weer 2 diabolai (31 centen). De dichter Philemon, van het nut dezer instelling doordrongen, drukt zich als volgt over de dictérions van Athene uit: „O Solon, gij zijt waarlijk de weldoener van het menschelijk geslacht geweest; want men zegt, dat gij de eerste zijt, die aan een zaak gedacht heeft, welke zoo voordeelig voor het volk of juistervoor het algemeen welzijn is. Ja, met reden zeg ik dit, als ik onze stad vol jonge mannen zie met een opbruisend gestel, dat hen tot onduldbare buitensporigheden zou voeren. Daarom hebt gij vrouwen gekocht en ze in woningen geplaatst, waar zij, van alles voorzien wat zij noodig hebben, beschikbaar zijn voor wie haar hebben willen.”

Spoedig werd de opgang, dien de stedelijke dictérions maakten en de behoefte van de mannelijke bevolking der stad, gevolgd door de stichting van vrije dictérions, door de *particuliere nijverheid* opgericht en bestemd om met de eersten te wedijveren. Men zag dus een groot aantal dictérions onder goedkeuring der overheid en onder den naam van kapaleia verrijzen in de voorsteden en langs de Pireus. Eenige kroegen, in den omtrek van de haven gelegen, hadden evenzoo een zeker aantal vrouwen ten gebruike voor haar clientèle. Maar daar de prostitutie als een handel of een nijverheid beschouwd werd, waren deze inrichtingen aan een belasting onderhevig. Alle jaren werd de verpachting der vrije dictérions, dat is de belasting op de prostitutie, *Thelos pornicon*, in veiling gebracht door de opzieners over de markten, de *Agaranomoi*, onder welks toezicht de vrouwen (*dictériaden*) en haar koppelaars door de politie geplaatst waren. Deze huizen waren kenbaar aan een uithangbord, dat zich boven den ingang vertoonde en een roode priapus te aanschouwen gaf, even duidelijk als de groote huisnummers der bordeelen in Frankrijk.

Natuurlijk zag men met het voortgaande zedenbederf dictérions verrijzen in het midden der stad en deze bevolken niet alleen met slavinnen, zooals die in de dictérions der havens gevonden werden, die slechts de taal van haar land spraken, maar ook door Grieksche vrouwen van minderen stand. „In deze huizen,” zegt Dufour, „waarover een soort gemeentelijk politietoezicht gehouden werd, werd niets aan het oog onttrokken, en men stalde zelfs met een zeker behagen uit, al hetgeen maar in het bijzonder de bewoonsters van de inrichting kon aanbevelen.” Xedarchus in zijn *Penthales* en Eubulidus in zijn *Pannychi*, vertoonen ons deze naakte vrouwen naast elkander staande in het voorportaal en als eenig kleedingstuk slechts lange, doorschijnende sluiers aanhebbende, die voor het oog niets verborgen. Eenigen hadden met een verfijnde wulpschheid het gelaat bedekt, den boezem in een fijn weefsel omsloten, dat den vorm weergaf en het overige van het lichaam ontbloot. Volgens zekere schrijvers was het niet 's avonds, maar overdag, in het volle daglicht (*in aprico stantes*) dat de dictérions al haar ontuchtige schatten ten toon stelden. Deze uitstalling van naaktheden diende deze huizen der uitspatting beter als uithangbord dan den geschilderden of gebeeldhouwden phallus, die den ingang versierde; maar volgens andere archeologen zag men deze wellustige schouwspelen slechts op de binnenplaats der huizen. De ingang was dag en nacht open, alleen verhinderde een hel gekleurd voorhangsel den voorbijgangers hun onbescheiden blikken naar binnen te werpen. Achter dit gordijn stond een oude Thessaalsche vrouw, die eenigszins in de hoedanigheid van tooverkol drankjes en reukgoed verkocht; hare bezigheden waren de bezoekers binnen te laten, hun inlichtingen te geven en waarschijnlijk ook het entreegeld te ontvangen.

Dit entreegeld was in de vrije dictérions niet hetzelfde als in die van den staat; en het verschilde ook volgens de weelde, die er heerschte en de vrouw, die men koos; maar het was vrij hoog en bedroeg soms een gouden stater f8.72.

Ook brachten de groote dictérions van Griekenland ruime voordeelen op aan hen, die ze hielden en aan de eigenaars der gebouwen. De openbare losbandigheid heeft ten allen tijde veel lieden rijk gemaakt, die weinig nauwgezet zijn over den oorsprong van het geld, dat voor hun begeerlijkheid noodig is.

De Grieksche dictérions werden als inrichting zoo noodig beschouwd voor de handhaving der openbare zeden, dat zij door de wetgevers als schuilplaatsen erkend werden. Zij waren dus onschendbaar. Binnen hun muren kon de gehuwde man niet van overspel beschuldigd worden, de vader kon er zijn zonen niet zoeken, evenmin als de schuldeischer er zijn schuldenaars kon vervolgen. Demosthenes zegt het in een zijner pleidooien: „De wet staat niet toe op overspel te betrappen bij vrouwen, die in een huis van prostitutie zijn of die zich neerzetten om hetzelfde bedrijf op een openbaar plein uit te oefenen.” de dictérions waren dus onder bescherming der wet geplaatst als inrichtingen van openbaar nut, om in de physiologische behoeften der vreemdelingen en jongelieden te voorzien. Dit was zeker wel de onzedelijkheid beschermen ter wille van de openbare gezondheid. „Want,” zegt P. Dufour, *„men kon daar geen gevaar oploopen, daar het doorzicht van Solon een apotheek aan zijn stichting toegevoegd had”* — eene meening, die door deze aanhaling van den wijsgeer Eubulides versterkt wordt: „Bij deze mooie meisjes kunt gij voor enkele kronen genoeg koopen en wel zonder het minste gevaar.” De geheime prostitutie bood dus reeds gevaar aan.

Om zich een denkbeeld te vormen van de waarde der stichting van Solon, moet men nagaan hoe de zeden te Sparta waren; waar de wettige prostitutie niet bestond. Daar de wetten van zijn eersten wetgever alle vrouwen nagenoeg als gemeenschappelijk deden beschouwen en zij de schaamte bij de spelen der jeugdige Lacedemonische meisjes verbanden, traden de losbandigheden onder alle standen der maatschappij in de plaats der openbare ontucht bij andere volkeren bestaande.

Terwijl Lycurgus er slechts op bedacht was flinke soldaten te vormen, die alleen de africhting der krijgsoefeningen, der gymnastische spelen, als vereischten voor een krijgsman kenden of daarnaar streefden, had hij er niet aan gedacht het gedrag der vrouwen te regelen. Overigens hadden de vrouwen van Sparta, deugdzaam of ontrouw, slechts weinig invloed op die krijgsmannen, welke slechts de eer op het slagveld hoog hielden en daardoor vanzelf weinig vatbaar waren voor vrouwelijke verleiding.

Onder den invloed van deze denkbeelden heerschte in Sparta eene soort van prostitutie, die men vaderlandslievend zou kunnen noemen. „De mannen,” zegt H. d'Hancarville, „brachten bij het bed hunner vrouwen mannen met een flink voorkomen om sterke en welgeschapen kinderen te krijgen.” ⁽¹⁾

(1) Deze soort van prostitutie is aan alle wilde volken eigen en is slechts een afwijking der prostitutie van de gastvrijheid. Aan deze volken, die weinig waarde hechten aan de ingetogenheid en de kuisheid der vrouwen, ontbreken zedelijke denkbeelden en gewoonten, die slechts verkregen worden door de samenleving. „Onder zekere stammen van Kamtschatka,” zegt Sabatier, „beschouwen de mannen het als een onvermijdelijken plicht, als zij een vriend bij zich ontvangen, dezen het genot hunner vrouwen en dochters aan te bieden: en het zou een beleediging jegens zijn gastheer zijn, indien men deze beleefdheid van de hand wees.”

Op de kust van Guinea, op enkele eilanden der Zuidzee en in vele andere streken der wereld hebben de inwoners de gewoonte voor eenige nietige geschenken hun vrouwen den vreemdelingen aan te bieden, die het land doortrekken.

De Laplander, beschaamd over zijn eigen misvormdheid, noodigt den gast uit, dien hij ontvangt, hem kinderen te verwekken van een minder zwakke en onvolkomene soort.

Cook deelt mede dat de vrouwen van het eiland Paschen zich op het zelfde uur aan een menigte matrozen overgaven.

Bij de Jalofi, de Foelis, de Madingoos en andere Afrikaansche stammen zijn de negers zeer vereerd, indien de Europeanen bij hun vrouwen, zusters of dochters willen slapen. Zij bieden haar dikwijls den officieren van de kantoren aan.

Te Juida wijdt men meisjes de fetisj slang, d. i. aan het genoegen

Deze toestand van maatschappelijke prostitutie, die te Sparta heerschte, was het noodlottig gevolg van het verzuim de prostitutie te reglementeeren, en bewijst het nut der wetten van Solon uit een oogpunt van zedelijkheid en gezondheidsleer. Dit feit is door alle wetgevers begrepen geworden, en in dezen zin hebben dan ook de zedenleeraars uitspraak gedaan over dit belangrijk vraagstuk der gezondheid van het algemeen. Aldus heeft de heilige Thomas ook gezegd: „Verwijdert de publieke vrouwen uit de maatschappij en de losbandigheid zal haar door wanordelijkheden van elke soort verstoren. De prostituées zijn in eene stad, wat een riool voor een paleis is; neemt het riool weg en het paleis zal een onzindelijk en stinkend verblijf worden.”

Indien men een misbruik niet kan keeren, dan moet men trachten het te beteugelen en de gevolgen ervan onschadelijk te maken.

§ III. De wetten op de prostitutie in Griekenland.

Indien men geneigd was Solon een buitensporige toegevendheid voor menschelijke zwakheid te verwijten en als onzedelijk de instelling der wettige prostitutie te beschouwen, zou het geheel der wetten op de zeden, waarvan hij de nakoming aan het gerechtshof der Areopagus opdroeg, voldoende zijn om hem te rechtvaardigen. Deze wetten waren de waarborg voor den huiselijken haard; zij brachten

der priesters. Deze gelasten in zekere omstandigheden een algemeene prostitutie om de goden gunstig te stemmen.

De eerste inwoners van Mexico leefden vrij met alle vrouwen tot den dag van het huwelijk.

De Illineezen, Irokeezen en andere volken van Zuid-Amerika breiden zich niet in den omgang met vrouwen, die dan ook van een losbandigheid zonder weerga zijn.

In Arabië ziet men op de groote wegen vrouwen, die zich den pelgrims, welke naar Mekka gaan, aanbieden, om kinderen te krijgen, aan wie een dergelijke omgang een reuk van heiligheid geeft. Sabatier.

regel in een misbruik, om grootere te vermijden en organiseerden de prostitutie, om de losbandigheid te bestrijden.

Door de strengheid dezer wetten werd de gehuwde vrouw beschermd tegen de verleiding. Zij bleef rein te midden eener omgeving met alle wellustige buitensporigheden bezwangerd. En uit voorzorg bovendien werd zij gadegeslagen door overheidspersonen, *gynécocosmes* genaamd, die in het bijzonder belast waren haar gedrag na te gaan. Daarentegen was de man volkomen vrij: „Wij hebben lichtekooien,” zeide Demosthenes, „voor ons vermaak, bijwijken (1) om onze personen te verzorgen en echtgenooten om ons kinderen te schenken en met trouw het inwendig bestuur onzer huizen te leiden.” De hedendaagsche zedenleer zou het voorstel van den grooten redenaar van Athene niet aannemen. Maar indien men rekening houdt met de neiging tot zedelijke verdorvenheid van de volkeren der oudheid, met hun zinnelijke behoeften onder een Oosterschen hemel en met de overleveringen, die zij bewaard hadden aangaande den eeredienst van de Aziatische Venus, dan zal men moeten toestemmen, dat het reeds een groote uitkomst is, de matrone, de huismoeder, gevrijwaard te hebben tegen de besmetting der ondeugden, die de voorafgaande beschavingen verwoest hadden. De wetten stonden dezen mannen alles toe: de bijwijken, de lichtekooien en zelfs die der bordeelen, maar op voorwaarde de echtgenoot te eerbiedigen en recht te doen wedervaren aan haar huiselijke deugden en aan de huwelijksrouw, waaraan zij onderworpen was.

De Atheensche wet op het overspel luidde aldus: „Indien een man zijn vrouw op overspel betrapt zal hebben, kan hij niet meer met haar samenwonen, zonder zijn goeden naam te verliezen. De vrouw, die overvallen zal worden, kan niet meer in de tempels komen; indien zij erin komt, kan men haar straffeloos alle soorten van slechte behandelingen aandoen, uitgezonderd den dood.”

(1) De bijwijken waren de dienstmaagden van het huis.

Volgens den grondregel van Plato: *de naam eener eerbare vrouw moet in haar huis besloten zijn*, zag men haar niet op de openbare spelen, noch in den schouwburg. In de straten mocht zij slechts gesluierd komen en in een voeglijke kleeding. Men voedde haar volkomen onwetend op wat wereldsche zaken aangaat; zij was ongeletterd en bijna zonder opvoeding. Het gedrag van haar echtgenoot buiten het huiselijk dak ging haar niet aan. Haar geheele rol was de moederschap, al hare voorrechten in haar onbeperkt recht alleen wettige kinderen te hebben en den titel van burgeres te voeren.

Ook toonden de rechters zich altijd onbuigzaam jegens de prostituées, die zich de rechten wilden aanmatigten, welke voor de eerbare vrouwen voorbehouden waren of die de plaats wilden innemen, die voor haar bestemd was in het maatschappelijk leven. De wet beschouwde alle lichtekooien als eerloos, hetairen zoowel als dicteriaden, vrijen als slavinnen; zij onthief haar van de verplichting haar kinderen te voeden, indien zij arm waren. »Want het is klaarblijkelijk,” zeide Solon, „dat zij, die derwijze de eerbaarheid en de heiligheid van het huwelijk veracht, geen wettig doel op het oog heeft, dat men zich voor moet stellen, maar slechts bedacht is geweest om haar hartstochten te bevredigen. Door aldus te handelen heeft zij niet het minste recht behouden op hen, die uit dien handel voortgesproten zijn en van wie zij het leven evengoed als de geboorte tot een eeuwige schande heeft gemaakt.” Haar kinderen werden inderdaad als bastaards beschouwd, konden den titel van burger niet voeren, hadden het recht niet tot het volk te spreken, noch voor de gerechts-hoven te pleiten ⁽¹⁾.

(1) Abratonum evenwel, publieke vrouw uit een dictérion van Athene, was de moeder van Themistocles, opperbevelhebber van het Atheensche leger, de held van Marathon en de overwinnaar van Salamine. In het gedicht van Amphicrates op de beroemde mannen, worden de volgende regels aan hem gewijd:

„Ik ben Abratonum, Thracische vrouw, die gebaard heeft,

„Waarop ik mij beroem, den grooten Themistocles van Griekenland.”

Het was haar verboden de openbare tempels binnen te gaan, en met de matrones deel te nemen aan de plechtigheden van den eeredienst. Indien zij het deden, kon men haar evenals de overspelige vrouwen beledigen, haar tooi afrukken, ze mishandelen door woorden en daden, mits men ze niet verwondde. Te Corinthe en te Athene evenwel konden de courtisanen als priesteressen deelnemen aan de feesten van Venus. Maar hare tegenwoordigheid in de tempels werd als een goddeloosheid beschouwd (1).

De *Wet op de Prostitutie*, door Solon uitgevaardigd, was dus zeer streng voor de prostituées. In een zijner redenen beveelt Eschine dit artikel aan: „Wie zich de koppelaarster gemaakt zal hebben van een jongen man en een vrouw uit den vrijen stand, zal met den dood gestraft worden.” Maar boete werd evenwel altijd in de plaats van de doodstraf gesteld, want de overtredingen werden altijd voor de rechtbank van de opzieners of der politie gebracht, die slechts lichte straffen kon opleggen. Als schadeloosstelling werden de boeten ruim toegepast op de overtreders [niet alleen, maar dikwijls op de geheele corporatie, die erkend werd verantwoordelijk te zijn voor de vergripen door hare leden gepleegd.

De hetairen, vooral die van Grieksche afkomst waren, werden met minder gestrengheid behandeld dan de dictriaden, auletriden, danseressen of muziekspeelsters. Indien in zekere omstandigheden evenwel haar gedrag te veel in tegenspraak was met den geest der wet, aarzelden de rechtbanken niet haar aan het vernederende van haar treurig beroep te herinneren.

Tot voorbeeld moet men het pleidooi lezen van Demos-

(1) De beschuldiging van goddeloosheid was zeer ernstig en werd met de uiterste gestrengheid gestraft. De wet duidde niet voldoende het karakter der misdaad van goddeloosheid aan, en liet de deur open voor veel beschuldigingen, die slechts op feiten zonder waarde berustten en door particulieren wrok gestookt werden.

thenes tegen Neera, een courtisane, die een burger van Athene, Stefanus genaamd, gehuwd had. De groote rede-naar, na de wetten aangehaald te hebben, volgens welke men burger werd, eindigt met dit welsprekend slot, dat een echt bewijsstuk daarstelt van de wet op de prostitutie: „Gij kunt de beleedigingen tegen onze zeden van de zijde eener vrouw niet ongestraft laten, die zich openlijk door geheel Griekenland geprostitueerd heeft, eener vrouw, wier voorouders haar geen titel van burgeresse nagelaten hebben of aan wie het volk dien toegestaan heeft. En waar heeft zij haar schandelijk bedrijf niet uitgeoefend? Waar heeft zij het loon voor hare misdadige genegenheid niet ontvangen? Heeft zij niet den geheelen Peloponnesus doorloopen? Heeft men haar niet gezien in Thessalië en in Magnesië met Simus van Larisse en met Eurydamos, zoon van Midias? In Chio en in het grootste deel van Jonië met Sotades den Cretenzer? Prees Nicarette haar niet, toen zij haar nog toebehoorde? Maar waartoe is eene vrouw niet in staat, die zich aan mannen overgeeft, en die overal een ieder volgt, die haar betaalt? Moet zij zich niet schikken naar elk verlangen van hen, aan wien zij zich overgeeft? Kunt gij een dergelijke vrouw, van wie openbaar en algemeen bekend is, dat zij zich door het geheele land geprostitueerd heeft, als burgeresse erkennen? Indien men het u vraagt, zult gij dan vermeenen een goede daad gedaan te hebben, door haar vrij te spreken? Aan welke schandelijkheid, aan welke goddeloosheid zoudt gij u niet schuldig maken? Voordat zij aangeklaagd en voor het gerecht gedaagd werd, voordat een ieder wist, wat zij was en de goddeloosheden kende, die zij gedaan heeft, was zij alleen schuldig voor haar fouten en kon de stad alleen wegens nalatigheid aansprakelijk gesteld worden: onder u was de een niet bekend met haar wangedrag, terwijl de anderen, die het vernomen hadden, verontwaardiging bewezen door redevoeringen, zonder tegen haar te kunnen handelen, omdat niemand haar voor hen daagde en hen in de gelegenheid stelde over haar lot een

uitspraak te doen. Maar thans, nu gij haar allen kent, nu zij in uw macht is, nu gij meester zijt haar te straffen, nu zult gij schuldig zijn jegens de godin, indien gij haar niet straft. Wat zult gij, teruggekeerd in uwe woningen, aan uw vrouw, aan uw dochter, of aan uw moeder kunnen zeggen, indien gij een Neera vrijgesproken hebt? Wie? zullen zij dadelijk vragen? Neera, zult gij ongetwijfeld antwoorden.

„Waarom heeft men haar voor uw rechtbank gedaagd? Omdat zij, vreemdelinge zijnde, in strijd met de wet een burger gehuwd heeft; omdat zij haar dochter, die met haar lichaam handel gedreven heeft, gegeven heeft aan Theogenus, Koning der offeranden; omdat diezelfde dochter in naam van Athene geheime offeranden gedaan heeft, omdat zij als echtgenote aan Bacchus gegeven is, enz. Gij zult haar de geheele beschuldiging weergeven en haar zeggen met welk een zorg, welke bijzonderheden en welke nauwgezetheid men al de grieven blootgelegd heeft.

„Wat hebt gij daarop gedaan? zullen zij dan vragen. Wij hebben haar vrijgesproken, zult gij zeggen. De eerbaarste vrouwen zullen verontwaardigd zijn, dat gij haar de burgerlijke en godsdienstige voorrechten zult laten deelen met Neera en hare dochter: de slechtste zullen toonen, dat zij al haar grillen mogen inwilligen, daar de wet en de rechters haar straffeloosheid waarborgt. Indien gij een onachtzaam of een zwak oordeel velt, zult gij er voor gehouden worden, schuldig te zijn aan de losbandigheid der beschuldigde, zoodat het oneindig beter ware geweest, haar in het geheel niet te oordeelen, dan haar vrij te spreken. Van stonde af zullen de lichte vrouwen een vrijpas hebben te huwen, wien zij begeeren, en haar kinderen toe te schrijven aan den eerste, dien zij ontmoeten zullen. Uwe wetten zullen zonder kracht zijn, en de liefkoozingen van een lichtekooi zullen haar alles doen verkrijgen, wat zij wil. Let op onze burgeressen en verhindert niet, dat de dochters van arme burgers uitgehuwelijkt kunnen worden. Nu toch ver-

schaft de wet een voldoende bruidsschat aan het meisje, hoe arm zij ook zij, mits zij van de natuur een voorkomen heeft verkregen, dat behaagt. Maar indien gij deze wet vertreedt, indien gij haar vernietigt, door Neera vrij te spreken, dan zal de eerloosheid der prostituées het deel worden der dochters van uwe burgers, die uit gebrek van een bruidsschat niet uitgehuwelijkt kunnen worden, en de waardigheid der deugdzame vrouwen zal overgedragen worden op de lichtekooien, die ongestraft kinderen zullen kunnen hebben, zooals zij verkiezen, aan de offeranden zullen kunnen deelnemen, aan de mysteriën der tempels en aan alle eerbewijzen, waarvan een burgeres kan genieten. Dat een ieder van u zich dus bedenke, dat hij hier een uitspraak heeft te doen hetzij voor zijn vrouw, of voor zijn dochter, een ander voor zijn moeder, weer een ander in het belang van Athene, voor de wetten, de tempels en de offeranden, opdat eerbare vrouwen niet gelijkgesteld worden met een prostituée, opdat burgeressen, die met veel zorg en wijsheid door hun ouders opgevoed en volgens de wetten uitgehuwelijkt zijn geworden, niet verward worden met een vreemdelinge, die verscheidene malen op een dag met verschillende mannen gemeenschap heeft gehad en naar de keus van ieder op de eerlooste wijze."

Volgens de rede van Demosthenes, waarvan wij de persoonlijke gevoelens hebben doen kennen met betrekking tot de huwelijksrouw der burgers, is het klaarblijkelijk, dat de courtisanen eerst in Griekenland beschouwd werden of als gemeene werktuigen tot genoegen, of als vriendinnetjes bestemd het leven op te vroolijken door de liefalligheden van haren geest, de verleiding harer praal en de kunst harer wellustige liefkoozingen, maar dat zij geen enkel recht bezaten in de maatschappij, die haar onverbiddelijk opofferde aan de strengheid van haar strafwet.

Zoo waren de vrije courtisanen, voordat de wetten van Solon in verval geraakten, verplicht een bijzondere kleeding te dragen, die haar van de fatsoenlijke vrouwen moest

doen onderscheiden. Die kleeding bestond uit bonte stoffen met sprekende kleuren, waar bouquets op gedrukt waren. Haar kapsel bestond slechts in een rozenkrans. De tunica en de mantel uit een effen stof, de gouden kroon en de juweelen waren slechts aan gehuwde vrouwen toegestaan, later evenwel uit inschikkelijkheid ook aan de groote hetairen.

De politiereglementen eischten bovendien, dat heur haren geel geverfd waren, welke kleur zij verkregen door een oplossing van saffraan en van andere planten. Maar velen onder haar gaven er eenvoudig de voorkeur aan een blonde in Germanië gekochte pruik te dragen. Evenals alle voorgaande en toekomstige prostituées namen zij haar toevlucht tot blanketsel; zij bedekten zich het gelaat met wit en rood om de gelaatskleur der jeugd na te bootsen; de ouden vulden de rimpels harer huid met vischlijm. De hetairen en de befaamdste dictériaden lieten zich beschilderen door artisten, *pornotrophoi* bijgenaamd, die de specialiteit beoefenden standbeelden te beschilderen evengoed als het gelaat der lichtekooien.

„De oude hetairen,” zegt P. Dufour, „plaatsten zich als zij beschilderd en getooid waren aan een bovenvenster, dat op straat uitkwam, vanwaar zij met een mirtetakje tusschen de vingers en dit als een tooverstokje of het langs de lippen bewegende, de voorbijgangers aanriepen. Hield een van hen stil, dan maakte de vrouw een bekend teeken door den duim met den ringvinger saam te brengen, waardoor deze met de halfgeslotene hand een ring vormden. Als antwoord op dit teeken hief de man slechts den wijsvinger der rechterhand in de hoogte, waarop de vrouw onmiddellijk verdween, om hem tegemoet te gaan!”

De koppelarij werd niettegenstaande de gestrengheid der wet openlijk te Athene uitgeoefend. Als altijd waren het oude lichtekooien gewoon van de prostitutie te leven, die zich belastten jonge meisjes te verliefdlijken en haar in de geheimen van het beroep in te wijden. Tezelfdertijd maakten zij liefdedrankjes klaar, en belastten zij zich als

vroedvrouwen met bevallingen of liever met vruchtafdrijvingen (1).

Om zich een denkbeeld te vormen van het lichtzinnige leven van Oud-Griekenland moet men de samenspraken van Lucianus (2) en de brieven van Alciphron (3) lezen, vol staaltjes over zijn zeden en gebruiken, voorgesteld in den vorm van briefwisselingen tusschen Courtisanes en haar parasieten.

Men neemt in deze documenten waar, dat de wetten langzamerhand verslaptten. De vrije vrouw van Griekenland gaf zich meer en meer aan de prostitutie over, en zij had vaak haar eigene moeder als verleidster en koppelaarster. Listiger en geleerder dan de vreemde lichtekooien begon zij in de prostitutie een weelderig bestaan te vinden, dat meestal slechts gedurende haar jonge jaren aanhield, en

(1) In de samenspraak tusschen Socrates en Theetetes van Plato zien wij door Socrates, de zoon van de vroedvrouw Phenarete, aan zijn onderwijzer antwoorden, dat de vroedvrouwen niet alleen door artsenijen en betooveringen de smarten van het baren konden opwekken en verzachten, de vrouwen verlossen, die moeilijk baarden, maar ook eene ontijdige bevalling bevorderen, als de moeder zich van het kind wenschte te ontdoen. Maar zij hadden slechts als klanten lichtekooien, wier belangen in strijd waren met die van het moederschap. Zij kwamen slechts in aanraking met burgervrouwen om haar bij te staan in de verlossing, haar de gezondheidsregelen der zwangerschap te leeren, en denkbeeldige middelen aan de hand te geven, om de onvruchtbaarheid te bestrijden. Zij hielden zich evenzoo met de behandeling van ziekten der baarmoeder bezig als met huwelijkszonderhandelingen. Onder de Grieksche vroedvrouwen, wier naam tot ons is gekomen, kan men Agnodice aanhalen, die de geneeskunst der vrouwenziekten uitoefende. Olympias van Thebe, die de zetpillen uitvond voor de vruchtafdrijvingen; Aspasia (wie men niet verwarren moet met de beroemde hetaire) die verscheidene werken nagelaten heeft, door Aetius bewaard in de Tetrabiblon en waarvan het voornaamste aan de vruchtafdrijving gewijd is; ten slotte Elephantis, die boeken geschreven heeft over afdrijvende middelen en het blanketsel en buitensporige werken, die den wellust van Tiberius uitmaakten.

(2) Lucien, dialogue de courtisane.

(3) Lettres d'Alciphron, traduction de l'abbé Richard. 1785.

waarop op gevorderden leeftijd de zwartste ellende volgde. Meer dan de anderen vond zij inderdaad smaak in de zucht om te behagen, in dwaze uitgaven, in het spel en in den drank. En noodlottig genoeg boezemde zij, niettegenstaande haar ondeugden en inhaligheid, groote hartstochten in, en was zij dikwerf de oorzaak van den ondergang en de oneer van famieljes. Bijgeloovig en begeerig ging zij in de tempels der godin offeren in de hoop een rijk buitenkansje deelachtig te worden, een vrijgevige liefhebber te ontmoeten, die zij op haar gemak kon „plukken”, fortuin te maken ten koste van een onervaren edelmoedig jongmensch of van een rijk en belust grijsaard... Die afwijking van het gezond verstand bestaat heden nog bij katholieke lichtekooien in Spanje en Italië.

Onder al de prostituées van Griekenland waren het zeker de vrouwen van Corinthe, die het meest befaamd waren om de veiligheid harer liefde, en die den eeredienst der prostitutie tot den hoogsten trap gevoerd hadden. In deze stad, die als stapelplaats diende voor den handel op het Oosten, oefenden bijna alle vrouwen het bedrijf van courtisane uit; en de huizen waren slechts dictérons van meer of minder belangrijkheid; de geheele bevolking offerde aan Venus. De kunst om de vreemde kooplieden en de zeevaarders uit te kleeden, die te Corinthe kwamen, is historisch geworden. Horatio heeft haar beschreven in dit beroemde vers van zijn brief aan Sewa: *Non cuivis homini contingit adire Corinthum*. (Het is alle stervelingen niet geoorloofd naar Corinthe te gaan).

Men moest inderdaad geld hebben, om zich in deze wereldstad der gewijde en der wettige prostitutie te wagen, die zich erop beroemde voor de hoogeschool door te gaan in de uitspattingen en in den wellust, en de Academie te zijn waar alle hetairen en dictériaden van Griekenland zich kwamen vormen. De erotische dichters hebben ons het programma overgebracht van het onderling onderwijs, dat er gegeven werd: de kunst liefde in te boezemen, de kunst die te versterken en te onderhouden en de kunst er zooveel geld, als

mogelijk is, van te trekken. Daar leerden zij de theorie en de praktijk der karakterloosheid en der verleiding: aanmoedigende houdingen, zuchten, ontuchtige lachjes, blikken vol smachtend verlangen en vol beloften, ingetogenheid en ongedwongenheid van het lichaam, spel der gelaatstrekken, onverschilligheid of hartstocht uitdrukken, en verder elk vindingrijk overleg van de vrouw, die veroveren wil, alle physische en zedelijke overredingen, om het verlangen op te wekken, de zinnen aan te sporen, de driften voor vleesche-lijke onreinheden te doen ontvlammen, ze te onderhouden en te voldoen.

De courtisanen van Athene genoten haar opvoeding te Corinthe. Maar zij vergenoegden zich niet al de kunstgrepen der coquetterie in werking te brengen, overspanning te veinzen, zich melancholisch te houden of de rol te spelen van slachtoffers der liefde. Om beter nog haar gevoelens te doen begrijpen aan hen, dien zij dachten te verleiden, lieten zij zijn naam naast den hunne schrijven op de muren van het Ceramicon.

Niettegenstaande de wetten van Draco op het overspel, bestond er een klein aantal gehuwde vrouwen, die zich aan de ontucht overgaven, en met de courtisanen wedijverden. Het loon voor hare gunsten was veel hooger dan dat der Grieksche dictériaden. En toch sleepte het bedrijf, op heeter daad betrapt, de doodstraf met zich of die der karwats naar de keus van den beleedigden echtgenoot. Het is waar, dat op een gegeven oogenblik alles geschikt werd door groote schadevergoedingen aan den belanghebbende door de onvoorzichtige minnaars uitbetaald, die zich aan de schande van een openbare geeseling wilden onttrekken, welke onvermijdelijk gevolgd werd door de straf met de zwarte radijs (1).

(1) Na ze vooraf beiden geeeseld te hebben, staken de slaven aan de overspelers een groote zwarte radijs in den aars. Deze straf met een soort van plantaardigen paal was zeer pijnlijk en wekte evenwel slechts het hoonend lachen der menigte op.

Ook gebeurde het soms wel, dat een dictériade zich voor een gehuwde vrouw uitgaf, en dan in vereeniging met een koppelaarster een onnoozel man exploiteerde, die zich door de vertooning van de overspeelster liet vangen.

§ IV. De vrije prostitutie. — De courtisanen.

De vrije dictériaden. — De wettige prostitutie werd in Griekenland dus niet alleen vertegenwoordigd door de vrouwen, die verblijf hielden in de erkende of in de gemeentelijke dictérions, door Solon tot stand gebracht. Zij had ook hare vrije courtisanen, die men in drie groote, wel onderscheiden categorieën kan rangschikken: de dictériaden; die gelijk waren aan de hedendaagsche publieke vrouwen met een kaart, en die het bedrijf voor eigen rekening uitoefenden; de auletriden, danseressen en fluitspeelsters, die voorstellingen aan huis gaven, en op de openbare plaatsen kwamen, en de hetairen, galante vrouwen, demi-mondaines van de eerste of tweede keur, van wie eenigen een zekere rol gespeeld hebben in de letterkundige, wijsgeerige, politieke of artistieke geschiedenis van Griekenland.

Oorspronkelijk waren de dictériaden in de voorstad Pireüs gevestigd; de eenen woonden bij logement- en koffiehuis-houders van de haven, de anderen in huisjes buiten de omwalling. Het was haar verboden, volgens de wet van Solon, voor zonsondergang in het binnenste der stad te komen; maar later kwamen zij er zich ongestraft vestigen en er haar beroep uitoefenen. Men zag haar de straten, de openbare pleinen en frissche wandeldreven van het Ceramicon ⁽¹⁾

(1) Het Ceramicon was een tuin in de schoonste wijk van Athene. In dezen tuin, die aan een zekeren Academus toebehoord had, werd onder den naam van Academie de wijsgeerige school van Plato gesticht. Op eene afgezonderde plaats werden er de burgers begraven, die met de wapens in de vuist voor het vaderland gesneuveld waren.

overstroomden, die vóór haar door de hetairen en haar minnaars uit de Atheensche aristocratie bezocht werden. Zij maakten van dezen tuin een verblijf voor de openbare prostitutie, dat zij 's daags noch 's nachts verlieten, eene hulpinrichting dus van de groote markt van Pireüs, terwijl zij zich aan de voorbijgangers trachtten vast te klampen of door de onbeweeglijke houding van de sphinx hun lusten op te wekken, het loon voor hunne gunsten bedongen, en zich meestal openlijk overgaven onder het portiek van een tempel, op de grasperken, waar Plato onderwezen had, en op de graftomben der helden van Griekenland.

Zoodra het tijdperk van verval aanbrak, zag men er nog wel eenigen de gebloemde kleeding dragen, die haar door de wetten van Solon voorgeschreven werd, maar de meesten waren slechts met gazen sluiers gekleed, die haar bijna naakt aan de voorbijgangers vertoonden. Die tot de laagste klassen der prostitutie behoorden, gingen in de rendez-vous-huizen (tegös) of in stinkende krotten (kamaieunas), waar slechts de grond voor bed diende.

De vrije dictériaden werden onder de vrijgemaakte of onder de Grieksche meisjes der lagere standen aangeworven; over het algemeen kwamen zij uit Azië of Egypte. Het grootste gedeelte dezer vrouwen sleepte een ellendig bestaan voort, erger dan van haar, die in de dictérions thuis behoorden; zij werden door de koppelaars geëxploiteerd, van wie zij steeds min of meer afhankelijk waren, en zij hadden slechts te doen met visschers, matrozen en verder het schuim der bevolking. De meest door de uitspattingen, den ouderdom of de gebreken verliederlijkten hielden zich overdag schuil, en slopen 's nachts in de stegen der voorsteden of op de modderige paden der kerkhoven rond. Men noemde haar de wolvinnen. Zij stelden zich met enkele goudstukken, een weinig visch of wijn tevreden. Men gaf eenige drachmen aan haar, die een weinig voorkomen hadden en nog jong waren.

Naast deze ongelukkigen bestond een andere klasse van

dictériaden, een soort van zwervende hetairen, die zeer in trek waren om haar schoonheid en de oorspronkelijkheid van haar geest. Hare eischen waren veel hooger dan die der anderen: zij exploiteerden zelfs met een zekere handigheid de onervarenheid der jongelieden en de belustheid der grijsaards. Zij kostten of een gouden stater (f 8.72) of een prijs van ruim f 43.

In deze demi-monde en quart-de-monde van Athene waren eenige vrouwen, die door haar bedrijf een zekere vermaardheid kregen, welke door een bijnaam, aan een gewoonte of een bizonder gebrek ontleend, weergegeven werd. Zoo bestonden *de hinde*, *de hen*, *de vlieg*, *de gebaarde*, *de geit*, *de kraai*, *de vischvangster*! Men had ook de *min*, die haar minnaar onderhield, *de lantaarn*, die naar olie riekte, *de zandlooper*, die haar klanten slechts den tijd (een klein kwartier) gunde, dat het vallen van het zand in haar tijdmetr duurde, eindelijk *de maagd*, aldus genaamd door den wijsgeer Timocles....? Dit waren dezelfde meisjes als die men heden nog *de baronnes*, *de veelvraat*, enz. noemt, want de volken gaan voorbij, de beschavingen verdwijnen, maar de prostitutie blijft als het onmisbare zuiveringskanaal der menschheid.

Uit het oogpunt van physische vormen beschouwd, vertegenwoordigde deze soort van prostituées talrijke variëteiten. Xedarchus van de dictériaden sprekende, zegt: „Er zijn er met een slanke taille, dikken, langen, korten; jongen, ouden en van middelbaren leeftijd. Uit een oogpunt, dat der zedelijkheid, kan men zeggen, dat zij allen, de eene zoowel als de andere, in gelijke mate *dictériades* zijn, ofschoon men de nagedachtenis bewaard heeft van enkelen, die vrij wel met de Desgrieux's van voorheen de altijd ware, maar altijd zeldzame rol speelden van de Manon Lescaut's en der Marguerite Gauthier's.

De Auletriden. — Een andere soort van courtisanen omvatte de *Auletriden*. Evenals de dictériaden waren zij vreemdelingen. Kunstenaressen, muziekspeelsters en danseressen

ging men haar in de tavernen en op de openbare maaltijden zien; men liet ze aan huis komen. (1)

Haar talent de fluit te spelen, terwijl zij dansten, bracht haar reeds veel geld op, maar dit was slechts een verleiding te meer, om de mannen tot zich te lokken. Deze klasse van prostituées was eenigermate gelijk aan die onzer tooneel- en café-concert-nimphen, koristen en figuranten der balletten, opera's en tooverstukken. Zij stonden hare gunsten gemakkelijk af aan hen, die haar een behoorlijke voorslag konden doen, maar zij waren geen alledaagsche prostituées, ofschoon zij zich na afloop der maaltijden dikwijls in veiling deden brengen.

De Auletriden bezaten een onvergelykelijke kunst om hartstocht en wellustige begeerten in te boezemen door de wulpsche aria's harer muziek, de pose in haar dans en de uitdrukking harer gelaatstrekken; maar nog grooter was haar talent de zinnen op te wekken door haar liefkoozingen en kussen. Zij genoten ook een groot succes bij de Grieken, die door hun gestel geneigd zijn tot de uitersten van den wellust.

Vele oude Grieksche geschiedschrijvers, Theopompus, de Cos en Epicratus hebben over de Auletriden geschreven. P. Dufour heeft van hen eenige belangrijke passages weergegeven, waaruit men kan opmaken, dat de hartstocht der Atheners voor deze vrouwen van het eene einde van Griekenland tot het andere zijn toppunt bereikte. Wij zien, dat zij over het algemeen hartelijker liefhadden en minder inhuldig waren dan de andere lichtekooien. Maar, zij verwekten zooveel geestdrift door haar wulpsche muziek, dat de gasten zich van hun ringen en sieraden ontdeden, om ze haar aan te bieden. Een bekwame fluitspeelster had aan haar beide handen niet genoeg, om al de giften aan te nemen, die men haar op een feest aanbood, waar zij door haar muziek de hoofden op hol had gebracht. Op zekere maaltijden schoot al het gouden en zilveren tafelgereedschap er bij in, en telkens dat de fluitspeelster bedwelmender tonen wist te

(1) De matronen verwijderden zich, zoodra zij de feestzaal binnenkwamen.

ontlokken, de danseres passen en gebaren maakte, die nog scherper geteekend waren, volgde een regen van bloemen, juweelen en geldstukken, die zij met een wonderbare behendigheid in hun vlucht opving. Deze klasse van courtisane verrijkte zich dus vlugger dan de anderen, en zoodra zij opgang maakten, verzamelden zij aanzienlijke goederen. De fraaiste huizen van Alexandrië droegen de namen van Myrtion, Mnesis en Pothyne. „En toch,” zeide de geschiedschrijver Polybe, „waren Mnesis en Pothyne fluitspeelsters, en Myrtion een dier publieke vrouwen tot de eerloosheid gedoemd, die wij *dictériaden* noemen.” Myrtion was, evenals Mnesis en Pothyne, de minnares geweest van Ptolemeüs Philadelphus, koning van Egypte. Ouderdom, rang noch positie waren gevrijwaard tegen de bedwelming, die de danseressen en toonkunstenaresen verwekten.

Atheneus verhaalt, dat arcadische gezanten aan den koning Antigonos gezonden werden, die hen met veel eerbewijzen ontving, en hun een luisterrijk feestmaal aanbood. Die afgezanten waren strenge en eerbiedwaardige grijsaards; zij zetten zich aan tafel, aten en dronken met een somber en stilzwijgend voorkomen. Maar eensklaps geven de Phrygische fluiten het signaal van een dans: danseressen, in doorschijnende sluiers gewikkeld, komen de zaal binnen, zachtjes op de toonen wiegelend; hare bewegingen worden sneller, zij ontblooten zich het hoofd, dan den hals en achtereenvolgens het geheele lichaam. Zij zijn geheel naakt op een broekje na, dat haar slechts de lendenen dekt; haar dans wordt steeds wulbscher en vuriger. (1) De afgezanten wonden zich bij dit ongewone schouwspel op, en zonder eerbied te toonen voor de tegenwoordigheid van den koning, die schudde van het lachen, wierpen zij zich op de danseressen, die ofschoon zij zoo'n warm onthaal niet verwachtten, zich toch aan de plichten der gastvrijheid onderwierpen.”

(1) Deze dansen teekenden geheel de ongebondenheid der priapische feesten; zij heetten: Aphrodite, Apokinos, Aposeitis, Kmismos, Brydalicha, Epiphallous, Lamprotera, enz.

De liefde der Auletriden was niet altijd veil. Deze vrouwen waren aan betere gevoelens onderhevig, die zij aan de oefening harer kunst verschuldigd waren, en aan de onafhankelijkheid, die deze haar verschafte. Onder den invloed van de opwekkingen op een feestmaal, waarvoor zij geëngageerd waren geworden, ondervonden zij zelf de gewaarwordingen, die de bezieling harer muziek en dans bij haar toeschouwers opwekten; evenals zij werden zij overweldigd door de koorts van den wellust, en dan weigerden zij als gewone courtisanelen behandeld te worden.

Die danseressen, fluitspeelsters, bijna altijd jong en lief-tallig, schertsend, vroolijk, onbezorgd voor haar toekomst, vol geestdrift voor haar kunst, medesleepend en opgeruimd, waren bij de bevolking van Athene zeer gezien, die nooit naliet haar komst op de feesten door herhaalde bravo's te begroeten. Velen zijn beroemd gebleven: *Boa* was de moeder van den eunuuk Philaeterus, die zich tot koning van Pergamus verhief, waarvan hij gouverneur was; *Parthenis*, die voor de rechtbanken een klacht indiende tegen een burger, die haar geslagen had en die afgewezen werd, omdat zij vreemdelinge en een courtisane was; *Pyrallis*, bijgenaamd *de vogel*, omdat zij vleugels scheen te hebben, als zij danste; *Sigea*, aan wie de strengste deugd geen weerstand wist te bieden; *Phormæsius*, die in de armen eener *maitres* stierf, enz.

De vermaardste onder allen was zeker de Atheensche *Lamia*. Fluitspeelster in Egypte, won zij het hart van Ptolemeüs, aan wien zij behoorde tot aan zijn nederlaag op zee door den koning Demetrius Poliorcetus. Krijgsgevangene gemaakt door den overwinnaar, werd zij onmiddellijk zijn erkende minnares en verkreeg zij over den geest van den koning van Macedonië een macht, die eerst bij zijn dood tijdens een drinkgelag ophield.

De schrijver van de *Histoire de la Prostitution* heeft in de navolging van Atheneus en Machon de liefdeopwekkende geheimen beschreven door deze beroemde fluitspeelster aangewend om haar koninklijken minnaar te boeien: Zij ge-

bruikte dag en nacht met een wonderlijke kunst; 's nachts noopte zij hem te erkennen, dat zij geen gelijke had; overdag schreef zij hem bekoorlijke brieven, vermaakte hem met levendige en geestige uitvallen, bedwelmde {hem door de tonen harer fluit, maar bovenal vleide hem. „Machtige koning,” schreef zij hem, „gij staat een hetaire toe U brieven te zenden, en gij denkt, dat het niet beneden uw waardigheid is, eenige oogenblikken aan mijn brieven te wijden, omdat gij u zelf aan mijn persoon gewijd hebt! Mijn gebied, indien ik u buiten mijn huis hoor of zie met den diadeem bekroond, omringd door wachten, legers en afgezanten, dan, bij Venus Aphrodite! dan beef ik en ben ik bevreesd; dan wend ik van u mijn blikken af, zooals ik die van de zon afwend, om niet verblind te worden, dan herken ik in u Demetrius, den stedendwinger. Wat is uw blik verschrikkelijk en krijgshaftig. Ternauwernood kan ik mijn oogen vertrouwen en zeg ik tot mij zelf: O Lamia, is deze waarlijk de man, met wien gij het bed deelt.”

Plutarchus heeft in zijn *Leven van beroemde mannen* breedvoerig over de liefde van Demetrius en Lamia geschreven. Hij toont ons den Koning van Macedonië als zoo'n volmaakte schoonheid, met zoo'n edel en majestueus voorkomen, dat nooit een schilder of beeldhouwer zijn gelijkenis kon machtig worden; zijn gelaat drukte tegelijk de zachmoedigheid en den ernst uit, het verschrikkelijke en het aangename; en aan de fierheid, aan de levendigheid der jeugd waren gepaard een heldhaftig voorkomen, een waarlijk koninklijke waardigheid, die bijna onmogelijk was na te bootsen. — Ziedaar den held van Atilla, den overwinnaar van Ephesus, den *stedendwinger*, den gemaal van verscheiden vorstinnen, maar bovenal den verdorven minnaar van een fluitspeelster. Zijn wellustige krankzinnigheid was zoo sterk, dat hij „in het bed zijner beminde zich verbeeldde haar nog te hooren en met wellust de maat volgde, die hem onder het souper bekoord had. *Ait Demetrium ab incubante Lamia concinne suaviterque subagitatum fuisse* — dat van

alle reukwerken, die in Azië uit planten bereid werden, geene hem zoo aangenaam was als de onreine uitwasemingen van Lamia, *cum pudendum manu confricavisset ac digitis contrectavisset*.

Plutarchus heeft verscheiden anecdoten verhaald, die de onbeperkte macht bewijzen, die Lamia over den zoon van Antigonus uitoefende, ofschoon hij vele andere courtisanen aan zich verbonden had en zelfs schandjongens. Met betrekking hiertoe verhaalt de groote Grieksche levensbeschrijver en zedenleeraar het volgende: Eens ging zijn vader, gehoord hebbende, dat Demetrius ziek was, hem bezoeken. Binnenkomende ontmoette hij aan de deur van het vertrek een mooi jongmensch, die heenging. Demetrius vertelde hem, dat hij pas de koorst kwijt was. — Ik weet het, mijn zoon, zeide Antigonus; ik heb haar aan de deur ontmoet, terwijl zij heenging.

Lamia kende de ondeugden van den grooten generaal der Oudheid en gebruikte al haar talent om ze te bevredigen: zij waren de een den ander waard. De dichter Philippidus heeft Demetrius geschetst met zijn minnares het Parthenon bewonende:

Hij die in den Acropolis als in een logement leeft,
En lichtekooien in 't verblijf der *Maagd* gebracht heeft.

De Auletride had van haar minnaar verkregen den tempel van Minerva in een slaapkamer te veranderen!

En de Atheensche had na die heiligschennis haar landgenooten als een overwonnen volk behandeld: Toen Athene genomen was, legde Demetrius, op aanstoken van Lamia, der stad een oorlogsschatting op van twee honderd vijftig talenten, een millioen drie honderd duizend franken.

Toen na veel moeite deze som gevonden en aan de voeten van den overwinnaar neergelegd was, zeide Demetrius verachtelijk: „dat men dit goud aan Lamia geve, opdat zij zeep koope voor haar toilet.”

De schande van een dergelijk gebruik van hun geld, voegt Plutarchus er aan toe, deed den Atheners meer aan dan

de opbrengst, en dit gezegde beleedigde hen meer dan de zaak zelve. En toch richtten zij na den dood van de lichtekooi een standbeeld op voor de Venus-Lamia (!) wat bewijst dat de onzedelijkheid der vorsten dikwijls slechts de uiting is van die der volken.

§ V. De hetairen.

De hetairen waren de groote prostituées van Griekenland. Uit een maatschappelijk oogpunt beschouwd vervulden zij te Athene zoo ongeveer de rol van onze vrouwen der groote wereld.

Zooals haar naam het aanwijst, was de hetaire de vriendin van alle notabiliteiten in de financiën, het leger, de wijsbegeerte, de letteren en de kunsten. De betrekkingen van beroemde mannen met bekende hetairen was van algemeene bekendheid en de geschiedschrijvers hebben er getrouw melding van gemaakt. Noch de Romeinsche, noch de jonge beschaving, uitgezonderd misschien in Frankrijk Ninon de Lenclos en Marion Delorme, hebben hare hetairen gehad, een klasse van lichtekooien, die uitsluitend in Griekenland thuis hoort. Men moet inderdaad deze „trotsche gunstelingen niet verwarren met gewone prostituées. De eenen werpen over den handel der zinnelijkheid een sluier vol illusien, die hem versiert en vergoddelijkt. De edelmoedigste hartstochten, de bekoorlijkheid voortgebracht door de bevaligheid en den geest vormen den band van deze onweersaanbare verleiding.” Zoo denkt de schrijver over de *Fêtes et courtisanes de la Grèce*, en wat de anderen aangaat: zij richten zich slechts tot de zinnen en vermaken zich een voorbijgaande opwelling of een bedriegelijke bedwelming te doen opbruisen.

Gewoonlijk kwamen de hetairen van Corinthe, de hoogeschool van elke prostitutie; daar leerden zij niet alleen de kunst van te beminnen, maar ook die van te behagen, de

muziek, de wijsbegeerte, de welsprekendheid. Evenals alle andere lichtekooien, wijdden zij zich aan den eeredienst van Venus, en offerden zij aan haar tempels de opbrengst van haar eerste liefdesbetrekkingen. Maar de dienst van deze gewijde prostitutie duurde niet lang, want weldra gingen zij zich te Athene of in een andere stad van Griekenland of van de beschaafde wereld vestigen. Daar joegen zij eerst de fortuin na voor de voor haar succes noodige weelde; en dan stelden zij roem er in een hof van aanbidders te vormen tot alle aristocratiën behoorende, in welks midden zij de elementen van overheersching vonden, waarnaar zij streefden. Zoo slaagden zij erin een overwegende rol te spelen in de geschiedenis der Grieksche beschaving. Hunne krachten bestonden, onafhankelijk van alle drijfveeren van zinnelijk genoegen, in het uitgelezene hare weelde en de scherpszinnigheid van haren geest, dat een buitengewone tegenstelling vormde met de eenvoudigheid, de kuischheid en de onwetendheid der gehuwde vrouwen. Aan deze de strenge plichten der echtgenooten en der moeder; aan gene de vermaken van het wereldsche, elegante en hartstochtelijke leven: de Grieksche zeden wilden het alzoo, sedert Pericles gedurende zijn dictatuur het voorbeeld gegeven had der vorstelijke mildheid en der onwettige liefdesverbintenissen, met hem al de beroemde mannen van zijn eeuw medesleepende: Sophocles, Euripidus, Aristophanus, Phidias, Callicrates, Zeuxis, enz. De hetairen waren de modellen voor de schilders en de beeldhouwers; zij juichten de dichters toe in den schouwburg en de redenaars in de academische vergaderingen. Zij waren het sieraad van alle feesten, van alle wereldsche plechtigheden, van alle militaire of burgerlijke bijeenkomsten.

Zij hielden haar hof in de tuinen van het Ceramicon; daar critiseerden zij de eenen, roemden de anderen, maar tevens het succes van allen aanmoedigende. Op de openbare wandelingen verschenen zij voortreffelijk door schoonheid en bevalligheid, op prachtige wagens staande, met de

rijkste stoffen van het Oosten gekleed, schitterend en getooid als de onbepaalde heerscheressen van een dweepziek volk. „Haar bevallige geest,” zegt Dufour, „schiep geoefend en sierlijk om haar heen den wedijver van het schoone en de betrachting van het goede, verspreidde de lessen van den smaak, en volmaakte de letteren, de wetenschappen en de kunsten, door ze met het vuur der liefde te bezielen. Daarin bestond haar kracht en haar verleiding. Bewonderd en bemind spoorden zij haar bewonderaars aan zich harer waardig te maken. Zonder twijfel waren zij de onteerende oorzaken van veel uitspattingen, verkwistingen en dwaasheden; somtijds verzachtten zij de zeden, verlaagden zekere vaderlandsche deugden, verzwakten de karakters en bedierven zij de zielen, maar gelijktijdig gaven zij den stoot aan edelmoedige denkbeelden, aan eervolle daden van vaderlansliefde en moed, aan werken van het genie, aan de rijke vindingen der poëzie en der kunst.”

De dichters, de wijsgeeren, de generaals en zelfs de koningen wisten zich niet te vrijwaren tegen de verleiding der hetairen. Zij stonden haar toe deelgenoot te worden van hunnen roem, van hunne rechten op de onsterfelijkheid der geschiedenis. Velen weigerden zelfs niet haar tot wettige echtgenooten te nemen en zodoende in naam van den hartstocht, dien zij voor haar gevoelden, de beginselen der zedenleer en de oordeelvellingen van de openbare meening te trotseeren.

De wijsbegeerte leert, dat de liefde ten allen tijde een overheerschenden invloed op de menschen uitgeoefend heeft, en de geschiedenis bewijst ons, dat dit gevoel nooit een willekeuriger en onbepakter heerschappij bezeten heeft, dan zoodra het door een der groot-priesteressen van Venus geïnspireerd wordt. Minder dan de anderen nog hebben de mannen van genie aan de bijzondere overredingen der lichtekooien weerstand kunnen bieden. En de reden ervan is, dat de een zoowel als de andere tot de zwakkere psychologie behooren.

De beroemde Hetairen. — A s p a s i a. Zij werd te Milete geboren, een stad beroemd door haar vermaken, fabelen en courtisanen; zij kwam te Athene, om er hare denkbeelden over de wijsbegeerte en de vrije gedachte te verspreiden. De natuur had haar alle bekoorlijkheden geschonken, haar vader alle talenten. Zij was vergezeld door een menigte schoone Grieksche jonge meisjes, de schitterendsten van haar school, allen met een volmaakt voorkomen, met een uitmuntende opvoeding, maar ook allen hetairen even galant als haar leermeesteres. Met een buitengewoon verstand en een voorbeeldelooze schoonheid moest Aspasia door dezen voortreffelijken stoet van zendelingen vergezeld een buitengewoon succes behalen. Ook heeft Chaussard met recht gezegd, dat de wulpsche en wellustige tooi en gang en de kunstgrepen van deze soort vrouwen meer en meer verleidelijk werd, en dat Athene van toen af de eerste school werd voor het vermaak en voor alle schoone zaken in het algemeen. Haar huis werd dus de plaats van bijeenkomst van de merkwaardigste mannen van Griekenland. Er werden conferentiën gehouden, waar de belangrijkste vraagstukken over wijsbegeerte, staatkunde en letterkunde verhandeld werden. Niet alleen zag men er Socrates, Pericles, Alcibiades, Phidias, Anaxagores en den geheelen hoogen adel der stad, maar ook de matronen en hare dochters, ter wille van Aspasia, de gewoonten en de wetten van haar land vergetende.

„Zij gingen er heen om haar te hooren spreken, ofschoon zij een leven leidde dat weinig eervol was, daar zij in haar huis jonge meisjes hield, die handel met haar lichaam dreven.” (1)

Nooit drukte een koningin haar karakter zoo op haar onderdanen, als Aspasia dit op het volk van Athene deed. Zij bestuurde de openbare zaken, besliste over vrede en oorlog, loste alle betwistbare artistieke en letterkundige vraagstukken op, gaf den mannen den toon en den vrouwen de mode

(1) Jacques Amyot, traduction de Plutarque.

aan. Zij verpersoonlijkte de overwinning van de prostitutie. En indien men geschiedkundig zegt: de eeuw van Pericles, kan men even gegrond zeggen: de eeuw van Aspasia.

Hare oppervlakkige wijsbegeerte overheerschte dermate Pericles, den overwinnenden held van Mycali, het erkende, hoofd van de Republiek, dat hij van zijn vrouw scheidde om haar te huwen. Aldus slaagde een prostituée erin een werkdadig aandeel te nemen aan de staatkundige belangen van Griekenland, en de veldtochten van Samos, Migare en den Peloponesus te veroorzaken om redenen van persoonlijk belang. Die bloedige oorlogen waren zeker haar oorlogen: nu eens omdat de Samiërs in strijd waren met de Mileters haar landgenooten; dan weer omdat de Megariërs twee hetairen van haar hof opgelicht hadden uit weerwraak, dat Alcibiades, een harer minnaars, de schoone Simaetha, eene vrouw van Megare, geschaakt had. En opdat de vrede niet zonder hare toestemming zou gesloten worden, volgde zij al de bewegingen van het leger met haar vliegend legioen van courtisanen.

Deze moesten overigens hare bevelen mededeelen aan de andere hoofden van het Atheensche leger, die haar dan ook om strijd met goud en kostbare steenen beloonden.

Het despotische karakter van Aspasia eindigde haar heftige vijandschap te berokkenen vooral van de zijde der vrouwen. Men verweet haar de onzedelijkheid harer wijsbegeerte en zij werd voor den Areopagus gedaagd onder de verschrikkelijke beschuldiging van ongodsdienstigheid! Zij zou onfeilbaar veroordeeld geworden zijn, indien Pericles zelf haar niet was komen verdedigen en door zijn tranen en smeeken het hart harer rechters vermurwd en haar aldus van de lijfstraf gered had.

Na den dood van Pericles zette zij niettemin het bedrijf van courtisane voort en behield zij nog genoeg invloed om een harer minnaars, den rijken en jongen Lysicles, tot de eerste waardigheden der Republiek te doen verheffen.

Phryne a. — Zij was van Thespië, een stad in Beotië, aan

de Muzen gewijd. Even zooveel als Aspasia de toejuichingen der menigte najoeg en den schitterenden voorspoed in de openbare bijeenkomsten, even zoozeer hield Phrynea zich verwijderd van de wereld en leefde zij afgezonderd. Minnares der kunsten, bezocht zij slechts de werkplaatsen van Apelles en van Praxitelus, van wie zij de dankbare maitres werd, want haar verbazende schoonheid werd slechts geopenbaard door de meesterwerken van die groote kunstenaars van Griekenland. Zij was er fier op als model te poseeren zoowel voor den grooten schilder als voor den beeldhouwer voor zijn schoonste beelden van Venus. Haar lichaam was het meest overeenstemmende type der zuiverheid van vormen bij de vrouw. „Op de mysteriën van Eleusis,” zegt Dufour, „verscheen zij als een godin onder de galerij van den tempel en liet zij haar kleeding vallen voor een van verwondering verbaasde en hijgende menigte; zij verdween achter een purper doek. Op de feesten van Neptunus en Venus liet zij ook haar kleeding op de trappen van den tempel achter, en niets dan haar lange zwarte haren hebbende, om de naaktheid van haar lichaam te bedekken, dat in de zon schitterde, naderde zij de zee, midden door het volk, dat zich uit eerbied opende, om haar plaats te maken, en haar met één kreet van geestdrift begoette. Phrynea trad de zee in, om eer te bewijzen aan Neptunus, en zij kwam er uit als Venus bij haar geboorte. Men zag haar een oogenblik op het zand het zilte water afschudden, dat langs haar vleezige lendenen droop, en hare natte haren uitwringen: men zou gezegd hebben, dat Venus een tweede maal geboren werd. Na deze overwinning van een oogenblik onttrok Phrynea zich aan de toejuichingen, en verborg zij zich in haar gewonen schuilhoek. Maar de uitkomst van deze verschijning was daarom niet minder ontzaglijk, en de naam van de courtisane vervulde aller monden en ooren. Elk jaar vermeederde derwijze het aantal nieuwsgierigen, die slechts naar de mysteriën van Eleusis en de feesten van Neptunus gingen, om Phrynea te zien.”

Het succes van de hetaire van Thespië was te groot geworden, dan dat zij niet het onweer om haar zag samepakken. Evenals Aspasia werd zij dus door een afgewezen verliefde voor de onbuigzame rechtbank van den Areopagus beschuldigd van ongodsdienstigheid. De ter-dood-veroordeeling was in beginsel beslist, en de openbare aanklager had zijn requisitoir voorgedragen tegen Phrynea, aangeklaagd van ontheiliging van den eeredienst van Eleusis en van verleiding der burgers, toen een jong redenaar de hand naar haar uitstrekt om aan te duiden, dat hij haar verdediging op zich neemt. Zijn naam is Hyperides; hij heeft vroeger de gunsten van Phrynea genoten, en pleit met warmte de onschuld van zijn vroegere minnares. De rechtbank der Heliasten blijft gevoelloos, en zal het noodlottig vonnis uitspreken. Toen brengt Hyperides door een vlugge beweging de beroemde courtisane voor de balie, rukt haar de kleederen af en toont haar geheel naakt in al haar welgevormde schoonheid aan de verwonderde blikken van de rechters. Hij eischt de vrijspraak van zijn cliënt in naam der schoonheidsleer, in naam van de volmaaktheid der vormen, waaraan de Grieken altijd hulde hebben bewezen. En Phrynea wordt vrijgesproken!

Moet men er aan toevoegen, dat Phrynea dankbaar was, en dat zij er onbetwistbare bewijzen van gaf aan haar welsprekenden verdediger? Dat was zeker. Maar zij werd vervolgens voorzichtiger, en weigerde hare gunsten niet meer aan de magistraten en rechters van Athene, een altijd onfeilbare voorzorg om niet van goddeloosheid jegens de godin beschuldigd te worden. Het fortuin van Phrynea werd toen onberekenbaar. Zij liet te Corinthe onderscheidene tempels en gebouwen oprichten; zij bood de Thebanen aan op haar kosten hun stad te doen herbouwen, op de enkele voorwaarde, dat men op haar muren deze enkele inscriptie zou plaatsen: *Alexander heeft Thebe verwoest en Phrynea heeft het weder opgebouwd*. Maar hare landgenooten weigerden waardig het geld, dat zij met het bedrijf der prostitutie gewonnen had. Na haar dood richtte men haar evenwel een

gouden standbeeld op, door Praxitelus gebeiteld en dat in den tempel van Diana te Ephesus geplaatst werd.

Laïs. — Zij was even beroemd om haar geest als om haar onvergelykelijke schoonheid. Nog kind zijnde, werd zij in een expeditie van Nicias genomen, van Sicilië naar Athene gebracht en als slavin aan den schilder Apelles verkocht, die haar de liefde leerde kennen. Eenige jaren later vrij zijnde, ging zij naar Corinthe, leerde er de kunst van het hetairisme en vestigde zich in deze stad, waar van alle kanten der wereld rijke vreemdelingen kwamen om haar gunsten te erlangen, die zij op een fabelachtigen prijs stelde. Demosthenes ondervond het te zijnen koste: Niet-tegenstaande zijn grooten roem van welsprekendheid vroeg Laïs hem 10000 drachmen voor een nacht: „Ik koop zoo duur geen berouw,” antwoordde de beroemde Athener, die ternauwernood het tiende deel van die som in zijn zak had. Daarentegen bood zij zich zelf Xenocratus aan, een der leerlingen van Plato; maar het was tevergeefs, dat zij den strengen wijsgeer trachtte te verblinden door haar wondervolle schoonheid, tevergeefs dat zij zijn zenuwen trachtte op te wekken door hare liefkoozingen en hare meest wel lustige omhelzingen. Xenocratus weerstond hare verleiding geheel. „Ik had gewed een man gevoelig te maken,” zeide zij, „en niet een beeld.” Zij was niet gelukkiger bij Eubates, een der overwinnaars in de Olympische spelen. Die jonge man wilde trouw blijven aan zijne liefde voor een meisje van Cyrene en weigerde al haar dringende uitnoodigingen. Laïs was wispelturig, zij zocht de tegenstellingen. Op hetzelfde tijdstip had zij voor minnaars den eleganten en geestigen Aristippus en den lompen, onbeschaamden Diogenes, aan wien zij zich in het openbaar overgaf. In haar tegenwoordigheid trachtten de beide wijsgeeren elkander wederkeerig te bekeeren tot hun leer, maar zonder succes. Hun argumenten versterkten slechts de groote hetaire in de eclecticische wijsbegeerte van haar liefde.

Plutarchus verhaalt aangaande haar dood de volgende

geschiedenis : Corinthe verlaten hebbende om een jong man naar Thessalië te volgen, waarop zij verliefd was, vermoorden de vrouwen dier streek haar, omdat zij jaloersch waren op haar schoonheid. De Corinthiërs erkentelijk voor de vorstelijke geschenken, die zij hun stad deed, richtten voor haar een gedenkteeken op, dat een leeuw voorstelt, die een ram ter aarde werpt. Men zegt ook, dat men voor haar een grafstede liet bouwen op de plaats, waar zij het leven liet en dat men er dit grafschrift op plaatste :

Het roemrijke en onoverwinlijke Griekenland is door de goddelijke schoonheid van Laïs onderworpen geworden.

Dochter der liefde, in de school van Corinthe gevormd, rust zij in de velden van Thessalië.

Het zou buitengewoon geweest zijn, indien in Frankrijk geen galant dichter opgestaan ware om aan Laïs een strophe of een vers te wijden. Voltaire heeft zich hiermede belast door ons een vertaling te geven van de opdracht van Laïs aan Venus, toen zij op gevorderden leeftijd haar spiegel aan de voeten van het beeld der godin legde. In deze *choix de fleurs*, scherpe puntdichten onder den naam van *Anthologie grecque* bekend, doet de schrijver de hetaire van Corinthe als volgt spreken :

Ik geef hem aan Venus, omdat die altijd schoon is ;

Want hij vermeedert slechts mijn zorgen !

Ik zou mij niet meer kunnen zien in dien trouwen spiegel

Zooals ik was, noch zooals ik ben.

GROOTE MANNEN EN HETAIREN. — De meesten van de hetairen waren haar vermaardheid verschuldigd aan de groote mannen, die haar beschermers waren. Onder de menigte zullen wij aanhalen :

Herpylis. Zij werd door Aristoteles bemind en schonk hem een zoon. De *vorst der wijsgeeren* maakte haar tot zijn erfgenaam, voor hij stierf.

Lagischus. De leeraar der welsprekendheid Isocrates, de vriend van Philippus van Macedonië en de mededinger

van Demosthenes, weerstond de bekoorlijkheden van dit mooie meisje niet.

Magalistrates. Zij was een aanhangster der erotische wijsbegeerte van Alcman, een dichter, die Homerus voorafging, en die door zijn erotische uitspattingen eene ziekte opliep, waaraan hij stierf.

Leontium. Atheensche hetaire, leerling en maitres van Epicures, opmerkenswaardig door de sierlijkheid van haar stijl; zij boezemde eens hevige hartstocht in aan den dichter Hermasianax en onderhield een levendigen penne-strijd met den wijsgeer Theophrastus.

Thaïs. Hetaire van Athene, zij slaagde erin, toen Alexander in deze stad kwam, hem door haar schoonheid te ketenen en volgde hem tot in Azië. Zij nam deel aan de zwelgpartij, waarbij de overwinnaar Persepolis liet verbranden. Zij werd daarna de maitres van Ptolemeüs, die koning van Egypte werd. Deze verhief haar onder zijn wet-tige vrouwen en had drie kinderen bij haar.

Bacchis. Deze trouwe minnares van den redenaar Hyperides was bekend door haar belangeloosheid en de goedheid van haar hart. Men noemde haar de goede Bacchis; Hyperides schreef, dat zij den naam van courtisane ge-adeld had.

Teodete. Zij beminde Alcibiades teeder, en bewees zeer vroom de laatste eer aan den beroemden generaal van Athene.

Glycère. Zij verkreeg van Menander, de *prins van het nieuwe tooneelspel*, dat hij de comedie, die hij te harer eere gemaakt had, op de lijst van zijn geliefkoosde stukken plaatste. Zij zeide dikwijls: „Ik ben liever de koningin van Menander dan van Tarsus,” eene stad, die zij bewoonde, toen zij door den goeverneur van de Aziatische provinciën koninklijk onderhouden werd.

Agathoclea oefende een onbepaalde heerschappij uit over Ptolemeüs Philopator, wiens rijk zij het onderst boven keerde

Archeanassa werd evenals Ninon tot op een hoogen leeftijd bemind. Plato beminde haar, en vergat voor haar de strenge beginselen van zijn wijsbegeerte. Men zegt, dat hij haar deze verzen wijdde:

De beminnelijke Archeanassa heeft mijn trouw verdiend,
Zij heeft rimpels, maar ik zie
Een bende liefdegoodjes in die rimpels spelen.
Gij, die haar kondet zien, voor dat haar bekoorlijkheden
Door den loop der jaren die kleine gebreken bekomen hadden,
O wat moet gij niet beleden hebben!

Aristagore, courtisane van Corinthe, minnares van Demetrius van Phalere. Deze op het feest der Panatheneas tot hipparchus benoemd, liet voor deze hetaire een zetel plaatsen boven Hermes. Bij het vieren der mysteriën van Eleusis plaatste hij haar aan den ingang van het heiligdom.

Demetrius voor den Areopagus gedaagd om zijn weelde, antwoordde: „Ik leef als een welgeboren man; indien ik voor maitres een zeer schoone vrouw heb, doe ik niemand nadeel. Ik drink wijn van Chio, ik leef weelderig, maar ik verteer slechts mijn inkomsten. Ik leef niet verkocht door giften of als overspeler, zooals eenigen uwer.” En hij noemde vele leden van de rechtbank. Antigonus maakte hem na deze rede thesmotheet.

Bedion, rijk door den roof op den dichter Antagoras. Simonidas maakte tegen haar en twee harer vriendinnen deze verwensching:

Ontvlucht, ontvlucht Cyther en deze ondankbare kust
Verpest door de Sireen en den begeerigen zeeroover;
De minnaar van Bedion en die van Thaïs
Lichten u genoeg in door hun volkomen ondergang.
Zij weenen: omdat zij uitgeschud zijn. Ga op den oever
Uw oogen verschrikken door een waanzinnige schipbreuk!

Cleonice. Zij heeft ons verscheiden wijsgeerige werken geschreven, die niet tot ons gekomen zijn. Zij kwam bij

vergissing door een dolksteek van Pausanias om het leven, doordat zij 's nachts zijn kamer binnenkwam zonder te waarschuwen.

Mania. Men noemde haar ook *de Wesp* om de dunte van haar taille. Zij had de houding en de trekken van een der gratiën en de stem eener Sireen. Zij ketende aan haar wagen van courtisane talrijke burgers en vreemdelingen. De Grieken noemden haar liefde een zachte krankzinnigheid. Demetrius vroeg haar eens die verborgen schoonheden te mogen zien, die Venus Callipyge haar benijd zou hebben: Zij keerde zich om en twee regels van Sophocles paradiërende, zeide zij: „Aanschouw, voortreffelijke zoon van Agamemnon, deze zaken, waarvoor gij steeds zoo'n sterke genegenheid koestert.” Zij werd haar minnaar, Leonticus, ontrouw voor twee jonge mannen, die zij denzelfden nacht bij haar ontving, en aan wien zij zich beurtelings overgaf, zonder dat zij het wisten: „Ik was nieuwsgierig te weten, vertelde zij later, welke wond twee athleten, beiden overwinnaars in de olympische spelen, mij wel in eenzelfde nacht konden toebrengen.”

Milto. Men noemde haar de Oostersche Aspasia. Zij werd in Phocide geboren; hare zedigheid evenaarde haar schoonheid. Men verhaalt hare geschiedenis als volgt: een satraap licht haar op en brengt haar te Sardip in het paleis van Cyrus. De gesnedenen brengen haar in het vrouwenverblijf.

Milto weent; het afschuwelijke van haar noodlot ontplooit zich voor haar blikken; zij werpt met verontwaardiging den tooi van zich, dien men haar aanbiedt; zij roept beurtelings de goden, haar vader en de wraak aan.

Men sleept haar naar de feestzaal. Cyrus was dronken. Zij weerstaat eerst alle pogingen tegen haar schaamte gericht, maar eindelijk staat zij der liefde toe, wat zij den dwang geweigerd had. Cyrus wilde haar met geschenken overladen; zij antwoordde hem met deze in den mond van een lichtekooi zeldzame woorden: „Deze prachtige geschenken moeten Parisatis, de moeder van Cyrus, toebehooren. Dit geld, deze

schatten zijn van uw volk ; maar mijn schat is in uw hart."

Zij richtte nochtans een gouden standbeeld op voor Venus, die haar lot geleid had. Na den dood en de nederlaag van Cyrus werd zij als gevangene bij Artaxerxes gebracht, die haar schoon vond, en tot maitres nam. Maar zij had nooit liefde voor dezen vorst, die naast haar als mededinger naar zijn koninklijke gunst een afschuwelijke eunuuk plaatste, voor wien hij een grooten hartstocht koesterde.

Leæna. Wijsgeerige hetaire, maitres van Harmodius ; spande met hem samen tegen den tyran Hippias. Op de pijnbank gebracht, opdat zij haar medeplichtigen zoude noemen, beet zij, om zeker te zijn stand te houden en haar geheim te bewaren, met haar tanden haar tong af, en spoog die haar beulen in 't gelaat. Men richtte voor haar een koperen gedenkteeken op, een leeuwin met geopenden muil en zonder tong voorstellende, dat men bij den burcht van Athene plaatste.

Targelia. Zij weigerde haar vaderland te verraden, ten voordeele van Xerxes ; zij was de maitres van al de hoofden van de Grieksche legers, en aan haar opmerkelijk verstand zoowel als aan haar schoonheid was zij het verschuldigd, koningin van Thessalië te worden. Zooals Plutarchus geschreven heeft.

Nicarete. Zij was de maitres van den beroemden wijsgeer Stilpon van Megare. Buitengewone wiskunstenares, had haar hart een sterk zwak voor haar broeders in de wiskunde.

Theoris. Zij gaf zich aan de dorre liefde van den grooten Sophocles over. Demosthenes liet haar, om zich over haar afkeer te wreken, ter dood veroordeelen voor een voorgewende misdaad van goddeloosheid in hare werkzaamheden als priesteresse van den tempel van Venus en van Neptunus gepleegd. Voor Theoris richtte de oude Sophocles dezen lofzang tot Venus :

„O Godin, verhoor mijn bede! Maak Theoris ongevoelig voor de liefkoozingen van die jeugd, die gij begunstigt, stort

bekoorlijkheid over mijn grijze haren uit; maak dat Theoris een grijsaard de voorkeur geeft. De krachten van den grijsaard zijn uitgeput, maar zijn geest begrijpt nog de vervoe-
ringen."

Theodote. Zij was dermate verliefd op Socrates, die zich den wijzen raadsheer der liefde deed noemen, den vriend der vrouwen, dat Aristophanus, de mededinger van den wijsgeer zich wreekte door tegen dezen de ernstige beschuldiging in te brengen van de jeugd te verderven en nieuwe goden in te voeren, een beschuldiging, die door den gifbeker gevolgd werd, maar die den dichter niet gelukkiger maakte bij de schoone courtisane.

Gnaterna. Beroemd door haar geest en de gevatheid harer uitvallen, was zij langen tijd de tyranieke minnares van den dichter Dyphile. Op het voorbeeld van de wijsgeeren, die in hun academie de tafelen van hun bijzondere wetten ophingen, had zij in haar voorportaal het wetboek harer instelling, de erotische wetten en de reglementen van het huis in 320 verzen geplaatst.

Pithionice. Beroemd om de weelde, die zij ten toon spreidde ten koste van Harpalus, den luitenant van Elexander, die Babylon knevelde.

Scyonne, Satyra, Lamia en Nanion, die zich eens voor den wagen van Themistocles spanden.

En meer anderen nog, courtisane en liefhebbenden, haar intiemste gunsten even gevallen aan de meesters der dichtkunst, welsprekendheid en kunst aanbiedende als aan de bevoorrechten door het fortuin of de geboorte.

§ VI. De tegennatuurlijke liefde in Griekenland. Pederastie en Sodomie.

De ontaardingen, de Aziatische zeden, de tegennatuurlijke betrekkingen tusschen mannen en vrouwen, breidden zich

in Griekenland met den eeredienst der afgoden uit, door over te gaan, zegt men, in een overgevoelige en zinnelijke afdwaling der schoonheidsleer van het menschelijk lichaam. De eeredienst van Venus en de prostitutie der vrouw hielden gedeeltelijk deze neiging der Grieken tegen naar deze ingekankerde ondeugd der Oostersche volken en voornamelijk der Lydiërs, Syriërs en Macedoniërs. Ook vestigden de eerste wetgevers, Draco en Solon, al hun aandacht erop, om de noodlottige gevolgen van de tegennatuurlijke liefde te onderdrukken en bovenal om de jeugd tegen de aanslagen te beschermen, waaraan deze was blootgesteld.

In zijn pleidooi tegen den ontuchtigen Timarchus, zegt Eschinus tot de rechters: „Wij zijn verplicht onze kinderen aan de schoolmeesters toe te vertrouwen, die slechts bestaan kunnen, zoo zij goede zeden hebben, en aan wie het gebrek aan wijsheid alle hulpmiddelen zou ontnemen. De wetgever nochtans, steeds vol argwaan, wijst duidelijk het uur aan, waarop een vrij kind naar school moet gaan, en wanneer het er uitgaat. Hij verbiedt den meesters en hoofden van gymnasiën voor het opgaan der zon deze te openen, en hij gelast hun, de eenzaamheid en de duisternis voor verdacht houdende, ze voor zonsondergang te sluiten. Hij wil, dat de bestuurder der feesten van Bacchus, die daarbij kinderen gebruikt, boven de veertig jaar zij, opdat hij slechts met hen op een rijpen leeftijd in aanraking komt. Volgens den wetgever kan een welopgevoed kind, tot man opgegroeid, zijn vaderland nuttig zijn. Maar als reeds dadelijk de inborst bedorven is door een slechte opvoeding, kunnen de kinderen slechts verdorven burgers zooals Timarchus worden.

„De wetgever heeft, ook voor de veiligheid uwer kinderen, nog een andere wet vastgesteld, die op de prostitutie: Zij stelt de zwaarste straffen vast tegen wie ook, die een vrij kind of vrouw prostitueert. Welke andere wet heeft hij nog afgekondigd? De wet tegen de belediging, die in één woord al de overtredingen van dezen aard omvat. Zij zegt uitdrukkelijk, dat wie ook een kind, een man of een vrouw, hetzij

vrij of slaaf, beleedigt (en men beleedigt hen, als men ze voor zijn vermaak koopt), wie zich tegen een dezer personen aan misdadige buitensporigheden zal overgeven, beschuldigd en tot een lichaaamlijke kastijding veroordeeld kan worden."

Eschinus herinnert voorts de beschikking der wet tegen mannen, die zich zelven aan de prostitutie overleveren, en die aldus vervat is: „Wie der Atheners zich prostitueeren zal ten genoeye van anderen, zal niet gekozen kunnen worden voor de negen Archonten; hij zal tot geene hoogepriesterschap beroepen kunnen worden; hij zal voor het volk niet kunnen pleiten, noch een overheidsplaats in of buiten de stad, door het lot of bij stemming kunnen verkrijgen; hij zal noch als afgevaardigde, noch als heraut afgezonden kunnen worden; hij zal zijn meening niet kunnen zeggen noch in den Senaat, noch in de volksvergadering."

Al deze voorzorgen, door den wetgever genomen, bewijzen wel de neiging, die de Grieken hadden voor de tegennatuurlijke ontucht. Inderdaad verkreeg Athene, niettegenstaande al de gestrengheid der wetten, bijna evenveel befaamdheid door zijne pederasten en zijn kindervrienden als Corinthe door zijn tribaden. Aristophanus zegt in zijn comédie *de Wolken*, tegen Socrates geschreven: „Voorheen was het een jongen verboden in de Arena te gaan zitten anders dan met een kleed, dat hem laag over de dijen hing, ten einde niets onwelvoegelijks aan vreemden te vertoonen; hij vergat nooit, als hij opstond, tot zelfs de sporen van zijn zitten weg te maken, opdat de indruk van de vleezige deelen geen verlangen bij verliefden zou opwekken."

Volgens de Grieksche geschiedschrijvers weten wij ook, dat in de nabijheid der gymnasia en van de worstelperken zich winkels bevonden van barbiers, parfumeurs, wisselaars en fabrikanten, benevens badplaatsen, die tot plaats van samenkomst dienden voor actieve en passieve pederasten. Indien men vertrouwt op de toespraak van Eschinus,

hadden de bedrijven van Pederastie en Sodomie dezer mannen openlijk plaats in de afgelegen en donkere plaatsen van de stad, voornamelijk op de Pnix, een plein in Athene tegenover den Acropolis.

Deze ondeugd, die volgens Elien, Plato en Xenophon gestraft werd met oneer, verbanning en den dood, werd bij de Elieners en Beotiërs geduld en zelfs toegestaan. En zij was in de stad Chalcis in Eubea, op Chios en op Siphnos, eilanden van den Archipel, zoodanig verbreid, dat men zich spreekwoordelijk van den naam dezer landen als wortel bediende om werkwoorden te maken, die eensluidend waren met sodomieten. „Volgens Rosenbaum zagen de Grieken in de pederastie slechts een tegennatuurlijken hartstocht, een soort van losbandigheid. Men vond misschien bij de eenen, zegt hij, redenen, die hun bizonderen smaak schenen te wettigen, en men zag in hun doen, om zich vermaak te verschaffen, slechts een middel om hun zinnen te verpoozen, slechts een *figura Veneris*, die het onanisme nabij kwam. Maar voor de passieve pederast, die de eersten aanmoedigde, bestond een dergelijke reden niet, want men kon een zekere kitteling niet aannemen als een der physische oorzaken van dezen hartstocht. Men moest hem beschouwen als een wezen, dat onder een ziekelijken invloed geplaatst is....”

Deze tegennatuurlijke betrekkingen bestonden niet alleen tusschen individuen der lagere standen, maar zij vonden ook plaats bij mannen, die tot de aristocratie behoorden. Een hetaire, Nico genaamd en beroemd om haar spottenden geest, was eens met den schandjongen van Sophocles, Demophon genaamd. Deze vroeg haar verlof, zich te verzekeren of zij geschapen was als de Venus Callipyge: „Wat wilt gij daarmee uitvoeren,” zeide zij verachtelijk, „is het om aan Sophocles te geven?”

Een ander geschiedkundig bewijs voor de tegennatuurlijke liefde is de geschiedenis van den hartstocht van Socrates voor Alcibiades, die verscheidenen beschouwd hebben als een gevoel van sentimenteele liefde, van overdreven kinderliefde.

Men vatte de zaak op, zooals men wil; maar Plato heeft een brokstuk van een gesprek tusschen Aspasia en Socrates over Alcibiades medegedeeld, dat geen volkomene en kuische onschuld van de zijde des wijsgeers in zich sluit. De vertaling is:

— Socrates, ik heb in uw hart gelezen; het klopt voor den zoon van Dinomachus en Clinias. Hoor, als gij wilt, dat de schoone Alcibiades u wederliefde betoont, let dan op den raad van mijn genegenheid...

— O verrukkelijk gesprek! roept Socrates uit, o vreugde!... Een klam gevoel heeft mijn lichaam doorloopen, mijn oogen vullen zich met tranen...

— Houd op met zuchten, brak zij af; doordring u met een verheven geestdrift; verhef uw geest tot de goddelijke hoogte der poëzie: deze betooverende kunst zal u de ziel openen. De zoete dichtkunst is de bekoring van het verstand; het oor is de weg naar het hart, en het hart is die naar het overige...

— Waarom weent gij, dierbare Socrates? Zal ze dan altijd uw hart storen, die liefde, die als de bliksem uit de oogen van een gevoelloos jongmensch geschoten is? Ik heb je beloofd hem voor je te vermurwen.

Hoe moet men die liefde noemen van een man voor een opgeschoten knaap? De zedenmeesters hebben gezegd, dat de oorzaak van de tegennatuurlijke ondeugden der Grieken gezeteld was in zekeren omgang, dien zij zich als eerbaar veroorloofden, maar die hen noodlottig tot eerlooze handelingen moest voeren. De *samenspraak der liefde*, aan Lucianus toegeschreven, geeft een andere oorzaak aan de liefde voor kleine jongens. Wij vinden inderdaad twee personen, die in den omtrek van den tempel van Cnide, de een over de liefde der vrouwen, de anderen over die der jongens debatteeren. Onze twee redenaars zijn Charicles en Callicratidas. Wij zullen de argumenten hooren, die zij aanvoeren, voor hunne meeningen.

Charicles. Uw slachtoffer lijdt en weent onder uw

afschuwelijke liefkoozingen; als men dergelijke verstoringen bij de mannen toelaat, moet men aan de Lesbische vrouwen haar dorre liefde laten.

Callicratidas. Leeuwen huwen geen leeuwen, zegt gij. Dat komt omdat leeuwen niet philosopheeren. 's Morgens lijkt de vrouw, als zij uit het bed komt, een apin; oude vrouwen en dienstmeisjes, op een rij geschaard als bij een processie, brengen haar de gereedschappen en de drogerijen voor haar toilet: een zilveren waschkom, een waterkan, een spiegel, frizeerijzers, blanketsel, potjes met opiaat en zalf om haar tanden schoon te maken, de wenkbrauwen zwart te maken en het haar te kleuren en te parfumeeren; men zou meenen de werkplaats van een apotheker te zien. Zij bedekt half haar voorhoofd onder de krullen van haar haren, terwijl een ander gedeelte over haar schouders golft. De riemen van haar schoeisel zijn zoo nauw aangehaald dat zij in het vleesch dringen; zij is minder gekleed dan wel in een doorschijnende stof ingesloten, die zien laat, wat zij gehouden is te verbergen. Zij doet kostbare paarden in haar ooren, en armbanden in den vorm van een slang aan haar polsen en armen; een diadeem van diamanten en edelsteen en uit Indië zit op haar hoofd; lange halssnoeren hangen om haar hals; gouden hakken versieren haar purperen schoenen; zij maakt haar schaamteloze wangen rood om haar bleekheid te verbergen. Zoo uitgedost gaat zij uit, om onbekende godinnen te aanbidden, die noodlottig voor haar man zijn. Deze aanbiddingen worden gevolgd door slecht befaamde inwijdingen en verdachte mysteriën. Zij komt weer thuis, en gaat na lang een bad gebruikt te hebben aan een overdadige tafel zitten; zij overlaadt zich met spijzen én neemt van alle gerechten. Een weelderig bed wacht haar: zij geeft zich aan een onverklaarbaren slaap over, indien het een slaap is; en als zij van dit donzige bed opstaat, gaat zij gauw naar de naastbijzijnde warme bronnen.

Laat ons nu een jongen man beschouwen. Hij staat voor

het kriecken van den dag op, dompelt zich in frisch water, bestudeert de grondregels van de wijsheid, speelt op de lier, oefent zijn kracht met loopers van Thessalië en werpt de spies. Wie zou de vriend niet zijn van zoo'n jongeling? De liefde was de bemiddelaar der vriendschap tusschen Orestes en Pilades; zij voeren beiden op hetzelfde schip door het leven; het is schoon elkander tot heldhaftige daden op te wekken door een drievoudige gemeenschap van vermaken, gevaren en roem. De ziel van hen, die volgens deze hemelsche liefde beminnen, bewoont de hemelsche streken en *twee minnenden van deze soort krijgen na het leven den onvergankelijken prijs der deugd.*

Callicratidas, heeft Chateaubriand ⁽¹⁾ gezegd, heeft in zijn pleidooi de meening uitgedrukt van Plato en van Socrates, de wijsten der menschen. Hij doet opmerken hoe Lincinius het geding tusschen Charicles en Callicratidas beslist: hij laat de vrouwen voor de gewone stervelingen en de kleine jongens voor de wijsgeeren.

Theomnestes, een ander rechter in het debat, „lacht om de vermeende reinheid der wijsgeerige liefde, en eindigt met de schildering van een verleiding, waarvan de naaktheden nauwelijks verdraagbaar zijn in het kleed van de Grieksche taal.” Het is Chateaubriand, die deze passage aldus vertolkt, en hem tot de gevolgtrekking leidt, dat de grootste personagen van Griekenland en de grootste namen onder het juk van deze vernederende hartstochten gebukt gingen. Alexander deed zijn soldaten blozen om zijn gemeenzaamheid met den gesnedenen Bagoas. Sophocles gaat uit Athene met een jongen, die hem zijn mantel steelt; Euripides bespot Sophocles en verklaart hem, dat hij hetzelfde schepsel voor niets gehad heeft.

Een ander feit: In de samenspraak der *Courtisanen* van Lucianus hoort men Chelidonion aan Drosé voorstellen met houtskool op de muren van het Ceramicon te schrijven:

(1) Chateaubriand, études historiques.

Aristenet corruptit Clinias. Deze Aristenet was een wijsgeer die Clinias van Drosé geschaakt had.... Het is stichtend!

Zoo waren de Grieksche zeden! De dichters bezongen de tegennatuurlijke liefde der goden, van Minos voor Theseüs, van Laius voor Chrisippus. Hiërononymus, de peripatetische wijsgeer, prees de pederastie en roemde het legioen van Theba; en Agnon, het lid der Academie, beschouwde de prostitutie van beider kunne voor het huwelijk bij de Spartanen geoorloofd.

Halen wij nog een zeer zonderlinge passage aan van Dion Chrysostomus (1), die de verschrikkelijke verspreiding bewijst, welke de pederastie bij de inwoners van Tarsus genomen had, en die een denkbeeld kan vormen, wat toen die ondeugd in het Oosten was. Ziehier: „Het zal niet zonder belang zijn, een opmerkelijk feit te doen kennen, en wel, dat veel individuen door een ziekte aangetast zijn, die vroeger bij anderen veel algemeener was dan bij u. Gij vraagt mij, welke die ziekte is. Ofschoon ik mij niet duidelijker kan uitdrukken, zal het niettemin niet moeilijk vallen haar te raden.

„Denkt niet, dat ik van geheime of verborgen zaken spreek; neen, de feiten spreken duidelijk genoeg voor zich zelven. Velen slapen wandelende en sprekende, ofschoon zij goed wakker schijnen en toch is dit zoo niet. Het duidelijkste bewijs van hun slaap is, dat zij snurken. Ik kan mij zeker met niet meer betamelijkheid uitdrukken. Allen evenwel, die slapen, zijn door het kwaad niet aangetast. Deze ondeugd verteert en brandmerkt de stad. Zij vooral, die overdag slapen, zijn de grootste schande voor het vaderland, en gij moest ze het land uitbannen, evenals men hen overal vandaan moest jagen. Ofschoon met alle straffen bedreigd en aan de openbare verachting overgegeven, vindt men hen op alle tijdstippen in verschillende plaatsen der stad. Overigens zijn hun ondeugden voor de kleine en de aankomende jon-

(1) *Orationes XXXIII* vol. II.

gens verderflijk : zonder op te houden braaf te zijn, beschouwen deze de zaak slechts als onbeteekenend, en ofschoon zij zich voor het feit wachten, verlangen zij het niettemin. Indien men een stad vond, waar men slechts zuchten zou hooren en waar niemand zou kunnen wandelen, zonder ieder oogenblik gekweld te worden door klachten, wie zou daar inderdaad willen wonen? Het gewone zuchten is, zooals een ieder weet, de uitdrukking van het ongeluk; maar dat, waarvan ik spreek, is het gevolg van de afschuwelijkste ontucht. Het is zeker verkieslijker betrekkingen te hebben met ongelukkigen dan met pederasten.

„Zoo het onmogelijk is altijd de fluit te hooren spelen, en indien, zooals men zegt, het verblijf op de rots, die van den zang der sirenen weerklinkt, ondragelijk is, welk deugzaam man zou kunnen wennen aan deze onwelluidende en rauwe tonen? Wie langs een huis gaat, waarin hij dit klagen hoorde, zou zeker denken, dat het een bordeel is; maar wat zou hij van een stad zeggen, waar die zuchten zijn oor op alle plaatsen, op elk uur, in elke minuut treffen?

„De pederastie wordt in de straten, in de huizen, op de openbare pleinen, in den schouwburg, op de gymnasiën gepleegd. Ik voeg er aan toe, dat ik tot heden nog geen fluitspeler gehoord heb, die zich 's morgens vroeg op zijn instrument oefende, terwijl het afschuwelijk misbaar der pederasten reeds bij het krieken van den dag aanvangt.

„Waarlijk, ik verheel mij niet, dat men mij beschuldigen zal ongerijmdheden te vertellen, als ik van deze zaken spreek; zij zijn evenwel niets minder dan nietig. Gij die op uw karren groenten naar de markt brengt, kijkt niet alleen op uw weg naar de groote hoeveelheid wit brood en naar het versche en gezouten vleesch, maar beschouwt deze afschuwelijkheid ook eens met dezelfde oplettendheid.

„Zoo iemand in een stad kwam, waar die ondeugd met den vinger aangewezen kon worden, wat zou hij van zoo'n plaats zeggen? Wat zou het wezen, indien allen er met het kleed opgetrokken wandelden, alsof zij in de modder

liepen? Weet gij dan niet, vanwaar uw schande komt, die aan uw vijanden het recht geeft u te verachten? En waarom noemt men u *Kerchidas*? Weinig kan het u schelen, wat anderen van u zeggen, maar wel wat gij zelf doet.

„Is het niet afschuwelijk (en ik denk) gevaarlijker dan de pest door een zieke zekere mannen van het volk te zien treffen, zoodat zij allen een vrouwenstem krijgen, en geen grijsaard, noch jongeling meer een manlijk geluid kunnen voortbrengen? — Een ieder hoort met genoegen een vrouw spreken, omdat die stem natuurlijk is; maar het is niet hetzelfde met de tweeslachtigen of met de individuen, van wie men de geslachtsdeelen afgesneden heeft. Ofschoon men dien toon niet overal en bij allen hoort, is hij hun niettemin eigen; voor hen is het een kenmerkend schandmerk. Welnu! indien iemand u op een afstand wilde beoordeelen door den klank alleen van uw stem, zou hij kunnen beslissen welk soort man gij zijt en wat gij doet, want gij zijt slechts goed om ossen of schapen te hoeden. In plaats van u te beschouwen als de afstammelingen der Argiven, zooals gij volhoudt, zou hij u voor Grieken houden, die de Pheniciërs in ontucht en wellust overtreffen. Wat mij aangaat, ik denk dat een deugdzaam man niets beter te doen heeft, dan zich de ooren met was dicht te stoppen, indien hij zich in een stad bevindt, die vol sirenen scheen, die hij voorbijkwam. Hier belooft hij doodsgevaar: maar daar dat der oneer en der schandelijkste ontucht. Vroeger, hoorde men bij u slechts de tonen der Jonische of Dorische muziek of wel de Phrygische of Lydische harmonie; maar tegenwoordig vindt gij slechts de muziek der Arcadiërs en Pheniciërs bekoorlijk; gij geeft de voorkeur aan deze maat alsof het mogelijk is goede muziek te maken door den neus? — Zoo'n rhythmus moet noodwendig door iets anders gevolgd worden.

„Gij weet, dat een inheemsche ziekte uw neuzen aangestast heeft, op dezelfde wijze als de toorn des hemels bij anderen de handen, de voeten en het gezicht. Men zegt,

dat Aphrodite om de vrouwen van Lesbos te straffen haar een ziekte aan de oksels gezonden heeft; welnu! Zoo heeft de goddelijke toorn den neus van de meesten van u verwoest, vandaar ontstaat die bizondere klank, want uit welke andere oorzaak zou hij voortkomen? Het is het teeken der schandelijkste tot den waanzin gedreven ontucht en van de verachting der zedelijkheid. Uw taal, uw gang, uw blik, alles levert er het bewijs van."

Deze aandoening van den neus, die wijst op de verzwering van syphilitische puistjes van het slijmvlies en op de beenvreting van den neus, die er het gevolg van zijn, is ook door Ammianus Marcellus gemeld geworden in zijn beschrijving der zeden van de Romeinen ⁽¹⁾: *aut pugnaciter aleis certant, turpi sono fragosis naribus introrsum reducto spiritu concrepantes.*

Het was niet alleen aan de stem, dat de pederast herkenbaar was, Aristoteles ⁽²⁾ teekende hem als volgt uit: „De pederast heeft een schuwen blik, de bewegingen der handen zijn slap; hij gaat met de beenen over elkander slaande, de oogen zijn zeer beweeglijk. Zoo was de drogredenaar Dionysius."

Polemon ⁽³⁾ van zijn kant herkent den tweeslachtige „aan zijn kwijnenden en wulpschen blik, hij beweegt de oogen; hij ondervindt een groote beweeglijkheid en zenuwtrekken aan het voorhoofd en de wangen en samentrekkingen der oogleden; de hals is gebogen; de heupen zijn voortdurend in beweging; de knieën en handen schijnen gebogen; de blik is vast en recht vooruit. Hij spreekt met een fluitende, schreeuwerige en bevende stem."

Philon, platonisch wijsgeer heeft, na over de wetten van Mozes op de hoererij gesproken te hebben, een zeer nauwkeurige leer der ziekte-kenteekenen van den pederast be-

(1) Ammianus Marcellus, *Rerum gutarum lib. XIV cap. 19.*

(2) *Physiognomicon*, cap. 3.

(3) *Physiognomicon*, lib. II.

schreven, die recht heeft ook in de geschiedenis der prostitutie opgenomen te worden. Hij zegt :

„Een ander kwaad, grooter dan ik zooeven aangeduid heb, is de staten binnengelopen, te weten de peredastie. Vroeger was het bijna een schande dit woord uit te spreken ; heden is het bijna een eer niet alleen voor hen, die er zich aan overgeven, maar voor hen zelf, die men zegt door de aarsverzakking aangetast te zijn ; deze ziekte doet bij hen nochtans elken trek van manlijkheid verdwijnen en verwijft hen op het ergst. Om hun doel te bereiken vlechten en maken zij hun haar op ; zij blanketten zich en tinten het gelaat met loodwit, rood en andere dergelijke dingen ; zij parfumeeren zich met welriekende oliën, (want aan reukwerken hebben zij de grootste behoefte) ; veel aan zichtbare weelde hechtende, zijn zij niet beschaamd, zich kunstmatig in vrouwen te veranderen. Men moet streng tegen hen zijn, indien men de wet der natuur wil gehoorzamen ; men moet hun geen dag laten leven, zelfs geen uur, want zij zijn niet alleen een schande voor zich zelf, maar ook voor hun famielje, hun vaderland en zelfs voor de geheele menschheid.

„De pederast moet deze straf ondergaan, omdat hij een tegennatuurlijk genot zoekt, en omdat hij van zijn kant niet bijdraagt aan de vermeerdering der bevolking, want hij vernietigt in zich zelf de macht om voort te telen en hij verbreidt twee der grootste ondeugden : de onmacht en de verwijfdheid ; zij schikt de jonge mannen op als vrouwen en verslapt de mannen in den bloei des levens, in plaats van hen aan te moedigen kracht en energie te verkrijgen. Kortom, op de wijze van een slecht landbouwer, laat hij een diepen en vruchtbaren grond braak en maakt hem onvruchtbaar ; hij beploegt daarentegen nacht en dag een terrein, waarvan hij met zekerheid geen oogst kan verwachten. Dat komt, zooals ik geloof, omdat men in een groot aantal landen, prijzen ingesteld heeft op de wulpschheid der pederasten en pathetischen.”

In een andere passage zegt Philon, over de inwoners van

Sodom sprekende, dat: „indien het gebeurde, dat zij kinderen kregen, zij *pathici* zouden worden en zich een gebrek op den hals zouden halen, waartegen alles nutteloos aangewend is geworden, en zij konden zoo het geheel menschdom verderven.”

De geschiedenis van de pederastie heeft aan Starck reeds toegelaten deze ondeugd als een *Vitium corporis* of *effematio interno morbo corporis statu procreata* te beschouwen. De hedendaagsche pathologisten rangschikken haar onder de zelf-bewuste erotische krankzinnigheid, en zien slechts in haar een ontaarding van de teeldrift. Zij erkennen zelfs een onderscheid tusschen de aangeboren en de aangewende pederastie.

De eerste bij de geboorte ontstaan komt uit een oorspronkelijke verstoring der hersenen voort. De tweede ontstaat nu eens door slechte gewoonten als: Ontucht en dronkenschap; dan eens door ziekten, zooals de algeheele verlamming bij grijsaards of door aandoeningen der geslachtsdeelen, voornamelijk de ontsteking van het vlies om de blaas. ⁽¹⁾

(1) Dr. Ball drukt zich in een zijner clinische lessen als volgt uit:

„In de oudheid werd de pederastie toegelaten als een zeer natuurlijke en bijna in eer zijnde zaak. Het is zeker, dat zij gepaard kan gaan aan het gezondste verstand en de schitterendste kennis. Ook zien wij Gany-medus met Jupiter dingen verrichten, die men tegenwoordig niet op de altaren zou zien.

„Wij hebben de gewoonte de oudheid door een prisma te zien. In onze bewondering voor de groote mannen van Plutarchus vergeten wij dikwerf, dat de braafste der helden van Griekenland Epaminondas de minnaar van zijn soldaten was, en dat twee van zijn getrouwen, toen hij op het slagveld van Mantinea viel, zich uit wanhoop het zwaard door het lijf staken.

„De groote Alexander zelf hield slechts van jongens, zoo zelfs dat het moeilijk werd, hem de noodige voorzorgen te doen nemen, den roem van zijn naam voort te planten.

„Maar dit waren slechts de gevolgen van de ondeugd, en wij hebben ons slechts met zieken bezig te houden. Een beroemd en bijna historisch voorbeeld is dat van graaf C... medegedeeld door Casper. Deze

De prostitutie gaf niet alleen het aanzijn aan de pederastie. Zij wijdde de menschen in alle soorten van ontucht in en leverde hun de ondeugden, waarvoor de Grieken een bepaald woord hadden, dat beteekende: de Lesbische vrouwen nadoen.

Hierover moet men Lucianus ⁽¹⁾ lezen, terwijl hij zich tot den onwaardigen Timarcus richt, die zijn vrouw door de vuilste liefkoozingen bezoedeld had. „Welnu, waarom wordt gij woedend, als het volk nog eraan toevoegt, dat gij een *fellator* en *cunnilingus* zijt, woorden die gij even weinig schijnt te begrijpen als *apophrus*: mogelijk neemt gij ze als eervolle titels aan? Of zijt gij er wel aan gewoon zonder het aan het woord *apophrus* te zijn? Wilt gij van uwe titels dien weglaten, dien gij niet kent?

„Ik weet al, wat gij in Palestina, Egypte, Phenicië, Syrië, Hellas en Italië doet en wat gij thans te Ephesus uitvoert, waar gij de kroon op uw werken zet.

„Maar gij zult nooit er in slagen uw medeburgers te overtuigen, dat gij niet aan hen allen walgt, dat gij het uitvaagsel van de geheele stad niet zijt. Gij boogt misschien

man, die, van een der beste geslachten van Pruisen, tot den leeftijd van twee en dertig jaar een bijna volkomen kuischheid bewaard had, rechtvaardigde dit woord van den grooten Frederik: „De liefde is een trouwelooze godin, als men haar van voren weerstaat, keert zij zich om.” Toen de graaf een gezelschap van pederasten gesticht had, aan wie hij hartstochtelijke brieven schreef en tooneelen van jaloerschheid en ontrouw aandeed, werd hij vervolgd, veroordeeld en krank van geest verklaard, misschien wel een weinig door den machtigen invloed van zijn geslacht.

„De menschen van mijn ouderdom herinneren zich nog wel een dergelijke vereeniging, die gedurende de laatste jaren van het tweede keizerrijk te Parijs bloeide en die de grootste namen van Frankrijk verborg. Men had vele soorten van waardigheden ingesteld, o. a. die van aartsbisschop van Parijs, die de huwelijken inzegende. Deze vereeniging, langen tijd geheim gehouden, weerstond de toen zeer ijverige nasporingen van de prefectuur van politie niet.

(1) Pseudologist (Opera) Cap. VIII.

op de meening, die men van u in Syrië had, waar men u van geen enkele fout, van niet een ondeugd beschuldigd heeft? Maar, bij Hercules, geheel Antiochië kent de geschiedenis van den jongen man van Tarsus, dien gij verdorven hebt; en evenwel past het mij weinig dergelijke zaken openbaar te maken. Al die zich op de plaats bevonden hebben, herinneren het zich en weten het zeer goed, wijl zij u geknield gezien hebben om te doen, wat gij wel weet, indien gij het niet vergeten hebt.

„Maar toen men u op de knieën van den zoon van den kuiper Oinopion liggende verraste, wat dacht gij toen? Hield men u toen niet voor zoo iets, toen men dergelijke dingen zag? Bij Jupiter, hoe zoudt gij ons nog durven omhelzen na een dergelijke daad? Liever een adder gekust! Want een geneesheer kan ten minste het gevaar van den beet nog wegnemen. Maar wie zou, na van u een kus, die zulk venijn heeft, ontvangen te hebben, nog een tempel of een altaar durven naderen? Welke god zou dien verzoeker nog willen aanhooren? Hoeveel wijwaterbakjes en drievoeten zou hij niet noodig hebben?”

Evenals men een woord gebruikte om de ondeugd van fellator aan te duiden, zoo wees men onder een ander woord de schandelijke gewoonte van cunnilingere aan, die in Phenië plaats greep. Men dreef de verachting der schaamte zoo ver, zegt Rosenbaum, dat men zich niet schaamde zich van vrouwen en meisjes te bedienen, die de regels hadden; dit is een feit van groot belang voor het ontstaan van het syphilis.

Deze ondeugd, dikwijls onder een bizonderen naam aangeduid, omdat zij door de honden gepleegd wordt, was zeer algemeen in Griekenland; zooals de puntdichten van Aristophanes, die niet aarzelde in zijn comedies ⁽¹⁾ er over te spreken, zekere passages der grieksche bloemlezing ⁽²⁾ en eindelijk de opmerkingen van Galianus ⁽³⁾ het bewijzen.

(1) Acharw. 271. — Equit. 1284. — Pax 885. (2) Lib. II tit. 13. N°. 19.

(3) De simpl. medic. temperam. ac facult. Lib. X. cap. I.

Tribaderie en Saphisme.

Men heeft erkend, dat bij een volk, als de zeden der mannen ontaard zijn, die der vrouwen het steeds erger zijn. Deze stelling moet besproken worden. De Lesbische liefde bestond in Griekenland in den hoogsten graad, het is waar, maar zij was onbekend aan de vrouwen en dochters der Atheensche burgers, die de wijsheid des wetgevers in het vrouwentimmer opgesloten had. Onbekend met de uitspattingen der zinnen waren de matronen door hem van het wereldsche leven buitengesloten en met opzet binnen de nauwe grenzen van een meer dan middelmatige opvoeding gehouden. De groote courtisanen, de musiciennes, danse-ressen, wijsgeerige, dichterlijke en welsprekende hetairen waren daarentegen zeer verslaafd aan de Aziatische ondeugd. Zich tot het gebied der hoogere geestesontwikkeling willende verheffen, de voorschriften der gewone zedenleer verachtende, hadden zij de vruchten van den boom der kennis gevonden. En evenals bij de mannen verscheen bij de vrouwen de tegennatuurlijke liefde in den vorm van nymphomanie, maar uitsluitend gepleegd door eenige courtisanen, wier zinnen door de uitspattingen verstompt waren. Onder den naam van Lesbische liefde bekend, werd zij eerst door de dichterlijke verbeelding van Sapho juist omschreven: zij omvat dus in haar geheel de studie der afdwalingen van het verstand en van het gevoel.

De geschiedschrijvers der oudheid hebben ons het relaas der ziekelijke aandoeningen achtergelaten, die tegelijkertijd de pathologie en de psychologie raken. De Grieken hadden aan deze ondeugd der vrouwen den naam van wederzijd-sche liefde gegeven en aan haar, die er zich aan overgaven, dien van tribaden. Lucianus heeft in haar kleinste bijzonderheden een nachtelijke zwelgpartij van tribaden weergegeven in den vorm van een samenspraak tusschen twee courtisanen, Clenarium en Leæna. Deze, door haar vriendin on-

dervraagd, bekend onder welke omstandigheden zij geslachts-gemeenschap met Megilla gehad heeft, en hoe zij nog onschuldig zijnde, door deze tribade van Corinthe verleid werd. Zij eindigt aldus het verhaal van dit tooneel van hysterische verrukking. Megilla vervolgde mij langen tijd en maakte mij een prachtig halssnoer en een doorschijnend kleed cadeau. Ik gaf mij aan haar over; zij omhelsde mij toen als een man: zij dacht dit te zijn; zij handelde en bezweek onder den indruk van den wellust. „En welke of hoe waren jou gewaarwordingen?” vraagt haar vriendin Clenarium. „Vraag mij de rest niet,” antwoordt haar Leæna. „Een werkelijke schandelijkheid! Bij Urania! Dat zal ik niet openbaar maken.”

Dufour, die zeer lang uitweidt over de tribaderie der courtisanen en fluitspeelsters, heeft belangrijke overwegingen op dit punt gemaakt: „Deze vrouwen waren minder gesteld op de liefde der mannen,” zegt hij, „dan op die waarvan zij alleen het genot hadden. Jong reeds in de kunst van den wellust geoefend, ontstonden bij haar weldra uitspattingen, waarin haar verbeelding heur zinnen meesleepte. Haar geheele leven was één eeuwigdurende strijd naar ontucht, één onafgebroken studie van lichaamlijk schoon; door steeds haar eigen naaktheid en die harer gezellinnen te zien, vonden zij smaak erin en schiepen zij zich zonderlinge geniegingen, die destee meer zonder medewerking harer minnaars vurig waren, daar deze haar dikwijls koud en gevoelloos lieten. De geheimzinnige hartstochten, die aldus bij de aulétriden ontbrandden, waren heftig, verschriklijk, ijverzuchtig, onverbiddelijk. . .”

Deze ontaarde zeden waren bij de fluitspeelsters zoo ingeworteld, dat zij zich dikwijls onderling op feesten vereenigden, waarop geen man toegelaten werd; en daar maakten zij uitspattingen onder aanroeping van Venus Peribasia. Op deze feesten, die men *callipygische feesten* noemde, te midden der met rozen versierde wijnbekers voor deze vierschaar van halfnaakte vrouwen werd de strijd om

de schoonheid nogmaals geleverd evenals ten tijde van Cypelus, zeven eeuwen voor de Christelijke jaartelling op de boorden van de Alpheia.

Om zich juist rekenschap te geven van deze nachtelijke feesten, waar de hetairen, fluitspeelsters en danseressen elkander den palm der schoonheid niet alleen, maar ook dien der wellust betwistten, moet men de *brieven van Alciphron* ⁽¹⁾ lezen. In deze verzameling is een brief, die Megare, de loszinnigste courtisane van haar tijd aan de zachtzinnige Bacchis schreef, de kuischte der hetairen, wier zeden en gedrag volgens haar gezellinnen te deugdzaam waren voor den staat, waarin zij leefde. Megare verhaalt aldus de bijzonderheden van een prachtig feest voor hetairen en aulétriden: „Wat een overheerlijk maal! Welke liederen! Welke uitvallen! Men heeft de bekers geledigd tot het aanbreken van den dag. Er waren reukwerken, bloemkransen, de uitgezochtste wijnen, de lekkerste spijzen. Een schaduwrijk boschje van laurierboomen was de feestzaal; niets ontbrak eraan...” Men kan het overige raden; het zijn tooneelen van prostitutie en van waanzin, die elkander opvolgen en die meer en meer opgewonden worden door de dronken en de meest ontuchtige gesprekken.

Naast de nymphomanische zinnelijkheid der prostitutie moeten wij ook de erotomanie plaatsen. Esquival heeft zeer juist deze twee aandoeningen gescheiden. Bij de nymphomanie ontstaat het kwaad bij de voortplantingswerktuigen, waarvan de verhitting op de hersenen terugwerkt. Bij de erotomanie zetelt de liefdedrift in het hoofd. De nymphomaan is het slachtoffer van een physische storing, de erotomaan is de speelbal van zijn verbeelding; hij is door een gedeeltelijken waanzin aangetast. Met andere woorden de erotomanie staat tot de nymphomanie gelijk de levendige aandoeningen van het hart tot de losbandigheid. „Gedurende de

(1) Zij zijn in het Fransch uitgegeven in 1785 door den abt Richard en vervolgens door Chaussard.

erotomanie," voegt de geleerde er bij, „zijn de oogen levendig, bezielde, de blik hartstochtelijk, de gesprekken teeder, de handelingen openhartig... Maar in hun slaap hebben de zieken droomen, die het nachtwijfje en de nachtmerrie doen ontstaan."

Men moet dus niet uit het oog verliezen, zooals Lorry het gezegd heeft, dat bij erotischen er altijd een zekere overspanning der geslachtsorganen bestaat. De uitleggingen, die Esquirol ons geeft over het verband tusschen de zenuwtoevallen en den bijslaap der vrouwen, waren noodig om de Lesbische liefde te begrijpen, die Sapho aan de Grieksche wereld bekend maakte en die het onderwerp is geweest van verschillende uitleggingen.

In de geschiedenis der tegennatuurlijke liefde is Sapho de vrouwelijke Socrates van Griekenland. Het uitgangspunt van haar wijsbegeerte was de overgevoelige liefde der vrouw voor de vrouw en de uitkomst waarschijnlijk deze: „overspanning der organen", die de Lesbische vrouwen op een gegeven oogenblik ertoe bracht haar lichaam schaamteloos over te geven. Dit is een opmerkelijk geval der prostitutie.

Sapho evenwel was geen courtisane in de beteekenis van het woord; zij behoorde tot een rijke en aanzienlijke familie van Metylene op Lesbos. Nauwelijks huwbaar verslond zij de erotische dichtwerken en liefderomans. Haar dagen en nachten waren aan een lectuur gewijd, die zuchten en zenuwtrekkingen bij haar opwekten, die 's nachts in vurige droomen veranderden en haar de tafereelen schetsten, in haar verbeelding gezien. Aan Cercola van Andros gehuwd, werd zij spoedig weduwe, (omstreeks het jaar 590 voor de gewone tijdrekening). Wijsgeer en dichteres kwam zij door een toenemende verbijstering harer verbeelding en harer zinnen ertoe zich te overtuigen, dat de liefde van vrouwen onderling verheven was boven de physiologische liefde.

„Zij was schoon," zegt Plato. En Mevr. Dacie, die haar leven geschreven heeft, schetst haar aldus: „Het karakter

van het hoofd van Sapho, zooals het op de oude medailles voorgesteld is, toont een buitengewoon erotisch gestel. Sapho was bruin en klein; *haar zwarte oogen schoten vlammen.*

In de redevoeringen, die zij tot hare leerlingen en bemiddelen over de Lesbische liefde hield, lag ongelukkig een overredende welsprekendheid, die haar talrijke volgelingen maakte, waaronder: Amyctene, Athys, Cydno, Anagore, Phyrine, Andromede en „honderd anderen; zegt zij, die ik niet zonder mij te bezondigen bemind heb.”

Atque Alioe centum quar non sine crimine amavi.

De ouden waren eenstemmig in de bewondering van de geestdrift en den gloed, die in de verzen van Sapho schitterden; zij noemden haar de *tiende muze*, wat aan Lebrun doet zeggen:

Sapho sliep met de muzen,
Zij was bijna haar minnaar.

Wat zeker het schoonste is in de fragmenten van haar poëzie, die tot ons gekomen zijn, is zeker de ode aan de *beminde*. De waanzin, die in deze poëzie heerscht — waarin de heete koorts der liefde, de verrukking, de verlegenheid, het verlangen, de onderwerping, de verbijstering en tot zelfs de laatste crisis van den hartstocht met een tweevoudig vuur van het genie en den wellust zijn gepenseeld: waarvan zij alle beelden op den bodem van het hart drukken, en dat zij door de eenvoudige waarheid van de schildery verleiden, verwonderen en medeslepen door die vervoering, welke niet veinst en die men ondervonden moet hebben, om haar te kunnen schilderen — die is het, die Sapho op den eersten rang in de jaarboeken der kunst en der liefde geplaatst heeft. Zoo is de waardeering van den schrijver van *Fêtes et couronnes de la Grèce*. De kenteekenen van de koorts der liefde, voegt hij er aan toe, hebben in de geneeskunde den naam van Saphisch karakter gekregen. En men moet het durven zeggen, het genie van Sapho hangt met

haar zeden samen. Deugdzaam, zou zij de hartstochtelijkste dichteres van de oudheid niet geweest zijn.

Men vindt in de gedichten van Sapho wellustige verzen terug aan twee Griekschen gewijd, haar leerlingen en minnaressen. Op deze gedenkteekenen, en niet op de getuigenis van eenige schrijvers, vestigde zich de roep der ontucht van deze vrouw. Deze afwijkingen, die verdorvenheid van smaak, welke de natuur doen blozen, vonden een voorbeeld en geen verontschuldiging in deze algemeene ontaarding, die toen de andere sekse in dorre en slechte omhelzingen stortte. *Doch het beeld der vervoeringen van Sapho is minder walgelijk dan dat der afdwalingen van Socrates* (Chaussard).

Lesbische, hartstochtelijk, op haar tijd courtisane zal Sapho van Metylene niettegenstaande dit alles een der grootste genieën en een der grootste dichtersessen der oudheid blijven. Begaafd met een vurige ziel, een heldere verbeeldingskracht en een uitgezochten smaak vraagt men zich af, hoe zooveel genie zich met zooveel verdorvenheid kon vereenigen. Om zich rekenschap te geven van dit feit, moet men de losheid der zeden in de oudheid en de macht van de prostitutie kennen, die alleen aan deze vrouwen toestond tot de groote verstandelijke ontwikkeling toegelaten te worden; en men moet het ook wel zeggen, men moet die vreemde uitstralingen van het Oosten genoten hebben, die het hoofd ontwikkelen en het hart doen ontvlammen. Sapho leefde door den geest en door de zinnen, overal het coëfficiënt stichtende van het idéale en van de werkelijkheid: vurig mengsel van ether en stof, dat onwillekeurig de aardsche wetten miskent!

Wat deze vrouw zingt, is van gloed doortrokken, zeide Plutarchus, en het vuur, dat evenals de liefde alles zuivert, staat tot een zeker punt toe aan de dichteres, die de ode aan de beminde geschreven heeft en vervolgens aan haren beminde haar leven geofferd heeft, recht te doen wedervaren.

Deze schoone zang op de liefde is voor ons bewaard ge-

bleven door den leeraar Longin, die er de ontleding van gegeven heeft in zijn *Traité du Sublime*: „Als Sapho,” zegt hij, „de drift der liefde wil uitdrukken, verzamelt zij van alle zijden de gebeurtenissen, die dezen hartstocht inderdaad volgen en vergezellen; maar, waarin hare bekwaamheid voornamelijk uitkomt, is van al die gebeurtenissen die te kiezen, welke het voordeeligst de buitensporigheid en het geweld der liefde kenschetsen, en om dit alles goed saam te voegen... Door hoeveel tegenstrijdige gevoelens wordt zij niet bewogen! Zij bevriest, zij verteert, of zij is geheel buiten zich zelve of zij sterft. In één woord, men zou zeggen, dat zij niet door een hartstocht aangegrepen wordt, maar dat haar ziel het verzamelpunt is van alle hartstochten; en dit gebeurt werkelijk aan wie beminnen.”

Catullius heeft een navolging van deze schoone ode gemaakt, maar zij is ongelukkig genoeg niet in zijn geheel voor ons bewaard gebleven. Hij droeg haar aan Lesbie op:

Ille mi per esse deo videtur.

Na hem heeft Boileau haar willen vertalen, maar hij is er slechts in geslaagd een kleur- en gevoelloos twaalfstal alexandrijnen voort te brengen. De vertaling van Delille geeft een juister denkbeeld der *saphische* verzen ⁽¹⁾. Men oordeele er over:

Gelukkig hij, die bij je toeft,

Op wien alleen je schoone oogen staren.

Voor wien deze lieve tonen en dit teeder lachen zijn!

Hij is gelijk den goden.

Van ader tot ader doorloopt een vluchtig vuur

Mijn borst, zoodra ik je zie;

En door de onrust, waarin mijn ziel verkeert,

Verstikt mijn stem.

Ik hoor niet meer, een sluier dekt mijn gezicht.

Ik droom vol smachtend verlangen;

En ademloos, verstomd, verward

Beef ik en vermeen te sterven.

(1) Het saphische vers: een trochaeus, een spondeus, een dactylus en twee trochaeussen werd door Sapho gevonden.

De *Almanach des Muses* van 1775 heeft een navolging van M. de Langcac opgenomen, die niet zonder leven is. Het nummer van hetzelfde journal heeft twee andere navolgingen van Louis Gorsse en C. de Guerle. Er bestaan er nog meer, maar wij zijn een bijzondere vermelding verschuldigd aan den Engelschen schrijver van den lofzang aan Venus, Addison, die in zijn verzen die trapsgewijze ontwikkeling der beelden en der gewaarwordingen heeft weergegeven, wat door Longin zoo bewonderd is geworden en door Cetullen zoo goed is weergegeven.

De titel, door Sapho aan de ode gegeven, laat geen twijfel over, dat het een harer beminden was, die ze haar inboezemde. De eenvoudige, woordelijke vertaling, die ik mij veroorloof ervan te maken, zal bij benadering de geheele harts-tochtelijkheid ervan doen begrijpen :

„Hij schijnt mij gelijk aan de goden, die uw gelaat kunnen zien en uw lieve stem hooren. Uw glimlach ontbrandt mijn hart en in mijn borst is het aan den waanzin ten prooi. — Zoodra ik je zie, kan het woord mijn mond niet meer verlaten, noch mijn tong zich bewegen. — Een vluchtig vuur doorloopt snel mijn leden; mijn oogen bedekken zich en een plotselinge tuiting treft mijn ooren. — Een koud zweet staat op mijn geheele lichaam, ik beef en bleeker dan een vreesachtig blad, zonder adem, voel ik, dat ik sterf...”

Het is moeilijk dergelijke dichterlijke gevoelens te doen samengaan met de gewone bedrijven der tribaderie, waarvan de hetairen en de fluitspeelsters ons een te treffend bewijs hebben geleverd. Niettegenstaande dit hebben zekere schrijvers bevestigd, dat de leerlingen van Sapho „vroegtijdig het tegennatuurlijk gebruik harer ontwikkelde bekoorlijkheden leerden”, en dat de leer van de schrijfster van dit meer eleyisch dan erotisch gedicht „een school der prostitutie” was.

Men kan aan deze strenge oordeelvelling de schoone minnezangen tegenstellen, die zij ter eere van bruiloften en

van haar liefde voor haar dochter Cléis maakte, van wie zij in een harer oden zeide: „Ik heb een schoon kind, welks schoonheid gelijk is aan die der chrysanthimen, Cléis, mijn welbeminde Cléis, die ik voor geheel Lydië niet zou afstaan.” En indien Sapho werkelijk de gewaarwordingen der tegen-natuurlijke liefde gekend heeft, was het door deze toch niet, dat zij het meest geleden heeft en waaraan men haar dood moet toeschrijven.

Op een avond vertoonde zich een jonge man, van een uitstekende schoonheid, overeind in een bootje door de golven der zee gewiegd, aan haar oogen; het was Phaon. Zij beminde, verafgoodde hem en slaagde er in zich weder te doen beminnen. Maar de liefde is onbestendig en Phaon vertrok weldra zonder terug te komen. Voor hem maakte zij vele harer gedichten en inzonderheid dezen lofzang op Venus, waarvan hier de vertaling volgt van M. P. de Sivry:

Geduchte Venus, die op Cyprus aanbeden
U vermaakt door stervelingen te misleiden,
Verlaat Paphos en zijn altaren,
En kom de onrust stillen, waaraan mijn ziel ten prooi is.
O Godin! o Venus! gij weet, hoe dikwerf
Gij uw troon verliet om op mijn stem te komen.
Eens voor mijn oogen, terwijl zij de hemelen doorboorden,
Daalden uw rappe vogelen, sneller dan de zephirs
Met uw wagen van het azure gewelf;
Gij wildet toen zelf, beminnelijke Cytherea,
Mijn smart ondervragen en mijn verlangen streelen.
Sapho, zeidet gij mij met een lachenden mond
Mijn Sapho! welk verdriet verbittert uw leed!
Van welke jonge ondankbare, wilt gij, nieuwe beminde,
De liefdedrift boeien?

Ga, die uw gang ontvlood, zal weldra uw sporen volgen:
Wie uw gaven verwierp, zal er u nu spoedig mee overladen;
En in uw oogen of zijn ondergang of zijn genade zoekende
Zal uw hoogmoedige vijand voor u beven.
Godin, het is nu tijd, vervul uwe beloften.
Heb medelijden met de kwellingen, waaraan gij mij ziet lijden.
Wreek voor mij de schicht, die mij verwondt,
En laat de ondankbare, dien ik bemin, leeren zich te verteederen.

Sapho scheen, hebben hare uitleggers gezegd, van de goden de hemelsche gave der ingeving verkregen te hebben. Door dichtvuur verterende, improviseerde zij verzen zonder gezochtheid en zonder moeite, die uit een zuivere en gemakkelijke bron schenen te vloeien. De Muzen wilden haar schadeloos stellen voor de gestrengheid van Venus. Maar zij konden niet erin slagen. Toen zij zag, dat haar bekoorlijkheden en haar lier het hart van den ontrouwen Lesbiër niet meer konden treffen, wierp zij zich verward, krankzinnig, radeloos in de zee van Leucade (1).

De dichters hebben niet nagelaten te zeggen, dat het tragische uiteinde van Sapho eene wraakneming van Venus was, die haar niet had kunnen vergeven „dat zij haar leerlingen buitensporig bemind had” volgens de uitdrukking van Barthelemy. Laten wij voor ons dien vrijwilligen dood als den uitslag beschouwen van een verwarde verbeelding, als de uitwerking van de wanhoop eener grootsche ziel.

Deze Lesbische hysterische had al haar verstandelijke en physische krachten tot een brandpunt van stoutmoedigen wellust saamgetrokken. Daar vond zij de geheimen der Saphische liefde, die de maatschappelijke wetten terecht om dezelfde reden veroordeelden als de Socratische liefde, want beiden zijn in strijd met de wetten der natuur; en daar in die ontzenuwende omgeving, ontmoette zij de ontgoocheling en de wanhoop, die haar tot zelfmoord voerden, een uiteinde, dat op het gebied der psychologie der ontzenuwende ziekten thuis behoort.

Al de moderne wijsgeerige stelsels hebben de tegennatuurlijke liefde veroordeeld, omdat zij allen betrekkelijk kuisch zijn in vergelijking met de leeringen der Oudheid.

(1) In dit oogenblik van wanhoop laat Ovidius haar zeggen:

Hoeveel verkieslijker zou het zijn, fluisterde zij, dat uw hart met het mijne vereenigd ware, in plaats van deze rotsen afgestort te worden! Het is dit hart, o Phaon, hetwelk gij gewoon waart te roemen, dat u zoo dikwerf voorkwam als voor de liefde geboren.

Maar om deze met onpartijdigheid te beoordeelen, moet men rekening houden met de zeden van toen, die verre van streng waren. Lezen wij niet in de *Dialogues des femmes* van Lucianus op elk oogenblik tooneelen tusschen moeders en dochters? De moeders trachten haar dochters te verderven, haar alle wroeging en alle schaamte te ontnemen, terwijl zij haar de ontucht, de geheimen der prostitutie, den diefstal, de leugen leeren, en haar aanraden zich aan den onbeschoftste, oudste, eerlooste over te geven, vermits hij betaalt en zich gemakkelijk door haar laat uitkleeden. Is dit niet de zedelijke verdorvenheid tot haar hoogsten trap gebracht en overerfelijk gemaakt?

In *les Sectes à l'encan* van denzelfden schrijver, vinden wij een zonderling staaltje der leerlingen van de meesters der wijsheid, dat een kostbaar bewijsstuk is voor de wijsgeerige geschiedenis der Oudheid. Jupiter zit voor en is afslager op de verkooping van alle philosophische ondeugden. Hij heeft voor deurwaarder Mercurius, die de kooplieden oproept en hun aanbiedt tegen borgstelling een jaar crediet te geven...

Pythagoras werd voor tien mina's verkocht, omdat men ontdekt had, dat hij een gouden dij had. De anderen zullen ons een juist denkbeeld geven van hun zedenleer. Hoort: Mercurius laat Diogenes binnenkomen. Men ondervraagt hem.

— Welk is uw beroep?

— Diogenes. Geneesheer der ziel, heraut der vrijheid en der waarheid. Ziehier mijn leer: op alles wat te zeggen te hebben, een rauwe stem, een barbaarsch voorkomen, een woest en wild gedrag te hebben; onder de menigte te leven, alsof er niemand is, alleen te zijn te midden van allen, *de voorkeur te geven aan de Venus der prostitutie en in het openbaar doen waarvan een ander kleurt, als hij het in het verborgen doet.* Als je je verveelt een weinig vergift nemen en de wereld verlaten. Ziedaar het geluk, wilt gij er van gediend zijn?

Na Diogenes, voor wien slechts twee obolen gegeven

worden, laat Mercurius Aristippus komen; hij is dronken en kan niet antwoorden. Mercurius legt zijn leer uit: zich om niets bekommeren, van alles gebruik maken en, *onverschillig waar, den wellust zoeken*.

Socrates volgt op Heraclites en Democrites. Men stelt hem deze vraag: Wat zijt gij? Hij antwoordt onbeschaamd:

— Een liefhebber van kleine jongens en meester in de kunst der liefde.

De Grieksche tekst is nog juister dan de vertaling. Over zijn leer, zegt hij: ik heb een republiek ontworpen en gedraag mij volgens haar wetten. De vrouwen behooren niet aan een enkelen man; ieder man kan met haar gemeenschap hebben.

Men doet hem nog veel andere vragen:

— Zijn de wetten op het overspel ingetrokken?

— Onnoozelheid, antwoordt hij.

— En wat hebt gij voor de kleine en mooie jongens vastgesteld?

— Zij zullen, antwoordt Socrates, den prijs der deugd worden en hun liefde de belooning van den moed...!

Socrates wordt voor twee talenten verkocht, voegt Lucianus er aan toe. ⁽¹⁾

En wat moet men thans zeggen van de wijsgeeren van dit volk, dat in den tempel van Corinthe twaalfhonderd prostitutie's als vestalen had, die geraadpleegd en gebruikt werden in de aangelegenheden van de republiek. ⁽²⁾ Hoe kan men hen van onzedelijkheid beschuldigen, als de dienaren der goden van den Olympus al de schandelijkheden van de Mythologie onderwezen. Juno, die zich bij Jupiter beklagt, dat hij haar niet meer liefkoost sinds hij Ganymedes ontvoerd heeft, Mercurius met Apollo spottende over

(1) Men kent de waardeering van Lélut van den psychologischen toestand van Socrates. De toestand van krankzinnige excentriciteit van den wijsgeer paarde zich aan werkdadige zinsverbijsteringen van het gehoor.

(2) Athaen, bib. XIII.

het avontuur van Mars door Vulkaan in de armen van Venus geketend en de moeder der liefde Paris tot overspel overhalende?...

Zou men niet zeggen dat de godsdiensten bewonderenswaardig ontworpen werden om al de ondeugden toe te staan en elke prostitutie aan te moedigen? Dit is de logische conclusie. Overigens regeert men de menschen slechts door hunne hartstochten ⁽¹⁾ te vleien en de bedienaren der oude eerediensten hebben altijd de heerschappij zeer bemind.

DE GEWIJDE PROSTITUTIE VAN ITALIË.

De eeredienst van Priapus en van Venus.

Zuidelijk Italië, dat de Ouden Groot-Griekenland noemden, was lang voor de stichting van Rome, door de Pheniciërs, Egyptenaren en Grieken bevolkt geworden. Deze hadden hun godsdiensten en zeden medegebracht en bijgevolg ook de gewijde prostitutie, die de grondslag was van den eeredienst der Oostersche Venussen.

Noordelijk van Groot-Griekenland lag Etrurië, waarvan de bewoners volgens de geschiedschrijvers afstammen van de Pelasgen, maar die volgens latere archeologische ontdekkingen uit Lydië kwamen. Evenwel waren het de *Corybanten*, priesters van Cybelle, die, zooals Heraclites verhaalt, den eeredienst van Phallus en van Bacchus in Italië overbrachten. Deze Corybanten, ook *Cabiren* genoemd, kwamen uit Phrygië, waar zij zich schuldig hadden gemaakt aan twee broedermoorden, waarna zij den gewijden korf stalen, waarin de phallus van den god Bacchus zich bevond. Zij brachten dien naar Etrurië over; en daar zij uit hun land verjaagd waren, vestigden zij hun woning bij de Etruriërs, predikten

(1) (en wel hunne slechte). Vert.

hun leer en bevalen dezen volken aan Phallus en den gewijden korf te aanbidden,

De Etruriërs deelden weldra aan de Romeinen deze nieuwe godsdienstige instelling mede, evenals de ceremoniën en gebruiken, die haar vergezelden. Het tijdstip evenwel der invoering van dezen eeredienst in Rome schijnt niet hoog op te klimmen, want diens inwoners kenden ten tijde hunner koningen den eeredienst van Venus niet. Die van Bacchus en van Priapus moest hun eveneens onbekend zijn.

Het bewijst overigens, dat de eeredienst van Priapus sedert geruimen tijd in Etrurië inheemsch was, daar Athaeneus reeds gezegd heeft, dat de Etruriërs een tuchteloos leven leidden en dat de Messapiërs, Samnieten en Locriërs, andere volksstammen van Latium, hun dochters prostitueerden; van de Romeinen evenwel spreekt hij niet.

In de Etrurische en Italiaansch-Grieksche begraafplaatsen heeft men toch een menigte geschilderde vazen ontdekt, die verschillende tooneelen der gewijde prostitutie voorstellen, zooals men het in het hoofdstuk over de *zinnebeeldige gedenkteekenen der geschiedenis van de prostitutie* zien kan. Het zijn altijd dezelfde offeranden, zooals de meisjes die brachten in de tempels van Babylon en Tyrus, van Bubastis en Naucrates, van Corinthe en Athene. De gewijde gaat in het heiligdom naast het beeld van de godin zitten; een vreemdeling bedingt den prijs van haar schaamte en zij legt dezen op het altaar, dat rijk wordt door dezen schandelijken handel, waarbij de priester alleen belang heeft. Zoo is volgens de urnen de schier onveranderlijke vorm, onder welken de prostitutie in de Phenicische en Grieksche koloniën in Italië zich uitte....

De schilderijen der Etrurische vazen laten ons niet onwetend met de reeds verfljnde verdorvenheid, die tot deze inboorlingen was doorgedrongen, die de blinde en domme slaven hunner zinnen en hartstochten waren. De bestialiteit en de pederastie waren hunne gewone ondeugden, en deze afschuwelijkheden, naïef gemeen aan alle leeftijden en alle

standen der maatschappij, hadden geen ander middel tot herstel dan ceremoniën voor boetedoening en zuivering, die somwijlen de onbelemmerde uitoefening ervan schorsten. Evenals bij alle oude volken huldigde de gemengdheid der seksen de wetten der natuur en was de vrouw, aan de brutale ingevingen van den man onderworpen, gewoonlijk slechts het geduldig werktuig van zijn genietingen: zij behoorde aan hem, die kracht had. De physische ontwikkeling van deze wilde voorvaderen der Romeinen rechtvaardigt overigens al hetgeen men van hun schaamteloze zinnelijkheid kan verwachten: zij hadden de mannelijke geslachtsdeelen van gelijken vorm als die van een stier, zij geleken op bokken en hadden aan het onderlijf een bos rood haar, dien men onmogelijk als een conventioneel teeken kan beschouwen op de teekeningen, die dit sikje aan het achterste, dit vleezige en harige uitwas tevens, dit begin van een werkelyken dierenstaart vertoonen. Men zou zeer in verlegenheid zitten om te zeggen op welk tijdstip dit vreemdsoortig kenteeke van een bestiaal gestel geheel en al verdween, men bewaarde het in de allegorische beeldenleer als het kenmerk van den sater en den faun. ⁽¹⁾

Wij vinden de gewijde prostitutie bovendien in Sicilië terug in den tempel van Venus-Erycine. Aan dien tempel waren slavinnen verbonden, die zich, evenals te Corinthe en in Azië, half ten voordeele van het altaar en half voor zich zelve prostitueerden, totdat zij het rantsoen harer vrijheid verworven hadden. De eeredienst van Venus-Erycine was beroemd; maar onder Tiberius was haar tempel verlaten en werd hij bouwvallig. Deze keizer liet hem herstellen en bevolkte hem met slavinnen, die met de functiën van priesteressen van Venus belast waren.

Er bestond nog in Etrurië een eeredienst, die overeenkomstig was met dien van den Indischen Lingam en den Aziatischen Phallos. Hij diende tot hetzelfde doel: de meis-

(1) *Histoire de la prostitution*. Dufour.

jes voor haar huwelijk te ontmaagden en als zoodanig behoorde hij tot de gewijde prostitutie. Deze Etrurische goden, die wij niet alleen door de zinnebeeldige gedenkteeken der geschiedenis, maar ook door de geschriften van Arnobe, en van den H. Augustinus kennen, heetten *Mutunus* en *Mutuna*; want er bestond een god en een godin. Hun tempels waren slechts geringe kapellen door boschjes omgeven, waarin het beeld van de godheid geplaatst was.

Toen de dienst van de gewijde prostitutie zich in Rome en in het zuiden van Italië verspreidde, werden Priapus en Mutunus steeds als godheden beschouwd, die de vruchtbaarheid der vrouwen en de macht der echtgenooten leidden en de schadelijke invloeden op het voltrekken van het huwelijk en op de zwangerschap der vrouwen weerden. Aan deze veronderstelde deugden moet het gebruik van de godsdienstige prostitutie toegeschreven worden, die daarin bestond dat de jeugdige bruiden naar het afgodsbeeld van Priapus ⁽¹⁾ gebracht werden en men ze op het vooruitstekend gedeelte, dat dit beeld aanbood, deed zitten. „Het werd onder de Romeinsche dames als een zeer eerbare en godsdienstige gewoonte beschouwd,” zegt de H. Augustinus, „de jonge bruiden op de ongehoorde en overgroote manlijkheid van Priapus te doen zitten. *Sed quid hoc dicam, cum ibi sit et Priapus nimius masculus, super cujus immanissimum et turpissimum fascinum, sedere nova nupta jubeatur, more honestissimo et religiosissimo matronarum.*” ⁽²⁾

Op zijn beurt zegt Lucianus: „Zal ik over den *Mutunus* spreken, op welks uiteinde de jonggehuwden gaan zitten, opdat het schijne, dat de god het eerst het offer harer schaamte ontvangen heeft. *Et Mutunus in cujus sinu pudendo nubentes praesident; ut illarum puditiam prio deus delibasse videatur.*” ⁽³⁾

(1) De Phallos alleen heette Mutunus; als hij bij Hermes of Termes behoorde, werd hij Priapus genoemd.

(2) Civit. Dei. lib. 6. Cap. 9.

(3) De falsa religione. Ibid. I.

Het is duidelijk, dat deze plechtigheden uit Indië en Westelijk Azië overgebracht waren, die de zetel waren van de gewijde prostitutie.

De onvruchtbare vrouwen namen de toevlucht tot dezelfde godheden om de invloeden te bannen, die zich tegen haar zwangerschap verzetten, zooals Arnold aan zijn landgenooten gezegd heeft: „Geleidt gij zelf niet met ijver uw vrouwen bij Mutunus? En laat gij ze niet om een soort begoocheling te vernietigen op de afschuwelijke en geweldige Phallos van dit afgodsbeeld zitten? *Etiamme Mutunus, cujus immanibus pudendis horrentique fascino, vestras inequitare matronas, et auspicabile ducitis et optatis?*” (1)

Hoe meer de mindere standen voor hun Priapus een vurige en diep godsdienstige toewijding over hadden, destomeer verachtten de menschen der hoogere klasse deze domme Aziatische godheid. De eerste wetgevers hadden het voordeel begrepen een eeredienst te erkennen, die belangrijk de uitbreiding der bevolking bevorderde. Maar innerlijk stelden zij niet meer belang er in dan Horatius, toen hij aan een vriend schreef, dat hij een vijgeboom geveld had, waarvan een bank of een Priapus *ad libitum* gemaakt zou worden.

Door de beelden, die men voor hem in de tempels oprichtte, werd Priapus voorgesteld in de gedaante van een behaard man, met bokkepooten en hoorns, in de hand een staafje houdende en voorzien van een ontzaglijk manlijk lid, waarop somtijds plechtige bezweringen vermeld stonden. In de oudste tijden der Latijnsche beschaving bewezen de Romeinsche vrouwen, matronen zoowel als jeugdige meisjes, hem een bijzondere eer en verwaarloosden zij voor hem Venus zelf. Zij legden aan zijn voeten talrijke offers neder, niet alleen in de openbare tempels, maar ook in kapellen, die zij tehuis opgericht hadden. Zij hadden voor dezen belachelijken god een bijzonder zwak, terwijl zij toch haar eerbaar-

(1) Lib. IV. p. 131.

heid als vrouw hoog hielden. Hij verpersoonlijkte in haar oogen het beginsel der voortteling; hij was het embleem der algemeene bevruchting, zooals de Lingam van Indië en de Osiris der Egyptenaren. Zij bekroonden hem met groen en versierden hem met guirlanden van bloemen en vruchten. En de dochter van Augustus voornamelijk legde elken morgen zooveel kronen op zijn beeld, als zij hem 's nachts offers gebracht had. Op zekere dagen ontstaken de gehuwde vrouwen vreugdevuren voor zijn standbeelden en dansten zij op de tonen van de fluit om zijn voetstuk. Het is waar, dat zij na zonsondergang of 's morgens bij het aanbreken van den dag schaamtevol gesluierd aan den god van Lamsache kwamen vragen haar liefde te beschermen en de schandelijke onvruchtbaarheid van haar te weren. Maar zij waren in het minst niet geërgerd door zijn naaktheid.

De eeredienst van Priapus kon, zoo begrepen en beoefend, eenigen schijn van godsdienstige bijgeloovigheid hebben, maar hij had bovenal het aandeel in plechtigheden van een twijfelachtige reinheid eerbare vrouwen en jonge meisjes met al de prostituées der stad in aanraking te brengen. Deze priapische feesten werden dus zeker een der elementen van verderf voor de Romeinsche vrouwen.

Als embleem van het huwelijksleven en der voorttelende kracht werd Priapus onder de gestalte van het manlijk lid als heerschend motief in alle omstandigheden van het dagelijksch leven teruggevonden. Men zag hem in den vorm der brooden, der glazen en van het tafelgereedschap in toiletbenoodigdheden, de kostbaarheden, de lampen en de flambouwen. Men maakte ervan edel metaal, hoorn, ivoor, brons en aardewerk. Evenals de Phallos en de Lingam diende hij aldus als amulet voor vrouwen en kinderen. Men zag hem in één woord overal (de talrijke teekeningen in de ruïnen van Pompeï gevonden bewijzen het) en hij eindigde zelfs door zijn alledaagschheid een groot gedeelte van zijn ontuchtig karakter te verliezen, zooals men het nog in Turkije en in eenige steden van Algiers onder den naam van Garageuss

ziet. De boeren van Apulië noemen hem heden nog: *il membro santo*, het heilige lid.

Wat de mannen aangaat, deze hadden de traditie der inwoners van Lamsachus bewaard en zagen in hem slechts den beschermgod van het uitwendig orgaan der voortteling, den god, die de besmetlijke aandoeningen en de geheime ziekten genas. Een gedicht der *Priapeés* leert ons de geschiedenis kennen van een ongelukkige, wiens penis ernstig aangetast is. Maar het mes van den chirurg vreezende en beschaamd de oorzaak van zijn kwaal te bekennen, nam hij zijn toevlucht tot een gelofte aan Priapus en had het geluk te genezen zonder de hulp van een arts. ⁽¹⁾ Het is werkelijk een document voor de geschiedenis der venerische ziekten.

De godenleer der volkeren van de oudheid leende zich uitstekend voor al hunne hartstochten. De Romeinen, zoowel als de Grieken, hadden hun godin der liefde, die hunne vermaken beschermde en aan wie de vrouwen, door haar wierook en myrrhe te offeren, om de gunst smeekten van te behagen en te verleiden.

Er bestonden in Rome twee Venussen evenals te Athene: eene eerbare Venus, die de kuische liefde bestuurde, maar

(1)

VOTI SOLUTIO.

Cur pictum memori sit in tabella
Membrum quæritis unde procreamur?
Cum penis mihi forte læsus esset,
Chirurgique manum miser timerem.
Diis me legitimis, nimisque magnis
Ut Phœbo, puta, filioque Phœbi
Curatam dare mentulam verebar.
Huic dixi: fer opem, Priape, parti,
Cujus tu, pater, ipse par videris
Qua salva sine sectione facta,
Ponetur tibi picta, quam levaris,
Parque, consimilisque, concolorque.
Promisit forte: mentulam movit
Pro nutu deus et rogata fecit.

Priapeia. sive diversorum poetarum in Priapum lusses No. 37.

die weinig getrouwen telde en de Venus der courtisanen, die meer succes dan de eerste had. Haar eeredienst was, het is waar, nooit innig genoeg om dweepzieke priesteressen tot haar te trekken, die tot haar voordeel het bedrijf der prostitutie uitoefenden. En zoo eenige priesters somtijds poogden de gewijde overleveringen der tempels van Corinthe te Rome in te voeren, stuitten zij bijna altijd af op het godsdienstig scepticisme van het Romeinsche volk.

Wij weten dat de tempels van Venus te Rome zeer talrijk waren; wij zullen onder de voornaamsten de volgende aanhalen: dien van *Venus-victrix*, *Venus-genitrix*, *Venus-erycine*, *Venus-volupia*, *Venus-salacia*, *Venus myrtea*, *Venus-lutentia*, enz. Alleen de dienst der gewijde prostitutie werd er niet beoefend. Doch indien de courtisanen, minder belangloos, zich niet in de tempels verkochten ten voordeele van de godin en der priesters, namen zij er soms genoeg mede zich aan de laatsten over te geven om van Venus te erlangen hun liefdehandel te bevoordeelen; maar dit was ook alles. De tempels der Godin waren hoofdzakelijk plaatsen van bijeenkomst voor verliefden en de *Beurs* der koppelaars. Zij waren vervuld met *ex-voto's*: spiegels en andere toiletartikelen, lampen, maar vooral priapen, die plechtig beloofd waren. Men offerde op hun altaren duiven, geiten en bokken. Haar voornaamste feesten hadden in de lente plaats en bestonden in dansen, soupers en zwelgpartijen, overeenkomstig met onze carnavals. Dit alles had 's nachts buiten de tempels plaats en die uitspattingen werden *Avondbijeenkomsten van Venus* genoemd. De maand April werd dus aan de godin der liefde gewijd, die door de jongelieden en courtisanen met meer of minder onbetaamlijkheid en ontuchtige gebruiken gevierd werd, volgens den trap van opvoeding der speelgenooten, die aan de lentevermaken deelnamen. In dit opzicht kan men dus zeggen: Er is niets nieuw onder de zon.

De feesten der kerkelijke Prostitutie.

Men weet wie de eerste inwoners van Rome waren: een samenraapsel van dieven en vagebonden en van vrouwen, die niet beter waren dan de mannen. Voordat hun eerste wetgever het huwelijk ingesteld had, bestond bij hen geen zedelijkheid en het geslachtsleven verhief zich van Titus Livius af niet boven het beestachtige. Ook vond men reeds publieke vrouwen in Rome, voordat dit eene geschiedenis had. Aan de geprostitueerden van den Tiber had men den bijnaam van wolvin, *lupa*, gegeven, evenals men de ellendige dicteriaden der voorsteden van Athene met een scheldnaam aanduidde. De min van Romulus, Acca Laurentia, was slechts een wolvin van deze soort, eene der bevoorrechte prostituées der herders van Faustulus. Hare woning had den naam van *lupanar* gekregen en de feesten, te harer eere na haar dood gevierd, dien van *lupercaliën*, welke de Senaat verbood om de wanordelijkheden, die zij veroorzaakten.

Niettegenstaande dit kan men toch zeggen, dat de schoone tijd van Oud Rome onder de eerste koningen begon: strenge overheden gaven het voorbeeld der deugd. De Censoren, zegt Sabatier, waren met de macht bekleed de misbruiken te verbeteren, waarin de wetten niet voorzien hadden, de openbare en huiselijke ongeregelde heden te hervormen en de losbandigheid vond een heilzamen breidel in den eerbied, dien de burgers in het algemeen voor de fatsoenlijkheid en de welvoeglijkheid hadden.

In dit tijdperk hadden de verre oorlogen, de rijkdommen van Azië en de leerstellingen van Epicurus, die Frabricius door al de vijanden van zijn vaderland wenschte aangenomen te zien, de Romeinen nog niet ontaard.

„Later drongen de weelde, de weekheid, de gehechtheid voor goud en wellust tot alle klassen door en bedierven zij die. Hun ondeugden vertoonden zich, na gelegenheid gehad te hebben in de beroering en te midden der afschuw-

lijkheden der burgeroorlogen losgebarsten te zijn, zonder vrees in de kalmte en genoegens van den vrede. De veelvuldigheid van het overspel, een schandalig celibaat, een waanzinnige ontucht volgden spoedig den buit, dien de overwinning aanbracht en droegen er aan toe de kwalen van de wereld te wreken."

Toen zag men een andere wolvin, Flora genaamd, met Taritius huwen, een der rijkste patriciërs van Rome, aan welke stad deze prostituée stervende haar onmetelijk fortuin vermaakte. Het goud van deze courtesane aannemende, dacht de stad verplicht te zijn hare erkentelijkheid te bewijzen door feesten ter harer eere vast te stellen: Dit waren de Floralia's, die in de circussen onder bescherming der prostituées en edilen gevierd werden.

Deze ontuchtige feesten, die Juvenalis' onsterfelijke verzen onder den naam van *pana et circences* aangeduid heeft, dagteekenen reeds van de zesde eeuw der stichting van Rome. Misschien moet men ze gelijk stellen met de Flora-spelen, die, van de Sabijnen afkomstig en ter eere van Flora, de godin der tuinen, ingesteld waren? Wat er ook van zij, deze feesten waren buitengewoon onzedelijk; zij zijn door Lactance in de volgende termen beschreven geworden:

„De Courtesanen verlieten in optocht hare huizen, door trompetters voorafgegaan en in zeer wijde kleederen gewikkeld, waaronder zij geheel naakt en met al haar kostbaarheden getooid waren; zij verzamelden zich in het circus onder de oogen van het volk, dat zich om haar verdrong en daar ontdeden zij zich van haar kleêren en vertoonden zij zich in de schaamtelooste naaktheid, terwijl zij met welgevallen aan de toeschouwers tentoonstelden, wat deze wilden zien en van schandelijke bewegingen deze ontuchtige tentoonstelling deden vergezeld gaan. Zij liepen, dansden, worstelden en sprongen als athleten en baladijns en elk harer wellustige houdingen ontrukte kreten en bijvalsbetuigingen aan dit in waanzin verkeerende volk. Eensklaps wierpen zich dan mannen, die insgelijks naakt waren, op

de tonen der trompetten in de arena en een verschrikkelijke algemeene prostitutie werd dan in het openbaar onder nieuwe toejuichingen van het volk gepleegd. Cato, de strenge Cato, verscheen eens in het circus op het oogenblik, dat de edilen het signaal voor het spel zouden geven; maar de tegenwoordigheid van dien grooten burger verhinderde de orgie los te breken. De courtisanen bleven gekleed, de trompetters hielden op en het volk wachtte. Men deed Cato opmerken, dat hij alleen een hinderpaal was voor de viering der feesten; hij stond op, hield de slip van zijn kleet voor zijn gelaat en verliet zoo het circus. Het volk klapte in de handen, de courtisanen ontkleedden zich, de trompetten weerschalden en het schouwspel begon."

Om andere voorbeelden van openbare prostitutie terug te vinden ter eere eener godin, die slechts eene vergode courtesane was, moet men teruggaan tot de tooneelen van erotischen waanzin, die om het beeld van Moloch plaats vonden en tot zekere feesten van Isis, die de Romeinen niet nalieten van de Egyptenaren over te nemen.

Deze feesten, onder den naam van *Isiaques* bekend, zijn door Apuleus in de *Ane d'or* verhaald geworden. Zij hadden gedeeltelijk in de straten en op de openbare wegen plaats, waarheen men de ingewijden, mannen en vrouwen, van alle kanten der stad zag samenstroomen, allen gekleed met witte doorschijnende kleederen en hun metalen citers bespelende. Zij begaven zich in optocht naar den tempel der godin in het gevolg der priesters van Isis, de walgelijkste en verachtelijkste personages van den eeredienst der prostitutie. Zij droegen in hun armen een gouden phallos „de achtingswaardige beeltenis van de eerbiedwaardige godin," zegt Apuleus. Zoodra de geheele troep binnen was gegaan, begon de inwijding in de mysteriën van Isis, d. w. z. tooneelen van verschrikkelijke zinnelijke worstelingen, gelijksoortig aan die der Floraliën, die wij zooeven bespraken.

Het waren nog dezelfde priesters van Isis, bedelaars en koppelaars van een terugstootende onreinheid, die bij andere

feesten der prostitutie ter eere van Bacchus voorgingen, welke gevierd werden onder den naam van *Bacchanaliën* of van *Dionysiachen*, omdat men in Bacchus een der vleeschwordingen van Osiris zag. De plaatsen, die men bij voorkeur voor de viering der *Dionysiachen* koos, waren de meest eenzame, zoowel omdat de eenzaamheid de bacchanten aanmoedigde, als omdat zij meer geëigend was voor het geluid van de stem. *Evohe! Evohe!* was de kreet, zegt men, waarmede Jupiter zijn zoon Bacchus aanmoedigde om de hinderpalen te verwinnen, die de jaloersche Juno hem in den weg legde.

Het beeld van den god was gewoonlijk met vermiljoen geschilderd. De *hiërophantus* of de priester, belast om de gewijde dingen te openbaren, heette de schepper *Demiourgos*.

Zij die de fakkels droegen, werden *Lampadophoren* genaamd; hun hoofd of *Daduche* stelde de zon voor.

De voornaamste plechtigheden bestonden in omgangen, waarbij men vazen droeg met wijn gevuld en met wijnranken versierd. Jonge vrouwen, beladen met korven vol vruchten en bloemen, volgden daarop: dit waren de *Cenephoren*. Achter deze zag men fluit- en cymbaalspeelsters en vervolgens troepen van Saters, pans, faunen, sylenen, nimfen en bacchanten, vermomde mannen en vrouwen; allen waren gekroond met viooltjes en klim-op-bladeren met de haren in wanorde en het gelaat door de dampen des wijns verhit; de kleederen waren met een ontuchtigen smaak zóó geschikt, dat zij alles bloot lieten, wat verborgen had behooren te blijven; en allen zongen de *phallica*, ontuchtige liederen, ter eere van Bacchus.

De *Phallophoren* en de *Ityphalen* volgden deze massa; de eersten vertoonden onbeschaamd aan de blikken der toeschouwers nagemaakte priapen op de heupen, door middel van riemen vastgemaakt, terwijl de tweeden dezelfde voorwerpen van grooter afmetingen op lange staken ronddroegen. Eindelijk werd de colonne door veertien priesteressen gesloten, die door den archont-koning of voorzitter van het feest belast waren met alle voorbereidselen.

Op de plaats van bijeenkomst aangekomen, die of midden in een verlaten woud of wel in een diepe door rotsen omringde vallei was, haalde deze menigte van losbollen en dwepers uit een koffer, door de Latijnen *arca ineffabilis* genaamd, het beeld van Bacchus te voorschijn, plaatsten dit op een Hermes en offerden hem een varken. De wijn en de vruchten werden vervolgens vrijgevig uitgedeeld. In weinig tijds brachten de overvloed van dronken, de herhaalde kreten, de onmatige vreugde en de vermenging der seksen de hoofden van allen op hol en werden de priesters van deze schandelijke godheid met waanzin getroffen. Iedereen deed dan in tegenwoordigheid van allen, alsof hij van de geheele wereld afgescheiden was, en de meest schandelijke ontuchtigheden hadden. als getuigen verscheiden honderden van toeschouwers Naakte vrouwen liepen hier en daar, terwijl zij de mannen met gebaren en wulpsche gesprekken aanspoorden; en deze dachten op dit oogenblik er weinig aan wat hun vrouwen, zusters of dochters in die menigte uitvoerden; de oneerscheen hun weinig toe, omdat zij wederkeerig was; er was zeker geen uitspatting in een woord, die bij deze gelegenheid niet verfijnd werd.

Als eindelijk de nacht, die zijn sluier over dit tooneel van afschuwelijkheden uitgespreid had, voor den bleeken gloed van het Oosten vluchtte, werd de god in de *arca ineffabilis* opgeborgen. De mannen gingen verzadigd van wijn en ontzenuwd door het genot waggelend naar hun eenzame woning terug of kwamen achtereenvolgens met hun vrouwen en kinderen.... maar geschonden en onteerd!

Deze schandelijkheden werden zoo walgelijk, dat de Senaat ze dikwijls verbood, maar zonder er ooit in te kunnen slaan ze geheel uit te roeien. De eer, ze beslist uit de zeden der Romeinen te doen verdwijnen, moest den keizer Diocletianus toekomen.

Maar niet alleen in deze soorten van feesten speelden de courtisanen een rol. Titus Livius ⁽¹⁾ zegt, dat de Ro-

(1) Lib. II.

meinen de gewoonte hadden haar op het tooneel te brengen. Zij figureerden in de voorstelling van den Sabijnschen maagdenroof en zij prostitueerden zich als de spelen afgeloopen waren; ook maken vele schrijvers der oudheid geen onderscheid tusschen de schouwburgen en de bordeelen. Tertullianus zegt, dat een heraut hardop deze heldinnen der prostitutie aanbeval, terwijl hij een omschreven lofspraak harer bekoorlijkheden gaf, haar woningen en den prijs opgaf, dien men voor haar bereidwilligheid moest over hebben. Zij waren zoo talrijk, dat zij buiten de plaatsen in de zaal nog het geheele tooneel innamen om beter blootgesteld te zijn aan de blikken der toeschouwers. Pompejus zag, nadat hij zijn schouwburg ingewijd had, dat hij een vrijplaats voor de ontucht geopend had en veranderde hem in een tempel, dien hij aan Venus wijdde, ten einde door dezen schijn van godsdienst het verwijt te ontgaan, dat hij vreesde, waarmede de censoren zijn nagedachtenis zouden bezwaren. ⁽¹⁾

De courtisanen, die de kluchten speelden, vertoonden zich geheel naakt op het tooneel; zij bootsten voor de oogen van het volk al de bedrijven der prostitutie na en eindigden, in het tijdperk van Heliogabalus, het schouwspel ervan in werkelijkheid op te voeren. Lamproside bevestigt dit. Aldus waren de vermaken der Romeinen, de overwinnaars der wereld!

Titus Livius heeft ons ook een stuitend tafereel geschilderd der wanordelijkheden, die op die nachtelijke en godsdienstige bijeenkomsten, *Bacchanaliën* geheeten, plaats grepen; hij heeft ons de beschrijving van de plechtigheid der inwijding tot de mysteriën van Bacchus achtergelaten. Het was de priesteres *Paculla Minia*, die het eerst haar beide zonen inwijdde. Van af dat tijdstip nam men de jonge mannen aan, als zij hun twintigste levensjaar intraden. ⁽²⁾

(1) Balinger, de Theatro lib. I; Rosin, antiq. rom. lib. V.

(2) Dulaure, Les divinités génératrices ou le culte de Phallus. Paris 1805.

Door priesters in onderaardsche plaatsen gebracht, was de jonge ingewijde aan hun beestelijkheid overgeleverd. Afschuwelijk gebrul en de tonen van verscheiden instrumenten, cimbalen en trommen, dienden om de kreten te smoren, die de gewelddadigheden, waaraan hij blootstond, hem ontrukten. De buitensporigheden aan tafel, waar de wijn in overvloed vloeiide, spoorden tot andere buitensporigheden aan, welke de nacht door zijn duister begunstigde. Leeftijd en geslacht waren vermengd. Iedereen voldeed den smaak, waaraan hij overgegeven was; alle schaamte was verbannen; alle soorten van wellust, zelfs die, welke de natuur verbiedt, bezoedelden die der godheid. (*Plura virorum inter sese, quam foeminarum esse stupra*).

Indien enkele jeugdige ingewijden schaamte deden blijken voor zooveel gruwelijks en weerstand boden aan die ontuchtige priesters of zelfs, indien zij zich slordig kweten van hetgeen men van hen eischte, werden zij opgeofferd; en uit vrees voor hun praatzucht ontnam men hun het leven. Men bond ze stevig aan zekere werktuigen vast, waardoor zij plotseling opgeheven en vervolgens in een diep hol geslingerd werden. De priesters rechtvaardigden in het openbaar hun verdwijnen, door te zeggen dat de vertoornde god de bedrijver van deze ontvoering was.

De dans, het loopen, de kreten der mannen en vrouwen, van welke men zeide, dat zij door een goddelijke woede vervoerd waren, en die het slechts door de dampen van den wijn waren, vormden een voorname episode dezer plechtigheden, en maakten een afwending voor andere wanordelijkheden. Men zag vrouwen met verwarde haren in de handen brandende fakkels houden, die zij in den Tiber dompelden, zonder ze te blusschen. Maar dit voorgewende wonder was mogelijk, zegt Titus Livius, omdat de ontbrandbare stof dezer flambouwen uit zwavel en kalk was saamgesteld.

Op deze nachtelijke bijeenkomsten vond men ingewijden van alle rangen en zelfs mannen en vrouwen van de eerste

standen; en hun aantal was grenzenloos. Het was geen gezelschap, maar een geheel volk, dat deze afschuwelijke uitspattingen pleegde en zelfs tegen den Staat samenspande. Uit dit laatste gezichtspunt deed de consul Posthumius deze vereeniging beschouwen, toen hij haar bij den Senaat aanklaagde en het is misschien alleen deze beschouwing, die hem deed besluiten den godsdienst van Bacchus aan te vallen door deze bijeenkomsten in het jaar 624 van Rome af te schaffen. ⁽¹⁾

Indien de Romeinen al voor eenigen tijd de Bacchanaliën verboden hebben, lieten zij toch den *eeredienst der goede godin* bestaan. De mannen waren wel is waar van hare mysteriën verbannen, maar de uitspattingen waren het niet. Juvenalis geeft er ons een beschrijving van in zijn zesde satire, die wij in een onzer vorige werken ontleed hebben. ⁽²⁾

De Liberaliën waren ook gelijksoortige feesten, die in de maand Maart gevierd werden, ter eere van den *Pater liber*, een pseudoniem van Bacchus. De Phallos nam met eere een plaats in op de feesten der *Liberaliën*. Zooals wij weten, noemden de Romeinen dit namaaksel der manlijkheid *Mutunus*. „Dit was het onkuische symbool,” zegt de H. Augustinus, „dat men niet in het geheim, maar in het openbaar vereerde en dat men vol praal gedurende de *Liberaliën* op een wagen door de voorsteden der stad rondvoerde.”

Te Livinium duurde het feest van den god *Liber* een maand, gedurende welke men zich, zegt Varron, aan de vreugde, den wellust en de losbandigheid overgaf. De meest wulpsche liederen, de ongebondenste gesprekken beantwoordden aan deze handelingen. Een prachtige wagen, die een enorme Phallos droeg, ging langzaam voort tot midden op de openbare plaats. Daar verwijlde men en zag men dan een matrone, *mater familias*, een kroon plaatsen op dit ontuchtige zinnebeeld. Zoo waren de feesten en plechtigheden der gewijde prostitutie in Italië....

(1) Titus Livius, 4e D. liv. 9.

(2) Médecine et mœurs de Rome, d'après les poètes latins.

De wettige prostitutie.

Evenals in Athene bestonden in Rome twee groote klassen van prostituées: zij, die haar bedrijf in de publieke huizen, de lupanars, uitoefenden en de vrije courtisanen, die ontelbaar waren en in wier rangen een groot aantal gehuwde vrouwen, met of zonder toestemming van haar mannen, heimelijk binnensloop. ⁽¹⁾

Ofschoon de Romeinsche jeugd op een zeker tijdstip de groote courtisane onder den naam van *Amica* heeft willen doen opgang maken als mededingster van die van Athene en Corinthe, zag men te Rome nooit vrouwen, die op de hetairen van Griekenland geleken en door haar schoonheid en hooge geestesontwikkeling opmerking verdienden. De Romeinen waren te stoffelijk in hun hartstochten, te trotsch op hun staatkundige grootheid om zich met gewone courtisanen te verbinden, die overigens noch door haar geest, noch door haar kennis uitblonken. Hun zinnelijkheid waardeerde slechts een zwelgpartij met de meisjes en de brutale bevrediging hunner lusten. Zij vergenoegden zich met veile vrouwen, die zij *delicatae* of *pretiosae* noemden, als zij slechts rijke lieden bezochten, manieren hadden en weelde vertoonden. Voor het volk bestond een categorie van publieke vrouwen der laagste rangen, die aangeduid werden onder den naam van *prostibulae* en onderverdeeld in *putae*, *alicariae*, *casoritae*, *copae*, *diabolae*, *forariae*, *blitidae*, *noctuvigilae*, *drabolae*, *prosedae*, *perigrinae*, *quadrantariae*, *vagae*, *scorta*, *scrantiae*, al naar gelang zij de broodbakkerijen, de herbergen, de openbare pleinen, de straten, de begraafplaatsen of de aanliggende bosschen bezochten; of wel dat zij min of meer gezonken, Italiaanschen of vreemdelingen waren,

(1) Om haar minnaars aan de wet op de prostitutie te doen ontsnappen, namen de gehuwde vrouwen de kleeding en de blonde pruik der prostituées aan.

de klanten bij zich aan huis opwachtten, of die van uit haar venster of op straat aanklampten; zij min of meer ruim haar gunsten deden betalen, aan burgers, slaven of vrijgemaakten de voorkeur gaven. Al deze benamingen hebben geen andere waarde dan ons te leeren, dat de openbare prostitutie zich over de geheele stad uitstreckte, dat zij voor alle standen genietbaar was en dat zij geduld werd zonder eenige andere beperking dan inschrijving op de registers en betaling der belasting, *meretricium*.

Het is evenwel noodig eene afzonderlijke klasse vast te stellen voor de danseressen en fluitspeelsters, die aan de befaamde Grieksche Auletriden herinnerden, en die de Romeinsche politie liet begaan, zonder haar aan de *licentia stupri* (1) te onderwerpen. Bijna allen overigens kwamen uit het Oosten, Griekenland of Egypte. Zij hadden weldra een grooten naam te Rome verworven, ter wille harer volkomen bedrevenheid in alle geheimen der wellust; zij lieten zich zeer duur betalen en voegden de voordeelen harer kunst bij die der prostitutie. Men zag haar slechts bij rijke lieden op het einde der feestmalen te midden der zwelgpartijen. De *Caditanen van Spanje* deden de andere vreemde danseressen een groote mededinging aan: *Martialis* en *Juvenalis* hebben van haar talent om de wellustige begeerten bij de toeschouwers op te wekken gewag gemaakt.

Men noemde haar *Saltatrices*, *fidicinæ*, *tibicinæ* al naar zij danseressen, fluit- of lierspeelsters waren. Men kan zich geen denkbeeld vormen van de ongebondenheid der bewegingen, die zij op de tonen der instrumenten uitvoerden, terwijl zij de verschillende phasen der liefde nabootsten, dan door zich te herinneren, hetgeen wij van de Auletriden van Athene en Corinthe gezegd hebben, ofschoon zij nooit het prestige van de groote Grieksche courtisanen bereikten.

Eenigen hadden wel is waar de eer door de groote La-

(1) Vergunning tot hoererij.

tijnsche dichters Horatius, Ovidius, Catullius, Propertius, Tibullus bemind te worden. Cytheris ontving dikwijls Cicero en andere groote burgers aan haar tafel, maar haars gelijken hadden nooit een invloedrijke rol in de publieke aangelegenheden.

De groote courtisanen, *bonæ meretrices*, gaven den toon aan, schreven de mode voor, trokken de aristocratie tot zich, ruïneerden de ouden en verdierven de jongen, doofden de fysieke en zedelijke wilskracht van allen uit, maar dat was ook alles.

Haar praal was bijna even groot als die der Atheensche hetairen en zij vertoonden zich in het openbaar op straat in al haar glans en in al haar onbeschaamdheid. Daar moest men 's avonds gaan om ze te zien in haar opzichtige toiletten, met juweelen beladen en onderling wedijverende in coquetterie, terwijl zij haar wellustige nonchalance in hare draagkoetsen ten toon spreidden, die door een zwerm van krachtige negers getorst werden. Zij speelden met den waaier met een volmaakte bevalligheid of hielden den metalen spiegel in de hand, die haar veroorloofde de kunstigheid van haar kapsel en den weerschijn van den gouden diadeem op de blonde kleur harer haren waar te nemen. Er waren er die te paard reden en met vaardigheid prachtige paarden of rijk opgetuigde muildieren bestuurden. Er waren weer anderen, die te voet gingen, maar steeds voorafgegaan of gevolgd door eenige slaven, die haar minnebriefjes droegen of aannamen.

Ofschoon zeer rijk, waren zij de belasting op de prostitutie niet verschuldigd en bijgevolg niet onderworpen aan de *licentia stupri*: de wet is nooit anders gemaakt dan voor de arme slokkers. De groote lichtekooien van onzen tijd zijn evenmin in de registers der politie ingeschreven. En dat zal altijd zoo zijn.

De *bonæ meretrices* van Rome bezaten een wonderlijke gave haar gedachten aan de mannen mede te deelen, die zij op haar wandelingen tegenkwamen. Het wenken met de oogen,

onmerkbare teekenen met de handen en vingers, een wel-sprekende mimiek harer lippen, dat alles zeide evenveel en nog meer dan de langste redevoeringen.

Deze pantomime der liefde was haar evenwel niet alleen eigen; zij muntten erin uit, maar het was voor alles de taal der geliefden van alle klassen der maatschappij.

Wat de gewone prostitutie aangaat, deze had te Rome verschillende erkende plaatsen, die van de politie gekend en geduld werden, en de geheime huizen. Een bijzondere clientèle bezocht deze verschillende inrichtingen: de ingeschreven meisjes waren in de lupanars, de tegenstrevenden in de logementen, de winkels der bakkers, wijnverkoopers en barbiers. In deze soort rendez-vous, verborgen de gehuwde vrouwen en jonge meisjes haar minnarijen.

De publieke huizen bevonden zich voornamelijk in de buitenwijken, zooals die van Suburre, op den berg Coelius bij de kazernen van Esquilius en van het groote Circus. In het middenpunt der stad bij den tempel van den Vrede stonden er ook eenigen; dit waren de meest aristocratische en de best ingerichte, — natuurlijk.

De lupanars van het volk, die Tertullianus de *raadkamers* der openbare ontucht genoemd heeft, bestonden uit een aantal donkere cellen met volmaakt naakte personen van beide seksen bevolkt. De schatting der prostitutie werd vooraf ontvangen. Deze cellen hadden een in- en een uitgang in twee verschillende straten uitkomende. Het ameublement eener cel bestond slechts in een biezen mat of een slecht bed, *pulvinar*, van een vuile en gelapte deken voorzien, *cento*; verder een lamp met een stinkende olie gevuld, die door den stank van den rook, dien zij op de kleêren overbracht, een ieder verried, die deze plaatsen der ontucht verliet. Op de muren zag men ruw uitgevoerde wellustige teekeningen. Voor de deur van het lupanar verrees een priapus, als sprekend wapen, die 's nachts verwisseld werd voor een lantaarn, die denzelfden vorm had. Verder wees een bordje boven elke cel aan of zij ledig, *nuda*, dan wel

bezet, *occupata*, was, evenals het tarief der gunsten van de bewoonster, welke het afdingen vermeed. In de aristocratische lupanars kwamen de cellen, *cellæ*, niet op straat uit, maar op een binnenplaats, in welks midden een fontein zich in een bekken verhief ⁽¹⁾. De ontuchtige teekeningen waren op de muren door mythologische tooneelen vervangen, waarin de goden en godinnen aan de liefde offerden. Het meubilair was ook comfortabel en de liefhebbers vonden daar een volledig personeel voor den dienst.

De *ancillæ ornatrices* waren bedienden, bestemd voor het toilet der meisjes, om ze te kleeden, te tooien, te blanketten, enz.; de *aquarioli* brachten den bezoekers verfrischende dranken en wijn ⁽²⁾; de *bacario* was belast met de hygiënische zuiveringen, waaraan de man en de vrouw zich voor en na den bijslaap onderwierpen; de *villicus* was de chef van den *leno* of de *lena*, die het huis hield en aan hem gaf men het geld op het bordje vermeld over. De *admissarii* waren eindelijk mannen en vrouwen, die belast waren op den openbaren weg klanten te werven en die naar het lupanar te brengen. Om deze reden noemden men ze ook *adductores* of *conductores*.

Het aantal lupanars was aanzienlijk en toch waren er nog vele vrouwen, die zich aan de geheime prostitutie overgaven. Deze had zich in de legerkampen verspreid met verachting der gestrengheid van de oude krijgstucht, die den vrouwen niet toestond de legers te volgen. Valerius Magenius, die dit feit aangeteekend heeft, voegt er bij, dat de zaak zoo ver gekomen was, dat de jonge Scipio, toen hij het bevel in Afrika tijdens den derden Punischen oorlog op zich nam en begeerig was een snelle hervorming in zijn kamp daar te stellen, er tweeduizend publieke vrouwen uit liet jagen. Sabatier.

(1) Er waren er die voorzien waren van een balkon, waarop de meisjes in een bont toilet en met bloemen gekroond stonden, terwijl zij in de hand een mirtetak hielden.

(2) Lib. II Cap. 2, til. I.

De vrouwen, die zich aan de geheime Prostitutie overgaven, d. i. zonder ingeschreven te zijn op de registers der edilen, werden tot een boete veroordeeld en ingeval van herhaling de stad uitgezet, als zij ten minste geen *leno* konden vinden, die haar positie regelde en haar verder onder zijn kostgangsters opnam. Niettegenstaande dit was er te Rome een aanzienlijk getal zwervende meisjes, *erratica scorta*, die geen ander verblijf hadden dan de straat, de groote wegen, de treden van de monumenten, de banken der markten, de grafzerken, de gewelven der waterleidingen, den voet van een standbeeld van Venus of van Priapus.

De geruchtmakende en dikwijls belanghebbende ijver der edilen was ontoereikend om de geheime prostitutie te bestrijden en de schandelijke tooneelen, misdaden en overtredingen weg te nemen, die zij dagelijks uitlokte. Overigens hadden zij slechts uit het oogpunt van het belang der schatkist tusschenbeide te komen en behoefden zij geen kennis te nemen van aanslagen tegen de openbare zedelijkheid. Bijna alle nachten deden zij, door verscheiden lictoren vergezeld, rond en als zij er geen werk van maakten de *louves* in de vuile schuilhoeken te vervolgen, waar zij haar leven sleten, destee meer bewerkstelligden zij huiszoekingen in sommige bordeelen. Soms onthielden zij zich door de lictoren te doen aankondigen en verlangden zij van enkele courtisane gunsten, die zij als de prerogatieven van hun mandaat beschouwden. Zoo werd Hostilius Mancinus verwond door een steenworp van de courtisane Mamilia, wier deur hij wilde forceeren, onder voorwendsel haar woning te inspecteeren.

De Romeinsche prostitutie was niet alleen het uiteinde van het wangedrag der vrouwen; men wierf voor haar ook maagden, die zonder slag of stoot in de ondeugd debuteerden, als slachtoffers de wulpschheid der *amatores* voorgeworpen.

„Als een ongelukkige, als een arm kind,” zegt Pierre Dufour, „zich voor de eerste maal opofferde, was het feest in het lupanar; men hing aan de deur een lantaarn, die een

ongewoon licht over den omtrek van de slechte plaats wierp; men hing om den gevel van het afschuwelijk heiligdom lauriertakken, die gedurende vele dagen de openbare zedigheid beleedigden en dikwijls werd na het volvoeren van het offer, de bedrijver van deze lage daad, die hij zeer duur betaalde, zelf met laurierbladen getooid, als hij het hol verliet. Deze onreine vijand der maagdelijkheid verbeeldde zich een schoone overwinning behaald te hebben en deed haar door muzikspelers vieren, die ook tot het personeel van de ontucht behoorden. Een dergelijk gebruik, door de edilen geduld, was een zooveel te bloediger beleediging der zeden, omdat de jonggehuwden, vooral onder het volk, een gelijksoortig gebruik bewaarden, door ook 's daags na de bruiloft de deur hunner woning met lauriertakken te versieren. „*Ornantur postes et grandi juana lauro*”, heeft Juvenalis gezegd. Tertullianus heeft dit gebruik afgekeurd en gezegd: „dat zij uit hare deur durven komen, die, versierd met guirlandes en lantaarnen, als een nieuwe raadskamer der openbare zedeloosheid is.”

Een niet minder belangrijke passage voor de geschiedenis der Romeinsche zeden is deze van Symphosianus ⁽¹⁾, waarin dit gesprek voorkomt:

— Hebt medelijden met mijn maagdelijkheid, zegt een arme slavin voor het lupanar gekocht, prostitueer mijn lichaam niet door mij door een schandelijk bordje te onteeren!

— Dat eene dienstmaagd, zegt de *leno* tot den pachter der meisjes, haar kome tooien en dat men op het bordje schrijve: „Wie Tarsia ontmaagdt zal een half pond zilver geven, daarna zal zij een ieder geleverd worden tegen een goudstuk.”

Men moet aannemen, dat de maagdelijkheid tegen een zeer hoogen prijs verkocht werd, want Latijnsche schrijvers bevestigen, dat het verlangde loon der lupanars zeer laag was. Zoo schrijft Juvenalis, om te zeggen dat Messalina den prijs harer

(1) Symphosianus, Histoire d'Appolonius de Tyr.

gunsten eischt, *Aera poposcit*, d. i. vraagt eenige stuivers. Petronius laat hetzelfde door Ascijlte zeggen, als deze „door een achtenswaardigen grijsaard” naar een lupanar gebracht wordt: *Jam pro cella meretrix assem exegerat*. Reeds had de pachtster der meisjes een as voor den prijs van haar cel gekregen. (1)

Deze handel in de maagdelijkheid was evenwel dikwijls niet anders dan een speculatie van de zijde der koppelaars. Men vond meer pseudo-maagden dan werkelijke. En Lucilius laat in een zijner satieren niet na aan een onervaren jonkman dezen zeer practischen raad te geven: „Koop het meisje zonder waarborg.”

De bondgenooten der prostitutie te Rome.

Evenals de officieele koppelaars waren de vrouwelijke geneeskundigen van Rome de medeplichtigen der groote courtisanen en der overspelige matronen, aan wie zij haar zorgen wijdden. Men duidde deze vrouwen, die zich aan de praktijk der kliniek der minnenden overgaven, onder verschillende namen aan: *Medicæ, obstetrices, sagæ*. Zij waren belanghebbende helpsters der prostitutie, voornamelijk de *sagæ*. En een ieder weet dat van dit woord *sage-femme*, *vroedvrouw*, afgeleid is, wat Stern met reden aanraadt niet met *femme-sage*, *wijze vrouw*, te verwarren.

In een van zijn puntichten in *La Médecine et les Mœurs de la Rome antique, d'après les poètes latins*, spreekt Martialis van deze *medicæ*, die een hysterische, de schoone Leda, behandelden, die aan een ouden onvermogenen grijsaard gehuwd was. Zij trekken zich onmiddellijk terug, zegt de dichter, zoodra men het noodig oordeelt, geneesheeren te laten roepen:

Protinus accedunt medici medicæque
recedunt.

De *obstetrices* waren de eigenlijke verloskundigen; zij

(1) Petronius. Satyricon. Cap. VIII.

hadden als handlangsters de *adstetrices*. De *sagæ*, evengoed als de *medicæ* en de *obstetrices* hielden zich met verlossingen en met vrouwenziekten op. Die geheele wereld was dus niet veel waard en hield zich voornamelijk bezig met verboden handelingen, vruchtafdrijving en koppelarij. Onder haar werden de tooverheksen, de reukwerkmaaksters, de kapsters, enz. geworven. Al hare handelingen droegen het kenmerk van een bijgeloovigen oude-wijvenpraat, die op de behaagzucht, de ontucht en de lichtgeloovigheid der vrouwen speculeerde. Er was in haar iets van de koppelaarster, van de vroedvrouw en van de kleerenkoopster. Zij lieten niet erkende kinderen verdwijnen, bereidden door offeranden een gelukkige zwangerschap en een gunstige verlossing vrij van tegenspoed voor. Onder het werk riepen zij Diana driemaal aan, of meer, indien dit noodig was.

Aan haar nog was de plicht het kind te wasschen en gedurende vijf dagen het toilet van de kraamvrouw te maken. Eindelijk riep men haar nog als de pasgeborene ziek was, en haar geheele behandeling bij deze gelegenheid bestond in het lichaam van het kind met amuletten te bedekken, waarbij zij Juno, Lucine, Diana en zelfs Castor en Pollux aanriepen.

Plinius heeft eenige harer voorschriften medegedeeld betreffende de behandeling van ziekten door versch of tot asch verbrand bloed der stonden. Tusschenpoozende koorts en dolheid waren geneesbaar door het *virus lunare* (1) hetzij door wrijvingen of door aanraking met de huid in een zakje of in een zilveren medaljon. Dit bloed had volgens de Romeinsche vroedvrouwen nog een hoedanigheid: een vrouw, die de regels had, vernietigde de rupsen en de insekten van een veld, indien zij er eens of meermalen omheen liep. Maar als tegenwicht sloeg zij de planten met onvruchtbaarheid, deed zij de vruchten van de boomen vallen, de merries voor den tijd werpen, verjoeg zij de bijen,

(1) Maandelijksche vloeiingen.

maakte zij de scheermessen bot, enz. Het privaatileven der vrouwen stond in verband met haar onwetendheid; zij hadden een zwak voor druivennat, zooals men ziet in *Andrienne*, een der bekoorlijkste tooneelstukjes van Terentius, waarin Lesbie, de *sagæ*, die geroepen wordt om de jonge Glycerie bij te staan, ons voorgesteld wordt als de gezellin der drinkgelagen van oude slaven. Dezelfde Lesbie schreef, volgens denzelfden schrijver, onmiddellijk na de bevalling van haar patiënt een bad voor en vier dooiers van eieren.

Te Rome en te Athene hadden de vroedvrouwen niet alleen het monopolie der vruchtafdrijvingen en der kindermoorden, misdaden die door de wetten en de openbare zeden zoo wat geduld werden, maar ook dat der geheimhoudingen en der vooronderstellingen van de geboorte van een kind. Zij brachten de jonggeborenen, waarvan men zich ontdoen wilde, naar de boorden van den poel van Velabre, aan den voet van den berg Aventin. In dezen afschuwlijken grafkuil zag men anderen de voorwerpen komen zoeken, die zij voor een gefingeerde bevalling noodig hadden om een erfenis te bemachtigen.

Juvenalis zegt wel inderdaad in zijn welsprekende satire op de vrouwen: „Ik dring niet aan op de onderschuiving van kinderen, noch op de trouwloosheid van haar, die met de wenschen en vreugde van een echtgenoot spottende, hem van de boorden der schandelijke Velabre erfgenamen medebrengen, waarvan hij de vader denkt te zijn.”

Deze kwaadstichtende schepsels deinsden voor geen misdaad terug om haar inhaligheid te voldoen; zij verkochten ook drankjes tot prikkeling of tot beteugeling der minnedrift, waarin dikwijls, zooals Horatio ons gezegd heeft, bloed van een jong kind kwam, dat door haar vermoord was. De drogerijen van Canidie, de recepten van Salpé ⁽¹⁾, de nage-

(1) Salpé, een *obstetrix*, door Plinius (liv. 28) aangehaald, schreef tegen het onvermogen voor, zevenmaal de geslachtsdeelen van een ezel in kokende olie te dompelen, en met deze olie de geslachtsdeelen te wrijven.

boorte der paarden van de tooverkollen ⁽¹⁾, de Erijngion ⁽²⁾ van Sapho: hieruit bestonden haar geneeskunde en middelen.

Het is onnoodig andere schrijvers aan te halen en talrijker nasporingen over dit onderwerp te doen, wij weten nu wat de functiën waren der vrouwelijke geneeskundigen in Rome. Zij hadden bovenal het monopolie der vruchtafdrijvingen en waren de hulp der prostitutie.

De Romeinsche wet strafte evenwel vrij streng de vruchtafdrijving, maar men paste haar niet toe; de overheid liet de *Sagæ* met hun winstgevend bedrijf ongemoeid. De tekst der wet was als volgt:

„Wie een vruchtafdrijvend drankje zal hebben laten innemen, zelfs zonder eenige misdadige bedoeling, zal, zoo hij arm is, naar de mijnen gezonden worden. En als hij rijk is, zal hij naar een eiland verbannen worden en een gedeelte zijner bezittingen verbeurd verklaard. Indien de moeder of het kind door het gebruik van dezen drank zullen bezweken zijn, zullen de schuldigen met den dood gestraft, worden.”

Qui abortitionis poculum dant, et si dolo non faciant humiliores ad metallum, honestiores in insulem, amissa parte bonorum, relegantur. Quod si poculo mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiuntur.

Niettegenstaande dit had de vruchtafdrijving burgerrecht verkregen in de Romeinsche zeden en werd zij openlijk uitgeoefend. De schrijvers spreken ervan als de gewoonte, die door de wetten gedeeld werd en waartoe vorstinnen en patricischen uit verschillende beweegredenen haar toevlucht namen.

Juvenalis toont ons nog in zijn Satire tegen de schijn, heiligen, hoe Domitianus wetten tegen het overspel maakte-

(1) Vocht, dat na de dekking uit de scheede der merries vloeit.

(2) *Erijngion Campertre* soort van het geslacht der Bloemkroondragenden, bekend onder den gewonen naam van veld-kruisdistel. Haar wortel (zegt Plinius liv. 22) vertoont de geslachtsdeelen van den man of der vrouw. Deze Sapho niet te verwarren met Sapho van Mitylene.

terwijl zijn nicht Julia zich befaamd maakte door haar af-drijvingen.

Quum tot abortivis foecundum Julia
vulvam,

en dat zij uit haar te vruchtbare lendenen nog trillende stukken scheurde, die door hun gelijkenis tegen haar oom getuigden. Solveret, et patruo similes effunderet offas.

Men ziet: Julia had de vrucht af laten drijven om het bewijs harer betrekking met haar oom Domitianus te vernietigen. Het was ook meestal voor gelijke redenen dat de vrouwen haar toevlucht namen tot de vruchtafdrijving. Corinna, de minnares van Ovidius en de kleindochter van Augustus, liet zich ook behandelen om het bewijs harer betrekkingen met den dichter te doen verdwijnen: „Corinna heeft als zooveel anderen,” zegt de schrijver van *Amours*, „een aanklager zien komen, die haar levensdagen zou komen verontrusten en als zooveel andere vrouwen heeft zij getracht het kind te vernietigen, dat haar rust en haar schoonheid bedreigde.”

Dum labefactat onus gravidi temeraria
ventris,

In dubio vitæ lassa Corinna jacet.

Ovidius, die niet medeplichtig was aan de misdaad, werd verontwaardigd tegen zijn minnares, daarna heeft hij de goden gesmeekt haar te vergeven; maar hij heeft de vrouw vervloekt, die het eerst het voorbeeld van een dergelijke misdaad gegeven had.

„Zij verdiende,” zegt hij, „in dezen strijd tegen de natuur te bezwijken, want zij wilde haren buik slechts voor eenige tijdrimpels besparen;”

Ut careat rugarum crimine venter;

„en zij beliep de kans in het graf te dalen.”

„Vrouwen,” roept hij uit, „waarom in uwen buik een moordend ijzer te steken, waarom het kind, dat nog niet leeft, vergif te geven.”

Vestra quid effoditis subjectis viscera telis.

Et nondum natis dira venena datis.

Hij besluit zijn welsprekende elegie met deze slotrede:

„Zij sterft na haar kind gedood te hebben en als men haar met loshangende haren op haar sterfbed draagt, roepen allen die haar zien uit: Dat is rechtvaardig, dat is goed. Zij heeft het wel verdiend!”

Sæpe, suos utero quæ necat, ipsa perit.

Ipsa, perit, ferturque toro resoluta capillos:

Et clamant, merito! qui nò documque vident.

In de Heroïde laat Ovidius ons den brief na van Cassana aan haar broeder Macarea, van wien zij zwanger is: Mijne min had het eerst het voorgevoel van mijn zwangerschap; zij zeide mij: Dochter van Eole, gij bemint! Ik kleurde, de schaamte deed mij de oogen op mijn boezem nederslaan; dit zwijgen, deze bekentenis waren reeds beteekenend. Reeds rondde de last mijn ontuchtige lendenen en waren mijn zieke ledematen bezwaard door zijn heimlijk gewicht.”

Jamque tumescebant vitiati pondera
ventris,

Aegraque furtivum membra gravabatonus.

„Wat een kruiden, wat een medicamenten bracht mijn min mij niet, hoeveel liet zij mij niet stoutmoedig innemen,”

Quas mihi non herbas, quæ non medica-
mina nutrix Attulit, audaci suppo-
suitque manu;

„om, — en dat alleen hebben wij u verborgen, — den steeds grooter wordenden last uit mijn ingewanden geheel te verdrijven! O, te taai reeds weerstond het kind de pogingen der kunst en was het in veiligheid tegen zijn geheimen vijand.”

Wij zien daardoor, dat het meestal met behulp van zelfstandigheden, die de maandelijksche zuivering bevorderen, was, dat men de afdrijving zocht uit te lokken, maar deze middelen slaagden niet altijd en het kind bleef veilig in een hoek der baarmoeder. Dan moest men de vrucht met

een moordend ijzer doorsteken, zooals men dit het jonge meisje deed, die „stierf na haar kind gedood te hebben.”

Maar het was niet altijd om de vrucht van onwettige betrekkingen te vernietigen, dat de Romeinsche vrouwen zich lieten behandelen. Het was ook en wel het meest, zooals Ovidius zegt, om de misvorming van de taille te voorkomen en uit vrees voor de striemen op den buik, die aan een minnaar een deel zijner illusiën ontnemen... — striemen, die een eerbare vrouw als de roemrijke litteeke-
nen van het moederschap beschouwt!

De last der zwangerschap, de barensweeën, de zorgen van het moederschap, te vermijden en het bewaren der bekoorlijkheden om aan haar minnaars te behagen, waren dus de zedenleer der Romeinsche matrone in het tijdperk van verval. Tot haar richt zich Arela-Gellius met een gerechtvaardigde verontwaardiging: „Denkt gij, dat de natuur aan de vrouw borsten heeft gegeven als bevallige verhevenheden om de borst te versieren en niet om kinderen te zoogen?” Met dit denkbeeld bezielde spannen de meeste onzer modepoppen, *prodigiosæ mulieres*, zich in om deze heilige bron uit te putten en op te doen drogen, waaraan het menschelijk geslacht het leven ontleent en wagen zij het haar melk, te bederven, alsof deze de attributen harer schoonheid bederft. Dezelfde dwaasheid brengt er haar toe de vrucht te doen afdrijven door verschillende kwaaddoende middelen opdat de gladde oppervlakte van haren buik niet rimpele en niet neerhangt onder den druk van zijn last en de weeën van het kraambed.”

Wij hebben gezien, dat de *Sagæ* niet alleen werk maakten van de koppelarijen en de vruchtafdrijving, maar dat zij ook de blanketsels, de reukwerken en alle liefdedrift opwekkende middeltjes leverden. Voor de bereiding gebruikten zij de aromatische zelfstandigheden van Azië en Afrika, die een prikkelende werking op de geslachtsorganen hadden. In het overdreven gebruik dezer stoffen vonden de Romeinen het geheim hunner onvergelykelijke wellustigheid en hunner

wulpsche buitensporigheden. Al de soorten van prostitutie waren dus schatplichtig aan de *Sagæ*, die tegelijk reukwerkverkoopsters en tooveressen, vroedvrouwen en koppeelaarsters waren, maar ook altijd oude lichtekooien, die in het gareel der prostitutie grijs geworden waren.

Evenals de scheerders, werkzame handlangers der pedestastie, trokken zij groote voordeelen uit haar nijverheid, want iedereen parfumeerde zich in Rome: de mannen, de vrouwen, de kinderen, de publieke vrouwen en de schandjongens. Bij het opstaan, bij het naar bed gaan, voor den maaltijd, na het bad werd het geheele lichaam met welriekende oliën overgoten, de kleederen en de haren waren met geurige aftreksels doortrokken; men liet in de vertrekken aromatische poeders branden, men deed er van in de spijzen, in de dranken, in de meubels, in het water, voor de zuiveringen bestemd; men besprenkelde er de beddekens mede. Het zenuwstelsel was door den doordringenden reuk der parfumerieën in een voortdurenden staat van overprikkeling en overspanning. Maar het waren de losbollen en lichtekooien voornamelijk die er het meeste gebruik van maakten. „Hoofdzakelijk,” zegt Dufour, in de inleiding van de *Worstelschool van Venus, palæstra venera*, „kwamen, om ons van een oude uitdrukking te bedienen, de parfumerieën den wellust te hulp. De beide minnenden lieten zich het geheele lichaam met liefelijk geurende oliën zalven, na in welriekend water een bad genomen te hebben; de wierook brandde in de kamer als voor een offer; het bed was met bloemenslingers versierd en met rozenbladeren bestrooid, de meubels ontvingen een regen van nardus- en kaneelolie. De zuiveringen met aromatische waters werden dikwijls herhaald, gedurende die lange uren aan de liefde gewijd, te midden eener atmosfeer, die meer welriekend was dan de Olympus.”

Al de hulpmiddelen van den wellust, al de voorwerpen, die nog aan de prostitutie het middel konden verschaffen om kunstmatig de zinnen op te wekken, behoorden tot de

geheime handelsartikelen van de *Sagæ*. Wij zullen de beschrijving niet geven van al die werktuigen van den wellust en ontarding, die den dienst der tegennatuurlijke liefde bevorderden.

Die monsterachtige verfijningen van de ontaarde zonen der eerste Romeinen werden door den apostel Paulus geschandmerkt ⁽¹⁾: God heeft hen aan de hartstochten der schande overgeleverd; want de vrouwen hebben het natuurlijk gebruik der mannen verwisseld voor een tegennatuurlijke gewoonte; en evenzoo hebben de mannen, het natuurlijk gebruik der vrouw verwaarloozende, zich vervuld met onreine gedachten jegens elkander en ontvangen zij in zich zelven de straf hunner dwaling.

Deze tuchtiging was, zooals wij zien zullen, de ziekten der voorttelingsorganen: vloeelingen, zweren, vijgwratten aan den aars. En hoe kon het ook anders zijn met de schandelijke gewoonte der onanie en sodomie, terwijl de vrouwen aan een nagemaakten phallos de gewaarwordingen vragen, die haar oververzadigde zinnen onmachtig zijn in den natuurlijke omgang te gevoelen en de mannen om hun vermogen op te wekken de hulp inroepen van prikkelende zetpillen, van schijnmiddelen, waarvan voornamelijk de wellustelingen gebruik maken, die door al de verfijningen der prostitutie verslapt zijn. Zij duiden die ontuchtige voorwerpen onder den naam van *fascina* aan, een uitdrukking die Petronius bezigt in de beschrijving der geheimen, „die aan de zenuwen al haar kracht teruggeven.” Ziehier waarin die geheimen bestonden:

Simul que profert Enothea scorteum fascinum, quod ut oleo et minuto pipere atque urticae trito circumdedit semine, paulatim coepit inserere ano meo... Viridis urticae fascem comprehendit, omniaque infra umbilicum coepit lenta manu cedere ⁽²⁾.

(1) Eerste brief van Paulus aan de Romeinen.

(2) Petronius. *Latyricon* Cap. CXXXVIII.

„Op deze woorden brengt Enothea een lederen phallos, bestrooit hem met peper en gestampde brandnetelkorrels, met olie verdund, en stopt hem langzaam in mijn aars... Daarna bestrijkt zij met een handvol versche brandnetels zachtjes mijn onderbuik.”

Onnoodig te zeggen dat Enothea een tooverheks, een priesteres, een afschuwelijk oud wijf was, die evenals al de *Sagæ* van Rome de liefde-opwekkende therapie beoefende.

Als andere bondgenooten der prostitutie moet het geheele personeel der baden genoemd worden, want het is zeker, dat de lupanars en andere plaatsen der wettige prostitutie niet de eenige verblijven van den wellust te Rome waren. De badhuizen waren daaronder en met recht heeft Petronius van hen gezegd:

Balnea, vina, Venus, Corrumpunt corpora sana;

Et vitam faciunt balnea, vina, Venus.

„De baden, de wijn en de liefde verwoesten de gezondheid van het lichaam en toch wat maakt het leven bekoorlijk, zijn het niet de baden, de wijn en de liefde.”

Tegen drie uur in den namiddag kondigden de klokken de opening dezer inrichtingen aan. De eenen waren voor de aristocratie, de anderen voor het volk bestemd. De toegangsprijs tot deze was buitengewoon matig en enkele baden waren zelfs vrij, want zij werden als een propaganda-middel voor de verkiezingen door rijke particulieren opgericht en onderhouden. In den beginne waren de baden zóó ingericht, dat zij de zalen in een half-duister lieten, terwijl de seksen gescheiden waren. Maar later liet men het licht ruimschoots binnen en waren zij voor beider kunne gemeen. De menging bracht noodlottig de grootste wanorde in de zeden. Er waren bassins, die tot duizend personen konden bevatten. Mannen, vrouwen en kinderen krioelden in het water in de meest volkomen naaktheid. In die uitgestrekte Oostersche lupanars was het veld ruim voor de prostitutie. En onder de oogen der edilen vertoonde zij zich met de grootste onbeschaamdheid. Niet alleen werden er rendez-

vous gegeven, niet alleen werden er in het openbaar tooneelen van schaamteloosheid gegeven, maar zelfs van monsterachtige ontucht. De Romeinsche Lesbieschen gaven den mannen haar meest onkuische liefkoozingen en leerden haar kunst aan de slavinnen en kinderen. Men duidde de laatsten aan onder den naam van *fellatores* en de vrouwen onder dien van *fellatrices*. En al die walgelijke hartstochten vertoonden zich op klaarlichten dag. Men leze hierover Juvenalis, de Satires van Martialus, de comedies van Plautus en Terentius. Matronen gaven haar lichaam aan masseurs van beroep over: *Unctor sciebat dominam suam hujusmodi titillatione et contrectatione gaudere*. Juvenalis had hetzelfde gezegd in een beroemd vers. Zoo waren de baden: plaatsen van openlijke prostitutie, wellust en uitspattingen van allerlei soort, want men at er dikwijls, men dronk, men speelde, men gaf er zich aan alle vuile wulpschheid over, niettegenstaande de edicten van zekere keizers, van Marcus-Aurelius en van Alexandrus Severus, niettegenstaande de krachtige protesten van burgers, die de ongelukken voorzagen, waardoor het vaderland bedreigd werd.

De prostitutie vond nog een verblijf in de wijnhuizen, herbergen en kroegen. In de wijnhuizen of *popina* zag men in een donkere en gewelfde zaal, die gelijkvloers was, te midden der tonnen en vaten mannen en vrouwen aan tafels zitten. Daar aten, dronken, speelden zij en gaven zich aan alle losbandigheid over. In de herbergen, *cauponaë*, waren kamers, die men aan de bezoekers verhuurde. Maar de *diversoria* waren slechts hotels garnis, waar men 's nachts logeerde.

De edilen hadden het toezicht over die inrichtingen en hopen, waar zich den meesten tijd misdadigers en niet-ingeschreven meisjes verschuilden, die de belasting op de prostitutie wilden ontduiken. De eigenaars waren verantwoordelijk voor alle overtredingen, die bij hen plaats grepen en de edilen legden hun talrijke boeten op, die zij hetzelfde oogenblik moesten betalen of bij onwil werd, *coram populo*,

een zeker aantal rietslagen door de lictoren toegediend.

De kelders der bakkers, waar de molensteenen stonden om het koren te malen, dienden ook tot schuilplaats van zwervende meisjes en van haar gezellen. Het korps der edilen deed er zijn besten slag, maar verzette zich niet tegen den droevigen handel, die er dag en nacht gedreven werd.

Eindelijk als andere plaatsen der prostitutie, moet men de donkere hoeken noemen, die zich onder de donkere trappen van het circus en tusschen de kolommen en de *caveæ* bevonden, waar de zwaardvechters en de wilde dieren opgesloten waren. Op de dagen, dat er openbare spelen plaats hadden, lieten de minste lichtekooien zich in de vochtige benedengedeelten van het worstelperk prostitueeren. Van af de plaatsen, die zij binnen het gebouw innamen, maakten zij teekens aan de toeschouwers en namen hen door de *vomitoria* (uitgang) mee naar buiten. Dat duurde gedurende de geheele voorstelling en men zag slechts haar en de publieke omroepers, die haar beschermers waren, langs de trappen der *cunei* gaan en komen, en der *præcinctiones*, rondgaande wandelplaatsen tusschen het *podium*, waar de keizer, de vestalen, de senatoren en de ridders waren en de steenen trappen *popularia*, die voor het volk bestemd waren. De edilen duldden deze schaamteloze tooneelen, die, het is waar, slechts weinig de openbare zedelijkheid kwetsten en verlangden slechts van herbergiers, kroeghouders, bakkers, omroepers, handlangers en beschermers der prostituées nauwkeurig de belasting, *meretricium*, te betalen.

Wetten en reglementen op de prostitutie in Rome.

Dank zij de strenge wetten van Romulus en de bekwaamheid van zijn opvolgers gaf de instelling van het huwelijk, voornamelijk uit een staatkundig oogmerk in het leven ge-

roepen, aan de vrouwen strenge zeden, die het voornaamste grondbeginsel waren van de Romeinsche grootheid. De wetten van Romulus, ten getale van vier, waren noodig om de heftigheid der hartstochten van die half wilde mannen te breidelen en om den voornaamsten maatschappijken grondslag van den nieuwen staat te vormen. Maar de beschikkingen van het huwelijkswetboek, op koperen platen gegraveerd in het Capitool, raakten slechts de burgeressen; het vrijgeworden volk bleef overgeleverd aan de onechtelijke samenwoning en aan de prostitutie. Dit was een groote politieke misslag, ongelukkig bestemd om dat brandpunt van verderf te onderhouden, dat zich onder het keizerrijk, na de groote Aziatische oorlogen, tot alle klassen der maatschappij uitstreckte en al verergerende het verval der Romeinen met zich bracht.

Het huwelijk was te Rome in aanzien, had min of meer uitgestrekte burgerlijke kracht, naar den vorm, waarin het gesloten was. Dat, hetwelk zich met het offer der *confaration* bezegelde, d. i. door het gebruik van hetzelfde brood, dat de echtelieden bij de plechtigheid aten, werd als het welvoegelijkste beschouwd; dit was het, hetwelk de meeste rechten evenals de eervolste titels aan de vrouw toestond. Het huwelijk bij *usucapion*, minder geëerd en waaraan men den naam van half-huwelijk gaf, kwam enkel door de samenwoning van een jaar tot stand, mits er geen afbreking van drie achtereenvolgende dagen had plaats gehad: het werd veelvuldig door het verslappen der zeden. De onwettige samenleving had volstrekt niets schandelijks in zich; zij werd voor een derde soort huwelijk gehouden; de wetten noemden haar een geoorloofde gewoonte.

Deze staat evenwel, waarvan de wettigheid slechts berustte op het schijnbare voornemen van hen, die hem aannamen, en waarvan het bestaan slechts uitgemaakt werd door het vermoeden van hun wil, *ex sola animi destinatione*, zooals de wetgever zich uitdrukt, kreeg de benaming van niet-gerechtigd huwelijk, *injustæ nuptiæ*. De bijzit was geen

echtgenoot; zij nam er de plaats voor in en was er van onderscheiden door de kleeding. De kinderen, ofschoon toegelaten tot den omgang met andere burgers, maakten geen deel uit van de familie hunner vaders; zij erfden niet van hem; en toen het slechts vergund werd vrouwen uit den slavenstand of uit geringe ouders tot bijzit te nemen of wel die van een hooge geboorte onteerd zouden worden door zich aan de prostitutie over te geven of door andere beroepen uit te oefenen, die evengoed laag en verachtelijk waren, waren de bijzitten niet zeer gezien; men onderscheidde haar weinig van de lichtekooien; de openbare losbandigheid kwetste de zeden niet meer, omdat zij er een deel van uitmaakten ⁽¹⁾.

De geschiedschrijvers hebben ons de verachting der Romeinen van de Republiek doen kennen voor het overspel, de afschuwelijke straffen aan de schuldige vrouwen opgelegd, die, in het openbaar aan de bespringing door een ezel overgeleverd, als beesten voor den wagen van den beul werden gespannen, om ten slotte tot de openbare prostitutie gedoemd te worden. Maar terwijl de matrone, mater familias, door ontzag en eerbewijzen omringd werd, terwijl de vestalen belast waren op de altaren het heilig vuur der eerbaarheid te onderhouden, onderwierpen vele vrouwen en meisjes zich aan de zwaarste der slavernijen: de prostitutie.

De groote jurist Domitius Ulpianus, schrijver van *singularis regularum*, van wien de werken over Romeinsch recht bijna geheel weergegeven zijn in de *Pandectes*, heeft ons onder den titel *De ritu nuptiarum* de wettelijke omschrijving der prostitutie te Rome nagelaten. Hij zegt:

Eene vrouw bedrijft in het openbaar prostitutie, als zij niet alleen zich in een plaats van ontucht prostitueert, maar ook als zij kroegen en andere plaatsen bezoekt, waar zij niet voor hare eer zorg draagt.

(1) Sabatier, Romeinsche wetgeving. — Terrasson, Geschiedenis van de Romeinsche Rechtspraak.

Men verstaat door een openbaar bedrijven de handeling dier vrouwen, die zich aan iedereen en zonder keus prostitueeren. Deze uitdrukking strekt zich niet uit tot gehuwde vrouwen, die zich aan overspel schuldig maken, noch tot meisjes, die zich laten verleiden.

Een vrouw, die zich voor geld aan een of twee personen overgegeven heeft, wordt niet gerekend in het openbaar prostitutie te bedrijven.

Octavianus denkt met recht dat zij, die zich in het openbaar prostitueeren, zelfs zonder geld aan te nemen, tot die vrouwen behooren gerekend te worden, die in het openbaar prostitutie bedrijven.

De publieke vrouwen werden niet in volkstelling begrepen, maar zij waren op de registers der prostitutie, door de edilen gehouden, ingeschreven, die haar dan het equivalent van de hedendaagsche *politiekaart* afgaven, een vrijbrief voor ontucht in het latijn *licentia stupri* genaamd. Deze vergunning tot prostitutie werd gedurende langen tijd slechts aan de vrouwen der plebeërs afgegeven; maar onder het keizerrijk, toen de verdorvenheid haar uiterste grenzen bereikt had, eischten de vrouwen der patriciërs, *ingenuae*, hare inschrijving (1).

De prostituées waren geschandvlekt, hetgeen wettelijk het *burgerlijk onvermogen* na zich sleepte. Deze staat was evenzoo en met recht aan die personen opgelegd, die zich aan het bedrijf van koppelaar, *lenocinium* (2) overgaven.

(1) Vrouwen van Senatoren en van ridders verzochten als *meretrices* op de registers der edilen vermeld te worden, om zich aan de straffen te onttrekken, die haar bedreigden, aan het toezicht harer familie en om het ongebonden leven te leiden, wat haar aanstond.

(2) De ritu nuptiar. Lib. XXII, tit. 2.

Ziehier overigens wat Tacitus zegt, *Annales Lib. II, Cap. LXXXV*: „De senaat maakte dit jaar strenge wetten om de losbandigheid der vrouwen te beteugelen. Men verbood het bedrijf van prostituée aan haar, wier grootvader, vader of man Romeinsch ridder was; want Vestilia, van een pretoriaansche familie, was bij de edilen geweest om zich op de lijst der publieke meisjes te doen inschrijven; (nam Vestilia, praetoria

Het schandmerk was een *onuitwischbare* vlek, die al de agenten der prostitutie teekende, de publieke meisjes en de patroons, de *leno* en de *lena*, de kroeg- en logementhouders, de verhuurders, de bakkers, de parfumeurs en andere kooplieden, onder den geslachtsnaam van *meretrices* aangewezen, d. i. allen, die winst maakten uit den schandelijken handel van het menschelijk lichaam. Want de schandelijkheid, zeide de wet, wordt niet weggenomen door de tuschenkomst.

Door een tegenstrijdigheid met den geest der Romeinsche wet waren alle *meretrices*, die van hun burgerrechten verstoken waren, voor de evenredige belasting voor de stad ingeschreven; zij moesten het *vectigal* of het *meretricium* betalen.

Het was Caligula, die het denkbeeld had de openbare ontucht met een belasting te treffen, zooals dat in Griekenland plaats vond, maar zonder ze evenwel te verpachten. Alexander Xeverius, die vond dat dit geld slecht rook, stemde slechts toe het te ontvangen onder den naam van belasting tot onderhoud der openbare gebouwen. De geschiedenis zegt ons niet, of het budget der openbare gebouwen op de civiele lijst van den keizer thuis hoorde. Dit zou een zeer opmerkelijk precedent geweest zijn van wat de politieke financiers overschrijving noemen. Theodosius en Valentinianus schaften haar geheel af, maar hun opvolgers herstelden haar zonder schaamte. Anastatius liet haar eindelijk voorgoed verdwijnen.

Een andere wet betrekkelijk de prostitutie verbood aan de burgers slavinnen te huwen, die door *leones* vrijgemaakt waren; ontzegde aan publieke vrouwen het huwelijk en aan Senatoren de dochters van *leones* te trouwen.

familia genita, licentiam stupri apud aediles vulgaverat;) volgens een gewoonte van onze vaders, die vermeenden dat een vrouw reeds genoeg gestraft zou zijn door de verklaring alleen van haar ontucht. (*More inter veteres recepto, qui satis poenarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant.*)

Politierglementen schreven aan alle prostituées een bijzondere kleeding voor. In plaats van de voegzame stola der matronen, die tot aan de voeten reikte, mochten zij slechts een korte tunique en een toga dragen, die van voren open was en haar den bijnaam van *togatae* deed geven. Op een zeker tijdstip namen zij van de Oostersche lichtekooien de doorschijnende zijden kleederen, *sericae vestes*, over, die alle deelen van het lichaam in hun volle naaktheid lieten zien. De matronen namen onder het keizerrijk deze mode over en droegen op haar beurt deze livrei der schande, wat Senecus zoo verontwaardigd heeft. „Wij lieten met groote kosten,” zegt hij, „deze stoffen uit de meest verwijderde streken komen, opdat onze vrouwen niets meer in het verborgen hoefden te toonen aan haar minnaars.” De witte linten, *vittæ tenes*, die de haren der jonge meisjes en der eerbare vrouwen bijeenhielden, waren haar niet vergund. Zij moesten een blonde pruik dragen of zich de haren geel laten verven, wat zij op straat onder een kap, *palliolum*, verborgen. In het circus, den schouwburg of publieke bijeenkomsten droegen zij een bijzonder kapsel, volgens haar keus: de myter, de krans of de tiara met bloemen en soms een versiersel van goud of edelgesteenten. De myter, minder uitgesneden dan die van de R. C. bisschoppen, was evenzoo van twee slippen voorzien, die zij over de ooren haalden. . . . Eindelijk moesten zij met sandalen geschoeid zijn; geregen laarsjes waren alleen den matronen vergund.

Bij een besluit van Domitianus was het haar verboden in een draagkoets door de straten te gaan ⁽¹⁾. Want dit voertuig, bij zijn verschijning door de zwangere matronen be-

(1) Dit besluit van Domitianus, betrekkelijk de prostitutie, was evenals die van Augustus en Tiberius slechts huichelarij. Deze gekroonde monsters tooiden zich bij hun troonsbestijging met het uiterlijke van de deugd en gaven den grootsten ijver voor de zuiverheid der zeden voor, terwijl zij tegelijk het voorbeeld der vuilste uitspattingen gaven. Maar, zegt Sabatier, wat vermogen de wetten in het belang der zeden, als de zeden openlijk gekwetst worden door hen zelf, die de wetten maken.

stemd, werd spoedig voor de groote courtisanen een soort draagbaar alkoof, door acht slaven getorst, waarin zij haar minnaars in het voorbijgaan lieten instijgen, waaraan zij zich dan, na de gordijnen dichtgetrokken te hebben, overgaven. Als zij alleen waren, *in patenta sella*, vertoonden zij zich op de openbare wandelingen op kussens uitgestrekt, terwijl zij de blikken der mannen trachtten te trekken en hun lusten op te wekken. Na Domitianus namen zij de draagkoetsen weder in gebruik en de getrouwde vrouwen deden evenzoo, wat aan Senecus deed zeggen: „Toen legden de Romeinsche matronen zich in haar koetsen als om geveild te worden.”

DE PROSTITUTIE DER MANNEN.

§ I. Verdorvenheid der Cesars.

Wij hebben achtereenvolgens al de soorten van prostitutie te Rome in oogenschouw genomen, de prostitutie der gastvrijheid, de gewijde en eindelijk de wettige prostitutie door publieke vrouwen, wolvinnen en groote courtisanes, matronen en vrije meisjes uitgeoefend. Wij moeten nu de prostitutie der mannen leeren kennen, die even verbreid was als die der vrouwen en niet alleen onder het plebs, onder vrijgemaakten en slaven, maar ook in de hoogere standen, bij keizers, senatoren en ridders, wier ondeugden en verdorvenheid eeuwig de beschaafde volken zullen verbazen. Ziehier feiten:

Cesar. — Het was hem niet voldoende Posthumia, de vrouw van Servius Sulpicius; Lolliia, die van Aulus Gabinius; Tertulla, die van Marcus Crassus; Marcia, die van Cneius Pompeus; Servilia en hare dochter Tertia verleid te hebben ⁽¹⁾. Na al de overspelen, waarin hij de Romeinsche matronen meegesleept had, na zijn liefde voor de koningin Eunoe van

(1) Suetonius cap. 4. Les douze Cesars.

Mauritania en voor Cleopatra, moest hij zich zelf ook nog aan de mannen overgeven. Nicomedus, koning van Bithynië, had zijn maagdelijkheid. Cicero bevestigt het in zijn brieven. Dolabella verweet het hem op de tribune van den Senaat en noemde hem de bijzit van een koning; Curion maakte hem voor *lupanar van Nicomedus* uit en voor *prostituë van Bithynië*. Eens, dat hij de onbeschaamdheid had ten gunste van Nysa, de dochter van zijn minnaar, te spreken, viel Cicero hem met een gebaar van walging in de rede: „Laat dat met rust, wat ik je bidden mag; men weet te goed wat gij van Nicomedus ontvangen en wat gij daarvoor in de plaats gegeven hebt.”

Octavius duidde Cesar aan onder den naam van *Koningin* en Pompejus onder dien van *Koning*. Na de verovering van Gallië hoorde Cesar, toen hij naar het Capitool optrok, door de soldaten om zijn zegewagen zingen: Cesar heeft de Galliërs onderworpen, Nicomedus heeft Cesar onderworpen. Zie Cesar nu triompheeren door de Galliërs onderworpen te hebben; Nicomedus triompheert toch niet, ofschoon hij toch Cesar onderworpen heeft.”

Toen hij eens woedend werd en zeide, dat hij over de hoofden van zijn medeburgers zou loopen, antwoordde men hem dat dat *moeilijk zou zijn voor een vrouw*. En hij vergenoegde zich te antwoorden, dat Semiramis in Assyrië en de Amazonen in een groot gedeelte van Azië geregeerd hadden. *Suetonius*. Zoo was Cesar: „de man van alle vrouwen en de vrouw van alle mannen.”

Octavius. — Suetonius zegt van hem ⁽¹⁾: „Zijn goede naam werd van zijn jeugd af door meer dan een schanddaad bezoedeld.” Marcus Antonius verwijt hem „ten koste van zijn oneer de aanneming door zijn oom gekocht te hebben.” Lucius, de broeder van Marcus Antonius, zegt, dat Octavius „na voor het eerst zijn onschuld aan Cesar overgeleverd te hebben, haar een tweede maal in Spanje verkocht voor

(1) Suetonius. Vie des douze Césars. Cap. LXVIII et suivants.

300,000 sesternen aan Hirtius." Lucius voegde eraan toe: „dat Octavius de gewoonte had het haar op zijn beenen te verbranden, opdat het zachter zou opgroeien." Sextus Pompejus maakte hem voor *verwijfde* uit en men weet, wat dit woord te Rome beteekende.

Het geheele volk paste eens onder toejuiching een vers op hem toe, dat op het tooneel voorgedragen, van een priester van Cybele sprak, die het psalter bespeelde. Dit vers, in een dubbelzinnige beteekenis opgenomen, kon zeggen: Ziet deze cinæde de wereld regeeren. *Vidisut cinædus orbem digito temperet!*

Octavius was niet alleen een *sinæde*, maar hij was ook, evenals zijn oom, door denzelfden erotischen waanzin aangegrepen voor gehuwde vrouwen en voornamelijk voor maagden, *ad vitiandas virgines promptior*. Suetonius bevestigt het in dezer voege: „Zijn vrienden hielden zich slechts bezig gehuwde vrouwen en huwbare meisjes voor hem te zoeken, die hij naakt voor zich liet brengen om ze te onderzoeken als slaven, die te koop zijn op de markt van Toranius." Aldus moesten, zegt Dufour, deze treurige offers van keizerlijken wellust, voordat zij gekozen en goedgekeurd werden, aan zekere voorwaarden voldoen door de grillen van Augustus vereischt, die nieuwsgierig bleek naar de meest geheime onderdeelen harer schoonheid. Aldus hebben de schrijvers van commentaren de woorden: *conditionis quæsitæ* uitgelegd, die de geschiedschrijver in zeker opzicht onder een doorschijnenden sluier gelaten heeft.

Een ander staaltje van zijn zedeloosheid en despotisme wordt door Suetonius en Marcus Antonius medegedeeld: „Midden in een feest liet Octavius van de eetzaal de vrouw van een afgetreden consul naar een aangrenzende kamer gaan, ofschoon haar man onder de gasten was; en toen zij met Octavius terugkwam, na aan de genoodigden tijd gelaten te hebben om menig glas ter eere van Cesar te ledigen, waren de ooren van de dame rood en haar haren in wanorde. Alleen de man sloeg er geen acht op." Suetonius

voegt in een volgend hoofdstuk eraan toe: „Men sprak ook veel van een geheim feestmaal, dat men *den maaltijd der twaalf goden* noemde, waarop de gasten als goden en godinnen gekleed waren en hij zelf Apollo voorstelde.” Antonius heeft in verscheiden zeer heftige brieven tegen den keizer niet geaarzeld degenen te noemen, die op dit befaamde feest kwamen, waarop een anonymus de volgende dichtregelen gemaakt heeft:

Als onder luide kreten, het schandaal en gehoon
Cesar en zijn vrienden door misdadigen jok
Het vermaak nabootsten en de misdaden der goden,
Van Apollo ontheiligend het heerlijk en heilig beeld,
Keerden al die beschermende goden van Rome en Italië
Vol walging de oogen van zoo'n godloos bedrijf.
En de groote Jupiter daalde vol toorn
Van den troon, waarop Romulus hem voor ons plaatste.

Dit was Octavius-Augustus, de schijnheilige maker van de wet op het overspel, en de bloedschendende minnaar van zijn dochter Julia.

Tiberius. — Suetonius heeft de verdorvenheid van zijn zeden verhaald ⁽¹⁾: Hij stelde een nieuwe magistratuur in, die men *het opzicht van den wellust* kon noemen en welke hij aan Casonius Priscus, een Romeinsch ridder, toevertrouwde. *Novum officium instituit, a voluptatibus, præposito equito romano Tito Cæsonio Prisco.*

„Hij had op zijn verblijfplaats in Caprea stille plekjes voor zijn geheimste uitspattingen; daar vormden jongelingen en meisjes, de monsterachtigste vermaken voorstellende, die hij *spintria* noemde, een drievoudige keten en, zoo aaneengeschakeld, prostitueerden zij zich in zijn tegenwoordigheid, om door dit schouwspel de uitgedoofde lusten van den grijsaard weer op te wekken. Hij had verscheiden kamers met de geilste teekeningen versierd uit de boeken van Elephantis ⁽²⁾, opdat men steeds aan alle zijden lessen en voor-

(1) Cap. XLIII, XLIV en XLV.

(2) L'Aloisia de l'Antiquité. Er is ons niets van dit werk overgebleven, maar het wordt aangehaald in Martialis en in de *Priapeia*.

beelden van genot kon vinden, *ne cui in opera edenda exemplar imperatæ schemæ deesset.*

„Hij dreef de schandelijkheid nog veel verder en tot een punt, dat even moeilijk te gelooven als mede te deelen is. Men beweert dat hij kleine kinderen africhtte, die hij zijn kleine visschen noemde, om tusschen zijn beenen te spelen als hij in het bad was, hem te bijten en te zuigen; een vermaak, dat met zijn leeftijd en neigingen strookte.

„Men deelt ook mede, dat hij bij een offerfeest plotseling bekoord op de schoonheid van hem, die het wierookvat droeg, ternauwernood wachtte, tot de plechtigheid afgeloopen was, om dien jongen man evenals zijn broeder, die fluitspeler was, met geweld te dwingen; en dat hij hun daarna de beenen liet breken, omdat zij elkaar hun schande verweten. Hij deed Mallonia omkomen, die hem luid voor vuilen en walgelijken grijsaard uitgemaakt had, *obscenitate oris hirsuto atque olido seni clare exprobata.*” (1) In de *Atellanen* pastte men ook onder algemeene toejuiching op Tiberius de voorstelling toe van een ouden bok, die een geit likt, *hircum vetulum capris naturam ligurite.* De geschiedenis heeft Pomponius Flaccus, Sestius Gallus en anderen gebrandmerkt, met wie hij zich op nachtelijke zwelgpartijen prostitueerde, waarbij hij door naakte jonge meisjes bediend werd. *Nudis puellis ministrantibus.*

Caligula. — Hij had, zegt Suetonius, een misdadigen en aanhoudenden omgang met al zijn zusters, die hij later aan zijn *schandjongens* overgaf. Hij was even schandelijk in zijn huwelijken als in zijn echtscheidingen. Hij was verdorven en verleider. Hij beminde met een schandelijken lust Marcus Lepidus, Ænester den hansworst en eenige gijzelaars. En Valerius Catulus, een jonge man uit een consulsgeacht, verweet hem, dat hij van zijn jeugd misbruik had gemaakt, tot hij er pijn van in de lendenen had. *Valerius Catulus consulari familia juvenis stupratum a se, ac latera sibi con-*

(1) Satirische en wulpsche liederen, die te Atella uitgevoerd werden.

tubernio ejus defessa etiam vociferatus est. Zonder van de bloedschande met zijn zusters te spreken en van zijn hartstocht voor de lichtekooi Pyrallida, eerbiedigde hij de hoogstgeplaatste vrouwen niet. Hij noodigde haar met hare mannen bij zich uit op een souper, liet ze voor hem de revue passeeren, ze met oplettendheid en de kieskeurigheid van een slavenhandelaar beschouwende en haar zelfs onder de kin steunende, indien de schaamte haar het hoofd deed buigen. Hij bracht haar dan, die hem beviel, in een zijkamer; en als hij met de nog verse sporen van den wellust op het gelaat weer binnenkwam, prees of laakte hij luid de bekoorlijkheden en gebreken, die hij gelegenheid had gehad waar te nemen.

Hij at en sliep in een stal met jonge koetsiers. Aan een hunner, Cythicus genaamd, gaf hij na een feestmaal twee millioen sesternen om zijn bereidwilligheid te beloonen.

Hij veranderde zijn paleis in een lupanar en een speelhol, waar hij de hooge Romeinsche aristocratie heenlokte om haar te bestelen en deelgenoot te maken van zijn vuile uitspattingen.

Aan hem is men de *Vectigal* op de prostitutie verschuldigd, een belasting van een achtste op de dagelijksche winsten (*ex capturis*) ⁽¹⁾, die elke publieke vrouw en persoon, die voordeel uit de openbare ontucht trok, betalen moest.

Claudius. De domme echtgenoot van Messalina, die zich aan de muilezeldrijvers van Suburre overgaf. Hij had ten minste dit op zijn voorgangers voor, dat hij zich niet voor tooneelspelers prostitueerde en zijn hartstochten beperkte tot zuiver physiologische uitspattingen. Suetonius heeft het zich tot plicht geacht hem in dit opzicht te rechtvaardigen in deze passage van zijn geschiedenis: „*Libidinis in feminas profusissimæ, marium omnino expers.*” Hij dreef de liefde voor vrouwen tot het uiterste, maar hij had geen gemeenschap met mannen.

(1) Het hoerenloon.

Deze uitzondering moest gemeld worden.

Nero. — Domitius, zijn vader, antwoordde aan zijn vrienden, die hem bij de geboorte van zijn zoon kwamen geluk wenschen: „Van Agrippina en mij kan slechts een monster, een geesel der menschheid voortkomen, *Domiti negantis quidquam ex se et Agrippina nisi detestabile et malo publico nasci potuisse.*” De voorspelling was juist, doch volgen wij Suetonius, den geschiedschrijver der Cesars: „Zonder over zijn schandelijken omgang met vrije mannen en over zijn overspelige minnarijen te spreken, verkrachtte hij een Vestaalsche maagd, Rubria genaamd. Hij liet een jongen, Sporus genaamd, ontmannen en huwde hem met den plechtigsten luister. „*Puerum Sporum, exsectis testibus, etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus est: cum dote et flammeo per solemni nuptiarum celeberrimo officio deductum ad se pro uxore habuit.*” (1) Hij liet dezen Sporus als een keizerin kleeden en vergezelde hem in een draagkoets op de vergaderingen en markten van Griekenland en in de verschillende wijken van Rome, terwijl hij hem af en toe kuste, *identidem exosculans*. Het is bewezen, dat hij van zijn moeder zijn minnares wilde maken en dat de vijanden van Agrippina hem terughielden, uit vrees dat deze heerschzuchtige en geweldige vrouw misbruik zou maken van deze nieuwe soort van gunst. Hij nam onder zijn bijwijven een lichtekooi op, die veel op Agrippina geleek; en men verzekert zelfs dat men telkenmale, dat hij met zijn moeder in een draagkoets uitging, op zijn kleed sporen van zelfbevlekking zag, *libidinum incestu ac maculis vestis proditum affirmant*.

Hij prostitueerde zich dermate, dat er geen lid aan zijn lijf was, dat niet bezoedeld was. *Suam quidem pudicitiam usque adeo prostituit, ut contaminatis pene omnibus membris.* Hij verzoon als een nieuw soort van spel zich met een dierenhuid te bedekken en zich uit een loge op mannen en vrouwen te werpen, die aan palen gebonden en aan zijn

(1) Suetonius, Leven van Nero, cap. XXVIII.

lusten overgeleverd waren; en als hij die voldaan had, diende hij zelf voor prooi, zooals aan zijn vrijgemaakten slaaf *Doryphorus*, dien hij, evenals *Sporus*, huwde. *Conficere retura Doryphoro liberto, cui etiam, sicut ipsi Sporus, ita ipse denupsit.* Hij bootste zelfs bij hem de kreten na, die de smart bij het ontmaagden veroorzaakt. *Voces quoque et ejulatus vimpatientium virginum imitatus.* Ik weet van verschillende getuigen, zegt *Suetonius*, dat hij overtuigd was, dat geen mensch in een enkel deel van zijn lichaam rein was, maar dat de meesten hun ondeugd wisten te verhelen: Ook vergaf hij alles aan hen, die hun onreinheid erkenden.

Er waren geen banden, die tegen zijn aanslagen konden beschermen. Hij verkrachtte den jongen *Aulus Plautius* voor hem ter dood te doen brengen. Hij was een der werkzaamste verspreiders der Romeinsche verdorvenheid en der prostitutie der matronen. Hij verachtte alle eerediensten, behalve dien van *Isis*, godin van *Syrië*. . . .

De geschiedenis heeft terecht keizer *Nero Claudius Aenobarbus* gebrandmerkt!

Galba. De pederastie was een van zijn ondeugden. Maar hij gaf de voorkeur aan manlijke kracht boven jeugdige weekelijkheid. *Libidines in mares pronior, et eos nonnisi praeduros, exoletosque, Suetonius.*

Toen *Icelus*, een van zijn oude schandjonkers, hem in Spanje den dood van *Nero* kwam aankondigen, omhelsde hij hem niet alleen onwelvoegelijk voor de geheele wereld, maar hij nam hem ter zijde, om hem de grijze haren te doen uittrekken en zijn oude betrekking weder te doen aanvaarden.

Othon. Vitellius. Na *Othon*, die in het openbaar de mysteriën van *Isis* vierde gedurende den korten duur van zijn regeering, kwam *Vitellius*. Hij bracht zijn kindjaren en zijn jeugd te *Caprea* door, de genoegens van *Tiberius* ter wille, wat de voornaamste oorzaak van de verheffing van zijn vader was: hij behield daarvan den bijnaam van *Spintria*, die door *Tiberius* uitgevonden was om de monsterachtigste ontucht uit te drukken.

Zijn regeering was die der tooneelspelers, der koetsiers en vooral van Asiaticus, den vrijgemaakten slaaf. Hij was aan Vitellius sedert zijn prilste jeugd verbonden geweest door wederzijdschen ontuchtigen omgang. *Hunc adolescentulem mutua libidine constupratum*. Hij verliet hem eens uit walging. Vitellius vindt hem te Pouzolles terug, doet hem gevangen zetten, bevrijdde hem weder en kreeg opnieuw genegenheid voor hem. Keizer geworden, gaf hij hem openlijk aan tafel den gouden ring der ridders.

Commodus. Hij was even wellustig, even schandelijk als Caligula en Nero. De geschiedschrijver Lampridius heeft van hem geschreven „dat hij schaamteloos, ondeugend, wreed, wellustig was en dat hij tot zelfs zijn mond bezoodelde: *Turpis, improbus, crudelis, libidinosus, ore quoque pollutus, constupratus fuit*.” Hij maakte van zijn paleis een huis van ontucht; hij lokte er de schoonste en jongste vrouwen, als slavinnen aan het lupanar verbonden, om aan zijn vuilste grillen te voldoen. *Popinas et ganeas in palatinis semper ædibus fecit; mulierculas formae scitiorus, ut prostibula mancipia lupanarium, ad ludibrium pudicitiae contraxit*. Hij leefde met tooneelspelers en publieke vrouwen; hij bezocht bordeelen en als gesnedene verkleed, ging hij in de cellen water en ververschingen brengen.

Op den wagen, waarmede hij zijn intocht in Rome deed, had hij zijn begunstigden schandjongen, den walgelijken Anterus, bij zich, aan wien hij de vuilste liefkoozingen gaf. Met hem was hij gewoon een gedeelte van den nacht in de krotten van Rome door te brengen, die hij niet verliet, voor hij dronken was.

Hij herbergde in zijn paleis verscheiden honderden vrouwen uit de matronen en prostituées genomen en een gelijk aantal cinæden uit de verschillende klassen der maatschappij, die allen bestemd waren voor zijn onreine grillen. Mannen en vrouwen waren daaglijks aan zijn tafel en aan zijn keizerlijke drinkgelagen genoodigd. Nu eens gelastte hij aan al zijn bijwijken onderling het meest onkuische saphisme

te plegen, dan weder vergunde hij zich het schouwspel van een algemeene prostitutie der twee seksen, terwijl de een zich op de ander wierp om de natuurwetten te schenden. *Ipsas concubinas suas sub oculis suis stuprari jubebat, nec irruentium in se juvenum carebat infamia, omni parte corporis atque ore in sexum utrumque pollutus.* Hij bezoedelde een ieder, die hem naderde en gaf zich zelf daarna aan hen over, *omne genus hominum infamavit quod erat secum et ab omnibus est infamatus.* Hij gaf zich bij voorkeur aan een vrijgemaakten slaaf over, die door hem *Onon* genoemd werd, uit hoofde van zekere physische bizonderheden van dit individu, die aan den ezel deden denken.

Voordat hij zich voor al zijn lage gunstelingen prostitueerde, had hij zijn zusters en bloedverwanten verkracht en het betreurd, dat hij geen bloedschande met zijn moeder kon plegen.

Volgens Herodianus kon Commodius niet lang dit on-tuchtig leven uithouden, waardoor hij dan ook een ziekte opliep, die als kenteekenen had *groote gezwollen in de liezen* en talrijke *roode plekken in het gelaat en op de handen.*

Heliogabalus was de verpersoonlijking van de on-deugd en van den waanzin van het priapismus. Hij kleeedde zich als vrouw, droeg juweelen en stelde er een eer in zich aan een ieder te prostitueeren, die bij hem kwam. Hij was de waardige zoon van de courtisane Semiamiris en van Caracalla. Hij deed door zijn geheele rijk de mannen opsporen, die de gunstigste physische hoedanigheden bezaten, die voor zijn wellust van lichtekooi het meest geschikt waren. Op de spelen in het circus zag hij slechts naar de zwaarst gebouwde gladiators om er zijn gezellen in de schande van te maken. Daar merkte hij veel koetsiers op, die hij aan zijn vuile uitspattingen liet medewerken, o. a. Hierocles, voor wien hij zoo'n hartstocht gevoelde, dat hij hem in het openbaar de walgelijkste liefkoozingen gaf. *Hieroclem vero sic amavit ut eidem oscularetur inguina.*

Om geheel op zijn gemak de keus zijner minnaars te kun-

nen doen, volgens de hoedanigheden, die hij zocht, *ut ex eo conditiones bene vasatorum hominum colligeret*, deed hij in zijn paleis openbare baden bouwen, waarin hij zich met het heele gepeupel van Rome baadde. Met hetzelfde doel bezocht hij dagelijks de bordeelen, de boorden van den Tiber en de drukste punten der stad, en verhief hij tot de hoogste waardigheden van het Rijk hen, die de zwaarste mannelijke geslachtsdeelen bezaten. *Commendabos sibi pedibilibus enormitate membrorum*.

Eens ontmoette hij een slaaf, die een reuzengestalte en athletische vormen had. Hij liet hem, geheel met zweet en stof bedekt, wegvoeren en naar zijn slaapkamer brengen. Den volgenden dag huwde hij hem plechtig. Hier volgt overigens de vertaling door den president Cousin van den geschiedschrijver don Cassius: „Hij liet zich door *zijn man* mishandelen, uitschelden en zoo hevig slaan, dat hij dikwijls op zijn gelaat de sporen droeg van de slagen, die hij ontvangen had. Hij beminde hem niet met een slappe en voorbijgaande drift, maar met een sterken en standvastigen hartstocht, zoodat hij, in stede van kwaad te worden over de slechte behandelingen, die hij van hem ontving, hem des te teederder beminde. Hij had hem tot Cesar doen uitroepen, indien zijne moeder en grootmoeder zich niet tegen deze waanzinnige schanddaad verzet hadden.

Deze slaaf was niet de eenige bevoorrechte minnaar van den keizer. Hij had als mededinger den kok Aurelius Zoticus, dien Heliogabalus, op het verhaal, dat men hem van zijn lichamelijke voordeelen deed, zonder hem te kennen, kamerheer deed worden. „Zoodra Heliogabalus hem in het paleis zag komen, liep hij met een hoog blozende kleur naar hem toe en toen Zoticus, hem groetende, heer en keizer genoemd had, antwoordde hij hem, terwijl hij het hoofd met een weeklijk voorkomen als dat eener vrouw afwendde en wulpsche blikken op hem wierp: „Noem mij geen heer daar ik een dame ben!” Terstond nam hij hem met zich naar het bad en daar hij hem bevond, zooals men hem

voorgesteld had, soupeerde hij als zijn beminde in zijn schoot liggende.

Wij zouden nog veel meer zaken te vertellen hebben over dien vuilen hooge priester van de zon, over zijn betrekkingen met de priesters van Cybele en met de vertegenwoordigers der vrouwelijke en mannelijke prostitutie, maar die keizerlijke poel van gemeenheid maakt ons mislijk en wij breken hier de geschiedenis van de verdorvenheid der Cesars en der andere tyrannen van het oude Rome af, aan anderen overlatende te zeggen tot welk een trap van verachtelijkheid een volk gekomen moet zijn om zich zulke meesters te geven!

Van deze historische schets evenwel van de afschuwelijkheden der Romeinsche keizers zijn vele gevolgtrekkingen te maken; vooreerst de invloed der zeden van de vorsten op die van het volk; de verderfelijke werking van de losbandigheid der aristocratie op de lagere maatschappelijke standen; en dan het aanstekend voorbeeld dat de prostitutie aan de hoven noodlottig op al de rangen der maatschappij uitoefent. De geleerde Barthelémy heeft dit denkbeeld in de *Introduction du Voyage de la Grèce* aldus uitgedrukt: „Hoe lager zij vallen, die aan het hoofd van het bewind staan, hoe dieper de indruk, dien zij veroorzaken. Het zedenbederf der minste burgers wordt gemakkelijk onderdrukt en strekt zich slechts in het verborgen uit, want het bederf klimt nooit van de eene klasse tot de andere op; maar als het zich van de plaatsen durft meester maken, waar het gezag zetelt, treft het van daar met meer kracht dan de wetten zelven: ook heeft men niet geschroomd te beweren, dat de zeden van een volk alleen van die van den vorst afhangen. (1)“

Om deze reden is in alle tijdperken en bij alle volken het onbeperkt gezag een voorbeeld geweest der zedelijke verdorvenheid en een der werkende oorzaken van de prostitutie. En het zou niet anders kunnen zijn, als men in de handen van een man, die onder pluimstrijkerij verheven

(1) Anacharsis. p. 272.

wordt, de oppermacht geeft, die hem toestaat volgens zijn grillen over gunsten, onderscheidingen en rijkdommen te beschikken en als men om dien troon en in de binnenkamer van dien vorst *edele hofdames* laat naderen, die slechts de gewillige werktuigen zijn voor de eerezucht der edele hovelingen.

Deze bloeddorstige Saters, die in elk opzicht gevaarlijk waren, zijn door de wijsgeeren niet altijd beschouwd geworden als geheel verantwoordelijk te zijn voor hun misdaden. Zij behooren tot een zeker punt, het is waar, tot de psychologie der ziekteverschijnselen; tot de clientèle van den geleerden Moreau du Tours, d. i. tot de rechterlijke geneeskunde. Als zooveel andere vorsten en vorstinnen, evenals de maarschalk Gilles de Rez en als de befaamde markies de Sades, waren zij zeker door een *ziekelijke verdorvenheid der geslachtsdrift van een bloeddorstigen vorm*, aange-tast, waarvoor als hoofdkenmerk door M. Ball erkend wordt: een onmogelijk te voldoene geslachtsdrift, waarvan de afwijking zich door wreedheid kenmerkt (1); — de onver-schilligheid die de schuldigen toonen om hun wandaden te

(1) Dergelijke neigingen kunnen tot wreedheid en het eten van menschen vleesch voeren. Een Duitsch schrijver haalt het feit aan van een man, wiens halve borst door een geile vrouw weggevreten werd.

Een herder, Andreas Pichel genaamd, kwam voor het crimineel gerecht in Duitschland voor het verkrachten, dooden en in stukjes snijden van kleine meisjes. Hij verhaalde zelfs op de terechtzitting, hoe hij het aanlegde en hij voegde er aan toe, dat bij hem dikwerf de lust opkwam er een stuk vleesch van af te bijten en het op te eten.

Een vier en twintigjarig wijnbouwer verliet eensklaps zijn ouders onder voorwendsel een betrekking te zoeken. Na gedurende acht dagen in de bosschen rondgezworven te hebben, ontmoette hij een klein meisje, dat hij verkrachtte en doodde en welks borst hij, niet tevreden de geslachts-deelen afschuwelijk verminkt te hebben, openreet en het hart opat. Ezquirol, die de lijkschouwing van dien man verricht heeft, vond ahangsels van het onderst hersenvlies aan de hersenkrommingen die een soort aandoening of ontsteking der hersenen moesten veroorzaken. Er bestaan andere waarnemingen van hersenvliesontsteking in gelijksoortige gevallen.

verbergen of te ontkennen; — de bijna zekere tegenwoordigheid bij de lijkschouwing van stoffelijk letsel tot zekere bijzondere punten der zenuwcenters beperkt.

Hoe anders kan men inderdaad de wreedheden van die mannen verklaren, die in verschillende tijdperken van de geschiedenis de vertegenwoordigers geweest zijn van de geslachtsafwijkingen der volkeren, dan als een soort opwellenden waanzin of als een omgekeerde orde van de geslachtsdrift? De afschuwelijkheden van Gilles de Laval, Heer van Retz, tegen het midden der XVe eeuw zijn een treffend voorbeeld van deze priapische en bloeddorstige manie. Deze hooge en machtige heer der leenroerigheid offerde na den veldtocht van Frankrijk op zijn kasteel van Machecoul in Bretagne, in de tijdruimte van enkele jaren, meer dan achthonderd kinderen aan zijn tegennatuurlijke hartstochten op. Hij werd hiervoor voor het hooge Hof van Bretagne gebracht. Hij bekende zijn misdaden en schreef aan Karel VII een brief, waarin hij zijn geschiedenis verhaalt. Deze brief is een ware clinische waarneming en verdient medege-deeld te worden. „Ik weet niet,” zegt hij, „of ik heb uit mij zelf en uit mijn eigen hoofd, zonder raad van anderen, deze gedachten gekregen aldus te handelen, alleen uit vermaak en opwelling van wellust; trouwens ik vond er een onvergelijklijk genot in, zeker door aanstoken van den duivel. Het is acht jaar geleden, dat dit duivelsche denkbeeld bij mij opkwam... Toen in de bibliotheek van het kasteel snuffelende, vond ik een Latijnsch boek over het leven en de zeden der Cesars te Rome, door een geleerd geschiedschrijver, Suetonius genaamd. Dit boek was met zeer goed geteekende plaatjes versierd, waarop de uitspattingen van die heidensche keizers gezien werden, en ik las in die mooie geschiedenis, hoe Tiberius, Caracalla en andere Cesars zich verlustigden met kinderen en er vermaak in vonden ze te martelen. Waarop ik die Cesars wilde nadoen en dienzelfden avond begon ik het te doen volgens de plaatjes van de les en van het boek.” Hij bekende de kinderen misbruikt te

hebben „voor zijn aandrift en bevrediging van den wellust en ze door zijn lieden te hebben doen dooden, hetzij door hen de keel af te doen snijden, met daggen en messen het hoofd van den romp scheidende, of door hen de hoofden te verbrijzelen met stokslagen of andere dingen, en enkele keeren hun de ledematen ontnam of deed ontnemen om de ingewanden te hebben, ze aan een ijzeren haak deed binden om ze te wurgen of te doen wegwijnen, daar zij draalden met sterven, wat ik van hen gewoon was; en een enkelen keer, nadat zij dood waren, vond ik er plezier en welbehagen in de mooiste hoofden dezer kinderen te zien, welke vervolgens zeldzaam werden.” Verder vervolgde hij: „Wat de te.... vermoorden aangaat, die werden op mijn kamer verbrand, op eenige mooie hoofdjes na, die ik als reliquieën bewaarde. Nu kan ik niet juist zeggen, hoeveel er aldus gedood werden als anderszins, dan dat zij wel zestig per jaar bedroegen. Dikwijls betreur ik het en verwijt het mij voor zes jaren uw dienst verlaten te hebben, mijn hoog vereerde heer, want door er in te blijven had ik zooveel misdaden niet begaan; maar ik moet niettemin bekennen, dat ik door een woedenden hartstocht en verlangen gedwongen werd mij op mijn goederen van Raijs terug te trekken, daar ik dien reeds zoozeer voor uw eigen dauphin gevoelde, dat ik hem eens bijna vermoordde, zooals ik sedert door verzoeking van den duivel zooveel kleine kinderen vermoord heb. Ik bezweer u dus, zeer gevreesde heer, uw zeer nederige kamerheer en maarschalk van Frankrijk niet in dit gevaar te verlaten, die volgens de Carmelieter orde gered kan worden door een schoone boetedoening voor zijn misdaden.”

Niettegenstaande dit werd hij te Nantes in 1440 veroordeeld en verbrand. Misschien zou men heden weifelen een dergelijk monster ter dood te brengen en zou men hem als gedeeltelijk onverantwoordelijk beschouwen. De rechterlijke geneeskunde en psychologie der ziekteverschijnselen toonen al meer en meer neiging de ontuchtigen, verdorvenen en prostituées op te eischen als voorwerpen, tot hun recht-

spraak behorende. Ongelukkig ontduiken zij de wet, als zij op den troon zitten.

§ II. De wettige pederastie.

De Etruriërs, de Samniërs en de Messapiërs kenden evenals de eerste inwoners van Groot-Griekenland de ondeugd van de pederastie en brachten haar bij de Romeinen over. Men moet zich dus na de schandalige zwelgpartijen der keizers niet verwonderen, dat men mannen en kinderen der lagere klassen zag, die zich aan de prostitutie overgaven en zich lijdelijk onderwierpen aan de brutale hartstochten van andere mannen. Men vond weldra in de huizen van ontucht evenveel cellen voor jongens bestemd als er voor meisjes waren. De wet paste op de pederastie en op de tegennatuurlijke betrekkingen dezelfde verdraagzaamheid toe als op de veile minnarijen der lichtekooien. Zij ontving evengoed de belasting op de prostitutie der mannen als op die der vrouwen. De beperking was vrije mannen te ontzien ⁽¹⁾, maar deze konden naar goedvinden slaven, mannen en kinderen, die niet als burgers beschouwd werden, gebruiken. Zoo wilde de wet *Scantinia* het, die uitgevaardigd werd naar aanleiding van een poging tot verkrachting door Caius Scantinius op den zoon van den patriciër Metellus gepleegd. Deze wet liet dus alle vrijheid aan de aanslagen der burgers op de ongelukkige heloten der Romeinsche beschaving, zóó zelfs dat enkele aristocratische families aan hun zonen een jongen slaaf, *Concubinus*, gaven om er hun

(1) Een zekere Fabricius werd veroordeeld voor pederastie gepleegd te hebben op een vrijen man Publius genaamd. En dezelfde Publius werd later veroordeeld voor een gelijksoortig feit op een ander vrij individu. Morgus, een militair tribuun, werd insgelijks veroordeeld om een officier van zijn legioen niet ontzien te hebben.

De centurion Cornelius werd gedood om een burger van zijn compagnie verkracht te hebben.

opkomende hartstochten op te oefenen. De Epithalame van Julia en Mallius door Catullus ⁽¹⁾, geeft er een merkwaardig voorbeeld van met welken trots en verdorvenheid van zeden de patricische famieljes de overwonnen volken, de vrijgemaakten en al de ongelukkigen behandelden, die onder hun gezag gebukt gingen. De Latijnsche taal had de uitdrukking *pueri meritorii* aangenomen om kinderen aan te duiden, die tot de manlijke prostitutie gedoemd waren; daarna werden zij op een zekeren leeftijd, *pathici*, *ephebi*, *gemelli* genoemd. Sedert hun kindsheid afgericht voor het droevig bedrijf, waarvoor zij geboren schenen, leerden zij zich het haar uittrekken, zich parfumeeren, het lange hoofdhaar vlechten en aan hun voorkomen een schijn van vrouwelijkheid geven. De danseressen, de tooneelspelers en hansworsten werden onder hen aangeworven en werden daarna *cinædi*, die men meestal liet snijden.

De ontmanning werd of door de scheerders, *tonsores*, of door de kooplieden in eunuken, *mangones*, bewerkstelligd. Nu eens geschiedde dit reeds in de kindsheid, *ab ubere raptus puer*, heeft Claudius gezegd en Martialis in denzelfden geest in deze verzen:

Rapitur castrandus ab ipso

Ubere; suscipiunt matris post viscera pœnæ.

Dan weder had de ontmanning op een gevorderden leeftijd plaats, *ut mentulatiores essent*, om aan de Romeinsche dames, volgens de uitdrukking van den H. Hiëronimus, *securas libidinationes* te geven. Juvenalis heeft het overigens zeer duidelijk in zijn satire op de vrouwen gezegd. En hij heeft bovendien doen opmerken, dat het nooit een misvormd kind was, dat door het staal van een dwingeland beroofd werd van de bron des levens. Want nooit heeft Nero onder de jonge Patriciërs, die hij begeerde, de kreupelen, melaatschen of gebochelden uitgezocht.

(1) Dupouy, Médecine et mœurs de la Rome antique, d'après les poètes latins.

Nullus ephebum

*Deformem sæva castravit, in arce tyrannus,
Nec prætextatum rapuit Nero loripedem, nec
Strumosem atque utero pariter gibboque tumentem.*

Maar deze soort van gesnedenen dienden niet alleen voor de vrouwen; zij hadden ook iets aantrekkelijks voor de echtgenooten-pederasten, *pædicones*, vandaar het spreekwoord:

Inter fæminas viri et inter viros fæminæ.

Om overigens, zegt Dufour, goed de ongelooflijke gewoonte dezer afschuwelijkheden bij de Romeinen te begrijpen, moet men zich voorstellen, dat zij van de mannelijke kunne alle genietingen vroeg, die de vrouwelijke sekse hun geven kon en eenige andere meer buitengewone nog, die deze kunne, door de wet der natuur voor de liefde beschikt, hun moeilijk had kunnen verschaffen. Elke burger dus, al ware hij de meest aanbevelenswaardige door zijn karakter of de hoogst geplaatste door zijn maatschappelijke positie, had in zijn huis onder de oogen van zijn bloedverwanten, zijn vrouw en zijn kinderen een serail van jonge slaven. Rome was overigens vol schandjongens, die zich evenals de publieke vrouwen verhuurden, vol huizen, voor deze soort van prostitutie bestemd, en vol van koppelaars, die geen ander bedrijf uitoefenden, dan de afschuwelijke gewilligheid van een menigte slaven en vrijgemaakten te hunnen bate te verpachten.

In een hoofdstuk van het *Satyricon*, doet de Latijnsche schrijver ⁽¹⁾ ons een tooneel der zeden bijwonen, dat een der belangwekkendste documenten is voor de geschiedenis der prostitutie. Over „dien achtenswaardigen grijsaard” sprekende, dien hij 's nachts in de straten van Rome verdwaald ontmoet, voegt Ascyllus eraan toe: Nauwlijks aangekomen trekt die man met de eene hand zijn beurs en met de andere... de schaamteloze! durft hij mijn oneer tegen het

(1) Petronius, *Satyricon*, cap. VIII.

wicht van goud te koop vragen. Reeds greep die Sater mij met een ontuchtige hand aan en zonder de kracht van mijn wederstand, mijn waarde Eucolpius, gij begrijpt mij...! Gedurende het verhaal van Ascyltus komt juist de grijsaard in kwestie aan, door een vrij lieve vrouw vergezeld. Zich tot Ascyltus wendende, zegt hij: In deze kamer wacht ons het genot; stel u gerust over de soort van den strijd, de keus van de rol is aan u. — De jonge vrouw van haar kant drong mij insgelijks hem te volgen. Wij lieten ons verleiden; en op de schreden onzer gidsen gingen wij door verscheidene zalen, die wulpsche tooneelen van wellust aanboden. Aan de furie der deelgenooten zou men denken, dat zij dronken zijn van wellust. Op het zien van ons verdubbelen zij hun ontuchtige houdingen om ons te nooden hen na te doen. Eensklaps heft een hunner zijn kleed tot den gordel op en Ascyltus aanvallende, werpt hij hem op een dichtbijstaand bed en wil hem geweld aandoen. Ik vlieg ter hulp van den armen lijder en onze vereenigde pogingen overwinnen dezen brutalen aanvaller zonder moeite. Ascyltus bereikt spoedig de deur en vlucht, mij alleen latende tegenover de aanvallen van hun zinnelooze ontucht; maar hun meerdere in kracht en moed zijnde, kwam ik heelhuids van dezen nieuwen aanval af.

Dit is een der tafereelen van de verdorvenheid der Romeinsche zeden, zooals die door Petronius, den gunsteling van Nero, *Arbiter elegantiarum*, d. i. intendant der vermakken van den keizer, geschilderd zijn. Als de wellustige hoving, de afgod van een bedorven hof, de lichtzinnige maar waarheidlievende schrijver van het *Satyricon*, ons een dergelijk staaltje heeft kunnen geven van den erotischen waanzin van zijn medeburgers, kan men zeggen, dat Juvenalis, wat ook sommige zedenmeesters ervan mogen zeggen, de grenzen van de waarheid niet overschreden heeft in zijn onsterfelijke satiren. En zonder de instelling der wettige prostitutie in eer te willen herstellen, heeft men het recht zich af te vragen, aan welke buitensporigheden die mannen

van het keizerrijk zonder haar zich zouden overgegeven hebben om hun cynische hartstochten te bevredigen.

Deze werden niet alleen tusschen *Cinædes* en *pathici* bedreven; alle verfijningen der ontucht werden in werking gebracht om de schaamteloze en wellustige begeerten van mannen en vrouwen te voldoen. Want meer nog dan de Grieken kenden zij de ondeugden van de Pheniciërs en Lesbiërs: irrumare, fellare en cunnilingere. Dat men de hekeldichten van Martiales en van Catullus, het leven der Cesars en voornaamlijk dat van Tiberius leze en men zal volledige geschiedkundige getuigenissen hebben over het vraagpunt; getuigenissen, die versterkt worden door de schilderstukken, gravures en beeldhouwwerken, welke ons als zinnebeeldige monumenten der prostitutie in het Romeinsche rijk van de Latijnsche beschaving overblijven.

Aan de beschrijvingen, die wij in ons werk „*la Médecine et les mœurs de la Rome antique, d'après les poètes latins*” aantreffen, hebben wij niets toe te voegen. Al hetgeen wij zeggen kunnen is, dat deze ondeugden door de Pheniciërs naar Griekenland en van uit Syrië ⁽¹⁾ naar Italië overgebracht werden, zooals de dichter Ausonius in een zijner hekeldichten zegt.

ONTAARDING DER ZEDEN IN DE ROMEINSCHE MAATSCHAPPIJ.

De prostitutie der matronen.

De getuigenissen der geschiedschrijvers, die over de prostitutie geschreven hebben, hebben aan Chateaubriand een welsprekend hoofdstuk over de zeden der volkeren van de

(1) Syrië was de voortdurende kweekplaats van het schurft en van de *lues venerae*. Ausonius. Epigramme 128.

oudheid ingegeven ⁽¹⁾. Hij heeft ons de Romeinen geschetst, terwijl zij een prijs aan den ontuchtigste uitloven :

Impios infamia turpississima

Volgens de krachtige uitdrukking van den Latijnschen schrijver ⁽²⁾.

En hij voegde er bij: „Er waren geheele steden aan de prostitutie gewijd. De opschriften boven de deur der plaatsen van ontucht en de menigte van ontuchtige nabootsingen, te Pompei gevonden, hebben doen vermoeden, dat deze stad dit voorrecht genoot. Wijsgeeren peinsden toen over de natuur van God en van den mensch in dit Sodom; hun opgegraven boeken hebben minder de asch van den Vesuvius weerstaan, dan de koperen beelden van het geheim museum van Portici. Cato de Censor prees de jongelieden, die aan de ondeugden overgegeven, door de dichters bezongen werden. Na de maaltijden zag men op de bedden van het feest ongelukkige kinderen in afwachting van de misdaad. *Transseo puerorum infelicium greges quos post transacta convivia alic cubiculi contumeliae expectant.*” ⁽³⁾

Een geschiedschrijver der IVe eeuw, Ammien Marcellin ⁽⁴⁾ heeft ook een nauwgezet tafereel geschilderd der Romeinsche zeden, dat toont tot welken trap van ongebondenheid zij gekomen waren. Over de afstammelingen der beroemdste geslachten sprekende, zegt hij: „In hooge wagens liggende zweeten zij onder het gewicht van hun mantel, ofschoon die zoo licht is, dat de wind hem oplicht. Zij schudden dikwijls de linkerzijde om er de franjes van te laten zien en tevens de tunica, waarop verschillende beelden van dieren geborduurd zijn. Vreemdelingen, gaat hen zien; zij zullen u met liefkoozingen en vragen overstelpen. Zij doorloopen de straten met hun slaven en narren... Voor deze nietsdoende famieljes gaan eerst de berookte koks, daarna de

(1) Chateaubriand. Etudes historiques.

(2) Philo, de prœmis et pœnis.

(3) Senec. Epist. 95.

(4) Ammien Marcellin (Rerum gestarum libri).

slaven met de klaploopers. Het escorte wordt gesloten door de gesnedenen, ouden en jongen, bleek, lijkkleurig, afschuwlijk !

„Laat men naar een zieke informeerden? Dan zal de bediende niet weer binnen durven komen zonder zich van het hoofd tot de voeten gewasschen te hebben. Het gepeupel heeft geen andere schuilplaats gedurende den nacht dan de wijnhuizen, of zeilen over de schouwburgen gespannen: het speelt met verwoedheid met de dobbelsteen en vermaakt zich door met de neusgaten een geweldig leven te maken.

„De rijken gaan naar de baden door vijftig slaven vergezeld. Ternauwernood zijn zij in het bassin, of zij schreeuwen: „Waar zijn mijn bedienden?“ Indien er zich een schepsel bevindt, dat vroeger reeds vesleten werd in den dienst van het publiek, een oud wijf, dat haar lichaam verkwaanseld heeft, gaan zij naar haar toe en onthalen haar op vuile liefkoozingen. Dat zijn de mannen, wier voorvaderen een Senator de les lazen, omdat hij zijn vrouw een zoon had gegeven in tegenwoordigheid van zijn dochter!

„Gaan deze beroemde patriciërs naar een buitenverblijf of op een jacht waaraan anderen voor hen deelnemen; of laten zij zich bij eenigszins warm weer in gekleurde vaartuigen van Puteolis naar Caiete vervoeren, dan vergelijken zij hun reizen bij die van Cesar en Alexander. Een vlieg, die op de franjes van hun vergulden waaier gaat zitten, een zonnestraal, die door eenig gat in hun zonnescherm doordringt, bedroeft hen; zij zouden onder de Cimmeriërs geboren willen zijn.

„Cincinnatus had den roem der armoede verbeurd, indien hij na zijn dictatuurschap velden gebouwd had, die zoo uitgestrekt waren als de ruimte door een der paleizen van zijn afstammelingen ingenomen. Het volk is niet meer waard dan de Senatoren; het heeft geen sandalen aan de voeten en laat zich luid klinkende namen geven; het drinkt, speelt en geeft zich aan ontucht over: het circus is zijn tempel,

woning en forum. De oudsten zweren bij hun rimpels en grijze haren, dat de Republiek verloren is als zoo'n koetsier niet het eerst afrijdt en behendig langs den hoeksteen gaat. Door de lucht van het vleesch gelokt volgen die meesters der wereld vrouwen, die als verhongerde pauwen schreeuwen en sluipen zij de eetzaal der meesters binnen."

Volgens Socrates, den schoolschen godgeleerde, door Chateaubriand aangehaald, waren de ongeregeldheden der politie buitengewoon; men kan er over oordeelen door een gebeurtenis onder de regeering van Theodosius voorgevallen: de keizers hadden groote gebouwen laten oprichten waar de molens en de ovens zich bevonden om het koren te malen en het brood te bakken, dat aan het volk uitgedeeld werd. Verscheidene herbergen hadden zich nabij die huizen gevestigd; publieke vrouwen lokten de voorbijgangers in die inrichtingen; maar zij waren ternauwernood binnen, of zij vielen door luiken in sousterrains. Daar bleven zij voor het overige van hun leven gevangen om de molens te draaien, zonder dat ooit hun bloedverwanten konden te weten komen, wat van hen geworden was. Een soldaat van Theodosius, in den strik gelokt, trok zijn dolk, doodde wie hem vast wilden houden en ontkwam. Theodosius liet de gebouwen slechten, die boven deze holen stonden; en hij deed tevens de huizen van prostitutie verdwijnen, waarheen overspelige vrouwen verwezen werden.

Salvianus verklaart van zijn kant, dat er geen straf bestaat, die de Romeinen niet verdiend hebben. „De gulzigheid en de onreinheid heerschen overal. De wettige vrouw wordt met de bijzit verward. De meesters bedienen zich van hun gezag om hun slaven te dwingen zich aan hun lusten over te geven. (1) Afschuw heerscht in die plaatsen,

(1) De wet op de slavernij, die de particulieren de middelen verschaftte zonder uit hun huizen te gaan al de verscheidenheid van hun driften te voldoen, was een zeer werkzame oorzaak der prostitutie, omdat huiselijke ongeregeldheden eindelijk naar buiten slaan en eindigen met de maatschappij te verpesten.

waar meisjes het recht niet meer hebben kuisch te zijn. De steden zijn vol slechte plaatsen en deze zijn niet minder bezocht door vrouwen van stand dan door die van geringe afkomst. Zij beschouwen deze ontuchtigheid als een der voorrechten van haar geboorte en laten zich niet weinig voorstaan de andere vrouwen niet minder in onkuischheid dan in adel te overtreffen.”

Men was in dit opzicht zoo ver gekomen alle dagen arme meisjes, die het ongeluk hadden van een dienstbare afkomst te zijn, te verkoopen om den wellust te voldoen; de wet op de slavernij maakte dezen schandelijken handel gemakkelijk, die op de volle markt gedreven werd.

De elegante prostitutie heeft inderdaad altijd als gevolg gehad het zedenbederf in het huisgezin te brengen. De groote lichtekooien trekken de gehuwde mannen tot zich en de wettige vrouwen offeren dikwijls haar eer op om aan de anderen haar kortstondig geluk te betwisten. Zij achten het voor zich een eer, aan haar mededingsters een deel te ontrukken van de veroveringen en vleierijen, die de mannen haar toestaan. Met dit doel zag men de matronen, evenals de *meretrices*, zich op den heiligen weg vertoonen. Evenals deze wilden zij haar bedkoetsen hebben, zich goed voordoen op rijke kussens en zich door een talrijken stoet van bedienden laten volgen. Zij namen haar modes over, maakten haar buitensporige kleeding na en ten slotte wilden zij ook haar minnaars hebben, patriciërs of plebejers, dichters of boeren, vrijen of slaven, mannen of gesnedenen. Zij stichtten in een woord de prostitutie der matronen.... „De dienstmaagden, die het voertuig begeleidden, waarin zij zich in een meer dan onwelveogelijke kleeding vertoonden, verwijderden zich, zegt Walkenaer, bij de nadering van jonge verwijfde mannen, *effeminati*, wier vingers met ringen beladen waren, de toga altijd sierlijk omgehangen, het haar gekamd en geparfumeerd en het gezicht met die kleine moesjes opgesmukt was, door middel waarvan onze dames in de vorige eeuw heur gelaat zochten aantrekkelijker te

maken. Men merkte ook in diezelfde plaatsen mannen op, wier kleeding athletische vormen deed uitkomen en die met trots hun gespierde leden lieten aanschouwen. Hun vlugge en krijgshaftige gang bood een volmaakte tegenstelling aan met het effen voorkomen, de langzame en afgemeten passen van die jongelingen, die, de haren zorgvuldig gevlochten en de wangen geblanket, links en rechts wulpsche blikken wierpen. Die twee soorten van wandelaars waren meestal niets anders dan zwaardvechters of slaven; maar sommige vrouwen van een hoogen stand zochten haar minnaars in de lagere rangen, terwijl haar jonge en lieftallige dienstmeisjes zich rein hielden tegen de aanslagen van mannen harer kaste en slechts toegaven aan de verleiding van ridders en senatoren."

De tooneelspelers, de zwaardvechters en de hansworsten waren dan ook de bevoorrechte minnaars der groote Romeinsche dames. In zijn zesde satire, die hij aan haar gewijd heeft, heeft Juvenalis de geschiedenis van haar schandelijke prostitutie verhaald, zooals wij haar in ons werk *„la Médecine et les mœurs de la Rome antique”* geschreven hebben. Persius heeft haar evenmin gespaard in zijn beoordeelingen en hekeldichten. En Petronius heeft haar beschreven als heur minnarijen in het slijk zoekende, daar hare zinnen niet meer ontwaken dan op het gezicht van een slaaf of een knecht met een opgeschort kleed. Anderen, vervolgt hij, zijn verzot op een zwaardvechter, een bestoven muilezeldrijver of een tooneelspeler, die zijn aanvalligheden op het tooneel vertoont. Mijne minnares behoort hiertoe: zij overschrijdt de banken van den Senaat, de veertien van de ridders en gaat in het bovenste gedeelte van het amphitheater het voorwerp van haar plebeïschen gloed zoeken.

Op zeker oogenblik, toen de Aziatische zeden zich in de Romeinsche maatschappij verspreidden, nam deze den grondregel van Aristippus aan: *Vivamus dum licet esse, bene*. Het leven had voor haar geen ander doel dan het genoegen, de feesten, de spelen van het circus, de tafel en den wellust.

De *comessiones*, die voor haar zooveel aantrekkelijks hadden, waren feestmalen, die van 's avonds tot den morgenstond duurden, zwelgpartijen, waarbij Priapus, Comus, Isis, Venus, *Voluptia* en *Lubentia* voorzaten en die in dronkenschap, ontucht en uitputting van alle organische krachten eindigden. De dag was aan den slaap en aan de luidruchtige schaamteloze vermaken in de openbare baden gewijd.

Om zich nauwgezet rekenschap te geven van de ondeugden en ongeregelhdheden van het Romeinsche volk, moet men de satirische gedichten en vooral het *Satyricon* van Petronius lezen. Hij verhaalt ons den naijver tusschen twee mannen die op denzelfden schandjongen verliefd waren, daarna de verkrachting in het openbaar door dit verachtelijk persoonkje op den jongen Pannychis gepleegd, die zeven jaar oud reeds in al de geheimen der prostitutie ingewijd is; de tooneelen van liederlijkheid van een oude tooveres met een oververzadigd en onvermogen jongen man; het feestmaal van den ouden en afschuwelijken Trimalcion, met al de verfijningen van een ijdele weelde, een beestachtige gulzigheid en de meest waanzinnige wellust.

Op dit welvoorziene maal, dat slechts een critiek is op de keizerlijke drinkgelagen, woont men tusschen elk gerecht de walgelijke pantomimes der acrobaten bij; de gekruide gesprekken der narren, de wulpsche dansen der Indische almea's in haar volle naaktheid onder den doorschijnenden sluier, die haar dekt, de wellustige krommingen der hansworsten en de erotische omhelzing van al de gasten. En om het tafereel te voltooien vergeet Petronius niet ons de meesters van het huis, Fortunata, de wettige vrouw van den gastheer, voor te stellen, terwijl zij zich aan prostitutie met Scintilla, de vrouw van Habinnas, de gast van Trimalcion, schuldig maakt. Dit gebeurt voor het dessert, zoodra de dampen van den wijn het laatste gevoel van schaamte der gasten verdreven hebben. „Op een teeken van hun meester begonnen de slaven Fortunata drie- tot viermaal te roepen. Eindelijk kwam zij. Haar kleed door een bleek groenen gor-

del opgeschort, liet daaronder haar kersroode tunica, haar kousebanden van gedraaid gouddraad en haar met dezelfde stof geborduurde muilen zien. Zij plaatst zich op hetzelfde bed van Scintilla, die haar voldoening daarover te kennen gaf. Zij omhelsde haar en zij geraakten tot zoo'n innigheid, dat Fortunata haar armbanden aan Scintilla aanbod... Doch de twee vriendinnen, reeds door den wijn bedwelmd, beginnen te lachen en in haar dronkenschap vallen zij elkaar om den hals. Maar terwijl zij elkander zoo vast omarmd houden, staat Habinnas heimelijk op en laat hij, Fortunata bij de beenen grijpende, deze een buiteling op het bed maken. O! O! riep zij, toen zij haar kleeren tot boven de knie opgelicht zag. Plotseling werpt zij haar kleed weder goed en terwijl zij zich in de armen van Scintilla werpt, verbergt zij onder haar zakdoek een gelaat, dat de blos nog ontuchtiger maakt." (1)

Wat kon men na zoo'n tooneel doen om den nacht te besluiten? Zich aan de ergste ontucht overgeven voor het beeld van pastei van Priapus en uitroepen, terwijl men van het bed opstond: De hemel bescherm de Keizer, den vader van het vaderland! *Consurreximus altius et Augusto, patri patriæ feliciter! diximus.*

Maar dit is nog niet alles. De gasten maken zich gereed om te vertrekken, als Habinnas een zijner slaven begint te prijzen, die gesneden is, den blik van een Venus heeft, of-schoon hij een weinig scheel ziet... Scintilla valt hem in de rede, maakt hem een scène uit jaloerschheid en verwijt hem, dat hij van dien schurk van een slaaf zijn schandjongen gemaakt heeft, die eenmaal het teeken ervan zal dragen. Op zijn beurt overdekt Trimalcion ook een zijner slaven met kussen. Fortunata overlaadt nu haar man met scheldwoorden, daar zij haar rechten als echtgenoot eischt en schreeuwt dat het vuil, schandalig is zich zoo zonder zich in te houden aan zijn lage hartstochten over te geven.

(1) Satyricon, cap. LXVII.

Kortom, aan al die woorden voegt zij nog dat van hond! Trimalcion werpt verwoed over 'die beleediging een beker naar het hoofd van Fortunata. Deze begint te schreeuwen...

Laat ons hier afbreken. Het tafereel is compleet; onze lezers kunnen zich een oordeel vormen over de zeden der Romeinsche aristocratie.

Het is zeker, dat de *Satyricon* van Petronius geen geschiedkundig document is, dat de schrijver slechts een roman heeft geschreven en dat de personen in het rijk der verbeelding thuis hooren. Maar niemand betwist, dat zijn werk een studie der zeden is en men moet in de zinnebeeldige tooneelen, die hij met groot talent en een opmerkelijkheid van karakter geschreven heeft, de schandalige nachten van het hof van Nero erkennen. En deze bloedige *Satire* had de verdienste zoo juist getroffen te hebben, dat de Romeinsche Sardanapalus het doodvonnis van den schrijver onderteekende. Is de *Satire* van Petronius overigens niet de beschrijving van de Romeinsche maatschappij, zooals alle Latijnsche geschiedschrijvers haar geschilderd hebben? *Eucolpus* en *Ascyllus* zijn wel de losbollen door *Martialis* beschreven. *Quartilla* vertegenwoordigt juist de lichtekooi van *Subura*, *Eumolpus* is het portret van de ijdele dichters, die in Rome krioelden; en *Chrysis*, *Circeus*, *Philumenus* zijn waargenomen en natuurlijke typen, die men niet maakt; *Trimalcion* eindelijk geeft een juist denkbeeld van de onbeschoftheid, ruwheid des gevoelens en belachelijke ijdelheid van den parvenu, van den armen stakkert, die millionnair is geworden en nu zijn gasten wil verblinden door een praal van slechten smaak en een druktemakende edelmoedigheid, die hem door zijn vrienden en gasten doen verachten. In een woord al die personen zijn waar, al die toestanden zijn gebeurd, al die portretten zijn naar de natuur genomen.

Wat de overige dronkenmanstooneelen aangaat, die wij op het feestmaal van *Trimalcion* zien, men vindt die misschien minder breedvoerig omschreven door *Juvenalis*, *Suetonius*, *Tacitus* en een aanzienlijk getal Latijnsche schrijvers,

die den moed hebben gehad de schanddaden bekend te maken, die in de paleizen der Patriciërs en aan het hof der Cesars gepleegd werden. Cicero vatte ze in een zijner pleidooien te zamen in deze woorden, die, volgens zijn gedachten, allen synoniem waren: *Libidines, amores, adulteria, convivia, comessationes*.

De venerische ziekten bij de Grieken en Romeinen.

Het bestaan van venerische ziekten bij de volkeren der oudheid zou heden niet betwist kunnen worden, met de getuigenis van de talrijke wetenschappelijke en letterkundige documenten, die wij bezitten. Wij hebben in de voorafgaande hoofdstukken aangetoond, dat het syphilis en de druiper reeds zeer lang bekend waren in China, Japan, Indië en in andere streken van Azië. Wij hebben onbetwistbare feiten medegedeeld over de veelvuldigheid der venerische ziekten bij de Hebreeuwen en bij andere volken van het Oosten. Deze ziekten, waarvan men den oorsprong slechts aan erotische buitensporigheden en aan tegennatuurlijken omgang van mannen en vrouwen kan toeschrijven, moesten noodwendig de Grieken en Romeinen aantasten, die de ontaarde zeden van de Oosterlingen overgenomen en die zich evenals zij aan al de uitspattingen der prostitutie overgegeven hadden. Deze uitspattingen hadden onder den invloed van het heete en vochtige klimaat van het Oosten het eerst bij de vrouwen aandoeningen der baarmoeder en der scheede veroorzaakt, die besmettelijk werden en die zij aan de mannen mededeelden.

Volgens Rosenbaum zou Neumann ⁽¹⁾ gezegd hebben, na zijn meening over de morbus phenicus blootgelegd te hebben: „men vindt in het schrift van den Pseudo-Galenus

(1) Manuel de Clinique de Neumann. Vol. VII. p. 88.

een lijst van woorden, die ons doen gelooven, dat de ouden de venerische aandoeningen wel gekend hebben." En die woorden toelichtende komt de Duitsche schrijver ertoe te besluiten, dat de ondeugden van *fellator* en van *irrumator* een der hoofdoorzaken zijn van die ziekten.

De prostitués der beide seksen, die zich aan deze soort van ontucht overgaven, waren onderhevig aan ontstekingen in den mond, de tong en het verhemelte. Tegen hen hebben de hekeldichters hun scherpste satiren gericht en Euripides heeft in het bijzonder het feit omschreven als de pijnlijkheid der tong door den mond en het gebruik der geslachtsorganen veroorzaakt. De beschrijving van zweren in de keel door Areteus ⁽¹⁾ wordt door Rosenbaum als een zeer goed omschrevene syphilitische aandoening beschouwd, maar ten onrechte aan slecht begrepen oorzakelijke feiten vastgeknoopt. Die keelontstekingen van Egypte en van Syrië waren de gevolgen van het *fellare*. „Daardoor verklaren zich,” vervolgt Rosenbaum, „de woorden die Salmatius volgens Aetius aanhaalt en die hij hetzelfde verklaart te zijn als de Egyptische en Syrische zweren; want Herodotus heeft ons reeds gesproken over de mysteriën van Bubastis op de feesten van Isis. De aandoening draagt hier zeker slechts den naam van de plaats, waar zij het hevigst heerschte, terwijl Aretheus haar aan het geheele land toeschrijft.”

Wat de venijnige puisten aangaat, die de Grieken evenals de Romeinen onder den naam van *atra lues* en dien van *mentraga* kenden, zij hebben een des te meer duidelijk venerisch karakter, daar zij besmettelijk waren en hare etiologie zich aan het *cunnilingere* vastknoopt.

Deze puisten verschenen gewoonlijk bij voorkeur op de lippen en het grootste gedeelte van het gelaat, maar het kwaad beperkte zich niet altijd tot de klieren der huid; de haarwortels werden er ook door aangetast. Vandaar kaalhoofdigheid, gevolgd door zweren van de schedelhuid, waar-

(1) De signis et causis acutorum morborum. Cap. 9.

van de verwoestingen buitengewoon snel waren. Als de ziekte algemeener werd en het geheele lichaam aantastte, nam zij den naam van *psora* of van *lepra* aan, belangrijke verschijnselen uit het oogpunt der geschiedenis van het syphilis, want de secondaire gevallen ontgingen het doorzicht der geneesheeren van de Oudheid.

Zij hebben ons evenwel de beschrijving en de behandeling van zekere ziekten der geslachtsorganen nagelaten, waarvan de ontleding, die wij voor het grootste deel aan Rosenbaum ontleenen, niet alleen veroorlooft tot de oudheid der venereische ziekten, maar ook tot haar oorsprong in de uitspattingen der prostitutie te besluiten, zooals de schrijver van *la Syphilis dans l'Antiquité* met een merkwaardige geleerdheid heeft doen zien.

De zaaddruiper, aldus genoemd naar zaad en druipen. Galianus. ⁽¹⁾

Dit is een aandoening der zaadvaten en niet der geslachtsorganen, die slechts als kanaal dienen om het zaad uit te storten. Galianus. ⁽²⁾

Men moet twee soorten onderscheiden, al naar de aandoening door stijfwording der roede vergezeld is of niet. ⁽³⁾ Galianus.

De druiper met stijfwording der roede wordt nu eens satyriasis, dan weer priapismus genoemd. ⁽⁴⁾ Het is een soort kramp, die slechts de roede aangrijpt. ⁽⁵⁾ Hij wordt veroorzaakt door een toevloed van vochten, vooral van die verdikt en slecht vermengd zijn. ⁽⁶⁾

Paulus van Eginus evenwel noemt priapisme dien krampachtigen toestand van de roede, terwijl hij door den naam satyriasis de overige ontsteking der zaadvaten aanduidt. Het

(1) De locis affect. Lib. VI. cap. 6.

(2) De locis affect. Lib. XIV. cap. 10.

(3) De symptom. morb. caus. Lib. II. cap. 2.

(4) De tumor. praetern. cap. XIV.

(5) De usu part. Lib. XIV. cap. 10.

(6) Meth. med. Lib. XIV. cap. 7.

is onnoodig te bewijzen, dat de beide meeningen hierin juist zijn, dat de krampachtige en vurige druiper in beide gevallen vergezeld is door het priapismus. Er komt weinig of geen uitgeworpen stof, waarna de lijders zich verlicht gevoelen; zij worden evenwel opnieuw door de kwaal aangetast, totdat de oorzaak der erectie verdwenen is en dan slinkt ook de roede. ⁽¹⁾ Actuarius.

Volgens Paulus van Eginus openbaart de *verlamming* der zaadvaten zich als de ziekte niet vermindert of dat er algemeene krampen zijn. Zij, die door kramp aangetast worden, sterven spoedig onder koud zweeten en gerommel in den buik.

Alexander Trallianus heeft gezien, dat de erecties nog tot na den dood duurden. Deze omstandigheid komt niet veel voor; zij wordt hoofdzakelijk bij jongelingen aange troffen. ⁽²⁾ Galianus. Deze ziekte is door Themison waargenomen geworden, die ze dikwijls op Creta gezien heeft, waar zij veelvuldig voorkomt en dikwijls het gevolg is van pederastie.

De druiper zonder stijfwording der roede of de werkelijke druiper veroorzaakt een aanhoudend en onwillekeurig afloopen van zaad. Galianus. ⁽³⁾ Zij biedt overeenkomst aan met de pislvloeijing en heeft evenals deze tot gewone oorzaak de zwakte of het ontbreken van spierkracht der zaad dragende vaten. Galianus.

Dikwijls wordt de vloeijing voorafgegaan door een tijdperk van ontsteking, waardoor de ziekte den eersten vorm nabij komt. De zieken hebben veel verhit zaad, dat hen tot loozing aanzet, wat hen veel verzwakt; maar als zij den bijslaap vermijden, krijgen zij hoofd- en buikpijn en misse lijkheid; en de nachtelijke zelfbevlekking veroorzaakt hun evenveel last als de bijslaap zelf. De uitstorting heeft onder

(1) Actuarius, Meth. med. Lib. I. cap. 22.

(2) Meth. med. Lib. 14. cap. 7.

(3) De locis affect. VI. cap. 6.

hitte en smart plaats en dit niet alleen bij de mannen, maar ook bij de vrouwen. Galianus schrijft inderdaad ⁽¹⁾: „Een dezer zieken heeft mij gezegd, dat niet alleen hij, maar ook de vrouwen, met wie hij den bijslaap verrichtte, een bijtende pijn gevoeld hadden op het oogenblik van de uitstorting.”

Volgens Areteus daarentegen zoude de jeuk in de geslachtsdeelen, het gevoel van wellust en het groote verlangen naar den bijslaap slechts bij de vrouwen plaats vinden. Dit is eene bewering, die verklaard wordt, doordat in de zuidelijke landen de duur van de ontsteking zeer kort en gewoonlijk bijna onmerkbaar is, indien ten minste gedurende dien tijd de bijslaap niet wordt uitgeoefend, wat zeer dikwijls plaats heeft. Overigens heeft de geneesheer meestentijds slechts den chronischen vorm te behandelen. ⁽²⁾

Gewoonlijk merkt de zieke de kwaal eerst op als de vloeijing begint; maar deze gaat zonder ophouden dag en nacht voort, als de ontsteking minder is, zonder erotisch gevoel of wellustige droomen, dikwijls zelfs zonder dat de lijder het voelt. Celsius. ⁽³⁾

Wat er uitvloeit is een koude, bleeke en onvruchtbare vochtige stof, die bij het einde der ziekte verdikt, dan waterachtig wordt en eindelijk ophoudt. Alex. Trallianus. ⁽⁴⁾

Als evenwel de ziekte voortduurt, begint het gelaat der lijders, vooral van jongelieden, op dat van grijsaards te gelijken: zij worden traag, slap, moedeloos, vreesachtig, dom, verliezen hun kracht, worden mager en onbekwaam voor den arbeid; zij krijgen een slechte kleur, en een vrouwelijk voorkomen, worden bleek, hebben geen eetlust, zijn koud op het gevoel, en klagen over loomheid in de ledematen en de lendenen; zij zijn zwak en onbekwaam voor alles. De onderbuik verzwakt evenals het overige van het lichaam

(1) De Sarritute, secunda. Lib. VI. cap. 14.

(2) De morb. chron. sympt. Lib. II cap. 11.

(3) De re med. Lib. IV cap. 21.

(4) Lib. IX. cap. 9.

dat uitdroogt; bij de lijdens liggen de oogen diep in de kassen. Galianus. (1).

De ziekte is uit haar zelve niet gevaarlijk, maar zij kan zich met meer aandoeningen compliceeren en zij heeft een neiging een chronischen loop te volgen. Aretheus (2), Coelius, Aurelianus.

Men moet den druiper goed onderscheiden van nachtelijke zelfbevelekking, die dikwijls zelf slechts een secundair geval is. Coelius Aurelianus. (3).

Wat den druiper der vrouw aangaat is het schier onmogelijk een juiste kennis op te doen van wat de oude geneesheeren ervan wisten; omdat hun denkbeeld, dat het bedorven bloed van de stonden en van de vloeingen het geheele lichaam van kwade sappen zuiverde, een waarneming zonder vooroordeelen volkomen verhinderde. Galianus. (4). Evenals in den nieuweren tijd de witte vloed langen tijd de oorzaak is geweest van een onvolledige kennis der stonden van de vrouw.

Zoo zijn dus de documenten, die de geneesheeren der Oudheid ons over de vloeingen nagelaten hebben. Hun voornaamste dwaling bestaat slechts hierin, dat zij voor zaad aangezien hebben, wat slechts slijmige etter is, maar bezijden dit ziet men, dat hun waarnemingen met een zorgvuldige nauwgezetheid verzameld zijn.

Indien met betrekking tot de etiologie de Grieksche geneesheeren al niet de besmetting in het bijzonder door den bijslaap gemeld hebben, wisten zij toch de ontucht als een der voornaamste oorzaken der ziekte te doen erkennen; voornamelijk de ontstekingen van den mond en der lippen der *fellatrices* door Aretheus beschreven en volgens hem van dezelfde natuur beschouwd als de Syrische zweren, die door een gelijke oorzaak ontstaan. Overigens zijn de pisbuisont-

(1) De finit. medic. No. 288.

(2) De morb. chron. lib. II. cap. 5.

(3) Morb. chron. lib. V. cap. 7.

(4) Galianus de Sympl. Causis, lib. III. Cap. II.

stekingen, door de geslachtsbevrediging met den mond veroorzaakt, door de nieuwere syphiliskenners waargenomen geworden. En met reden erkennen zij de besmetting evenals door den gewonen bijslaap, daar zij in deze vloeingen *gonococcus* der soortgelijke vloeijing bevonden hebben. Wijders moet men wel toestaan, dat de witte vloed en de regels der Grieksche en Romeinsche vrouwen, die zich aan al de uitpattingen van den wellust overgaven, bij hen die haar naderden gelijksoortige gevallen te voorschijn moesten doen roepen, als die wij nog dagelijks waarnemen.

De *zak-ontsteking*. Galianus noemde dit de ontsteking der ballen ⁽¹⁾. Volgens Paulus van Eginus wordt de zak-ontsteking door pijn opgemerkt, die door een vrij sterke drukking der vingers veroorzaakt wordt, terwijl een zwakke drukking bijna onopgemerkt blijft. De roodheid en de hardheid zijn van buiten nauw waarneembaar, maar de vinger ontdekt de laatste meer naar binnen ⁽²⁾.

Somtijds gaat koorts aan de zak-ontsteking gepaard ⁽³⁾ en als deze niet dadelijk bestreden wordt, strekt de pijn zich tot de liesstreek en de lendenen uit; de deelen zetten op, de zaadstreng wordt dikker en hard. Celsius ⁽⁴⁾.

De verharding der teelballen is een oorzaak van onvruchtbaarheid. Celsius ⁽⁵⁾.

Aretheus heeft eindelijk melding gemaakt van de zenuwpijn der ballen en Hippocrates van de jeuking der zelfde organen.

Zweren der geslachtsorganen. — De zweren der geslachtsorganen komen veelvuldig voor, daar de deelen uit hun zelven reeds tot verrotting voorbeschikt zijn, zoo wel uit hoofde van hun natuurlijke vochtigheid, die het bestaan van veel opslurpende klieren en dat der haren ver-

(1) De dicet. in acut XV.

(2) Rib. III. cap. 54.

(3) Galianus de pronost. expuls., lib. N. cap. 10.

(4) Lib. VII, 18.

(5) De semine, cap. 15.

klaart, als omdat zij tevens loozingskanalen zijn. Galianus ⁽¹⁾.

Het jaargetijde heeft invloed op de verschijning van die zweren, die veelvuldiger bij warm en vochtig weer voorkomen ⁽²⁾. Zij vertoonen zich in den vorm van spruw, vooral bij de vrouwen. Als zij oppervlakkig zijn, bezitten zij een groote neiging zich uit te breiden. Dikwijls genoeg komt er ontsteking bij en eene opzetting der aangetaste deelen. Dikwijls zijn zij ook pijnlijk, nu eens vochtig, dan weer droog. In de meeste gevallen nemen zij een verrottend karakter aan en hebben zij neiging te verkankeren. In zoo'n geval bestaat gewoonlijk slechts een enkele zweer uit een puist bestaande. Dikwijls ook nemen zij een chronisch verloop en verharden zij dan of bedekken zij zich met uitwassen. Hypocrates ⁽³⁾.

Spleten en barsten komen dikwijls aan de voorhuid voor, als die te nauw of met kracht teruggetrokken is; er ver- toont zich dan pijn en ontsteking en als de genezing niet spoedig aangebracht wordt, verharden de kanten en moet men die dan met het mes wegnemen. Maar over het algemeen genezen de wonden van de voorhuid moeilijk. Hypo- crates ⁽⁴⁾.

Als de voorhuid verkankert, moet men haar rondom af- snijden en het bloed met een gloeiend ijzer stelpen. Paulus van Eginus ⁽⁵⁾.

Men merkt zweren op den binnenkant van de voorhuid op, die dikwijls genoeg de oorzaak worden van vernauwing der voorhuid en van de Spaansche kraag. Er bestaan ze- kere zweren, die een zwartachtige kleur aannemen. Bij

(1) Meth. med. libr., cap. 4.

(2) Hypocrates, Aph. vol. III. Onder deze weersgesteldheden ver- meerderen de uitwerpingen der huid, der vetklieren en der holte van de scheede in overvloed en in stank. Zij staan dus in een zekere afhan- kelijkheid tot de epidemische regeling. Rosenbaum.

(3) De natura mulierum. vol. II.

(4) Coac. prœnot. vol. I.

(5) Lib. VI, cap. 57.

andere ziet men uitwassen en vijgwratten opkomen. Celsius (1).

De droge zweren van den eikel moeten onderscheiden worden van de vochtige en etterende, die de oorzaak worden van de vernauwing der voorhuid en van de Spaansche kraag. De afgescheiden stof is nu eens helder, dan weder etterachtig; zij heeft somtijds een slechte lucht. Deze zweren worden langer en breeder, vreten zelfs den eikel onder de voorhuid weg, zoodat hij afvalt en men verplicht is insnijdingen te doen. Celsius. loc. cit.

Er bestaat een soort zweren *circa corona glandis* en een andere *cancer colis*, die zacht en invretend zijn en een helder met bloed vermengd vocht afscheiden. Aetius. (2) Een andere soort der Grieken, breidt zich spoedig uit.

De Pestbuil is een zweer, die zich door steken aankondigt, die door een of meer blaasjes ter grootte van een gierstekorrel gevolgd worden, welke het voorkomen van brandblaren hebben. Zij springen open en laten een *ulcus crustaceum* in den vorm van een korst achter. Actuarius. (3)

De pestbuil ontstond na een onreinen bijslaap, zooals deze passage van Phalladius in *Lausiaca historia* bewijst: „Een zekere Heron was te Alexandrië gekomen, waar hij den schouwburg, de wedrennen en de slechte kroegen bezocht. Op deze wijze losbol en dronkaard zijnde, verzonk hij in het slijk der ontucht. Hij kreeg omgang met een tooneelspeelster en ontknoopte haar den venusgordel. Nadat hij dit bedreven had, vertoonde zich door den goddelijken wil een pestbuil op zijn eikel en werd hij gedurende zes maanden zoo ziek, dat zijn geslachtsdeelen afrotten en vanzelf afvielen. Hierop stierf hij.”

Niettegenstaande de moeilijkheden, die de woorden van den tekst vertoonen, is het niettemin duidelijk en zonder twijfel,

(1) Lib. VI, cap. 18.

(2) Tetrab IV. § 2 en 3.

(3) Meth. med. II. Cap. 12.

voegt Rosenbaum, die deze waarneming mededeelt, er bij, dat Heron een pestbuil gekregen had door met een tooneelspeelster den bijslaap uit te oefenen en de voorwaarden die Phalladius er bij maakt, kunnen het feit niet geringer maken; ook heeft Becket aan de twijfelaars van Duitschland gevraagd: *Welke bewijzen men voor de syphilis in de oudheid wilde hebben, indien deze niet medetelden?*

Het is overigens niet zonder belang erop te wijzen, dat nog heden de pestbuil en de chancres in Indië als een en hetzelfde beschouwd worden; en de Cabirajas of Indische heelmeeesters duiden, volgens William Jones, deze beide aandoeeningen door den naam van *Nar Farsi* of *Ateshi Farsi* aan.

De *anthrakosis* is een gelijksoortige zweer, die door ettergezwollen vergezeld wordt, welke Hypocrates als epidemisch beschouwt. Galianus loc. cit.

Evenals bij de zweren op de voorhuid verheffen zich op die van den eikel sponsachtige uitwassen en in sommige gevallen verhardingen aan de kanten, die een litteeken nalaten, dat door de Romeinen *clavus* genoemd wordt. Celsius. (1)

Er is niet veel verbeeldingskracht toe noodig om deze plaatselijke ziektegevallen der roede te beschouwen als invretende chancres verergerd door het syphilitisch gif op den eikel.

Celsius overigens laat niet na eraan toe te voegen, dat de verkanking van het orgaan soms volgt, dat zij de geheele roede aantast en dat men in een dergelijk geval insnijdingen in het gezonde vleesch moet doen, de verkankerde deelen wegsnijden en door een mengsel van kalk en Spaansche peper de wond uitbranden.

Verscheiden Grieksche en Latijnsche schrijvers hebben over de zweren der vrouwelijke geslachtsorganen geschreven, onder welke men Aetius, Aretheus, Paulus van Eginus en Archigenus moet aanhalen. Aetius zegt:

„Men ontmoet in de dikte der schaamlippen zweren, die

(1) Roc. Cit. V. 8.

met het mes niet gesneden kunnen worden, als zij naar den aars gericht zijn, omdat er anders gemakkelijk fitsels uit over kunnen blijven, wat niet te vreezen is, als zij bij het piskanaal gelegen zijn. — De scheede en de mond van de baarmoeder zijn gevoelig voor zweren, *pustulae scabrae*, die schilferige korsten nalaten en anderen *tubercula miliaria*, die men op het gevoel en met de *speculum matris* zeer goed onderscheiden kan. De laatsten zijn schadelijk voor de menstruatie en vruchtbaarheid." Aetius. (1)

Sommige zweren, die zich aan den baarmoedermond vertoonen, hebben den vorm van spleten, worden hard of maken plaats voor uitwassen. Zij scheiden gewoonlijk een heldere waterige etter af en zijn pijnlijk gedurende den bij-slaap. Galianus. (2)

De eigenlijke zweren zijn oppervlakkig en vertoonen ontvellingen; zij zijn groot en scheiden eene kleine hoeveelheid dik en reukloos etter af. Tot deze klasse behooren de zweren der spruw van Hypocrates. Anderen bestaan, die diep en pijnlijk zijn en een stinkend etter afscheiden. In enkele gevallen vreten deze diep in en worden haar kanten hard; zij laten een stinkend waterig etter los, zijn vergezeld door hevige smarten en verwoesten eindelijk het cellenweefsel van de baarmoeder. Deze soort is zeer gevaarlijk en eindigt met den dood. Hypocrates. (3)

De zweren van de geslachtsorganen der vrouw worden gevaarlijk voor den man, die den bij-slaap met haar uitoefent, die er mee besmet zijn. Cedrenus. (4)

Deze besmettelijke werking was bij de Romeinen bekend, zooals dit feit, door Palladius verhaalt, bewijst. (5)

Gedurende de vervolging der christenen onder keizer Diocletianus werd een jong meisje van een zeldzame schoon-

(1) Tetrab. IV. § 4.

(2) De loc. affect. IV. Cap. 5.

(3) De natura muliebri et de morb. mulier.

(4) Synopsis. Paris 1647 in folio, pag. 266.

(5) Vita Patrum. Cap. CXLVIII.

heid aangeklaagd christinne te zijn. Voor den rechter ge-
roepen, zocht zij niet haar godsdienst te loochenen en wei-
gerde zelfs de voorstellen, die deze haar met aandrang en
onder bedreigingen deed. Veroordeeld aan de openbare pro-
stitutie prijsgegeven te worden, werd zij naar een lupanar
gebracht en door den *leno* aan al de wellustelingen der stad
aangeboden. Op het punt voor hun gewelddadigheden te be-
zwijken, zeide zij hun dat *zij op een verborgen plaats een
zweer (ulcus) had* en dat zij zich zou overgeven, zoodra zij
genezen zou zijn. Deze uitvlucht spaarde haar de marteling,
die zij vreesde — hetgeen helder op de kennis wijst der
besmetlijkheid der zweren van de geslachtsorganen der
vrouw, het *morbus indecens* of *leus venerea*, waarvan de
werking door de prostitués der beide seksen zeer geducht
werd.

De bersten. — De zweren en spleten aan den aars
waren bij de passieve pederasten zeer gemeen. Galianus
noemde hen brandende pijnen en Celsius bersten.

Aetius, die zeer breedvoerig over de ziekten van den aars
geschreven heeft, heeft deze aandoeningen gecompliceerd
gezien met etterbuilen met een fistelachtig verloop. In zoo'n
geval namen zij een ander karakter aan. Dikwijls vormden
zich ook aanzettingen of uitwassen.

Celsius heeft nog een andere aandoening van den aars
aangewezen, die het gevolg van de ontucht was: dat was
de darmverzakking en een zweer die gelijk was aan een
paddestoel en zich aan den aars of aan de bilspleet vertoonde.

Er bestonden eindelijk nog de vijfgratten en andere ver-
groeiingen, waarvan wij in een afzonderlijk hoofdstuk zul-
len spreken.

De ettergezwellen. — De geneesheeren der Oud-
heid verstonden onder ettergezwel, *bubo*, elke ontsteking der
lymphatische klieren; maar daar deze aandoening zich hoofd-
zakelijk in de liesstreek vertoont, noemde men in het bizon-
der ettergezwel de ontsteking der liesklieren, zoowel als de
liesstreek zelf. De Romeinen gebruikten alsdan het woord

inguem, zoowel om de ziekte als om haar plaats aan te wijzen. Later maakte men verscheidene onderscheidingen; men noemde *bubo* de ontsteking door opzetting vergezeld en *phyma* die welke spoedig verliep en tot ettering overging. Galianus wees door een woord het zwellen der klieren aan, dat vergezeld was door een roosachtige ontsteking der huid, welke *struma* genoemd werd, als er verharding plaats had. Volgens denzelfden schrijver ⁽¹⁾ zijn deze klieren door haar weeken bouw in het algemeen voorbeschikt aangedaan te worden. Daarom ontsteken de klieren der lies, der oksels en van den hals, zoodra er zich zweren vertoonen aan de teenen, de vingers en het hoofd. De bubo's vormen zich evenzoo en zijn moeilijker te genezen, zoodra het lichaam overladen is met kwade sappen. De meeste schrijvers geven toe, dat door andere oorzaken de bubo's voorafgegaan werden door zweren, ofschoon geen hunner in het bijzonder de zweren der geslachtsorganen beschrijft. Evenwel laten, in een tekst van Hypocrates, ⁽²⁾ eenige woorden een uitlegging in dezen geest toe. Rosenbaum.

Galianus beval aan koppen op de ettergezwollen te zetten, die neiging hadden tot ettering over te gaan, maar zich niet te haasten ze te openen. Alleen als hij geen oplossing kreeg, ging hij tot de operatie over, die hij door een dwarsnede, gelijklopend met de liesstreek, bewerkstelligde, en niet met het dijbeen, omdat in dit geval de kanten van de wond slechts moeilijk tot elkander te brengen waren.

De nieuwere Syphiligraphen hebben evenals de heelmeeesters der Oudheid een verschil gemaakt tusschen de bubo, die slechts zelden ettert en door een wond of zweer veroorzaakt wordt en de bubo, die door een verbreiding van het giftstof van een chancre en diens samentrekking op een of meer lymphatische zenuwknoopen ontstaan is.

De huiduitslag. — De uitslag der geslachtsorganen,

(1) Meth. med. ad Glaucum lib. II cap. 1 et lib. XIII cap. 5.

(2) Lib. IV aph. 82.

gevolgd door verzwering, de herpen van Hypocrates (1), volgens de uitlegging van den tekst door Hensler, deelde zich door den bijslaap mede. Een passage van Galianus kan in denzelfden geest verstaan worden; want hij staat de besmetting toe, maar men zou niet kunnen bevestigen of er sprake is van de herpen of van een anderen huiduitslag van de scheede. (2)

Aetius heeft in de *Tetrabiblon* van *pustulae spontaneae in pudendis* melding gemaakt, die vernauwing teweegbrengen, en in hetzelfde hoofdstuk (3) heeft hij de beschrijving gegeven van *sabies scroti*, die geneigd zijn zich in zweren met afschilvering te veranderen, terwijl zij een zeer hevig *pruritus scroti* achterlaten. Galianus van zijn kant stelt de *psoriasis scroti* als een verharding van den balzak voor, vergezeld door jeuking en zelfs door zweren.

De vijf wratten. Dit zijn vergroeiingen, die in grootere of kleinere menigte zich aan den aars of aan de geslachtsorganen voordoen. Galianus gaf haar den naam van vijf wratten, als zij zich aan den aars vertoonden, maar de andere Grieksche heelmeesters duiden haar onder een anderen naam aan, als zij aan de geslachtsdeelen voorkwamen. De Romeinen noemden haar *figus*.

Galianus beschreef de *figus* als een zwerend knobbeltje, dat vocht afscheidde (Coc. cit.) Volgens Oribasius was zij rond van vorm, roodachtig van kleur, een weinig hard en pijnlijk. Zij vertoonde zich niet alleen aan den aars en de geslachtsdeelen, maar ook op de lippen, de kin en de behaarde gedeelten van het lichaam.

Hypocrates bespreekt de vijf wratten der geslachtsorganen van de vrouw en zegt dat zij een vuilen reuk verspreiden. (4)

Aetius heeft er deze omschrijving van gegeven: *Condyloma est rugosa eminentia. Rugae enim circa os uteri existen-*

(1) Aphorisme, vol. III et de *liquidorum usu* vol II.

(2) Synops. med. sec. loc. lib. IX cap. 8.

(3) Serm. 2, cap. 15.

(4) De natur. mulier, vol. II.

tes dum inflammatur, attolluntur et indurantur, tumoremque ac crassitudinem quandam in locis efficiunt. (1)

De vijgwratten kwamen vooral bij de mannen aan den aars voor. Celsius. En men schreef ze dan ook aan de pederastie toe. Maar het is onmogelijk van deze vijgwratten te beslissen, welke oorspronkelijk en welke secundair waren, hetgeen ons evenwel niet machtigt het bestaan dezer laatsten in de oudheid te ontkennen. Rosenbaum. De behandeling der vijgwratten, die door Celsius beschouwd werden als uitwassen door een bizonder ontstokenen toestand van den aars voortgebracht, *tuberculum, quod ex quadam inflammatione nasci solet*, was gelijk aan die der bersten, die denzelfden ontuchtigen oorsprong hadden, d. i. trekpleisters en krachtige uitbrandingen.

Men behandelt nu de vijgwratten door uitsnijding en uitbranding en beschouwt ze als een ontsteking door de aanraking met druiper- of syphilitische etter ontstaan. Men zou niet kunnen toegeven, dat de vijgwratten voorheen een verschillende oorzaak hadden, daar het bewezen is, dat die uitwassen het gevolg waren van de ontucht en zich slechts vertoonden bij de prostitués beider kunne en bij allen die omgang met hen hadden.

De vijgwratten, die zoo algemeen bij de Romeinen waren, waren niet anders dan die van den aars, waarvan de oorzaak met recht toegeschreven werd aan de schandelijke handelingen van den tegennatuurlijken omgang en die een onvoldoende behandeling tot verettering liet overgaan en bijna erfelijk maakte. Zoo waren geheele geslachten door vijgwratten aangestoken. Deze uitwassen vertoonden verschillende variëteiten, die als pathologisch bestaande omschreven zijn geworden, niettegenstaande haar overeenkomst met anderen. Zoo is de *thymion*, door Celsius (2) beschreven als een knobelige, pijnlooze, roodachtige buil, die aan den voet nauw,

(1) Tetrab. IV, serm. 4.

(2) Lib. IV. cap. 28.

aan den top hard en ruw is, de *akrochordon* als een gladde, ronde vleezige knobbel met een dun, rond, gevoelloos en verhard voetstuk. Nu eens vallen de laatsten vanzelf af, dan weder ontsteken zij en gaan tot verettering over, en als men ze afsnijdt laten ze geen wortels achter. Celsius (1)

Galianus en Aetius hebben *akrochordon* aan den aars en aan de geslachtsdeelen der vrouw gevonden. Men neemt ze met het mes of met bijtende middelen weg.

De onder den naam van *formica* door de Grieksche geneesheeren omschreven vijgwrat is een andere zeer hardnekkige vorm van uitwas, die veel op de *akrochordon* gelijkt. Zij is niet zoo hoog maar harder dan de *thymion*; zij heeft langer wortels en is pijnlijker dan deze; zij is breed aan den grondslag en smal aan den top. Als men haar aanraakt, veroorzaakt zij aan den lijder het gevoel van den beet van een mier, vanwaar zij den naam van *formica* ontleende.

Dit zijn kortom de venerische aandoeningen, die de geneeskundigen van de oudheid aan de geslachtsorganen der mannen en vrouwen waargenomen hebben. Ofschoon zij ons geen voldoende bewijsstukken achtergelaten hebben, om bevestigd een besmettelijken oorsprong vast te stellen, schijnt het ons evenwel onmogelijk dezen niet volgens de leer van de oorzaken der ziekten en de kenmerken harer verschijnselen als bewezen aan te nemen.

Melaatschheid en Olifantsziekte. — De venerische ziekten, die over Egypte en al de landstreken van Klein-Azië verspreid waren, waar de gewijde prostitutie uitgeoefend werd, namen op een gegeven oogenblik in Syrië en Judea een meer ernstig karakter aan. Want toen entte zich op haar de melaatschheid met haar van gedaante verwisselende vormen, die evenwel altijd van een regelen grondbeginsel getuigden, dat misschien zelf slechts een wijziging was van de heerschende syphilis van Indië en het verre Oosten.

(1) Meth. med. Lib. XIV. cap. 17.

Uit dit mengsel zag men onder den invloed van de onreinheid der volken en der onwetendheid van de meest elementaire voorschriften der gezondheidsleer die talrijke ziekten der geslachtsorganen ontstaan, die *lues venerea*, die zich tot de huid en de slijmvliezen bepaalden, waarvan eenige geneesheeren der oudheid ons de zeer uitgewerkte beschrijving hebben gegeven. Hetzelfde kon niet gedaan worden van de behandeling, want in het algemeen richtten de lijdens zich tot de kwakzalvers van hun tijd: verkoopers van drankjes, amuletten en tooverspreuken, tovenaars en priesters, allen min of meer erkende handlangers van de gewijde of van de wettige prostitutie.

Slechts bij uitzondering toch namen de lijdens hun toevlucht tot de geneeskundigen, die overigens slechts zoo weinig mogelijk belang toonden te stellen in deze ziekten, zooals Celsius in zijn 6^e boek bewijst, waar hij in de inleiding zegt: „Om een dergelijk onderwerp te behandelen bestaan in de Latijnsche taal geen geschikte uitdrukkingen, en het is moeilijk de welvoegelijkheid te eerbiedigen, terwijl men de voorschriften der kunst in het oog houdt. Deze beschouwing heeft evenwel mijn pen niet mogen terughouden, omdat ik ten eerste de nuttige inlichtingen, die ik opgedaan heb, niet onvolledig wil laten en omdat het vervolgens van belang is, onder het algemeen de geneeskundige denkbeelden te verspreiden, aangaande de behandeling dezer ziekten, die men nooit aan anderen dan tegen zijn wil mededeelt. *Dein, quia in vulgus eorum curatio etiam praecepue cognoscenda, quæ invitissimus quisque alteri ostendit.*”

Deze ziekten waren dus reeds de *geheime ziekten* ten tijde van Augustus.

De melaatschheid kwam, zooals men weet, uit Egypte en Klein-Azië, die voortdurende brandpunten van alle pestziekten. De Hebreeuwen, Syriërs, Pheniciërs en Egyptenaren waren er sedert lang door aangetast. Zij had bij deze volken een chronischen, geregelden en erfelijken vorm aangenomen, zich volgens den ouderdom en het gestel der lij-

ders en de klimaatsomstandigheden in haar voorkomen wijzigende en de ziekte-kenmerkende verheffingen en verergeringen vertoonende door de onreinheden der prostitutie en de wellustige uitspattingen veroorzaakt.

Eerst omstreeks het jaar 650 der stichting van Rome maakte zij haar verschijning in Italië onder den naam van olifantsziekte der Grieken, en gaf zij aan de venerische ziekten een bijzonder kenmerk, die er de secondaire syphilis van maakte.

Men hoort inderdaad Celsius verklaren, terwijl hij zich op enkele alleenstaande waarnemingen beroept, „dat die ziekte het geheele gestel aantast, zoodat zelfs de beenderen aangedaan worden.” Maar voor hem had een Grieksch geneeskundige Aretheus van Cappadocië er een aangrijpende omschrijving van gegeven en haar voorgesteld als een vuur, dat zich slechts dan eerst naar buiten openbaart na eerst al de inwendige deelen van het lichaam overmeesterd te hebben. „Bij het opkomen der ziekte,” zegt hij, „wordt de huid van het gelaat en van enkele lichaamsdeelen glimmend, eenige dikke en ruwe knobbels komen de een na den ander te voorschijn en de ruimte tusschen die ongelijke gezwellen barst evenals de huid van een olifant open. Spoedig is het geheele lichaam door dergelijke knobbels bedekt; de haren sterven en vallen uit, het hoofd wordt kaal, het gelaat en het schaambeen volgen op hun beurt om het haar te verliezen. Het gelaat wordt bezet met harde en puntige wratten, vurige puisten verschijnen aan de vingers, de knieën en de kin. De wangbeenderen zwellen op en worden rood, de oogen verduisteren en krijgen een *koperkleur*, de wenkbrauwen trekken samen en worden bezet met groote lijkkleurige wratten. De wangen en de neus geven ook zwartachtige uitwassen te zien, de lippen zwellen op, terwijl de onderste afhangt en kwijlt, de tanden worden zwart, zweren vertoonen zich om de ooren en laten een etterachtig vocht uit. De geheele oppervlakte van het lichaam is doorsneden met harde rimpels en zelfs met zwarte spleten : vandaar haar

naam van olifantsziekte. Bersten verdeelen ook de hielen en de voetzolen tot aan het midden der toonen. Indien de ziekte in kracht toeneemt veranderen de knobbels der wangen, kin, vingers en knieën in stinkende en ongeneeslijke zweren; zij zetelen zelfs de een op de ander, zoodat de laatsten de eersten schijnen te beheerschen en weg te vreten. Het gebeurt zelfs, dat de ledematen voor den lijder sterven en zich van het overige van het lichaam afscheiden, dat aldus achtereenvolgens den neus, de vingers, de voeten, de geheele handen, de geslachtsdeelen verliest; want de ziekte doodt den lijder, om hem van een afschuwelijk leven en wreede kwellingen te verlossen, eerst na hem van al zijn ledematen beroofd te hebben."

Dit is de leer der ziekte-kentekenen van de melaatschheid (1). Zij verschilt aanmerkelijk van de huidziekten der hedendaagsche syphilis; maar wie kan er voor instaan, dat deze, zoo zij in alle vrijheid op zekere klierachtige sujetten zonder de therapeutische hulp van het kwik en iodium-potassium ontwikkelde, niet bij voorkeur een verloop zou volgen gelijksoortig aan versterving en bloedbederf?

Archigenus heeft ook zijn meening over de olifantsziekte doen kennen. Hij verklaart niet alleen, dat de ziekte besmettelijk is, maar ook dat de huidziekte slechts secundair is. Hij zegt, dat haar oorzaak hem onbekend is, maar dat de zieken zeer wulpsche individuen zijn en dat gesnedenen ervan bevrijd blijven.... Dit zou nog een bewijs voor den venerischen oorsprong van de melaatschheid zijn, doch zekere schrijvers vermeenen, dat men geen voldoende aanwijzingen vindt om te besluiten, dat deze ziekte oorspronkelijk de geslachtsorganen aangetast heeft. Maar de geleerde uitlegger der Grieksche en Latijnsche teksten aarzelt niet in zijn werk, *l'Histoire de la Syphilis dans l'Antiquité* te bevestigen wat bijna alle nieuwe Syphiligraphen gedaan hebben, dat de melaatschheid en de syphilis te zamen werkende slechts één ziekte

(1) In Ned.-Indië onder den naam van Besu bekend. Vert.

gevormd hebben. Voor hen kon, evenals de *mentagra* zich in *psora* kon veranderen, de *elephantiasis* in aanraking gebracht met de *morbus phœnicus* evengoed ontstaan door den bijslaap en bewijst haar verschijnen voornamelijk op het gelaat niets tegen dit feit, daar de huidklieren van het gelaat een groote betrekking hebben met de geslachtsorganen. Overigens bewijzen een groot aantal voorbeelden, door schrijvers der middeleeuwen aangehaald, dat de meelaatschheid door den bijslaap overgeplant werd; hetgeen toelaat te besluiten, dat de syphilis der XVe eeuw dezelfde ziekte is, maar door een bizonder *genius epidemicus* gewijzigd, die vijftien eeuwen vroeger onder den naam van elephantiasis heerschte, een ziekte, die haar oorsprong nam in een onreinen omgang en in de uitspattingen der prostitutie.

ZINNEBEELDIGE GEDENKTEEKENEN VAN DE GESCHIEDENIS DER PROSTITUTIE.

Archeologische bewijzen voor de godsdienstige en gewijde prostitutie.

De geschiedenis van den dienst der Oostersche godheden, die zich aan de prostitutie der Oudheid verbindt, is niet alleen door de geschriften der geschiedschrijvers tot ons overgebracht geworden. Men vindt haar ook terug in de zinnebeeldige gedenkteeken, zorgvuldig door de archeologen opgespeurd: medailles, opschriften, fragmenten van monumenten, gegraveerde steenen, caméeën, kegels, cylinders, enz.

De teekeningen op die steenen, brokstukken van beeldhouwwerk, schandpalen, ringen, stempels, vazen en bekens in de bouwvallen der oude steden ontdekt, komen getuigenis afleggen voor de werkelijkheid der eerediensten van Mylitta, Priapus, Phallos, Osiris en andere gelijksoortige goden.

Die kleine cylinders en kegels van steen of aardewerk, die men in de kasten van de museums kan zien, waren zinnebeeldige amuletten, die de mannen en vooral de vrouwen om den hals of aan de armen droegen. De hiëroglische opschriften en teekeningen zijn door de archeologen ontcijferd geworden en slechts door hen onderricht zal ik trachten het bewijs erin te vinden voor de voorgedragen feiten over den oorsprong der prostitutie.

Menant in zijn opmerkelijk werk *les Pierres gravées de la haute Asie et les cylindres de la Chaldée* bestrijdt tot op een zeker punt de verklaring, door zijn voorgangers van deze zinnebeeldige figuren gegeven. Maar hij stemt toch toe, dat die gegraveerde steenen, keurige voortbrengselen van een werk van geduld en nauwgezetheid, een der belangrijke elementen zijn, waarmede men de kunstgeschiedenis der volkeren kan opmaken. „Want de hebzucht,” zegt hij, „die de gouden en zilveren voorwerpen verandert, zou naar geen agaat of vuursteen grijpen.” Deze steenen waren werkelijke kostbaarheden, die verschillende vormen weergaven: schijven, amandels, klossen... Eenigen dienden voor stempels, ringen, scarabeeën. Velen hebben den vorm van kegels en cylinders. De cylinder heeft gewoonlijk een hoogte van 2 tot 5 centimeter; hij is volgens zijn as doorboord; de tekening bevindt zich op de bolle zijde en de figuren worden dikwijls door legenden vergezeld. Deze kenmerken overigens de herkomst en laten dus toe, Chaldeeusche, Assyrische, Egyptische, Phenicische en Persische cylinders van elkaar te onderscheiden.

Menant heeft een groot aantal Aziatische cylinders beschreven; hij is erin geslaagd een godenleer vast te stellen, waarin de opperste god, *Hou*, voorgesteld wordt in den vorm van een menschlijk borstbeeld, uitlopende in veeren en vergezeld van twee uitgespreide vleugels. Onder hem staat een drie-eenheid van groote goden: *Samas*, de god-zon, zinnebeeldig voorgesteld door een lichtende schijf; *Sin*, de godin-maan, door een halve maan; *Istar*, een andere groote godin

door een groote ster. Deze drie-eenheid herinnert juist aan Osiris, Isis en Horus.

De werken van Lajard hebben een groote overeenkomst met die van Menant; maar zij bieden een veel grooter belangrijkheid aan voor de studie der gewijde prostitutie.

Zonder ons tot verdedigers van de stelling van dezen geleerde te willen maken, zullen wij in het bijzonder een tekst uit zijn verschillende gedenkschriften aanhalen, die tot de *Académie des Inscriptions* gericht waren. Het betreft een agaten kegel, waarvan het zeer breede grondvlak, hol gegraveerd en van voren gezien, een staand beeld met twee hoofden van ter zijde gezien weergeeft. Het eene van rechts naar links gewend, geeft de trekken van een gebaard man, het andere van links naar rechts is dat eener vrouw. Eene kroon met vijf punten omvat de beide hoofden, en op het vlak van den steen, onmiddellijk boven deze kroon, neemt men drie sterretjes waar, die op eenzelfde lijn en op gelijken afstand van elkander geplaatst zijn. Het overige der kleeding van dit tweeslachtig beeld bestaat uit vier onderscheiden deelen, een onder- en een onderste kleed, een gordel, die beide verbindt en een bovenkleed.

Fig. 1.

Met de rechterhand en bijgevolg naar de zijde van het gebaarde hoofd, houdt dit beeld een slang bij den staart vast. Eene andere veel langere slang slingert zich om een gedeelte

van het middel van het beeld. In de ruimte tusschen de twee armen en de twee slangen ziet men aan beide zijden een gevleugelden draak met geopenden muil, die de slang, die tegenover hem is, schijnt te willen aanvallen. De zonnestralen, waarmede de kop van een der twee slangen om-

Fig. 2 en 3.

ringd is, de halve maan, die boven den kop van de andere slang prijkt en de zorg, die men zich gegeven heeft om de twee kruipende dieren derwijze te plaatsen, dat het eene met het vrouwen- en het andere met het manshoofd overeenkomt, vertoont zooveel eigenaardigheden, die beslist het voornemen aanwijzen, dat men gehad heeft er de kenteeke-
nen van de manlijke of actieve voorttelingskracht en der vrouwlijke of passieve aan te geven. Nu weet men zeer goed,

dat bij de ouden de slang het teeken was van het leven en de voortplanting, zooals men het ziet in de beelden van Isis en van Mithra (fig. 2 en 3) en volgens het beeld van het museum der villa Albani.

Aan de linkerzijde van de basis van den kegel (fig. 1) is een rad, dat niet door de velgen gesloten is, maar waarvan de spaken in een kleinen bol uitloopen. „Dit ook is het teeken van de voorttelingskracht,” voegt Félix Lajard er aan toe. Want de uitlegging der zinnebeelden klimt tot een ver verwijderde oudheid terug, daar zij aan de vorming zelf der taal bij de oude Oostersche volken verbonden schijnen geweest te zijn.

Beneden de voeten van het tweeslachtig beeld bemerkt men een vaas met twee ooren, op een amphora gelijkend, een ander embleem dus der manlijkheid, terwijl de opene vaas, die zich links bevindt, het vrouwelijk orgaan voorstelt. Ter rechterzijde van het beeld eindelijk bevindt zich een *Cteis*, die het duidelijk zinnebeeld is van het uitwendig geslachtsorgaan der vrouw.

De twee gevleugelde draken, die op denzelfden steen tegenover de twee slangen staan, bieden ons een merkwaardig voorbeeld aan van dit godsdienstig geloof, dat twee scheppingen erkende; de een vol goede en weldoende wezens, de andere vol slechte en kwaadstichtende. Dit dogma, zeer breedvoerig uiteengezet in de boeken van Zoroaster en zeer duidelijk op eenige zinnebeeldige gedenkteeken van den eeredienst van Mithra aangeduid, wordt in de meeste der godsdienstige stelsels der Oudheid teruggevonden.

De overwegingen van Lajard over dezen kegel nu zijn:

„De tegenwoordigheid van het orgaan zelf der vrouwelijke voorttelingskracht onder de attributen van het tweeslachtig beeld, dat ik voor de Assyrische Venus Mylitta houd, is een belangrijk feit. Dit orgaan zien wij ook op verscheiden kegels of cylinders, die naar mijn gevoelen tot de mysteriën van Mylitta behooren. Ik ken daarvan twee voorbeelden: Het eerste is naar een mooien cylinder van het Britsch

Museum genomen, het tweede wordt mij verschaft door het grondvlak van een kegel uit het kabinet Calvet (Avignon).

„Een andere kegel door La Chausse (fig. 4) beschreven, toont ons een priester in Oostersch kostuum in aanbidding voor een altaar, waarop men een Ctéis en Venusster ziet. Hier schijnt de Ctéis het zinnebeeld van de godin zelve te

Fig. 4.

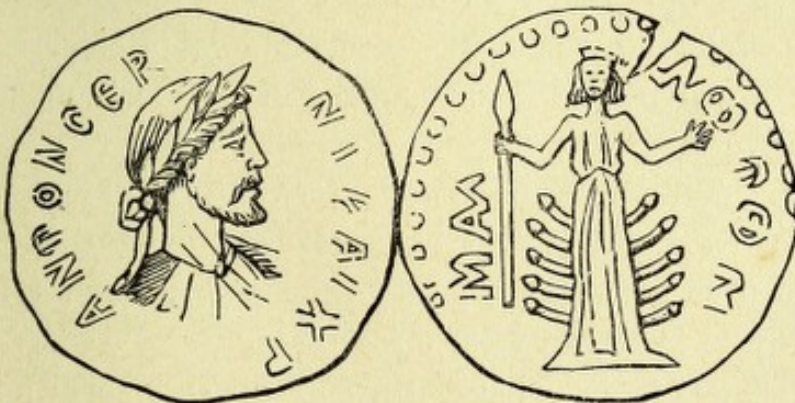
worden en haar godsdienst met die energie, die naïeve ruwheid te teekenen, waarmede zonder twijfel bij haar oorsprong de godsdienststelsels doortrokken waren, die bij de Assyriërs en Pheniciërs in zwang waren. Deze leerstellingen hebben door een lange reeks van eeuwen en van godsdienstige of burgerlijke omwentelingen hier op den bodem van Westelijk Azië zulke diepe sporen achtergelaten, dat men, de gewoonten en zeden der tegenwoordige bevolkingen bestudeerende, de treurige overtuiging verkrijgt, dat, niettegenstaande de opvolgende pogingen van het Christendom en van den Islam, de aanbidding van Ctéis bij zekere godsdienstige sekten van het Oosten niet opgehouden heeft in gebruik te zijn.

„Op den kegel (fig. 1) juist naast deze helft van het beeld van Mylitta geplaatst, dat aan het mannelijk geslacht behoort, schijnt de Ctéis door deze plaats er op te wijzen, welke bijzondere opoffering deze godheid van haar talrijke volgsters eischte, eene verplichting, die door een betreurenswaardig misbruik, hetwelk makkelijk te voorzien en wijzer te voorkomen ware geweest, in het vervolg tot schandelijke prostitutie ontaardde.

„Deze instelling bestond niet alleen in Babylon, waar men haar nauw verbonden zag met den eeredienst van Mylitta, maar in Phenicië, Syrië en over het algemeen in al de landen die door Assyriërs en Pheniciërs bezocht werden. Ook vindt men haar bij de Moabieten en Midianieten terug, met den eeredienst en de mysteriën van Baäl-Péor. Men vindt haar nog in de Phenicische volksplantingen van Afrika, bij de oude Armeniërs met den dienst van Venus-Anaïs, bij de Cypriërs en Corinthiërs terug, altijd min of meer tot schandelijke ontuchtigheden vervormd. Indien wij bij de Lydiërs het gebruik der openbare prostitutie waarnemen, moet men gelooven, dat zij die, evenals de Cypriërs en Grieken, van de Pheniciërs en Assyriërs met den dienst van Astarte en van Mylitta gekregen hadden. Deze gevolgtrekking schijnt volgens de getuigenis van Strabo gewettigd, die, na over de prostitutie der jonge Armenischen in den tempel van Anaïs gesproken te hebben, er bijvoegt dat het volgens Herodotus bij de Lydiërs hetzelfde is. Van zijn kant wijst deze geschiedschrijver aan dit gebruik wel degelijk een Aziatischen oorsprong toe, daar hij zegt, dat met uitzondering van de prostitutie der meisjes, de wetten der Lydiërs talrijke overeenkomsten hebben met die der Grieken.”

Niet alleen in Azië werd Venus door de eigenschappen

Fig. 5.

van een man voorgesteld. Volgens Guidas en andere schrijvers hadden de Romeinen in Rome zelf aan deze godin

standbeelden gewijd, die haar beeld met een baard en met de geslachtsdeelen beider kunne weergaven. Om deze reden gaf men aan de godin den bijnaam van *biformis*. Een medaille van Demetrius II draagt op de weerszijde het beeld van Venus met een baard; het is met een helm met drie kronen gedekt en houdt in de rechterhand een boog, het kostuum is dat eener vrouw. Figuur 5 is de teekening van een medaille der Nationale Bibliotheek te Parijs, die aan de eene zijde een mannenkop voorstelt en aan de andere Venus, aan haar zijden een reeks phallossen hebbende. Dit is ten minste de meening van Mionnet in Frankrijk, van Froelich en Richter in Duitschland en van Duane in Engeland.

Als andere archeologische bewijzen zullen wij de onderwerpen melden, die op de cylinders van de rijke collectie der Nationale Bibliotheek gegraveerd zijn. Ziehier de voornaamsten, volgens den catalogus van Chabouillet.

Op n°. 705 ziet men een priester, Mylitta staande aanbidden, die op een troon gezeten is, terwijl zij een kroon vasthoudt en de voeten op een geit laat rusten, wier lichaam in een visch eindigt. Achter de zeegeit ziet men de Ctéis.

Op n°. 734 zit Belus op een troon of *Thalamus*, die een pyramide met trappen draagt. Een biddende vrouw schijnt hem een jong meisje, met het hoofd en de borst bloot, te brengen, aan wie hij een bloem aanbiedt. Boven Belus de schijf van Venus en de halve maan, Dit jonge meisje is de bruid, die volgens de getuigenis van Herodotus alle nachten aan Belus in den tempel van Babylon hem aangeboden wordt.

Op n°. 743 is Anaïtis zittende, terwijl zij een kroon houdt en door twee biddende personen gevolgd wordt. Op het veld ziet men de halve maan en de Venus-ster. Achter de godin de *Mir*, de helft van *Hom* en de *Ctéis*.

Op n°. 806 is een vrouw, den oorlogsgod aanbiddende en Venus-Anaïtis van voren gezien.

Op n°. 812 Mylitta en Anaïtis. Voor deze staat een priester; Mylitta heeft de priesteres Koun der Egyptenaren voor

zich en in haar hand heeft zij den schepter van boven met een bloem en twee *Uræus*.

De *Mir* was het teeken der goddelijkheid; het goddelijk symbool wordt voorgesteld door een kleinen dobbelsteen met afgeronde hoeken op zijn zij- en onderkanten door talrijke stralen omgeven. *Hom* is de boom des levens, de heilige boom, de boom der kennis. Hij neemt verschillende vormen aan op geenerlei wijze de *homa* herinnerende, waarvan men de takken slechts met een eerbiedig ceremonieel afsneed gelijk aan dat der druïden voor den heiligen eiken-mistel.

Wat de *Ctéis* aangaat, dit is een ruit, waarvan de hoeken der kleine middellijn afgerond zijn en in wier midden een zeer duidelijke punt zich bevindt.

Wij zullen de uitlegging niet bespreken, die men aan die teekeningen moet geven, maar wij zullen bij andere *echte* en talrijke zinnebeeldige monumenten stilstaan, die hun getuigenis komen voegen bij de geschreven gedenkteekenen, om te bewijzen, dat bijaldien de prostitutie niet door de burgerlijke wetten van Griekenland geoorloofd was, wij haar toch moeten begrijpen onder het aantal godsdienstige gewoonten, die met den Aziatischen eeredienst van Venus bij de Grieken inheemsch werden. Onder deze gedenkteekenen kunnen wij verscheiden aanhalen uit de verzameling van Durand door de Witte beschreven, onder anderen twee vazen, twee bekers en een gegraveerden steen. Een der vazen ver- toont ons een Venustempel, waarin een lichtekooi door de tusschenkomst van een slaaf het voorstel van een met mirte gekroond vreemdeling aanneemt, die buiten het portiek geplaatst is en een beurs in de hand houdt.

Op de andere vaas zit een insgelijks met mirte omkransd vreemdeling op een soort bed en schijnt het woord te richten tot een courtisane, die naast hem staat.

De beide bekers stellen soortgelijke onderwerpen voor, vergezeld door groepen mannen en lichtekooien; men merkt er ook een spiegel op, het kenmerkend zinnebeeld van Venus.

„Op den gegraveerden steen,” zegt Lajard, „ziet men een

zeer ontuchtig tooneel, waarbij de godin of de ingewijde zelf een spiegel ter hoogte harer oogen houdt. De vijf andere zijden van den steen stellen verscheiden dieren voor, die den dienst van de Oostersche Venus kenmerken. Deze tooneelen toonen ons hoe de verdorvenheid der zeden de oorspronkelijke instelling van het offer der maagdelijkheid in het heiligdom van Venus ontaard had. Deze opmerking schijnt mij evenzeer gewettigd door de wijze, waarop eenige schrijvers der oudheid zich uitlaten over de min of meer ontuchtige gebruiken, die in verschillende plaatsen van Griekenland het vieren der mysteriën van Aphrodite of van verscheiden godheden vergezelden, waarmede Venus oorspronkelijk een was."

Al die kegels, emblemen van Venus, werden in de steden hoofdzakelijk aan vreemdelingen verkocht, die de tempels der godin bezochten. Zij droegen bijna allen dezelfde teekeningen, wat wel de overeenkomst bewijst der gebruiken van den eeredienst van Mylitta bij de Assyriërs met dien van den Venusdienst bij de Grieken en Romeinen en van den Mithradienst bij de Perzen. Andere gegraveerde steenen en Persische en Romeinsche bas-reliefs vertoonen inderdaad Mithra, evenals de tweeslachtige Venus van den kegel van Lajard, tusschen de twee poorten van den hemel, d. i. aan haar rechterzijde de zon en aan haar linker de maan hebbende, (een kleinen omtrek met stralen omringd en een halve maan).

Eenige zinnebeeldige monumenten veroorloven insgelijks den stier en den leeuw te beschouwen als de eigenaardige kenteekenen van Venus in het Oosten en in het Westen. Wij zullen tot ondersteuning van dit beweren het groote Assyrische bas-relief van Yazili-Kaïa door Ch. Texier bij Pterium en de kroonlijst in de ruïnen van Babylon opgegraven van de verzameling van baron Roger aanhalen. Het eerste dezer gedenkteekenen stelt de godin staande op een leeuw voor; in het tweede staat zij op een stier. Een groot aantal andere monumenten stellen haar nog op leeuwen of stieren zittende voor.

Indien men niettegenstaande de bevestigingen der geschiedschrijvers nog kon twijfelen, dat de Grieksche Venus en de godsdienstige prostitutie als oorsprong den Phenicischen Astartedienst had, zou men nog een stoffelijk bewijs vinden in de op Cyprus gevondene oudheden (fig. 6). Op dit

Fig. 6.

eiland was de bevolking, zooals men weet Phenicisch, maar het kreeg sedert de oudste tijden Grieksche volksplantingen. De eeredienst van Aphrodite is van daar uitgegaan en de verbeelding der dichters maakte er de godin van, die uit het zeeschuim ontstond. Jules Soury heeft in zijn *Etudes historiques* bewezen, dat volgens archeologische gegevens de kunst en al de goden van Griekenland uit Azië gekomen zijn. „Onder de Phenicische afgoden van Cyprus, die op het Louvre zijn, zegt deze schrijver, is er een, wiens hoofd met een kroon gesierd is. Halssnoeren hangen om zijn hals en vallen op zijn borst neer. De rechterhand der godin is naar haar borst gericht; de linker naar haar heilige zijde, waaruit de goden en menschen voortgekomen zijn. Is dit niet de houding der Venus van Cnide en van die der Medicis? Het is hetzelfde gebaar, maar men moet niet er aan denken

hierin het teeken te zien van een gevoel van bewogen en vreesachtige schaamte. De algemeene moeder van zooveel kinderen, bij wie de schepsels een altijd nieuw leven ontleenen aan haar nooit opdrogende borsten, in stede van haar forschen boezem te verbergen, vertoont dien niet zonder trots aan de menschen en de goden. Haar leger van duiven, dat den geheelen dag door een verliefd gekir laat hooren onder de sombere cipressen, die in de gewijde boschjes van den tempel groeien, de duizende volgelingen der beide seksen, die haar dienen, de menigte pelgrims, die op de feesttijden zich beurtelings in het heiligdom en onder de tenten der priesteressen komen vermaken, dit al houdt van de goede godin en van haar tempel die kuische en beschaamde bevalligheid verwijderd, die de verfijnde zinnen van den beschaafden mensch bekoren. In den grond is die grove gebakken aarde en het werk der Grieksche beeldhouwers een en hetzelfde symbool. Men zou kunnen zeggen, dat de gedaanteverwisselingen van dezen afgod het trouwe beeld zijn der overgangen, waarmede de oude oostersche beschaving door tusschenkomst der volkeren van Klein-Azië die van Griekenland is geworden."

F. Creuzer en Guignant zeggen ook, dat zij op Cyprus beslist Oostersche vormen gevonden hebben van dien eeredienst der tot god verheven natuur in haar voorttelingskracht, de tweeslachtige *Aphrodite*, die de manlijke en vrouwelijke kracht en den gewijden kegel vereenigde als het kenmerkend symbool van de eerste kracht. Maar sedert de oudste tijden had naast die niet minder zonderlinge dan beteekenisvolle emblemen, die in beginsel tot de Indische godsdiensten schenen te behooren, de bekoorlijke godin plaats genomen, die door haar naam *Cyprus* bewijst, dat het geheele eiland aan haar heerschappij onderworpen was. Overal werd zij aanbeden, maar nergens openbaarde zich het denkbeeld eener bevruchtende godheid met duidelijker Oostersche regels en zinnebeelden, die wulpscher en zinnelijker waren, dan te Corinthe en op den berg Eryx. Te Corinthe bedienden

duizend volgelingen of gewijde lichtekooien, die wij reeds in menigen Aziatischen tempel ontmoet hebben, de altaren van Aphrodite. Op den berg Eryx stond een oude en rijke tempel van de godin, waarin de vrouwen zich op de feesten te harer eere prostitueerden.

Van een anderen kant vertoont een oude intaglio, uit het eiland Cyprus afkomstig (Cabinet van medailles van de nationale Bibliotheek te Parijs n°. 1582), een tempel van Venus, in het midden waarvan men het afgodsbeeld der godin ziet: een kegelvormigen steen. Rechts en links staat een duif op een kolom. Boven de schijngestalte de halve maan en de zon, evenals op de Egyptische en Assyrische steenen.

Eerediensten en priesteressen waren dus op weinig na dezelfden; en men kan zeggen, dat de volken de gebruiken en leerstellingen ervan met denzelfden ijver aannamen; zij vleiden hun zinnelijke begeerten. Wij zullen dit feit nog bewijzen, dat zeer opmerkelijk in de oude geschiedenis is. De godsdienstige bijgeloovigheid der Egyptenaren bracht hen ertoe zich met priapussen van allerlei vorm te omringen. Deze werden van gebakken aarde en van porselein van verschillende kleuren gemaakt. En evenals aan de Assyriërs en andere Oosterschen dienden die hen voor amuletten. Men heeft er van in de mummies teruggevonden; en Muniloti heeft eenige jaren geleden de beschrijving der priapische schilderstukken op de muren van den tempel van Karnac gegeven. De graf- en andere steenen, de schandpalen en verdere door die volken gebruikte voorwerpen droegen de teekening van den god.

In Egypte werd de overledene bij Osiris vergeleken, en deze vergelijking was een waarborg voor de onsterfelijkheid. Waarschijnlijk moet men aldus de tegenwoordigheid der priapen op de Sarcophagen uitleggen en voornamelijk op die van het Louvre, die, volgens het opschrift, het graf van een priester is van de regeering van Psametik I. In het midden der teekeningen op de buitenzijde ziet men inderdaad een Osiris op den rug uitgestrekt met een priapus evenwijdig

aan de as van zijn lichaam. Dit is het symbool van het leven, van de vruchtbaarheid, die een eigenschap van den god-zon is, maar het is weder de valsche verklaring, aan dit zinnebeeld gegeven, die den priester de macht heeft gegeven de gewijde prostitutie te exploiteeren bij volken, wier onontwikkelde geest onbekwaam was het wijsgeerig denkbeeld te onderscheiden, dat zich onder een stoffelijk beeld verborg.

De vrouwen, die altijd een sterken smaak gehad hebben voor amuletten en dergelijke voorwerpen, droegen halssnoeren, waaraan een zeker aantal cylinders aan een dubbel ijzerdraad geregen waren. Onder de cylinders van *het Cabinet van de medailles der nationale Bibliotheek* zullen wij n°. 934 vermelden. Hij stelt twee naar Egyptische wijze gekleede personen voor, ieder een scepter vasthoudende, naast elke zijde van het beeld *Hom* met *Mir* er bovenop geplaatst. Men ziet daarachter drie symbolen: den vogel met het menschenhoofd (de ziel volgens de Egyptenaren), de Ctéis en den alruinwortel.

Een kegel, n. 1056, vertoont een gebaarden god Egyptisch gekleed, ook een scepter in de hand houdende en voor een verlengd aan het vuur gewijd altaar der Magiërs gezeten. Op het veld, de aardbol op een halve maan en de Ctéis.

Men ziet in dezelfde verzameling veel andere kegels, waarop een halve maan en twee aardbollen met *Mir* en *Ctéis* gegraveerd zijn of wel *Ouoti*, het oog, als zinnebeeld van het leven en de werkzaamheid, soms een halve maan op de *Hom* door een kroon omringd of een vrouw met verschillende symbolen en de slang *Uræus*. Men ziet ook ontuchtige tooneelen, zooals op den steen n°. 1104. Eindelijk twee cylinders (n°. 175 en 176), een Egyptische Venus met koehoorns voorstellende, dat de gelijkheid vaststelt tusschen Isis en de Assyrische Venus, dikwijls in den vorm van een koe, die een kalf zoogt, voorgesteld. De gelijkheid is treffend, zooals men ziet.

Men kan zich het denkbeeld eener courtisane niet voor-

stellen zonder aan coquetterie en aan blanketsel te denken. In de zaal van Julius II, bestemd voor de gedenkstukken van het privaat leven der Egyptenaren, ziet men niet alleen prachtige kostbaarheden voor vrouwen bestemd, als gouden met email ingelegde armbanden, halssnoeren van dezelfde soort, ringen, die een vrouw voor Osiris voorstellen, maar ook al de voorwerpen, die dienen om het gelaat te versieren en te blanketten. In een der kasten van deze zaal vindt men ook, zooals Rougé dit beschreven heeft, kleine potten en doozen van verschillenden vorm, van hout of van aardewerk, die dienden om de benodigdheden, voor het toilet der vrouwen vereischt, op te bergen. Het voornaamste was het antimoniumzwart, voor de oogen bestemd; de houten, steenen en ivoren naalden, stomp eindigende, hadden den geschikten vorm om de oogleden bij deze gevaarlijke bewerking niet te kwetsen. De potjes hadden nu eens den vorm van een kolom, dan weder dien van een rietbosje, dat men van geëmailleerd aardewerk namaakte. De monsterachtige God *Bes*, die naar het schijnt niettegenstaande zijn leelijkheid bij het toilet der vrouwen tegenwoordig was, vormt ook gewoonlijk het voornaamste motief der versiering van deze kleine benodigdheden. Is het noodig er bij te voegen, dat pruiken en valsche vlechten deel uitmaakten van de kunst der Egyptischen om zich op te schikken? Er zijn daar nog staaltjes van valsch goed, die vrij goed bewaard zijn gebleven, met al den nasleep van vrouwelijke coquetterie om het lichaamschoon te verhoogen.

De tastbare bewijzen der prostitutie in Italië en van den eeredienst van Venus en van Priapus zijn ook even overvloedig bezorgd geworden door de archeologen. Het geheime Museum van schilderijen, bronzen en standbeelden van Napels bevat zeer merkwaardige origineelen, die met een groot artistiek talent door Famin bescheven zijn geworden. Deze gedenkstukken, die zoo'n levendige belangstelling bij de wetenschap opgewekt hebben, hebben de eeuwen doorloopen en zijn in den schoot der aarde bewaard gebleven om aan

de komende geslachten de geschiedenis te leeren. Velen zijn op de hellingen van den Vesuvius, begraven onder de vulkanische asch te Herculaneum, Pompeï en Bastia ontdekt geworden.

Volgens het bestek der huizen van Pompeï heeft men kunnen aannemen, dat bij gezeten lieden een verblijf gewijd was aan den dienst van Venus. De Latijnen noemden het *Venerium*. Deze kamer bevatte gemeenlijk ontuchtige schilderijen, in het Latijn *Libidines*. In bijna alle huizen heeft men erotische voorwerpen weergevonden in beeldhouwwerk, brons, marmer, kristal, aardewerk of andere grondstoffen, priapen, amuletten of andere onkuischheden. Waaruit door de studie en de vergelijking dezer oudheden, waarvan het overzicht alleen de schaamte opwekt, voortspruit, dat er voor het christelijke tijdperk geen andere eeredienst bestond, dan dien men *theophallisch* zou kunnen noemen.

Men heeft in Pompeï verscheidene *lupanaria* teruggevonden, op welker deur men een groot priapisch teeken in steen ziet. Maar niet alleen in de publieke huizen werd de eeredienst van Priapus beoefend. De Romeinen namen dezen werkelijk in ernst op, en brachten hem eene hulde, die in strijd was met hun wijsgeerig scepticisme, zooals een bas-relief in marmer, op plaat IV in het werk van Famin voorgesteld bewijst.

Dit bas-relief vertoont een tooneel binnenshuis, een daad van reinheid en godsvrucht en niet een walgelijke zwelgpartij. De twee echtgenooten, zoo voegzaam gekleed als de aard van het offer toelaat, waartoe zij overgaan, schijnen den god, die de voortteling regelt, het eindigen van een noodlottige onvruchtbaarheid te vragen. Vooral in de beteekenisvolle gebaren der vrouw moet men deze uitlegging lezen. De man is bezig een gordijn te spannen, dat de mysteriën van het offer aan de blikken zal onttrekken. De god in den vorm van een kalen en gebaarden grijsaard staat op een kleine kolom. De vrouw, die voor hem staat met de oogen op het manlijk lid gericht, bied hem met eenige

eikenbladen een pijnappel aan, die de *Tyrsus* der priesters van Bacchus bekroont.

Plaat VII is de copie van een marmeren bas-relief, dat een tooneel van Bacchanaliën weergeeft, een der meest beroemde feesten van het heidendom, dat men ook dikwijls onder den naam van *Eleusinus*, *Lampteris*, *Mysteriën van Isis* of *Feesten der goede godin* aanduidde. In het midden van het bas-relief ziet men een ouden Silenus met klimop gesierd, terwijl hij in de eene hand een beker en in de andere een kroon houdt als den prijs der overwinning op de drinkers, hij waggelt en zou zeker vallen, indien hij niet door twee jonge faunen ondersteund werd. Aan de linkerzijde van den Silenus ziet men achtereenvolgens een Bacchante, eene fluitspeelster, een jongen, die eenige instrumenten voor de wijding draagt; een schaamteloos *Phalliphorus* zelf zijn riem vastmakende; een vrouwelijke sater het *pedum* (herdersstaf) vasthechtende, en de *sirinx* (fluit met zeven pijpen) aan de voeten van Bacchus-Termes. In den hoek ziet men den god Cupido, die schijnt deel te willen nemen aan het feest. Aan de linkerzijde van den Silenus staat een klein altaar, waarop een pijnappel; een brandende fakkel is daar gereed voor het offer. Een bacchante, op een berenhuid uitgestrekt, rust wellustig in een houding uit, die weinig twijfel over de oorzaken van haar vermoeidheid overlaat. Eindelijk aan het einde van het bas-relief zet een vrouw, als sater vermomd, zich zelf op het attriboot van een Priapus-Hermes.

Plaat VIII stelt een *offerande aan Priapus* voor. Dit bas-relief wijst op een onloochenbaar feit der gewijde prostitutie. Het is de voorstelling van een der wreedste plechtigheden van het heidendom. Verscheidene vrouwen geleiden een jong meisje, dat men veronderstellen kan de bruid te zijn, naar een standbeeld van Priapus; de ongelukkige staat reeds op het punt het offer harer maagdelijkheid te brengen. Zij alleen van de troep is geheel naakt: zij buigt het hoofd met een beschaamd en droevig gelaat en steunt op den schouder

van een oude vrouw, haar moeder misschien! Niet ver van daar speelt een klein meisje op de dubbele fluit, om de kreten te overstemmen, die de smart aan het slachtoffer zal ontrukken; verderop een oude vrouw, op een knie liggende, beschouwt zij dit tooneel en schijnt ongeduldig te worden over de aarzeling, die de jeugdige echtgenoot aan den dag legt.

„Men kan vermoeden,” zegt Famin, „dat deze onreine regel niet lang bestond; maar het is geoorloofd te veronderstellen, dat de priesters van de valsche godheden tot hun voordeel de publieke lichtgeloovigheid exploiteerden en zich zelf in de plaats van de gevoellooze afgoden stelden. Men ziet in den tempel van Isis, te Pompeï, op het altaar, waarop het beeld der godin geplaatst was, een hol voetstuk, waarin men door een verborgen trap kon komen, die in het verblijf der priesters uitkwam. Hierlangs ging de schurk, die het beeld liet spreken.”

Wij zien in hetzelfde werk steenen priapen, die op de hoeken der straten, bij de openbare fonteinen, boven de woningen geplaatst waren, zooals die, welke aan de deur van een bakker van Pompeï gevonden werd, met dit opschrift: *Hic habitat felicitas*. Men ziet er nog kolommen en phallussen krachtens een gelofte opgericht, phallusvormige lampen, amuletten, *libidines* en *spinthria*, tafereelen, die erotische scènes voorstellen van een walgelijke ontuchtigheid.

De laatste platen vertoonen ons Grieksche, Italiaansch-Grieksche, Siciliaansch-Grieksche en Etrurische vazen, met een zwarten grond en roode beelden, klokvormige vazen met een rooden grond en zwarte figuren van dezelfde herkomst. Al deze voorwerpen bevestigen op een kenschetsende wijze de bekende of onbekende gebruiken van den eeredienst van Priapus, en ondersteunen de beweringen der geschreven gedenkstukken over de geschiedenis der prostitutie in de oudheid.

Overigens merkt men nog in het *Museum van het Louvre* in de zaal der zwarte vazen een groot aantal voorwerpen op van Etrurischen oorsprong waarvan het grootste deel

afkomstig is van de graven van het oude Coereus en van de opgravingen, te Veies en te Clusium gedaan. De vazen zijn versierd met gegraveerde of en relief gevormde figuren, die grove nabootsing voorstellen van de menschelijke natuur, of wel Oostersche monsters: Sphinxen, stieren met een menschengelaat, centauren met menschenvoeten, enz. Men ziet er evenzoo met jachten, die zich op den buik dier vazen ontwikkelen en de motieven der Assyrische cylinders herinneren, wat de verklaringen van Lajard zou bevestigen.

Het woordenboek van Pitiscus heeft de beschrijving gegeven van een beeld van den god Mutinus, te Rome op den berg Viminal in de bouwvallen van een ouden tempel ontdekt; het is heden nog in die stad te zien. Het is van marmer en omstreeks drie palm hoog.

In de galerij van Florence bevindt zich een groep, een staande vrouw voorstellende, wier hoofd, geheel bedekt door een soort muts, een weinig natuurlijken vorm vertoont. Haar handen, die veel lager dan de heupen reiken, schijnen haar kleederen op te tillen en een gedeelte van haar ontbloot te laten. Een enorme Phallos verheft zich van den grond tot de geslachtsdeelen van dit beeld, die uitermate kenschetsend met het bovenste deel van den Phallos in aanraking schijnen.

De kabinetten van oudheden, voornamelijk dat der nationale bibliotheek te Parijs, bezitten verscheidene ontuchtige amuletten, die den eeredienst van Priapus te Rome bewijzen. „De eenen,” zegt Dulaure, „stellen den Phallos voor vereenigd met de *mullos* of de nabootsing van het vrouwelijk geslacht. Anderen stellen den phallos alleen voor, maar voorzien van twee vleugels en een paar vogelpooten en somtijds van belletjes. Andere ontuchtige amuletten hebben den vorm van een liggenden hond of van menschelijke gevouwen dijen en beenen zonder lichaam. De welvoeglijkste stellen een gesloten hand voor, waarvan de duim tusschen de twee voorste vingers geplaatst is. Dit beeld noemen de oudheidkundigen *de ontuchtige hand*.”

Evenals Osiris somtijds met een drievoudigen Phallos prijkte

om de menigvuldigheid van zijn voorttelingsvermogen uit te drukken, evenzoo vindt men op veel oude monumenten een dubbelen of drievoudigen Phallos afgescheiden of vastzittend aan een menschelijk lichaam. Er bestaan er in Frankrijk op de brug van den Gard en in het amphitheater van Nîmes, die afzonderlijk zijn.

In het koninkrijk van Napels en in de provincie Peucetia heeft men gegraveerde steenen gevonden, die het beeld van Priapus voorstellen, van een dubbelen Phallos voorzien; en in de stad *Trani* een votief tafereel in baksteen, dat denzelfden afgod met een driedubbelen Phallos laat zien.

Die losse Phallos, *Fascinum* genaamd, wordt gebeeldhouwd of gegraveerd op vazen, gereedschappen en in het algemeen op meubels teruggevonden. In de kabinetten van oudheden zijn de ontuchtige gegraveerde ringen, zegels, medailles en steenen niet zeldzaam. M. de Chaduc, een Fransch oudheidkundige, was er in geslaagd in zijn verzameling drie tot vierhonderd der meest zeldzame ontuchtige gegraveerde steenen bijeen te brengen.

De beelden van Priapus waren langs de wegen geplaatst; en in dat geval werden zij gelijkgesteld met Mercurius of Termen genaamd. Zij dienden, zegt Scaliger, den weg aan te wijzen door de richting van hun lid. De beroemde philoloog heeft een van die Phallo-Hermen te Rome in het paleis van een zeer bekend Kardinaal gezien.

„De Phallos aan een wegwijzer toegevoegd,” merkt Dulaure op, „moest de reizigers voor ongevallen hoeden, evenals de Phallos aan een boomstam gehecht aan de naburige velden voor den oogst nadeelige zaken moest afwenden; dit was het standvastig gevoelen der ouden en de eenige reden der oprichting van een zoo groot aantal afgodsbeelden van Priapus.”

De gegraveerde steenen, door d'Harcenville ⁽¹⁾ beschreven, klimmen bijna allen tot den tijd van Augustus en Tiberius op.

(1) *Monuments du culte secret des dames romaines*. H. d'Harcenville.

Zij stellen Termen van Priapus voor, offeranden aan den God Lampsachus, saters en nimfen, zelfs goden en godinnen, keizers en keizerinnen, die zich aan den bijslaap in al zijn vormen overgeven. Onder de platen van dit werk, merken wij de Nos. XXXII en XXXV op; zij behooren tot denzelfden steen, die aan beide zijden gegraveerd was; een steen, die met het overige van het kabinet van den baron Itoch in handen van den koning van Pruisen is overgegaan. Plaat XXXII stelt Messalina, de vrouw van keizer Claudius voor, wier naam tot de nakomelingschap is gekomen als het type van ontucht en prostitutie; zij zit voor een tempeltje of kapeletje van Priapus met een myrtentak in de hand. Plaat XXXIII stelt een cirkel voor aan welks omtrek zeven Priapen uitsteken. Boven den cirkel leest men *M e s s a l.*, en er onder *C l a v d i.* Tusschen elken Priapus ziet men een letter; van links naar rechts lezende, vindt men het woord *i n v i c t a.* „In het midden van den cirkel,” schrijft d'Harcenville, „bevindt zich een slak, een tweeslachtig dier en wel waard door Messalina benijd te worden. De zeven Priapen, die de slak omringen en haar hulde brengen, zijn te klein in aantal om een denkbeeld te geven van het onverzadelijk gestel dier vrouw, van wie Juvenalis het portret eindigt met:

„Et lassata viris, nondum exsatiata recessit.”

Plaat XLV is een offerscène aan Priapus.

De priester, die bij deze plechtigheid de dubbele fluit speelt, behoort tot hen, die Sidonius Appollinaris *Mistæ* noemt, omdat zij zoowel Priapus als Bacchus dienen. Herodotus noemde hen *Phalliphorus* of Priapusdragers, omdat zij bij processien het afgodsbeeld van den god Lampsachus droegen. Deze processien waren zeer plechtig, en de vrouwen verwachtten er vruchtbaarheid van.

Men moet in Apuleus al de schandelijke bijzonderheden der ontuchtige plechtigheden en van den afschuwelijken eeredienst lezen, waarvan de priesters der Assyrische godin de leiding hadden. Men beval er het grootste geheim aan, evenals in de mysteriën van Priapus. Quartilla, in Petronius,

bidt aanhoudend de getuigen van haar ontucht trouw te blijven aan het diepste zwijgen. Die onverzadelijke lichtmissen hadden, terwijl zij zich als gevallen vrouwen prostitueerden, de stoutmoedigheid het altaar van dien god te kussen en hem hun schanddaden te wijden :

Non te movere lumbos in crocotula

Prensis videbo altaribus.

In een ander werk van H. d'Harcenville ⁽¹⁾ kunnen wij ons rekenschap geven van de bandelooze prostitutie der mannen en vrouwen te Rome onder de regeering der Cesars. Het is vooral op de matronen, dat de nasporingen van den schrijver betrekking hebben, die gedurende zijn verblijf te Rome al de archeologische cabinetten en Oostersche verzamelingen van medailles en gegraveerde steenen heeft kunnen bezoeken. Indien men niet voor authentieke stukken, voor zinnebeeldige gedenkstukken der geschiedenis stond, die niet, evenals de geschreven monumenten, aan besprekingen en critiek van allerlei aard onderworpen kunnen zijn, zou de werkzaamste verbeeldingskracht weigeren dergelijke tooneelen van ontucht en prostitutie te ontwerpen.

De platen van het werk van d'Harcenville doorlopende, kan men geen oogenblik in twijfel trekken, dat de prostitutie der vrouwen van de Romeinsche aristocratie alle grenzen overschreed.

Slechts met goud en niet dan met goud kon Cesar de neiging voldoen, die hem aan hartstochten van elke soort overleverde, en die hem de hoogste vrouwen der Romeinsche aristocratie als minnares gaf, die zich aan hem als gewone lichtekooien overgaven, welke men roept en betaalt. Het is waar dat, als huwelijks-gelijkheid, Pompeia de wettige vrouw van Cesar, eens den jongen Clodius, haar minnaar in den tempel van Venus-Urania liet komen. Deze onderging, ontdekt zijnde, een vervolging. Hij werd op last van den keizer

(1) *Monuments privés de la vie des douze Césars. Caprie chez Sabelius in 4°. 1784.*

ontslagen, die bij deze gelegenheid de beroemde woorden sprak: „De vrouw van Cesar moet zelfs niet verdacht worden.” Dit was behendig.

Een andere medaille vertoont Claudius als vrouw gekleed met de keizerin Postumia voor een drievoet van het altaar der godin.

Laat ons nu de caméëen van Arellius beschouwen, die Augustus voorstelt, als hij zich aan zijn oudoom Cesar prostituteert. Wij weten, dat het volk, toen hij in den schouwburg was, eens deze verzen op hem toepastte:

Vides ne ut cinædus orbem digito temperet?

Ziet gij hoe een prostitué de teugels van de wereld houdt?

De zinnebeeldige monumenten komen steeds, zooals men ziet, de geschreven getuigenissen der geschiedenis versterken.

Ziehier nog anderen. De camée van Apollonius van Sicyone stelt een ontuchtig tooneel voor tusschen Augustus en zijn dochter Julia, die de geschiedschrijvers altijd als een toonbeeld van schoonheid, geest en kuischheid beschouwd hebben.

De camée van Artemon Rhodius geeft de keizerin Livia te aanschouwen, terwijl zij twee jonge meisjes aan Augustus, haar man, aanbiedt, die hartstochtelijk op maagden gesteld was. Deze zucht om te believen van de echtgenoot had een staatkundig doel: den geest van den keizer te beheerschen. Het feit der prostitutie bestaat daarom niet te min.

Een andere camée van Arellius beeldt de vrouw van Maecenus af, terwijl zij zich aan Augustus in tegenwoordigheid van haar man prostituteert, die doet, alsof hij slaapt. Deze Maecenus was de vriend en beschermer van Horatius, van Virgilius en van al de groote dichters hunner eeuw.

Hij moedigde de letterkunde en de kunsten aan!

De medaille door plaat XVI voorgesteld, vertoont den afschuwelijken Tiberius met zijn gewone mannelijke en vrouwelijke prostitués.

Van dezen keizer heeft Tacitus gezegd: Toen hij over de

schande en de vrees heen was, volgde hij slechts zijne natuurlijke neiging en stortte zich in een poel van misdaad en schande. *In scelera simul ac dedecora prorupit, postquam, remoto pudore et metu, suo tantum ingenio utebatur.*

Plaat XVII is een teekening, volgens een oud schilderij, Tiberius in den tuin van zijn paleis vertoonende, omringd door kleine grotten vol mannen en vrouwen als nimfen en saters gekleed, die hem duizend ontuchtige en afwisselende tooneelen te aanschouwen geven.

De camée van Lysias geeft een tooneel van sodomie van Tiberius weer. Een offerande voor het beeld van Priapus bijwonende, neemt hij met geweld de twee jeugdige priesters, die den dienst deden. Suetonius heeft dit feit in deze termen herinnerd: „*Vix dum re divina peracta, ibidem statim seductum constu praret, simulque fratren ejus tibicinem.*” Nauwlijks was de offerande geëindigd, of hij nam op dezelfde plaats den jongen bedienaar van het altaar ter zijde en voldeed zijn onbeschaamden hartstocht, en hij draalde niet met zijn broeder, die de fluit speelde, hetzelfde te doen.”

De camée van Terentius laat denzelfden Tiberius zien, terwijl hij zich met drie lichtekooien aan de buitensporigste ontucht overgeeft. Het is compleet.

De medaille door plaat XVII voorgesteld is ook een tooneel van walgelijke prostitutie tusschen Mallonia, een dame der hooge Romeinsche aristocratie, en Tiberius.

Plaat XXV is de reproductie van een medaille, die de prostitutie van de vrouw van Piso met Caligula herinnert, dien keizer, welke van zijne zusters eischte, dat zij zich aan hem en aan zijne deelgenooten in de ontucht zouden prostitueren.

De medaille, op plaat XXVII geteekend, is een tooneel van prostitutie van mannen en vrouwen met Caligula. Het onderwerp van deze medaille is door een beroemd hekeldicht der bloemlezing uitgelegd.

De camée van Appollodorus van Messina (plaats XXVIII) stelt Caligula voor als Cassius Cherea hem het wachtwoord

vraagt. De keizer toont hem de hand in een ontuchtige houding en geeft als parool: Priapus. Dit was de oorzaak van zijn dood.

De camée van Pythadores van Tralles is de beeltenis van Messalina, aan Priapus veertien mirte-kransen wijdende, als zooveel overwinningen op veertien krachtige kampvechters behaald.

De camée van Epitincanus is eene scène tusschen Nero en een vestaalsche maagd, die gedwongen wordt zich aan hem te prostituteeren (plaat XXXIV).

De camée van Craterus stelt Nero als vrouw gekleed voor en zich aan Doryphorus overgevende, die zeer verrast is door de gril van zijn meester.

Een andere camée van Pythadores van Tralles is een tafereel van ontucht tusschen Nero, een vrouw en drie cinæden (plaat XXXVI).

Plaat XXXVIII is de afbeelding van een medaille, die een andere scène van sodomie tusschen Nero en Doryphorus, zijn officieelen prostitué, vertoont.

Plaat XL is nog een tafereel van ontucht en sodomie tusschen een vrouw, Otho en Nero, volgens de camée van Parthenius (van Athene).

De andere platen stellen slechts tafereelen van prostitutie van mannen en vrouwen voor. Onnoodig ze te beschrijven.

De feesten van Venus werden, zooals wij in een vorig hoofdstuk gezien hebben, in de laatste dagen van Maart gevierd. En evenals in Griekenland, in Syrië, in Egypte was de Romeinsche Venus verbonden aan het schijnbeeld der mannelijkheid. De Romeinsche dames togen plechtig naar den berg Quiniral, waar de kapel van Phallos stond, namen het gewijde voorwerp in bezit en brachten het in processie tot den tempel van Venus-Erycina, buiten de poort Colline gelegen. In den tempel der godin van de liefde gekomen, plaatsten deze matronen zelf den Phallos in den schoot van Venus. Wij weten dit door de geschiedschrijvers.

Een oude steen geeft ons de uitlegging van deze plechtigheid. Het is een gegraveerde kornalijn, die er al het kostbaar en heerlijk praalvertoon van vertoont:

Een triomphwagen draagt een soort altaar, waarop de Phallos van een kolossale grootte. Een genius verheft zich boven het afbeeldsel en houdt een kroon erboven. De wagen, zoowel als het beeld van den genius, zijn geheel beschut door een troonhemel of een uitgestrekt vierkante draperie, aan de vier hoeken ondersteund door lansen, die elk door een halfnaakte vrouw gedragen worden. Deze wagen wordt door bokken en stieren getrokken, waarop gevleugelde kinderen zitten. Hij wordt door een groep vrouwen voorafgegaan, die de trompet blazen. Meer naar voren en voor den wagen is een karakteristieke vorm van het vrouwelijk geslacht, de *Sinus Veneris* voorstellende. Deze vorm, geëvenredigd aan den Phallos op den wagen, wordt door twee geniussen vastgehouden, die de plaats schijnen aan te wijzen, die hij in bezit moet nemen ⁽¹⁾. Als de plechtigheid afgelopen is, brengen de Romeinsche dames den Phallos vol godsvrucht terug in zijn tempel, die in het vervolg beroemd werd door het gebouw, dat keizer Heliogabalus in zijn nabijheid deed oprichten. Daar vestigde hij zijn senaat van vrouwen, die belast waren alle vraagstukken over galanterie en ontucht te beslissen.

— — — — —

Hugues d'Harcenville heeft zeker moeten aarzelen voor hij deze teekeningen aan de publiciteit overgaf, die de onderwerpen der medailles en gegraveerde steenen voorstelden, welke hij gedurende zijn verblijf in Italië beschouwd had. Hij heeft den moed der groote zedenmeesters noodig gehad, die de historische waarheid voor de schijnheilige vooroordeelen van de onwetende preutschheid stellen. Ook heeft hij als motto voor zijn boek dit wijs voorschrift van Seneca genomen :

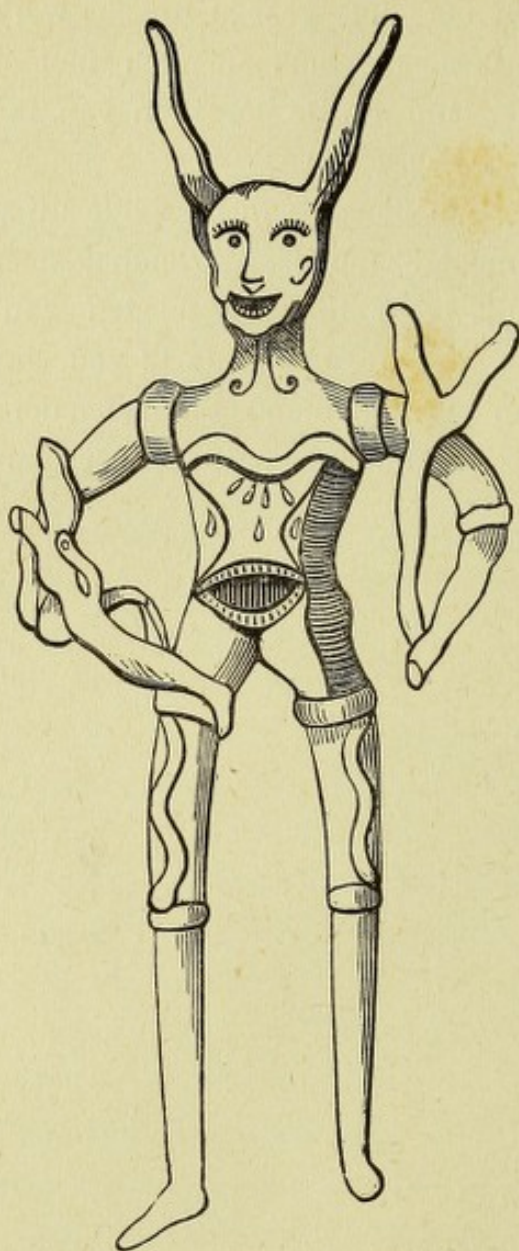
(1) De gravure van dezen ouden steen bevindt zich in het werk: *Le Culte secret des dames romaines*.

Slechts de verdorvenheid voelt zich beleedigd door de tafereelen der verdorvenheid. — „*Depictam semet adversatur pravitas.*”

Charron heeft hetzelfde gezegd in zijn werk over de wijsheid: „De wijsbegeerte bemoeit zich met en spreekt vrij over alle zaken om er de oorzaken van te vinden, ze te beoordeelen en te verbeteren.”

Het is onder de hoede van diezelfde uitspraken, dat ik dit werk over maatschappelijke gezondheidsleer wil plaatsen, dat voornamelijk voor mijn medeleden van het gild der geneeskundigen geschreven is, als ik zelf, gewoon aan het schouwspel van de verschillende tafereelen der pathologische, physische en zedenkundige anatomie der menschheid.

MOLOCH IN SARDINIË GEVONDEN.

NIEUWE UITGAVEN VAN A. VAN KLAVEREN
TE AMSTERDAM.

(Swelinckstraat No. 14—16).

Op ontvangst van postwissel of, (voor kleine bedragen) blauwe postzegels, worden alle werken op de volgende bladzijden vermeld, **franco** en **goed verpakt** verzonden door geheel **Nederland**.

 Voor Nederlandsch-Indië en het Buitenland wordt voor **franco** zending **20 pCt.** van het bedrag berekend.

Verzoeken duidelijk adres en juiste titel-opgave.

Nieuwe Romans, uitgegeven door A. VAN KLAVEREN,
te Amsterdam:

LIEVEN EN LIJDEN.

REALISTISCHE SCHETSEN

UIT HET AMSTERDAMSCH VOLKSLEVEN,

DOOR

A. R. WESTERHOUT.

Post 8°. — 274 bladz. druks.

Prijs f 2.50.

..... deze nu eens roerende dan weer schokkende verhalen, verraden zoo duidelijk het talent van den schrijver om te »teekenen,” te »typeeren”, dat men wel zal doen dezen arbeid en alle volgende van deze hand opmerkzaam gade te slaan. *De Portefeuille.*

..... Hier hebben we niet te doen met een droog alledaagsch verhaal, maar met schetsen, dat is te zeggen, vonden en grepen uit het ware leven. Hij (de auteur) beschrijft ons niet het ongeluk eener opgeslotene gravin, of de gevolgen van een mislukten moord, hetgeen wij iederen dag te lezen krijgen in de zoogenaamde feuilletons onzer dagbladen; maar, kalm, zonder veel opschudding te maken, brengt hij ons in de woning van een gevallen meisje, de dochter van een fabriekswerkman. Wij zien ze lijden, zwoegen en werken voor haar en haar kind; wij deelen in haar verdriet, wij voelen medelijden voor haar, en verachten den man, die haar in het ongeluk gestort heeft. Dergelijke typen uit het volk, naar hun eigen aard en bijzonder karakter wel afgeschetst, worden hier achtereenvolgens getoond. Na de levenswijze eener straatloopster beschreven te hebben, verhaalt hij ons de beproeving van een arm meisje, dat alles opoffert voor haren broeder eenen dronkaard en . . . eenen socialist, zoo zegt hij ten minste.

De schrijver heeft eenen klaren blik geworpen in de samenleving, en met volle handen ons weergegeven, wat hem het treffendst scheen. De volksklasse schildert hij af, niet in hare buitengewone omstandigheden, maar zooals zij is: hij laat ons innige kennis maken met velen hunner, en leert ons hoe zij leven, hoe zij lijden, en ook door wiens schuld zij lijden. Daarin liggen de verdiensten van dit zeer aan te bevelen boek. *Pol de Mont.*

HET TOOVERMIDDEL DER VROUW,

DOOR G. HARTWIG.

2 deelen royal 8°. — 448 bladz. druks.

Prijs f 4.25.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe Romans, uitgegeven door A. VAN KLAVEREN,
te Amsterdam :

C L A R I S S E,
OF HET LEVEN EENER BLANKE SLAVIN
IN DE NEGENTIENDE EEUW,

DOOR

L O R D M O N R O E.

VIERDE DRUK.

Met Officieele bijlagen.

Royal 8°. — 216 bladz. druks.

Prijs *f*1.90.

D E S P E E L D U I V E L,

DOOR Ad. STRECKFUSS.

Royal 8°. — 220 bladz. druks.

Prijs *f*2.—.

W R A A K E N B E R O U W,

DOOR Ed. SWARTH.

Royal 8°. — 256 bladz. druks.

Prijs *f*2.50.

E D E L E Z I E L E N,

DOOR J. RICHEPIN.

Vertaling van C. H. PLEIJTE.

2 deelen royal 8°. — 458 bladz. druks.

Prijs *f*4.50.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe Romans, uitgegeven door A. VAN KLAVEREN
te Amsterdam:

EEN KONINGIN ZONDER KROON,

DOOR

CATHARINA F. VAN REES.

Post 8°. — 296 bladz. druks.

Prijs *f* 2.50.

DE DOCHTER VAN DEN SPION,

DOOR

E. VON WALD ZEDWITZ.

Royal 8°. — 392 bladz. druks.

Prijs *f* 3.75.

GELD ALLEEN MAAKT NIET GELUKKIG,

DOOR

Ad. STRECKFUSS.

2 deelen royal 8°. — 626 bladz. druks.

Prijs *f* 5.90.

HEMELSCH EN AARDSCH LIEFDE,

DOOR

PAUL HEYSE.

Royal 8°. — 208 bladz. druks.

Prijs *f* 1.90.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
Voor Indië met **20** pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe Romans, uitgegeven door A. VAN KLAVEREN
te Amsterdam:

LEVEND BEGRAVEN,

DOOR GR. GRABOWSKY.

Royal 8°. — 294 bladz. druks.

Prijs **f 2.75.**

DONDORF EN ZONEN,

DOOR E. A. KÖNIG.

Royal 8°. — 384 bladz. druks.

Prijs **f 3.75.**

HAAR EER GEWROKEN,

DOOR E. A. KÖNIG.

Royal 8°. — 228 bladz. druks.

Prijs **f 2.25.**

DE TIJD DER BEPROEVING,

DOOR J. FOTHERGILL.

2 deelen royal 8°. — 596 bladz. druks.

Prijs **f 5.75.**

DE EERSTE VIOOL,

DOOR J. FOTHERGILL.

2 deelen royal 8°. — 640 bladz. druks.

Prijs **f 5.90.**

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe Romans, uitgegeven door A. VAN KLAVEREN
te Amsterdam :

DE STEM DES HARTEN,

DOOR F. A. KÖNIG.

2 deelen royal 8°. — 472 bladz. druks.

Prijs f 4.50.

SMITH & CO.

DOOR GEORGE R. SIMS.

Schrijver van „De Acrobaten”.

2 deelen royal 8°. — 560 bladz. druks.

Prijs f 5.25.

DE DOCHTER VAN DEN BANKROETIER,

DOOR G. LÖSSEL.

Royal 8°. — 240 bladz. druks.

Prijs f 2.25.

DE VONDELING,

DOOR F. A. KÖNIG.

2 deelen royal 8°. — 532 bladz. druks.

Prijs f 5.—.

ZIJN GEWETEN,

DOOR HECTOR MALOT.

2 deelen royal 8°. — 380 bladz. druks.

Prijs f 3.60.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **20** pCt. verhooging voor porto.)

Nieuwe Uitgaven van **A. VAN KLAVEREN** te
Amsterdam :

HET HAAR EN DE BAARD,

HANDLEIDING TOT HET VERKRIJGEN

EN

TOT IN HOOGEN OUDERDOM BEHOUDEN

VAN

EEN SCHOONEN HAARTOOL.

EEN BOEK VOOR BEIDE SEKSEN,

BEVATTENDE

DE NATUUR-ZIEKTEKUNDE EN GENEZINGSLEER VAN HET HAAR,

BENEVENS

MIDDELEN OM DEN HAARGROEI TE ONTWIKKELEN EN TE BEVORDEREN,

DOOR

Dr. A. DE BAY.

Met een receptenlijst, bevattende de beste en meest krachtdadige bereidingen voor de ontwikkeling, het behoud en het kleuren van het haar en de baard, en om de schub- en korstvormige huiduitslagen, alsmede ongedierten te verdrijven; benevens middelen tegen kaalhoofdigheid, om het haar te verwijderen van plaatsen, waar men het niet verlangt enz.

Post 8°. — 176 bladz. druks.

Prijs f 1.25.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **20** pCt. verhooging voor porto.)

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN te
Amsterdam :

HET BEHOUD VAN ONS
HUWELIJKSMATERIAAL,

DOOR J. SCHOONDERMARK Jr.

VIERDE DRUK.

Post 8°. — Prijs f 0.90.

DE VOORBEHOEDMIDDELEN TEGEN
ZWANGERSCHAP,

DOOR J. SCHOONDERMARK Jr.

VIJFDE DRUK.

MET AFBEELDINGEN.

Post 8°. — Prijs f 0.90.

BACTERIËN,
DE OORZAAK VAN BESMETTELIJKE ZIEKTEN,

DOOR Dr. HUGO MITTENZWEIG.

Royal 8°. — Prijs f 1.75.

IETS OVER DE VERPLEGING
VAN
ZENUWLIDERS,

DOOR J. SCHOONDERMARK Jr.

Klein 8°. — Prijs f 0.40.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto.)

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam :

HET BEHOUD VAN ONZE T A N D E N.

Raadgevingen en wenken voor allen, die prijs stellen op een gaaf,
gezond en fraai gebit. Het wisselen der melktanden. Middelen
om kies- en tandpijn te voorkomen. Het vullen der tanden.
Tand-pasta, zeep en poeders, enz. enz.

DOOR

J. SCHOONDERMARK Jr.

Tand-Arts te Amsterdam.

TWEEDE DRUK.

Post 8°. — Prijs **f 0.25.**

DE VERZORGING VAN ONZE H U I D,

DOOR J. SCHOONDERMARK Jr.

MET AFBEELDINGEN.

Post 8°. — Prijs **f 0.35.**

LES SAVONS MÉDICINAUX DU DOCTEUR UNNA,

PAR J. SCHOONDERMARK Jr.

TROISIÈME ÉDITION.

Groot 8°. — Prijs **f 0.25.**

EENVOUDIGE HANDLEIDING VOOR HEN DIE WILLEN LEEREN Z W E M M E N,

DOOR C. J. LÖWENSTROM.

TWEEDE DRUK.

Klein 8°. — Prijs **f 0.20.**

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **20** pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam:

K. F. BECKER'S GESCHIEDENIS DER MIDDELEEUWEN (476—1486).

Geheel herziene derde druk. Voor het Nederlandsche volk bewerkt door J. JONGENEEL en J. C. DIEHL. 2 deelen royal 8°. te zamen ruim 950 bladz. druks, met pl. **UITGAVE van 1885 (f 7.85) f 3.20**

NIEUWE GESCHIEDENIS (1487—1788).

Geheel herziene derde druk. Voor het Nederlandsche volk bewerkt door J. C. DIEHL. 3 deelen, royal 8°. te zamen ruim 1600 bladz. druks, met pl. **UITGAVE VAN 1885 (f12.55) f3.90**

NIEUWSTE GESCHIEDENIS (1789—1871).

Geheel herziene derde druk. Voor het Nederlandsche volk bewerkt door J. JONGENEEL, J. H. T. DE VOGEL en J. C. DIEHL. 5 deelen, royal 8°. te zamen ruim 1850 bladz. druks, met pl. **UITGAVE VAN 1885 (f 14.65) f 5.50**

Sinds vele jaren geniet „Becker's Wereldgeschiedenis,” zoowel in Duitschland als hier te lande, eene groote en inderdaad welverdiende populariteit, want zij munt uit door grondige studie en door een aangename, levendige en boeiende verhaaltrant. De schrijver en zijne omwerkers bezaten de gave, in weinige trekken een sprekend beeld van tijden en personen te ontwerpen. Het ligt evenwel in den aard der zaak, dat historische werken eindelijk verouderen, maar met BECKER'S boek is dit niet het geval; het verheugt zich in eene altyddurende jeugd, of juister gezegd, in eene steeds voortdurende verjonging. Telkens als er eene nieuwe uitgaaf noodig was, hebben de uitgevers de bewerking daarvan aan bekwame handen toevertrouwd, zoodat de fouten verbeterd en de nieuwste resultaten der wetenschap werden opgenomen, terwijl zoo dikwijls dit noodig was, geheele hoofdstukken werden weggelaten, toegevoegd of omgewerkt, enz. enz.

R. P. A. DOZY.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **40** pCt. verhooging voor porto.)

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam :

PRACTISCHE HANDLEIDING

BIJ HET

SCHILDEREN IN OLIEVERF,

BEVATTENDE:

De beginselen van het koloriet voor alle genres. Het prepareeren van linnen, papier, hout en steen. Den aard der kleuren. Bereiding en gebruik der kleuren. Behandeling van borstel en penseel. Raadgevingen om spoedig de beste vordering in de schilderkunst te maken. Bizonderheden. Over het beste licht bij het schilderen. Over de streek. Bizondere oefeningen. Het schetsen, opwerken en voltooien. Portret-, Landschap- en Zee-schilderen. Het vernissen, enz.

DOOR

F. G O U P I L.

GEVOLGD DOOR

DE KUNST VAN HET RESTAUREEREN, VERDOEKEN EN
BEWAREN DER SCHILDERIEN.

Prijs f 1.—.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto.)

Nieuwe uitgaven van **A. VAN KLAVEREN**, te
Amsterdam :

PRACTISCHE HANDLEIDING

BIJ HET

SCHILDEREN

OP

PORSELEIN,

DELFTSCH AARDEWERK, EN GLAS.

Samengesteld naar de nieuwste en beste methoden, en bevattende
practische raadgevingen en uitvoerige inlichtingen betreffende de
gereedschappen, de kleuren en het glazuur, het deeg, de samen-
stelling van het palet, het beschilderen, vergulden, bruineeren
en vernissen van vazen, schotels, borden, glasplaten, drink-
glazen en andere voorwerpen van porselein, delftsch aarde-
werk en glas, de gebreken en het herstellen daarvan ;
benevens het imiteeren van kerkglazen.

Hoofdzakelijk ten dienste van amateurs, zoowel eerstbeginnenden
als reeds gevorderden, en van beoefenaars van
kunstnijverheid of huisvlijt.

DOOR

F. GOUPIL,

Professor aan de Teekenschool der Porseleinfabriek te Sèvres.

Prijs f 1.25.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **20** pCt. verhooging voor porto.)

Nieuwe uitgaven van **A. VAN KLAVEREN**, te
Amsterdam:

HET ELEMENTAIR
TEEKENONDERWIJS
VOOR HUIS EN SCHOOL.

BEWERKT NAAR DE NIEUWE METHODE VOOR

ZELF-ONDERRICHT

VAN

Edw. ANCOURT,

DOOR

G. HESLINGA TIDDENS.

Deze methode bewerkt naar een geheel nieuw systeem (door meerdere bevoegde personen het systeem der toekomst genoemd) is hoofdzakelijk ingericht voor **Huis-onderwijs**, maar bovenal voor **zelf-onderricht**. Evenwel kan zij ook met eene kleine wijziging, die in de inleiding wordt aangewezen, met vrucht voor de **school-klasse** gebruikt worden. Behalve de inleidende, practische verklaring dezer methode bevat dit werk 21 groote platen waarop ongeveer 100 teekenvoorbeelden. Tegenover iedere plaat is de onderwijzende tekst gevoegd met volledige en duidelijke verklaring van iedere opgave of voorbeeld op de plaat aangegeven, en met aanwijzing der correctie. De leerling die dit werk nauwgezet heeft doorgemaakt is in staat verder geheel zelfstandig naar de natuur te teekenen, en zelf elementair teeken-onderwijs te geven.

BREED FOLIOFORMAAT.

Prijs *f* 2.50.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met 40 pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam:

PRACTISCHE HANDLEIDING

BIJ HET

PASTELTEEKENEN

BEVATTENDE:

De bijzondere methode en beginselen van het pastelteekenen, de onmisbare voorwerpen daartoe noodig, en waarnemingen over het koloriet. — Portretten en Genrestukjes, het Landschap, en Stillevens in pastel. — Verduurzaming van het pastel; theoretische en vooral practische raadgevingen aan beoefenaars, enz. enz.

DOOR

F. GOUPIL,

Professor aan de Teekenschool voor Kunstnijverheid te Sèvres.

Prijs f 0.75.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **20** pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam:

PRACTISCHE HANDLEIDING

BIJ HET

SCHILDEREN

MET

WATERVERF,

IN DESZELFS GEHEELLEN OMVANG.

BEVATTENDE:

Het schilderen met waterverf op papier, karton, ivoor, hout,
perkament, leder, zijde en fluweel. — Het wasschen
met Oostindische inkt van bouwkundige en topographische plan-
nen en kaarten. — Decoratieschilderen met waterverf. —
Sepia. — Fresco. — Miniatuur. — Toepassing van het schil-
deren met waterverf op voorwerpen van Kunstnijverheid,
enz. enz.

Theoretisch en vooral practisch onderricht ten dienste van allen, die het
waterverfschilderen in deszelfs geheelen omvang willen leeren, en
daarin spoedig vorderingen wenschen te maken, alsmede ten dienste
van architecten, bouwkundige- en topographische teekenaars, enz.

DOOR

F. GOUPIL,

Professor aan de Teekenschool voor Kunstnijverheid te Sèvres.

Prijs f 0.75.

NB. Op ontvangst van het bedrag *franco* toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam:

ALBUM

VOOR NEDERLANDSCHE JONGE DAMES

SAMENGESTELD DOOR

CATHARINA ALBERDINGK THIJM.

Post 8°. — 372 bladz. in twee kleuren gedrukt, met fraaie
omlijsting en versierde letter op iedere bladzijde.

 Dit keurige boek dient als Poëzy-, Vriendschaps-
en Verjaardag-Album, Dagboek, Gedenkboek enz.,
en bevat tevens eene fraaie bloemlezing
uit de meest gezochte auteurs.

Gebonden in keurigen prachtband en verguld op sneé.

Prijs f 2.90.

... De talentvolle redactrice van »Lelie- en Rozeknoppen," Mej.
Catharina Alberdingk Thijm, thans ook conservatrice van de Inter-
nationale Kunstvereeniging, heeft nog den tijd gevonden een Album
voor Nederlandsche jonge dames samen te stellen, dat door den
uitgever A. VAN KLAVEREN, te *Amsterdam*, in een keurig bandje
gedost en op fraai papier gedrukt is. Iedere datum is van een wel-
gekozen citaat voorzien en van eenige woorden die verheffen, veredelen,
althans voor een oogenblik stof tot overdenking geven; men kan
daaronder eene herinnering, een vriendschapswensch, eene

handteekening plaatsen. In de citaten wisselen de beste buitenlandsche dichters en schrijvers af met Nederlandsche moralisten, als: *TEN KATE, DE GENESTET, BEETS, LOUISE STRATENUS* en *LAURILLARD*. *De Amsterdammer.*

... Naar ons oordeel is Mej. **THIJM** in de taak, die zij zich voorstelde, gelukkig geslaagd. Zij heeft voor elken dag des jaars een goed woord gevonden, dat pleit voor haar hart en haar hoofd, en dat ons waarborgt dat dit boek veel nut zal stichten. Nevens hare eigene gedachten gaf Mej. **THIJM** voor elken dag des jaars een kernachtig gezegde, eene spreuk, eene gedachte of een kort versje van anderen, uit de letterkunde van verschillende volken verzameld en zeer goed gekozen. Zoowel de inhoud van het boek, als druk en papier en een fraaie band, maken dit **Album** tot een bij uitnemendheid geschikt geschenk voor jonge dames. — Alles getuigt van smaak. — Mejuffrouw **ALBERDINGK THIJM**, de bekwame redactrice van »Lelien en Rozeknoppen,” is voor de Nederlandsche jonge dames eene zóó sympathieke persoon, dat aan dit **Album** een ruim debiet mag voorfeld worden. *De Huisvrouw.*

... Als iets nieuws kondigen wij aan een **Album voor Nederlandsche jcnge dames**, samengesteld door Mejuffr. **C. ALBERDINGK THIJM**, die daarin aan het hoofd van elke bladzijde — voor elken dag van het jaar — eenige woorden heeft geplaatst, die »verheffen, veredelen, althans voor een oogenblik stof tot overdenking geven.” De door velen hooggeschatte schrijfster heeft hierin zoowel hare eigen gedachten als een keur uit een aantal van de beste dichters en prozaschrijvers verzameld, en verdient daarvoor een woord van lof en waardeering. Het **Album** is zoowel uiterlijk als inwendig zeer smaakvol uitgevoerd, en wij twijfelen niet of het zal vele koopsters of koopers vinden. *Nieuws van den Dag.*

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **20 pCt.** verhooging voor porto).

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam :

DE BANKETBAKKERIJ.

EEN PRACTISCH EN GEMAKKELIJK
HAND- EN VRAAGBOEK

VOOR

BANKET- EN KOEKBAKKERS, CONFITURIERS,
HOTELHOUDERS, RESTAURATEURS, KOKS,
HUISMOEDERS EN KEUKENMEIDEN,

INHOUDENDE :

Beproefde Voorschriften ter vervaardiging en gereedmaking van groot en klein Gebak, Chocolate- en Suikerwerk, IJs, Crêmes, Geleien, Noga's enz.; benevens het Confiten van verschillende Vruchten, Vruchten op Brandewijn, Siropen, Marmelades, Limonades, Koude en Geestrijke Dranken enz., voorts grondige aanwijzing voor de fabrikatie van Groninger- en Hollandsche Koeken, fijne Israëlsche Gerechten, enz. enz.

MET DE NIEUWE MATEN EN GEWICHTEN

DOOR

E. H. KLANKE NIJHUIS.

Prijs f 2.25.

NB. Op ontvangst van het bedrag *franco* toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto.)

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam:

LEERBOEK

VOOR HET BEREIDEN VAN

WORST

EN ANDERE

VERDUURZAAMDE VLEESCHWAREN,

VOOR

SLAGERS, LEERLINGEN, KOKS, HOFMEESTERS, HOTELHOUDERS,
HUISMOEDERS, GROOT- EN KLEINHANDELAARS, ENZ. ENZ.

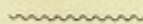
BEVATTENDE:

Zelfbeproefde en deugdelijk bevonden Voorschriften ter bereiding van
Worst en andere Verduurzaamde Vleeschwaren, met nauwkeurige
aanwijzing tot het inzouten, pekelen, rooken en conserveeren,
het behandelen der darmen, enz. enz.

DOOR

N. MERGES,

Fabrikant van Verduurzaamde Vleeschwaren.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto).

Nieuwe uitgaven van A. VAN KLAVEREN, te
Amsterdam:

BIJOU-AGENDA

VOOR HET JAAR 1889.

(ZESDE JAARGANG.)

Zakformaat, in keurig prachtbandje en verguld op snede f 1,—

Dit fraaie boekje verscheen vroeger onder den titel van *Dames-agenda* en mocht zich 3 jaren in een toenemend debiet verheugen. Door meerdere dames werd de uitgever er echter op gewezen dat de exclusieve titel *Dames-agenda* een beletsel was om het boekje aan hunne mannelijke bloedverwanten, of vrienden wier aandacht er door de keurige uitvoering mede op gevestigd werd, cadeau te maken. Door den neutralen titel *Bijou-agenda* is aan dat bezwaar tegemoet gekomen; de inhoud, indeeling, vorm en uitvoering, is echter, behoudens noodige verbetering, geheel dezelfde gebleven. Hieronder volgen een paar beoordeelingen van den jaargang 1886 welke nog onder den titel *Dames-agenda* verscheen. De latere jaargangen der *Bijou-agenda* werden op gelijke wijze beoordeeld.

.... Deze **Agenda** ziet voor de derde maal het licht. Wij hebben van de beide vorige jaargangen met lof melding gemaakt, en kunnen ook dezen aan onze lezeressen met vertrouwen aanbevelen. De **Agenda** is een keurig net en handig boekje, dat nevens den kalender veel bevat, hetwelk men noodig heeft te weten. Het bandje is weder even net als van de vorige jaargangen.... Van zulke uitgaven heeft men het geheele jaar door veel dienst.

De Huisvrouw.

.... De **Agenda** is wederom zoo bijzonder sierlijk van uiterlijk, dat men bij het in handen nemen daarvan onwillekeurig terugdenkt aan die fraaie deeltjes, welke eens in zoo grooten getale bij den smaakvollen uitgever RLOMHERT te *Nijmegen* het licht zagen. — Ook ditmaal wenschen wij dezen nieuwen jaargang der **Agenda** eene ruime verspreiding toe.

Lelie- en Rozeknoppen.

Het Nieuws van den Dag, dit boekje besprekende, noemt het »Een keurig uitgevoerde en toch hoogst eenvoudig ingerichte **Agenda**».

De Uitgever beijvert zich voortdurend dit boekje zoowel door practische bruikbaarheid als door steeds fraaiere uitvoering meer en meer aantrekkelijk te maken.

Verkrijgbaar bij A. VAN KLAVEREN, te Amsterdam:

DE ZIEKTEN DER VROUWELIJKE
GESLACHTSWERKTUIGEN,

EN

KRAAMVROUWENZIEKTEN,

DOOR

DR. VEIT EN DR. BAKKER.

Royal 8°. — ruim 200 bladz. druks.

Prijs **f 1.25.**

DE LONGTERING

EN

HARE GENEZING,

DOOR

Dr. A. BASTINGS.

Groot 8°. — Prijs **f 0.50.**

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **20** pCt. verhooging voor porto).

Verkrijgbaar bij A. VAN KLAVEREN, te Amsterdam:

STA VROEG OP!
OVER HET NUT VAN HET VROEG OPSTAAN

VOOR DE
GEZONDHEID EN DE BEZIGHEDEN,
BENEVENS DE MIDDELEN
OM ZICH AAN HET VROEG OPSTAAN TE GEWENNEN,

DOOR
Dr. C. RITTER.

VIJFDE DRUK.
Postformaat. — Prijs **f 0.40.**

DE GALANTE
RECEPTEERKUNST,

DOOR
Dr. L. RAUDNITZ.
Klein 8°. — Prijs **f 0.50.**

EEN BOEKJE VOOR
KEEL- EN BORSTLIJDERS,

DOOR
J. SCHOONDERMARK Jr.
Klein 8°. — Prijs **f 0.40.**

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met **20 pCt.** verhooging voor porto).

Verkrijgbaar bij A. VAN KLAVEREN, te Amsterdam:

LEERBOEK DER
ZIEKTEN VAN HET KIND

IN

ZIJNE VERSCHILLENDE TRAPPEN VAN ONTWIKKELING,

DOOR

Dr. C. HENNING en Dr. C. P. TER KUILE.

Royal 8°. — 592 bladz. druks.

Met Platen.

Prijs f 2.25.

HET ASTHMA,
ZIJN WEZEN, ZIJNE ZAMENSTELLINGEN EN ZIJNE
RATIONELE BEHANDELING,

DOOR

Dr. C. J. BERGER EN Dr. H. J. VERSPYCK.

Post 8°. — 138 bladz. druks.

Prijs f 0.50.

NB. Op ontvangst van het bedrag **franco** toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto).

Verkrijgbaar bij A. VAN KLAVEREN, te Amsterdam:

DER STURZ
DES HAUSES ALBA,

DOOR

A. S. C. WALLIS,
(A. OPZOOMER.)

Post 8°. — 160 bladz. druks.

Prijs f 0.75.

JOHAN DE WITT,

DOOR

A. S. C. WALLIS,
(A. OPZOOMER.)

Post 8°. — 236 bladz. druks.

Prijs f 0.90.

PRINS WILLEM III

EN

DE MOORD DER GEBROEDERS DE WITT,

DOOR

A. S. C. WALLIS,
(A. OPZOOMER.)

Post 8°. — Prijs f 0.40.

OVER MIDDENNEDERLANDSCHEN
EPISCHEN VERSBOUW,

DOOR

W. J. A. JONCKBLOET.

Groot 8°. — 184 bladz. druks.

Prijs f 1.25.

NB. Op ontvangst van het bedrag franco toezending.
(Voor Indië met 20 pCt. verhooging voor porto).

